

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний
педагогічний університет імені Олександра Довженка

Заїка Олена Яківна

Теорія і методика музичного виховання

Навчально-методичний посібник

СУМИ
2018

УДК 37.015.31:78](072)

З 17

*Рекомендовано до друку вченою радою
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
(Протокол № 5 від 28 листопада 2017 р.).*

Рецензенти:

Сбітнєва Л. М., професор кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», доктор педагогічних наук;

Гречаник Н. І., доцент кафедри педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, кандидат педагогічних наук.

Зайка О. Я.

З 17 Навчально-методичний посібник (теорія і методика музичного виховання). – Вінниченко М. Д., – Суми, 2018, – 444 с.

ISBN 978-966-1569-30-9

Навчально-методичний посібник «Теорія і методика музичного виховання» розкриває наукові концепції, закономірності процесу музично-естетичного виховання, навчання, освіти та розвитку дітей дошкільного віку, умови організації музично-педагогічної роботи з дітьми.

Зміст посібника складають лекційний курс, розробки практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи практичного, пошукового і творчого характеру, глосарій, рекомендована література, екзаменаційні запитання з теорії та методики музичного виховання, тематика курсових робіт, термінологічний словник, тестові завдання відповідно до змістових модулів.

Даний матеріал представляє практичну цінність для студентів, вихователів дошкільних навчальних закладаів.

УДК 37.015.31:78](072)

ISBN 978-966-1569-30-9

© Зайка О., 2018.

© Вінниченко М. Д., 2018.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1 Основи теорії музичного виховання дітей	9
1.2. Методика музичного виховання	51
1.3. Система музичного виховання в дошкільних закладах ..	73
1.4. Структура музичності й вікові рівні музичного розвитку дітей	104
1.5. Методи і прийоми музично-естетичного виховання, навчання і розвитку дітей	132
Запитання для самоперевірки	156
 Розділ II. ВИДИ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	157
1.1. Психолого-педагогічні проблеми музичного сприйняття. Методика розвитку музичного сприйняття дошкільників ..	157
1.2. Виконавство як вид дитячої музичної діяльності	174
1.3. Дитяча музична творчість. Особливості, шляхи формування.....	192
1.4. Музично-освітня діяльність.....	199
1.5. Музично-дидактичні ігри	207
Запитання для самоперевірки	223

Розділ III. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО- ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ	224
1.1. Музичні заняття в дошкільних навчальних закладах.....	224
1.2. Самостійна музична діяльність дітей	248
1.3. Свята та розваги. Музика в повсякденному житті дошкільних навчальних закладів	274
Запитання для самоперевірки	299
Розділ IV. ПЛАНУВАННЯ І ОБЛІК, КЕРІВНИЦТВО РОБОТОЮ З МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	300
1.1. Планування і облік роботи з музичного виховання.....	300
1.2. Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних закладах та в дошкільних методичних кабінетах	316
Запитання для самоперевірки	348
Практичні заняття і контрольні тести	350
Екзаменаційні запитання з теорії і методики музичного виховання	406
Тематика курсових робіт з теорії і методики музичного виховання	411
Ключі до вирішення тестових завдань	413
Термінологічний словник.....	415
Література	440

ВСТУП

Нова концепція дошкільного виховання вимагає перебудови педагогічного процесу в дошкільних навчальних закладах та змін у підготовці фахівців для них. Зокрема, особлива увага має приділятися вирішенню завдань естетичного напрямку, що передбачає здатність розуміти мистецтво як ефективний механізм впливу на емоційний стан і ціннісні орієнтації особистості дитини, визначати роль мистецтва у формуванні творчої особистості вихователя. Успішність та ефективність процесу музичного виховання в дошкільному закладі повною мірою залежить від якості підготовки майбутніх вихователів до розв'язання професійних завдань з урахуванням постійно змінюваних вимог суспільства до естетичного виховання фахівця.

З огляду на це пропонуємо курс **«Теорія і методика музичного виховання»**, програма якого спрямована на глибоке осмислення студентами теоретичних і практичних питань навчальної дисципліни, оволодіння практичними навичками майбутніми вихователями.

Мета курсу: розкриття сучасних наукових концепцій, знань, понять, методів, на основі яких відбувається процес музично-естетичного виховання, навчання, освіти та розвитку дітей дошкільного віку; засвоєння, усвідомлення та практична реалізація майбутніми фахівцями теоретичних, методичних і практичних основ музичного виховання дітей дошкільного віку, закономірностей процесу музичного розвитку дошкільників, умов організації музично-педагогічної роботи з дітьми.

Завдання курсу:

- засвоєння студентами загальних основ теорії музичного мистецтва, теорії та методики музичного виховання, закономірностей музичного розвитку дітей дошкільного віку, оволодіння відповідними науково-теоретичними поняттями;

- формування уявлень про сучасну систему музичного виховання, освіти й розвитку дошкільників, засвоєння державних вимог до музичної освіти дошкільників;

- опанування системою знань з методики музичного виховання дітей, формування творчих умінь та навичок організації процесу музичної освіти й розвитку дошкільників;

- усвідомлення вимог до методичної роботи з музичного виховання та освіти дітей у сучасному дошкільному закладі, методичному кабінеті; вироблення відповідних організаційних навичок у вихователя;

- виховання в студентів позитивних особистісних якостей майбутнього педагога, формування професійно спрямованої компетентності під впливом музичного мистецтва та в процесі опанування теоретико-методичними основами музичної діяльності дітей.

Вивчення курсу «Теорія та методика музичного виховання» в системі підготовки вихователя дошкільного навчального закладу передбачає різні форми й види навчальної роботи студентів: аудиторну (лекції, практичні заняття), індивідуальну й самостійну роботу.

Програма курсу побудована за модульною системою, включає тематичний розподіл годин, перелік тем лекцій, практичних занять, завдання до самостійної роботи студентів, список рекомендованої навчальної, наукової та довідкової літератури, передбачає структурування аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи відповідно до змістових модулів, а форми контролю та умови оцінювання навчальної діяльності студентів.

Курс має 4 логічні, послідовні, взаємопов'язані змістові модулі, які є завершеною частиною навчального матеріалу (теоретичного і практичного). Результати виконання кожного виду завдань під час вивчення модуля оцінюються окремо. Загальна оцінка роботи студентів визначається сумою балів за модулем. У кінці кожного модуля передбачено тестові завдання.

І змістовий модуль «Теоретичні основи музичного виховання і розвитку дітей дошкільного віку» присвячено теоретичним та методичним основам музичного виховання дітей дошкільного віку, системі музичного виховання в дошкільному навчальному закладі, музичним здібностям та їх розвитку в дошкільному віці, методам музичного виховання дітей дошкільного віку.

У II змістовому модулі «Види дитячої музичної діяльності» розкриваються зміст методики музичного виховання дітей дошкільного віку з огляду на їхнє музичне сприйняття, виконавство, музичну творчість, музично-освітню діяльність, музично-дидактичні ігри.

III змістовий модуль «Форми організації музично-педагогічного процесу» розкриває зміст методики музичного виховання дітей дошкільного віку з огляду на музичні заняття у дошкільних навчальних закладах, самотійної музичної діяльності дітей, розваг і свят в дитячих закладах, музики в повсякденному житті дошкільних навчальних закладів.

IV змістовий модуль «Планування і облік, керівництво роботою з музичного виховання» присвячено особливостям планування й обліку, керівництва роботою з музичного виховання в дошкільних закладах, методичних кабінетах.

Студенти мають знати:

- ✓ основні теоретико-методичні положення, поняття з теорії, історії та методики музичного виховання дітей;
- ✓ основні завдання музично-естетичного розвитку й виховання особистості дитини;
- ✓ дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з різних проблем музичного виховання і розвитку дітей;
- ✓ завдання, зміст, засоби музичної діяльності дітей, особливості кожного з видів музичної діяльності дошкільників;
- ✓ умови, методи, прийоми навчання і виховання дітей у процесі музичної діяльності;
- ✓ форми організації музичної діяльності дітей дошкільного віку;
- ✓ особливості планування музичної діяльності дітей;
- ✓ специфіку керування системою музичного виховання й освіти дітей в дошкільному навчальному закладі та науковому і методичному центрі.

Студенти повинні вміти:

- ✓ практично реалізовувати методику музичного виховання в повсякденній життєдіяльності дітей, у процесі музичних та інших

занять на основі вікового, особистіснозорієнтованого, індивідуально-диференційованого підходів;

- ✓ створювати мистецьке середовище групової кімнати як умову організації самостійної музичної діяльності дітей, змінювати його відповідно до сучасних освітніх вимог;

- ✓ добирати засоби музичного виховання, доцільні в оптимізації режимних процесів у групі;

- ✓ добирати методичні прийоми залучення дітей до музичного сприймання, музичного виконавства, музичної творчості; музично-освітньої діяльності;

- ✓ планувати роботу вихователя щодо використання музики та дитячої музичної діяльності у повсякденні дітей дошкільного віку;

- ✓ спостерігати за дитячими музично-естетичними проявами у вільний час та в процесі музичних занять, робити висновки за спостереженнями;

- ✓ виявляти мистецькі інтереси дітей і запити батьків щодо мистецького виховання їхньої дитини;

- ✓ аналізувати плани-конспекти музичних занять і оптимізувати роль вихователя;

- ✓ практично застосовувати навички розробки змісту й структури музичної розваги, музично-театралізованого свята;

- ✓ планувати форми організації музичного виховання дітей на перспективу;

- ✓ оцінювати наявність оптимальних умов для здійснення музичного виховання дітей.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Основи теорії музичного виховання

План

- 1. Загальні основи теорії музичного виховання дітей.*
- 2. Становлення й розвиток теорії і методики музичного виховання в ЗДО.*
- 3. Методи дослідження проблем музичного виховання й розвитку дитини.*

1. Загальні основи теорії музичного виховання дітей

Теорія музичного виховання дитини розглядається як система наукових знань і понять про закономірності керування музичним розвитком дитини, виховання морально-естетичних почуттів у процесі залучення її до музики.

Як система наукових знань, теорія музичного виховання входить до загальної, більш складної системи педагогічних наук і займає в ній своє відносно самостійне місце.

Зміст теорії музичного виховання будується на основі естетики, яка розкриває особливості художньо-образного засвоєння світу, реалістичну сутність музичного мистецтва.

Естетика вивчає особливості й способи суб'єктивного відображення прекрасного в навколишній дійсності, що має конкретно-чуттєвий характер і визначає специфіку естетичної свідомості. Естетичне сприйняття характеризується цілісністю (сприймаються не тільки окремі звуки, а й увесь колорит, вся гармонія звуків), у ньому завжди відображаються інтереси, відносини, весь попередній художній та життєвий досвід людини. Особливу роль у цьому процесі відіграють слух і зір — здатність вслухатися, вдивлятися у навколишній світ. Естетичне почуття — більш складний вид усвідомлення прекрасного в житті, воно характеризується здатністю й готовністю людини відчу-

вати насолоду від зустрічі з прекрасним (чи обурення під час зустрічі з потворним). Оцінку прекрасних (або потворних) явищ у мистецтві, природі, суспільстві можна назвати естетичним судженням.

Естетика – методологічна основа теорії естетичного (у т.ч., музичного) виховання. Наукове й естетичне пізнання світу, хоча і відрізняється за деякими ознаками, в цілому відбувається за загальними законами, єдиним діалектичним шляхом. Естетичний спосіб відображення світу завжди пов'язаний з пізнавальною і практичною діяльністю людини. У процесі трудового засвоєння дійсності розвивається творчість людини, яка діє за законами краси. У процесі праці зародилось і мистецтво.

Мистецтво – це спосіб відображення дійсності, через зображення типових явищ людських характерів, явищ природи і праці.

Мистецтво завжди оперує художніми образами й доступне для безпосереднього сприйняття, оскільки мова мистецтва – це слова, звуки, кольори, форми, які в своїх сполученнях наочно й образно малюють думки й почуття людини, її поведінку і вчинки. Твори мистецтва не є дзеркальним відображенням життя. Художні образи створюються завжди через призму світовідчуття їхнього творця: художника, композитора, письменника. Саме тому твори мистецтва завдяки єдності свого змісту й форми так глибоко і сильно впливають на свідомість, емоційне сприйняття людини.

Особливе місце в теорії естетичного виховання займає музична естетика, яка розкриває специфічні особливості мистецтва музики, що відбиває життєві явища в музичних образах.

Поняття «музичний образ» відрізняється від поняття «образ» в його психологічному значенні (як уявлення предмета, явища, що сприймалися раніше, але в даний момент відтворюються у пам'яті).

Музичний образ твору – це комплекс виражальних засобів, які впливають на слухача своїм конкретним звучанням. Особливо важливу роль відіграє мелодія, оскільки найбільш яскраво передає основну думку, почуття. Образ збагачується й іншими елементами музичної мови – ладогармонійним складом твору, його темповими

і динамічними нюансами, прийомами викладення музичної думки, структури самого твору.

Музика сполученням своїх виражальних засобів створює художній образ, який викликає асоціації з явищами природи, з переживаннями людини, наприклад, стрімка мелодія майже буквально передає політ джмеля). Сполучення виражальних засобів музики з поетичним словом, із сюжетом (в програмному творі), з дією (у спектаклі) робить музичний образ конкретним, зрозумілим. Проте навіть, якщо інструментальна п'єса не має програмової назви, не супроводжується літературним текстом, можна сприйняти, відчути, уявити зміст музичного образу.

Інтонаційна природа музики, її живий процес – схвильована або спокійна розповідь, своєрідні запитання, відповіді, скрики – все це поєднує музичну й словесну мову. Безпосередньо з музичним образом, який виражений комплексом музичних засобів, пов'язані поняття виразності і зображувальності в музиці. Наприклад, якщо в музичному творі виражається сум або радість – вони завжди зовнішньо оформлені в інтонації, ритмі, гармонії, отже, існує тісний зв'язок виражальної і зображувальної функції мистецтва.

Виражальний зміст творів має бути «зображений», має втілюватися у відповідні конкретні інтонаційні звороти, мотиви з притаманною їм мелодичною лінією, ритмом, ладогармонійною структурою. Зображувально-виразні засоби музичної мови в її розвитку оформлюють музичні образи. Оволодіння цією мовою – шлях залучення до емоційно-образного змісту музики.

Провідні положення естетики – методологічної основи теорії естетичного виховання – дозволяють відпрацювати струнку класифікацію музичних дисциплін, яка охоплює всі розділи теорії музичного виховання.

Психологічні основи дозволяють визначити вікові особливості і відповідно, можливості залучення до музики дітей дошкільного віку, індивідуальну своєрідність їхніх музичних переживань і здібностей. Без опори на загальнопедагогічні основи не можна обґрунтувати зміст теорії музичного виховання.

Зв'язок психології з педагогікою музичної освіти обумовлений їх спрямованістю на вивчення людини як особистості в її музичному розвитку. Ці науки розглядають багато спільних питань: сутність і причини впливу музики на людину; музичні здібності та можливість їхнього розвитку; закони розвитку музичних умінь та навичок, використання вікових та індивідуальних особливостей сприйняття, мислення, уяви, пам'яті дитини для засвоєння музичного матеріалу.

Теорія музичного виховання є елементом дошкільної педагогіки, оскільки вона присвячена музичному вихованню дитини до 6 років. Разом з тим теорія музичного виховання характеризується відносною самостійністю, тому що у цьому процесі діти залучаються до спеціального музичного досвіду.

Постійне спостереження і керівництво розвитком дитини – найважливіша мета педагогіки, досягненню якої допомагають дані, отримані в психологічних дослідженнях.

Психофізіологія – наука, яка є основою всіх галузей педагогіки, в тому числі теорії музичного виховання. Зокрема, К.Ушинський висловив таку думку: «Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна перш за все пізнати її теж у всіх відношеннях». Психофізіологічні основи теорії музичного виховання можуть бути розглянуті з різних позицій, зокрема, важливо охарактеризувати найбільш загальні закономірності психічного розвитку дитини з огляду на використання їх у вихованні і навчанні музичної діяльності.

Кожний індивід набуває досвід матеріальної і духовної культури, у процесі якого відбувається не просто накопичення досвіду, а розвиток різних якостей і здібностей особистості. Засвоєння досвіду відбувається в умовах активної діяльності – ця обставина і забезпечує різнобічний розвиток дитини.

Суспільне середовище – джерело психічного розвитку дитини, яка, набуваючи досвіду, переходить від одного ступеня пізнання до іншого. Нові задачі, протиріччя, які вона має пройти, є рушійною силою психічного розвитку.

Особливу роль у керівництві розвитком дітей відіграють дорослі, які визначають певний об'єм знань, навичок, встановлюють способи

дій, що мають засвоїти діти. На різних етапах психічного розвитку дитини між нею та її однолітками, між нею і дорослими змінюється характер взаємин і види діяльності. Таким чином, соціальне середовище – спілкування з дорослими, активна діяльність самої дитини сприяють успішному її розвитку. Усі ці проблеми мають безпосереднє відношення до теорії музичного виховання і розвитку дитини.

Для успішного оволодіння музичною діяльністю мають велике значення природні задатки, які перетворюються на здібності тільки за умови активного залучення до музичного досвіду.

До природних задатків належить будова слухового аналізатора і його функціональні прояви. Гострота слуху і тонкі розрізнення є основою для сприйняття, запам'ятовування і відтворення звуків різної висоти, різного тембрового забарвлення, організованого в часовому і ладовому відношенні. Якщо будова слухового аналізатора є природним задатком, то всі наступні якості формуються в діяльності, яка організується дорослими. Так, на основі природних даних слухового аналізатора формуються здібності.

У психології висловлюється думка про те, що в людей, які музично обдаровані, існують специфічні особливості побудови слухового аналізатора і його функціонування.

Стан органів слуху, голосового і моторного апарату знаходиться в певній залежності від їхнього функціонування. З огляду на це існує лише відносна стабільність музичних задатків. Звичайно, і слуховий аналізатор, як провідний в музичній діяльності, і рука, що особливо важлива для професії піаніста, скрипаля, морфологічно не змінюються. Проте через вправи рука піаніста розтягується, стає більш придатною для виконання складних пасажів, а слуховий апарат удосконалюється функціонально. Отже, природні задатки розвиваються в процесі певної діяльності. У дошкільному дитинстві вони знаходяться ще в стадії становлення, і повноцінність їхнього досягання також залежить від навколишніх життєвих умов.

У будь-якій виконавській діяльності формуються спеціальні здібності, в основі яких лежать особливі анатомо-фізіологічні задатки. Так, для співу важливою якістю є побудова голосового апарату, рух-

ливість піднебіння, довжина і товщина голосових зв'язок. За умови нормальної побудови голосового апарату, завдяки його своєрідності одні є безголосими, інші – прекрасні співаки. Але за наявності лише окремих природних даних потрібна чимала праця для того, щоб сформувати співочий голос.

Функціонування моторно-рухового апарату позитивно впливає на поставу дитини, на координацію її рухів. Відомі позитивні результати, яких досягають шляхом вправлення у танці, в грі на інструментах, особливо в той період, коли організм дитини найбільш пластичний.

У кожної людини сполучення природних задатків є різноманітним. Але, очевидно, перетворення їх в здібності відбувається лише в результаті зовнішніх педагогічних впливів. Формування здібностей дитини відбувається під безпосереднім керівництвом дорослого, який залучає дитину до різних видів діяльності. Засвоєння необхідного досвіду відбувається завдяки активним діям дітей, оскільки лише в цьому випадку розвиток здібностей проходить успішно.

Залучення дитини до музики починається вже з перших місяців її життя. Період дошкільного дитинства – пора розвитку особистості дитини, тому саме в цей період найбільш доцільно здійснювати музичне виховання.

Отже, дані психофізіології є основою для вирішення важливих проблем, пов'язаних з теорією музичного виховання. Вони дозволяють визначити рушійні сили музичного розвитку дитини, оцінити роль її природних задатків, на основі яких відбувається розвиток музичних здібностей. Психологія допомагає усвідомити індивідуальні і вікові особливості музичних переживань і проявів дітей, обґрунтовує провідну роль навчання в розвитку різних музичних здібностей.

В основі теорії музичного виховання лежить музикознавство – наука, яка розкриває закономірності й особливості музики як особливої форми художнього засвоєння світу в її історичному становленні й розвитку. Музикознавство має два основних напрями: історичний (загальна історія музики, музика різних країн і народів, музична література тощо), і теоретичний, який містить ряд взаємопов'язаних

дисциплін: загальна теорія музики, мелодика, ритміка, гармонія, поліфонія, аналіз музичної форми і тощо. До теоретичного музикознавства належать виконавство (фортепіанна педагогіка, хорознавство) і сольфеджіо.

Музично-історичні знання висвітлюють шляхи виникнення і становлення музичного мистецтва на різних етапах історії. Кожний суспільний устрій робить спробу визначати особливості розвитку музичної культури. Нові покоління композиторів використовують у своїй творчості традиції і разом з тим виявляють новаторство, забезпечуючи цим поступальний рух музичного мистецтва, що є підставою для вивчення творчого шляху композитора, індивідуальної своєрідності його творів.

У процесі вивчення музичної літератури слід характеризувати не тільки творчість і твори окремих композиторів, але й музичну культуру різних епох, вивчати народну творчість у всій своєрідності її музичної мови, застосовувати проблемний підхід до вивчення різних стилів, видів і жанрів музичного мистецтва (камерної музики, хорового мистецтва, симфонічного жанру, балету, опери).

Цілісна характеристика музичного твору передбачає аналіз структури, форми, фактури музичного твору, показ втілення загальної ідеї музичними засобами, умови створення твору. Д.Кабалевський такий аналіз називав «біографією художнього твору».

Безперечно, прозвучати твори можуть тільки в тому разі, якщо будуть виконані.

Виконання творів вимагає від слухача певної слухової культури. Навчальна дисципліна, яка сприяє розвитку музичного слуху - сольфеджіо, що розглядають як систему розвитку музичного слуху. Основою для побудови цієї системи є слуховий аналіз особливостей музичної мови, який проходить у різних формах: власне сольфеджування, інтонаційні вправи, слуховий аналіз і диктант.

Сольфеджування скероване на слухове усвідомлення видимого в нотному записі. Інтонаційні вправи переслідують мету розвитку чистої інтонації при сольфеджуванні, співі, інтонуванні акордів,

інтервалів, що, в свою чергу допомагає засвоєнню теоретичних знань. Слуховий аналіз передбачає розвиток свідомого сприйняття. За допомогою слухового диктанту розвивається координація всіх слухових навичок і теоретичних знань.

У теоретичному напрямі музикознавства виокремлюється музичне виконавство, присвячене розробці як загальних проблем, так і окремих, пов'язаних з різними видами виконавства: інструментального, вокального. Кожний з цих видів має свої традиції, методи.

Для теорії музичного виховання дітей особливе значення мають основи хорознавства, тому що навчання співам займає значне місце в їхньому музичному вихованні.

Хорознавство вивчає стилі, види хорових творів, закономірності їхньої побудови, типи хорів і основи диригування ними; встановлює найбільш ефективні способи керування хором.

Залежно від складу виконавців хори поділяються на однорідні (чоловічі, жіночі, дитячі) і мішані. Хорове виконавство вимагає від співаків оволодіння системою навичок – вокальних і хорових.

Вокальні навички забезпечуються взаємодією звукоутворення, дихання і дикції. Ці навички називаються вокальними, оскільки від особливостей голосового апарату кожного виконавця, від уміння ним користуватися залежить індивідуальна якість співу.

При звуковидобуванні потрібне вміння користуватися так званним співочим диханням (глибокий, безшумний вдих, поступовий видих), дикцією (рухливість артикуляційного апарату, різноманітна вимова голосних і приголосних, вимова тексту при тихому і гучному співі). Внаслідок правильної координації дикції, дихання і звукоутворення з'являється природне вільне звучання. Якість хорового співу залежить від володіння різними прийомами звуковедення (протяжне, відривчасте, рухливе), основними тембрами хорової звучності залежно від стилю і характеру твору.

Хорові навички – це колективні способи дій, які залежать від узгодженості виконавця, ансамблю і строю.

Ансамбль – це узгодженість всіх виразних засобів при виконанні хорового твору, що забезпечується дотриманням єдиного характеру

звукоутворення, точним виконанням ритмічного малюнку, одночасним підсиленням, ослабленням сили звуку, одночасним початком і закінченням співу, урівноваженням звучання окремих партій голосів.

Стрій – це навички чистого інтонування: в одноголосному, багатоголосному хорі з інструментальним супроводом і без нього.

Ритміка – як один з навчальних предметів музично-теоретичних дисциплін займає особливе місце. Ритміка в навчанні носить прикладний, опосередкований характер. Засвоєння музично-теоретичних знань відбувається в процесі сприйняття твору, а його емоційно-образний зміст безпосередньо передається в рухах дітей.

Ритміка як навчальна дисципліна отримала широке розповсюдження на початку ХХ століття. Вклад у теорію і методику музичного виховання вніс швейцарський музикознавець і композитор Еміль Жак-Далькроз, який запропонував ідею використання руху як засобу формування музикальності і залучення дітей до теорії музики.

Основна мета ритміки – сформувати сприйняття музичних образів і здібність виражати їх у русі.

Музичні образи втілюються за допомогою комплексу засобів, серед яких для вираження емоційного змісту музики мають значення структурна побудова твору, темпові, динамічні, регістрові, метро-ритмічні особливості. Отже, рух використовується як спосіб активізації музичного сприйняття, розвитку емоційного відгуку на музику.

Іншою складовою музичної дисципліни «Ритміка» є рухи, які відображають характер музики. Рухи – це область фізичних вправ, хореографії, драматизації. Загальним для всіх рухів має бути емоційна виразність і ритмічність. У рухах відбиваються характер і настрої кожного твору, і чим синхроннішими є музика і рух, тим вищою є якість ритмічних рухів.

Рух, подібно до музики, розміщується у часі. Відповідно до музичного ритму змінюється характер рухів, їх напрямок і форма, розгортається той чи інший малюнок танцю, вправи. Контрастність

і повторність побудов музичних творів викликають за аналогією контрастний характер рухів, або їхню повторюваність. Ритмічні малюнки, акценти легко відтворюються рухами рук, ніг. Динамічні, темпові зміни легко ведуть за собою різний ступінь напруженості і швидкості рухів, зміну їх амплітуди і напрямку.

Ритміка є важливою для теорії музичного виховання дітей, оскільки не тільки задовольняє потребу дітей в русі, в цікавих ігрових діях, але і розвиває емоційне сприйняття музики.

Розкриті вище основи теорії музичного виховання виявляються в своїх різних аспектах (дисциплінах) і безпосередньо зникаються з музичною естетикою.

Отже, подана коротка характеристика основ наук, які, знаходячись в тісному взаємозв'язку, складають теорію музичного виховання.

2. Становлення й розвиток теорії і методики музичного виховання в ЗДО

Сучасні реалії розвитку українського суспільства вимагають пильної уваги до питань духовного розвитку підростаючого покоління. Серед духовних цінностей особливого значення набувають естетичні цінності, зокрема, музичне мистецтво, яке сприяє формуванню художньо-естетичної культури особистості, створює образи естетичної та художньої картини світу.

Формування української системи музично-естетичного виховання, здатної здійснювати цілеспрямований, організований і контрольований процес музично-естетичної освіти, розвитку і виховання дітей на сучасному етапі, є одним із найважливіших завдань.

Наукові традиції вивчення музично-естетичної культури, визначення музичного виховання як одного з найважливіших факторів формування духовної культури особистості прийшли ще з давніх часів. Незважаючи на різноманітність музично-педагогічних поглядів з часів античності і до сучасного часу, актуальною проблемою музично-педагогічних досліджень є питання впливу музики на внутрішній світ людини.

Ще в далекому минулому музиці надавалося значення важливого морально-виховного фактору. Музичне навчання входило в систему виховання дітей та займало досить значне місце в суспільному житті задовго до нашої ери в Китаї, Індії, Єгипті, Давній Греції та інших країнах.

З поем Гомера до нас доходить думка про важливу роль у житті людей музики, яка була тісно пов'язана з поезією і танцями. Особливого, державного значення надавалося хорovій музиці — вона була обов'язковою умовою у вихованні. У грецькій Спарті вважали, що музика допомагала виховувати мужні і сильні характери, для чого виконувалися твори в спеціальних ладах і на спеціальних інструментах. З 7 до 18 років хлопчики виховувалися в окремих державних закладах — агеллах, де вони вивчали і співали військові пісні, а найбільш здібних учнів навчали виконувати різні військові сигнали на ударних і духових інструментах. Дівчат навчали музичній грамоті, грі на музичному інструменті індивідуально, хоча поверхово, для загального розвитку. Жителів демократичних Афін, де були добре розвинуті філософія, література, мистецтво і педагогіка, завжди супроводжувала музика. З дітьми грались, співали пісні і танцювали. Розповсюдженими інструментами були флейта, ліра, кіфара. У школах граматистів і кіфаристів дітей з ранніх років навчали літературі, співу, декламації та грі на музичних інструментах. У гімнасіях музика вважалася засобом виховання духовної культури особистості. Відомо, що навчання завершувалося в 14 років і учнів переводили в палестру. Серед 7 наук, які існували в Давній Греції (граматика, поетика, арифметика, геометрія, астрономія, філософія), - музика займала важливе місце.

Представники давньогрецької філософії Платон й Аристотель у позитивному впливі музики вбачали важливу умову формування гармонійної особистості. Аристотель був першим, хто намагався досягнути специфіку і роль художнього пізнання, зрозуміти сутність катарсису в музиці та обґрунтувати природу естетичної цінності творів мистецтва, виявити особливості впливу музичного мистецтва на людину, її психіку, емоції та поведінку. Аристотель писав,

що музика має бути обов'язковим предметом у системі навчання і виховання дітей, адже вона володіє якістю катарсису, а в давньому трактаті Плутарха Херонейського наголошувалося, що та людина, яка спілкується з музикою, «буде корисною й собі, й вітчизні, завжди буде дотримуватися гармонії в словах і вчинках, буде дотримуватися пристойності і порядку».

У Китаї в епоху Чжоу (XII – XIII ст. до н.е.) музика була найважливішим елементом виховання та входила у число наук, обов'язкових для вивчення.

Відомо, що ще в Давньому Єгипті в храмах розігрувалися містерії, драми за участю професійних співаків. З Єгипту пішла традиція відтворення руху мелодії рухами рук – хейрономія. Професійні хори (до 150 співаків) виступали на святах.

У давньому Римі склалися музично-поетичні жанри, що були пов'язані з побутом, – тріумфальні пісні, весільні та інші. Поезія і музика Давнього Риму були тісно пов'язані, в театрах виступали з інструментальним супроводом великі хори. Професія вчителя музики користувалася глибокою повагою. Філософ і поет Тит Лукренцій Кар намагався пояснити значення музики у процесі виховання в поемі «Про природу речей» .

У розвитку основ музичної освіти на початку XV століття значна роль належала відомому музиканту, ректору Празького університету Я. Гусу, який читав лекції з музичного виховання і теорії музики, наголошував на тому, що музика – це важливий засіб морально-естетичного виховання.

В епоху Середньовіччя в європейській освіті головну роль відігравали монастирські та церковні школи. Музика в схоластичній у цілому церковній педагогіці посідала значне місце, була одним із основних предметів. Музичні школи при церквах, які існували в Європі з VIII століття, називали метризами, вони значною мірою сприяли подальшому розвитку музичної культури. У метризах викладалися спів, гра на органі, теорія музики, основи керування церковним хором (регенство). У кожній метризі під керівництвом хормейстера навчалися 20 – 30 співаків, які здобували там і загальну освіту. Особливе

значення в музичному навчанні займав хоровий спів. При соборах і кафедрах єпископів існували кафедральні або соборні школи, які давали більш розширену освіту. Окрім богослов'я, вихованці вивчали «Сім вільних наук»: граматику, риторику, діалектику (релігійну філософію), арифметику, геометрію, астрономію і музику.

У XII – XIII століттях в європейських містах з'являються ремісничі школи, утворюються музичні цехи (цехові музиканти виступали як вчителі музики). Музична освіта Середньовіччя розвивалася на лоні релігії як панівного світогляду тієї епохи, служителі церкви вважалися реформаторами музичної галузі.

Гуманістичні ідеї епохи Відродження позитивно впливали на розвиток музичної культури: починає відроджуватися культура античного світу, в якій значне місце займає наука і мистецтво. У музичних навчальних закладах XVI століття активно розвивався професійний інструменталізм, швидко розповсюджувалися школи органістів.

У XV – XVI століттях починають розвиватися демократичні традиції в мистецтві і музичній освіті Нідерландів. Осередками музичної освіти, як і в інших країнах Європи, були метризи – закриті школи, в яких готували співаків і органістів.

Збільшення кількості театрів і оркестрів в Європі викликало потребу у зростанні чисельності професійних музикантів. У XVII столітті в Італії відкривається перша консерваторія.

У час панування бароко (XVII століття) в Європі найбільш інтенсивно розвивалося драматичне й оперне мистецтво, яке впливало на розвиток музичної педагогіки, збагачувало вокальну і хорову культуру. Ускладнювалася музична мова, засоби музичної виразності, на світ з'явилася велика кількість нових музичних інструментів – скрипка, альт, віолончель, удосконалювався орган, клавесин, духові інструменти.

В Італії в цей час вже існувала система музичного виховання – від приватних шкіл до шкіл при оркестрах і оперних театрах до Болонської академії. Видатні італійські композитори А. Вівальді, А. Кореллі, Д. Скарлатті, Д. Тартіні, Д. Фрескобальді та інші поєднували концертну діяльність із педагогічною.

Педагогічні системи XVII – XVIII століть у Франції відображали ідеї розвитку людства, що втілювалися в роботах енциклопедистів Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо і Ф. Вольтера, – прагнення до свободи, розвитку розуму, ідеального суспільства. На їхню думку, музичне мистецтво в розвитку суспільства мало відігравати провідну роль. Р.Декартом був написаний трактат про вплив музики на оточення, Д. Дідро в оповіданні «Племінник Рамо» виклав свої погляди на виховання музикою. Відомий філософ і педагог Ж.-Ж. Руссо в роботі «Еміль, або про виховання» наголошував на важливості розвитку музичних здібностей у дітей та надавав методичні поради щодо розвитку музичного слуху й голосу.

Свою особливу роль у поглядах на музичне мистецтво, на закономірності і силу впливу музики на людину відіграли відомі в світі теорії: «теорія афектів», романтична «естетика почуття», гегелівське вчення про духовний зміст, шопенгауерська «світова воля». Г. Гегель висловив глибоку думку про те, що в музиці співіснують єдність протилежностей, адже в ній «панує глибока задушевність та проникливість і водночас суворозсудливість».

На початку XIX століття в педагогічній галузі Європи незмінним було твердження про те, що загальна шкільна музична освіта є обов'язковою для всіх дітей, що музика повинна входити в систему естетичного виховання демократичного суспільства не як предмет розкоші, вона є необхідною у вихованні. Упродовж XIX століття консерваторії були відкриті у більшості країн Європи та Америки.

Загальнолюдські цінності ставали пріоритетом у вихованні, а музичне мистецтво як найбільш важливий засіб впливу на емоційну сферу особистості зайняло важливе місце у системі виховання дитини.

Процес музичного виховання в Україні протягом багатьох століть увібрав у себе найкращі здобутки духовності народу, сутність і особливості національної психології, самобутнього способу пізнання дійсності, народного світогляду.

Перший етап – історико-синкретичний – це період до XI століття, коли вплив музичних явищ на людину характеризувався синкретичністю - невід'ємністю від повсякденного побуту, здійснювався на

основі ритуалів і обрядів релігійного та народно-традиційного характеру. Змістом цього процесу стали народні пісні та музично-поетичні обряди. Важливим засобом духовного та інтелектуального дитячого зростання були ігри з елементами пісень, танців, які давали поштовх дитячій фантазії й уяві.

Давні пам'ятки культури дають можливість зрозуміти, що музичне мистецтво займало почесне місце в житті наших предків і використовувалось як засіб естетичного виховання підростаючого покоління. Можна припустити, що практика естетичного виховання була започаткована ще легендарними братами-просвітителями IX століття Кирилом і Мефодієм, діяння яких було відзначено Нестором-літописцем.

У школах Київської Русі за часів князя Володимира музика використовувалася під час вивчення богослов'я, вважалася обов'язковим предметом у приватних та християнських школах. Викладачами були особи духовного сану, які навчали дітей співу за допомогою ручних знаків.

У Києві в 1050 році була відкрита Києво-Печерська Лавра, яка суттєво впливала на розвиток музично-естетичного виховання в країні, на становлення української вокальної школи та розвиток вітчизняної музичної культури.

Музичній освіченості надавалося велике значення в період найбільшого політичного та культурного розквіту давніх слов'ян – князювання Володимира та Ярослава. За князя Володимира поширюється книжкова освіта. Саме з цього часу друкуються перші співочі книги, музика стає необхідним компонентом у навчанні і вихованні дітей.

Своєрідний процес естетичного виховання здійснювався Ярославом Мудрим: зведення собору Святої Софії в Києві, відкриття школи та бібліотеки. За часів Ярослава Мудрого освіта вважалася важливою державною справою, у князівстві існували монастирські та світські школи, в яких, окрім Псалтиря, вивчали народні пісні, пісні на честь князя. Вважається, що першою відомою школою була Палацова школа при Софіївському соборі, де навчалися діти з бага-

тих родин. У школі вивчали сім вільних мистецтв, зокрема, музика входила до розділу філософії.

Безперечно, народна творчість, яка відображала уявлення, прагнення, ідеали народу, займала важливу частину естетики епохи Київської Русі. Головну роль у формуванні естетичних уявлень давніх українців відіграли фольклорні жанри і, в першу чергу, календарно-обрядовий цикл.

Музично-естетичне виховання було невід'ємною складовою частиною української народної педагогіки. Як стверджує О. Михайличенко, «природна музична обдарованість багатьох українських дітей вимагала подальшого розвитку їхніх художніх здібностей і не могла обмежуватися лише засобами народної педагогіки. Не випадково елементи музично-естетичного виховання присутні уже в перших школах, відомих ще з часів княжої доби».

Основною метою народної педагогіки було прагнення навчити дитину відчувати та розуміти красу, збудити потяг до художньої творчості. Процес музично-естетичного виховання в українській сім'ї розпочинався дуже рано, з маминої колискової пісні, в якій оспівується природа, любов і ніжність, людяність і добро. Колискова ставала найдієвішим засобом залучення дітей до музичного мистецтва.

Музичний і поетичний матеріал пісень дозволяє створювати в уяві ліричну картину українського пейзажу, в якому краса природи перебуває в гармонійній єдності з устроєм селянської родини. Наші предки, давні слов'яни, обожнювали природу і приписували їй усі почуття, які відчуває людина, і це відбивається в поетичному змісті творів. Яскравою, поетичною мовою підкреслюється органічна близькість людини і навколишньої природи, їх нерозривний зв'язок. Пісні, які були створені народом багато століть тому, є популярними в народі і в наш час: «Щедрик», «Ой є в лісі калина», «Косарі», «Журавель», «Иди, іди, дощику», «А вже весна», «Добрий вечір, дівчино», «Ой, сивая та й зозуленька», «Над річкою-бережком», «Дівка Явдошка» та інші. Музичні і поетичні образи цих пісень викликають моральні переживання та знайомлять дітей з обрядами і традиціями українського народу, адже в народній пісні відбиті особливості

сімейного виховання, глибокі чисті взаємини між людиною та її родиною, повага до старших та, особливо, — материнська любов.

В українському фольклорі є чимало дитячих пісень, які розвивають у дітей музичний слух і музичний ритм, уяву та сприйняття музичних образів, спонукають до виконання танцювальних пластичних рухів. Саме такий спосіб розвитку музичних нахилів до музичної діяльності дітей є найбільш ефективним.

Серед необхідних умов естетичного виховання в українській родині та в українській педагогіці завжди було сприйняття краси навколишнього середовища, розуміння мистецтва та залучення дітей до активної художньої творчості. Зростаючи у таких умовах, молода людина залучалась до естетичних та духовних цінностей народу.

У школах при монастирях, зокрема, при Києво-Печерській лаврі, а пізніше, в XV — XVI століттях, в братських школах, формування музичної культури підростаючого покоління здійснювалося на досить високому рівні. В основі музичного виховання періоду розвитку братських шкіл лежав церковний хоровий спів, якому навчали дітей особи духовного сану. Співи були органічною і невід’ємною складовою виховання, дітей навчали нотному співу і музичній грамоті.

Добре поставлене музичне виховання у братських школах першої половини XVII століття сприяло подальшому розвитку професійного музичного мистецтва.

Завдяки традиції навчання церковному співу склались сталі історичні уявлення про вокальну обдарованість українського народу. Церковні хори відіграли значну роль у формуванні співочого мистецтва й перетворили його на могутній фактор розвитку національної музичної культури.

З XV століття в Україні з’являються «співочі азбуки». У XVI столітті в Україні народився багатоголосний спів, а основи професійної української і світської музики були закладені протягом XV - першої половини XVIII століття.

Важливим чинником розвитку процесу музично-естетичного виховання в Україні було функціонування освітніх закладів. Найзначнішою подією стала діяльність Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576 – 1636 рр.), де навчання музиці входило до навчальної програми.

Розвивалися такі жанри, як канти (від латинського «cantare» – спів), і псалми – багатоголосні пісні, які писалися на релігійні тексти. В Україні канти були дуже популярним жанром, вони могли виконуватися в церкві, але найчастіше входили до різдвяного жанру – вертепу, до шкільних драм, урочистостей в академіях і школах. З часом духовні канти все більше зближувалися з іншими популярними жанрами народних пісень – колядками, ліричними піснями.

З XVII століття розпочинається період художньої обробки українських народних пісень. Селами і містами України традиційно ходили лірники, бандуристи, кобзарі, які виконували історичні пісні та пісні про тяжкий побут, життя українського народу.

У XIX столітті в країні не існувало єдиної системи музичної освіти, музичне виховання підпорядковувалося класовим інтересам. За статутами навчальних закладів співи вивчалися бажаними і не входили до навчального плану.

У навчальних закладах важливим компонентом у навчальному процесі було музичне мистецтво, адже на той час володіння музичним інструментом, співацьким голосом, музична грамотність виступали елементом світського виховання. До змісту музичного виховання для заможних дітей входило навчання грі на музичних інструментах, участь у хоровому співі та різноманітних ансамблях (вокальних і інструментальних).

Музичне виховання в народних школах (церковно-приходські, заводські) зводилося до співу молитов і вивчення простих пісень, а головним на музичних заняттях було релігійно-моральне виховання. Відомо, що найбільш типовою для такого навчання була методика, розроблена О. Карасьовим (відома під назвою «формальна»), який наголошував на значенні музики, співу в школі,

вважав, що музика впливає не тільки на релігійно-моральний, але й на розумовий розвиток школярів. Музичні заняття, стверджував педагог, мають бути обов'язковими для всіх учнів.

Період 60–90-х років XIX століття характеризується становленням самосвідомості передової української інтелігенції, появою перших форм організації музичного виховання, побудованого на певній науково-методичній базі, що мала системний характер. У країні виникає і поширюється культурно-освітній рух, з'являються музично-освітні організації, які своєю діяльністю починають визначати основну мету музично-естетичного виховання українського народу в контексті розвитку та поширення української національної культури.

Величезну роль у цьому процесі відігравали видатні громадські діячі, письменники та музиканти другої половини XIX – початку XX століття, діяльність яких була спрямована на відродження самосвідомості українського народу, збереження та подальшого розвитку його культурної спадщини. Творча діяльність Т. Шевченка, О. Духновича, І. Франка, Л. Українки, Ю. Федьковича, С. Миропольського та інших сприяла відродженню українських традицій у літературі і мистецтві, що прогресивно відбилося на становленні та розвитку національної школи і виховання.

На особливу увагу заслуговують ідеї естетичного виховання К. Ушинського, який узагальнив та систематизував значний фактичний матеріал з проблеми формування естетичних почуттів, вказуючи на недооцінку ролі почуттів в естетичному вихованні. Значне місце педагог відводив психолого-педагогічному обґрунтуванню ролі почуттів у духовному розвитку особистості. Поняття естетичного почуття видатний педагог розкривав через художнє, визначаючи його як сприйняття прекрасного у стосунках між людьми, у природі, мистецтві. К. Ушинський підкреслював велику роль хорового співу у вихованні естетичної культури підростаючого покоління.

На противагу «школі муштри і зазубрювання» у XIX столітті почали виникати прогресивні течії в освіті. Ідея М. Балакірева, Г. Ломакіна щодо музичного просвітництва серед населення країни була

підтримана багатьма прогресивними особистостями в різних містах України, де були відкриті різноманітні музичні класи. У ті роки видавалася значна кількість музичних збірок, пісенників для шкіл, почали з'являтися методичні вказівки. Для того, щоб зробити процес музичного виховання більш ефективним, розроблялися різноманітні спрощені схеми ознайомлення дітей зі звуковою висотністю, серед них відома цифрова система, яка застосовувалася тільки в народній школі, адже діти з заможних родин навчалися музиці, грі на музичному інструменті ще в дошкільному віці. Багато провідних педагогів виступали проти таких систем, вважали, що слід удосконалювати методи навчання нотній грамоті, яка відкриє всім дітям шляхи залучення до високого музичного мистецтва.

Відомі методисти другої половини XIX століття С. Миропольський, А. Маслов стверджували, що музична освіта необхідна для всіх дітей, що музичні здібності розвиваються у музичній діяльності, яка має викликати в дітей інтерес до музичного мистецтва.

Наприкінці XIX-на початку XX століття йшов активний пошук методик музичного виховання, які б ґрунтувалися на основі національної української культури. Було визнано необхідність загальної музичної освіти дітей і молоді як одного з ефективних засобів естетичного і морального виховання молоді. Талановитими педагогами-музикантами було надруковано значну кількість літератури, де розглядалися питання змісту та форм музично-естетичної освіти та виховання: «Значення музики та співів у справі виховання та в житті людини» С. Булгакова, «Як потрібно вчити наших дітей музиці» П. Щуровського, «Про співи музикальні» М. Вербицького.

У працях видатного педагога XIX століття С. Миропольського, який був автором музично-естетичної програми для народних мас, була зроблена спроба розкрити сутність, зміст, принципи, методи і засоби музично-естетичного виховання.

У подальшому ідеї музично-естетичного виховання кінця XIX століття набули розвитку в теоретичних працях Б. Асаф'єва, Б. Яворського, В. Шацької, але вони були спрямовані на створення так

званого «спрошеного» дитячого масового мистецтва в умовах авторитарної школи.

Визначним етапом у розвитку музично-естетичної думки була творчість та педагогічна діяльність відомого українського композитора XIX століття С. Воробкевича, який започаткував створення дитячого вокального репертуару на основі народнопісенного матеріалу.

XIX століття було позначене діяльністю збирачів народної музики О. Гулака-Артемовського, М. Лисенка, О. Рубця, П. Сокальського та інших. Зокрема, М. Лисенка вважають першим збирачем музичного фольклору в створеному ним вітчизняному вищому навчальному закладі – Музично-драматичній школі.

Музична освіта поділялася на загальну, тобто ту, що надає знання, розвиває вміння та навички для аматорської діяльності (тобто тільки для сприйняття музики), і на спеціальну музичну освіту, яка готує до професійної роботи (педагогічної, виконавської, композиторської, наукової). Загальне музичне навчання та виховання виступало тією обов'язковою основою, на якій потрібно було будувати спеціальну (професійну) музичну освіту.

Такий розподіл поняття музичної освіти був у період кінця XIX-на початку XX століття. Загальна музична підготовка надавалась у процесі шкільної освіти, а професійна – у спеціалізованих школах, училищах, консерваторіях. Предмети музичного циклу в освітньому процесі різноманітних навчальних закладів України займали різне положення.

Наприкінці XIX століття в загальній освіті музика і спів залишалися у списку необов'язкових предметів, але в розпорядженні Міністра народної освіти від 16 січня 1889 року звертається увага на бажаність викладання музики та співів як передумови розвитку естетичних почуттів учнів. Статутами шкіл були рекомендовані позакласні заняття музикою, а саме – хоровим співом (світським і духовним) та оркестром.

Починаючи з кінця XIX століття, в шкільному репертуарі з'являються дитячі пісні й хори таких українських митців, як М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, О. Кошиць, Я. Степовий, В. Вер-

ховинець, Ф. Колесса. Їхня робота в школі, диригентсько-хорова діяльність і композиторська творчість були тим ґрунтом, на якому вирости і сформувалися теорія та практика дитячого хорового співу, закладались основи музичної педагогіки і методики навчання. Проте істотним недоліком уроків співів у школі того часу, було те, що діти не мали можливості слухати високохудожні зразки вітчизняної та зарубіжної класичної музики. Перевага слуханню музики на уроці надавалась у 20-ті роки ХХ ст., але існували думки, що це не обов'язковий елемент уроку, цілком досить навчати дітей співу і нотної грамоти.

Музично-педагогічна діяльність видатних українських композиторів і музикантів, створення музично-просвітницьких організацій і музичних навчальних закладів, поширення і популярність побутового музикування в кінці ХІХ століття свідчили про початок педагогічно спрямованого етапу розвитку музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні. Музика визначалася як загальнодоступний і виховний засіб у формуванні особистості, особливо наголошувалося на значенні музичного мистецтва в гуманітарній освіті.

На початку ХХ століття в організацію національної музичної освіти значний внесок зробили І. Алчевський, В. Барвинський, А. Вахнянин, М. Вербицький, М. Вериківський, В. Верховинець, С. Воробкевич, П. Козицький, М. Колесса, Ф. Колесса, О. Кошиць, С. Крушельницька, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, Н. Нижанківський, Л. Ревуцький, Д. Січинський, Я. Степовий та інші. Вони конкретизували педагогічну цілеспрямованість музичної роботи, започаткували створення дитячого репертуару на основі народнопісенного матеріалу, розпочали видавництво теоретичних підручників, збірок з музично-естетичного виховання і співаників для дітей.

Характерною тенденцією освіти на початку ХХ століття слід вважати появу шкільних підручників з навчання музиці та співів українською мовою. Одними з перших ґрунтовних музичних видань для школярів стали збірки українських і польських мелодій «Пісеньник для наших діточок» композитора та фольклориста В. Заремби

і «Молодощі: Збірка танців та веснянок» М. Лисенка, «Шкільний співаник» Ф. Колесси, в якому яскраво відображені методи розвитку співацького голосу дітей на матеріалі українських дитячих пісень, «Колядки та щедрівки» (1914) К. Стеценка.

Низка наукових праць, численних газетних і журнальних статей, підручників висунула ряд важливих ідей щодо удосконалення змісту, форм і методів музичного виховання, які згодом знайшли своє продовження у діяльності відомих українських композиторів першої половини ХХ століття.

Своєю творчою, організаційною і педагогічною діяльністю М. Лисенко заклав фундамент для підготовки музично-педагогічних кадрів. Ним було опубліковано 7 випусків сольних, 12 збірок хорових, 6 збірок обрядових пісень, всього нараховується 600 пісень: і професійно оброблених народних, і написаних на тексти видатних поетів – Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича, Г. Гейне та багатьох інших. М. Лисенко першим в Україні створив опери, які були розраховані не тільки на дитячу аудиторію, а й на участь у них самих дітей. У його операх «Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Зима і весна», побудованих на сюжетах народних казок і народнопісенних мелодіях, яскраво втілені ідейно-естетичні принципи і методи виховання дітей.

Значним був внесок М. Лисенка в розробку теоретичних проблем вивчення українського музичного фольклору, зокрема, особливу увагу було спрямовано на розвиток хорової культури в Україні. У посібнику М. Лисенка «Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й старшого віку» композитором надаються рекомендації щодо використання вправ та пісень у хоровому розвитку учнів.

Педагогічна праця талановитого педагога-митця та композитора К. Стеценка спонукала його до створення дитячих опер «Івасик-Телесик» (1910) та «Лисичка, Котик і Півник», посібників «Шкільний пісенник» (1917), «Початковий курс навчання дітей нотного співу», «Методики шкільного співу»; організації і написання програм із музики в масовій школі.

У 20-х роках ХХ століття в Україні розвивалася своєрідна музично-педагогічна система, в якій особлива роль відводилася народній пісні та визнавалася провідна роль фольклору в музично-естетичній освіті школярів.

Ідеї М. Леонтовича, який наголошував на важливості комплексного застосування філософії, математики, географії, історії, літератури, малярства, скульптури й архітектури у процесі навчання і виховання учнівської молоді, стали визначною віхою розвитку української музичної педагогіки.

Значний внесок у розвиток української системи музично-естетичного виховання на початку ХХ століття зробив композитор, педагог Я. Степовий, який став автором й упорядником багатьох музичних творів для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку (збірка шкільних пісень «Малим хлоп'ятам» (1911), збірки пісень для дітей наймолодшого віку «Проліски» (1919), шкільні хори на слова Т. Шевченка («Кобзар»), підручник «Популярний курс елементарної теорії музики»).

Видатний педагог, музикознавець, композитор В. Верховинець, який став основоположником жанру театралізованої пісні та започаткував в першій половині ХХ століття інноваційний виховний напрям у вищих навчальних закладах, пов'язаний з використанням комплексу мистецтв (музичного, драматичного й хореографічного), був засноваником нової синтетичної жанрової форми — рухливої музичної гри і театралізованої пісні. В. Верховинцю належить розробка інноваційних засобів формування національної музичної культури молоді засобами народного танцю, національного балету, рухливої музичної гри, вокально-хореографічної композиції, театралізованої пісні. В основі його методики — комплексне використання елементів музичного, хореографічного, драматичного мистецтва і їх практичне застосування в навчально-виховному процесі.

З часом поширення демократичних тенденцій, національних ідей в українському суспільстві сприяло подальшому процесу розвитку музично-естетичного виховання в країні. Провідні педагоги Б. Яворський, В. Шацька, С. Шацький, М. Румер визнавали необхідність

загальної музичної освіти дітей і молоді як одного з ефективних засобів естетичного і морального виховання.

Характерною рисою музичного виховання в школі педагогів Шацьких було використання високохудожнього музичного матеріалу, який учні не тільки слухали, але й виконували. Суттєвою в роботі була увага до накопичення музичних уявлень дітьми та їх усвідомлення. Поряд з традиційними музичними заняттями – хоровим співом, грою на музичному інструменті - значна увага приділялась слуханню музики, основам музичної грамоти і музичній ритміці. Вагомим у музично-естетичній роботі був принцип застосовування різноманітних шляхів впливу музики на дітей. Педагоги підкреслювали важливість в роботі з дітьми рухатися від накопичення музичних вражень до їх усвідомлення. С. Шацький визначав місце мистецтва у школі як психолого-педагогічний фактор розвитку особистості через активізацію пізнавально-практичних і емоційно-естетичних процесів, наголошував на важливості створення гуманітарно-естетичного середовища.

В. Шацька, очолюючи напрям роботи з музичного виховання, велике значення надавала народній пісні і вважала, що розуміння народної музики готує дітей до сприйняття класичних творів. На музичних заняттях діти ознайомлювалися з основами музичної грамоти. В. Шацька вважала, що слід вчити дітей уважно слухати музику, усвідомлювати характер твору, адже без цього не може бути музичного сприйняття.

Уже в 1915 році в проекті реформи середньої школи встановлювалась обов'язковість загальної музичної освіти (навчальний предмет «Співи») для всіх дітей. Вперше всі вихованці молодших класів також мали отримувати паралельно знання з елементарної теорії музики. У реформі середньої школи наголошувалося, що педагогічний репертуар повинен був складатися з різноманітних творів церковної та народної музики, творів вітчизняних і зарубіжних композиторів. До змісту програми було включено ознайомлення учнів із музичною літературою, слухання механічних записів та відвідування концертів

і вистав. У програмі також висловлювалось побажання щодо створення хорів та оркестрів у навчальних закладах.

18 липня 1915 року вийшов «Циркуляр Міністерства народної освіти піклувальникам навчальних округів про введення гри на народних інструментах».

На початку ХХ ст. музичне виховання у школі вважалося органічною частиною загальної навчально-виховної роботи.

Характерною рисою того часу були спроби кращих педагогів розглядати проблему естетичного виховання як частину загальної педагогічної проблеми виховання особистості. Ідеї естетичного виховання відомих педагогів Б. Асаф'єва, Н. Гродзенської, М. Леонтовича, С. Миропольського, М. Румер, В. Шацької, Б. Яворського та багатьох інших, які органічно поєднували в собі якості дослідників і педагогів-практиків у галузі різних видів мистецтв, здобули офіційну підтримку та впливали на вирішення проблем масового музичного виховання в загальноосвітній школі, позашкільних і спеціальних музичних навчальних закладах. У роботах музично-педагогічного спрямування розвивалися кардинальні положення і методичні принципи, на які й сьогодні спирається теорія і практика музичного виховання, – необхідність залучення всіх дітей до музичного виховання, зв'язок музики з життям, специфічність уроків музики, що потребують своїх форм і методів навчання.

В «Основних принципах єдиної трудової школи» у 1918 році наголошувалося на тому, що естетичне виховання в цілому і музичне виховання як складова частина естетичного виховання не є розкішшю, а виступає необхідністю, обов'язковим компонентом, без якого загальна освіта стає «бездушною».

Значну роль у розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні в першій половині ХХ століття відіграла діяльність Б. Яворського, відомого вченого і реформатора музичної освіти, композитора, теоретика, педагога, піаніста, який розробляв методику і зміст занять із слухання музики, вбачав у цьому основне завдання – формування музичної культури молоді.

У 20-ті роки ХХ століття укладалися традиції вивчення художньо-мистецького розвитку дітей та підлітків, які в подальшому активно розвивалися провідними педагогами-музикантами в Україні - І. Сікорським, С. Яновською, С. Городинською, О. Дерновою, В. Диканською, А. Макаренком, О. Пінкевич, В. Шульгіним.

Термін «музичне виховання» почали використовувати саме з того часу, адже різноманітна за формою і змістом музична робота з дітьми в інші поняття не вкладалася. З'явилися терміни «слухання музики», «музичне сприйняття». Одним із перших авторів, який почав користуватися терміном «слухання музики» та намагався обґрунтувати необхідність цього виду музично-педагогічної роботи, був В. Каратигін.

У першій половині ХХ століття традиції музично-естетичного виховання ще не були сформовані, тому пошуки нового з'являлися в музично-виховній роботі, яка проводилася в загальноосвітній школі («єдиній трудовій»), в масово-просвітницьких школах, у позашкільних закладах, в концертних і театральних залах, дошкільних закладах.

Зокрема, значна увага була спрямована на дошкільне виховання, адже підґрунтя музично-естетичного виховання закладається саме в дошкільному віці. 20 грудня 1917 року було опубліковано декрет, в якому наголошувалося, що дошкільне виховання — це «одне з найістотніших питань нашого часу».

Значну історичну роль у розвитку системи музично-естетичного виховання в дошкільній ланці відіграли Всеросійські з'їзди, де брали участь і українські представники. У 1921 році на XI з'їзді з цікавими доповідями виступили В. Шацька і М. Румер, які відстоювали ідею систематичного музичного виховання дітей. На з'їзді 1924 року було проголошено, що музика має виховувати в дітей активне ставлення до навколишньої дійсності, готувати їх до навчання у школі; вперше було поставлене питання про створення програми виховання дітей у дитячих садках, що передбачала проведення різноманітних занять, у тому числі і музичних.

У 1921 році в Україні було проведено конкурс на кращий музичний та літературно-художній твір для дошкільників, психологічні

дослідження щодо сприйняття музики дітьми дошкільного віку, розвитку музичних здібностей. У працях В. Бехтерева («Значення музики в естетичному вихованні дитини з перших днів її дитинства»), С. Беляєвої-Екземплярської («Музичне переживання у дошкільному віці»), Б. Асаф'єва, В. Шацької («Музика у дитячому садку») наголошувалося на важливості звернення уваги до індивідуальних особливостей дитини, уміння зацікавити дитину музикою, навчити її слухати й естетично переживати музичні образи та відрізнити засоби музичної виразності.

Пошуки методів розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку в 20–30-ті роки ХХ століття в Україні проводилися педагогами Н. Кукловською, Н. Мельниковою та іншими. У 1930 році вийшла робота відомих педагогів Т. Бабаджан, Ю. Двоскіної, М. Румер, М. Метлова «Музично-ритмічне виховання у дошкільних закладах», яка здобула популярність у колі вихователів і музичних керівників дитячих закладів.

Важливе місце в історії дошкільної музичної педагогіки займає вперше прийнята у 1935 році єдина програма для всіх дитячих садків країни, позитивною рисою якої було акцентування уваги на «всебічному розвитку дітей, значенні гри й творчої діяльності дошкільників».

Збагаченню практики музичного виховання дітей дошкільного віку, зростанню ефективності й вдосконаленню методів роботи з дітьми, організації педагогічного процесу значною мірою сприяли дослідження Є. Фльоріної та О. Усової, які були присвячені проблемам естетичного виховання і навчання у дитячих садках. Зокрема, фундаментальна праця Б. Теплова «Психологія музичних здібностей» окреслила шляхи музичної педагогіки до класифікації музичних здібностей та їх розвитку у процесі різних видів музичної діяльності.

У 1944 році було прийнято постанову «Про заходи з розширення мережі й поліпшення роботи дитячих садків», в якій вперше було передбачено асигнування на оплату праці музичних керівників. Згодом було затверджено Статут дитячого садка, де визначили завдання

музичного керівника, – здійснювати музичне виховання дітей на основі програмно-методичних вказівок Наркомпросу; надавати систематичну допомогу вихователям у заняттях з дітьми зі співів, у підготовці до дитячих свят, а також надавати консультації батькам з питань музичного виховання дітей.

Естетичне виховання з 1943 року стає предметом планомірної роботи - спочатку в кабінеті естетичного виховання інституту теорії й історії педагогіки Академії педагогічних наук, потім – в науково-дослідному інституті художнього виховання, який було засновано у 1947 році на основі кабінету естетичного виховання.

У науково-дослідному інституті художнього виховання формувалася наукова школа, яка продовжила дослідження проблем художньо-естетичного виховання, започатковане ще на початку століття Б. Асаф'євим, В. Шацькою, Б. Яворським та іншими видатними науковцями.

50–60-ті роки були часом відродження музично-естетичного виховання, що значною мірою визначалося тим, що національна мова не була мовою державною і сфери її використання у вихованні обмежувалися. Проти ігнорування національних особливостей виступав у культурній і просвітницькій діяльності дисидентський рух, який в Україні був започаткований в середині 50-х років.

Сфера наукового усвідомлення й аналізу положень теорії і моделей практики естетичної освіти та виховання у другій половині ХХ століття була наповнена драматичними епізодами і контекстами, які визначали подальший розвиток і зміст досліджень.

У педагогічній науці проблема створення науковообґрунтованої системи музично-естетичного виховання була однією з найважливіших. Відбулася актуалізація соціологічних досліджень у галузі музичного виховання і сприйняття музики, вивчення музичних смаків підростаючого покоління. З'явилися перші монографічні роботи в цій царині, хоча ще залишалося й багато невирішених завдань.

У 60-ті роки основні завдання в естетичному вихованні визначалися необхідністю розвитку й удосконалення художнього смаку широкого кола народних мас, а роль мистецтва, особливо музики, у загальному вихованні визначалася тим, що в ньому найбільш повно

і всебічно втілюється естетична основа, реалізується і передається емоційно-оцінне відношення до дійсності. У суспільстві все глибше починали розуміти актуальність проблеми естетичного розвитку підростаючого покоління, яке має бути здатним до засвоєння культурної моделі людської поведінки і діяльності, творчого вирішення життєвих протиріч.

Стрімко розвивалася в цей час музична психологія, наука, яка поєднала вивчення психологічних феноменів (фактів, явищ, закономірностей, механізмів) у музичному мистецтві і музичній діяльності (Б. Теплов, Г. Коган, Є. Назайкінський, В. Петрушин, Г. Ципін та інші). На основі вивчення психологічних аспектів взаємодії людини і музичної культури музична психологія інтегрує музикознавчий, культурно-антропологічний та музично-педагогічний підходи. Педагоги і психологи оперують такими поняттями, як «музична діяльність», «музичні здібності», «музично-пізнавальні процеси», але музична психологія розглядає внутрішню психологічну сутність цих феноменів, їх структуру, психологічні закономірності формування і функціонування свідомості в процесі музичної діяльності.

Теоретичні дослідження в 60-х роках ХХ століття відставали від практичного досвіду та узагальнення естетичного виховання.

Учені акцентували увагу на важливості розвитку в дітей музичного сприйняття, яке є необхідною передумовою виховання інтересу до музики, формування музичного смаку. Уже перші відомості про особливості музики та її виражальні засоби посилюють естетичну насолоду, підвищують емоційну чутливість дітей. Б. Теплов застерігав педагогів, що не можна замінювати емоційне переживання від твору «словесним описом». Вступна бесіда перед слуханням музики повинна створювати психологічну установку, спрямовувати увагу і викликати інтерес до твору. Рекомендувалося аналіз твору (розбір) здійснювати у формі активної творчої співбесіди з учнями, використовувати елементи аналізу й синтезу, викликати музичний образ у свідомості учнів. Результатом цих занять мають стати розуміння таких елементів музичної мови, як звуковисотність, ритм, динаміка не в якості теоретичних понять, а як елементів музичної виразності.

У методичних матеріалах зазначалося, що цілеспрямований творчий розвиток особистості дитини починається з дошкільної та початкової ланок освіти. Саме означені вікові періоди є найбільш сприятливими для творчого розвитку дітей, оскільки в дошкільному і молодшому шкільному віці репродуктивна творчість дитини поєднується зі швидким розвитком інтелекту, абстрактного та логічного мислення. У цьому віці істотно зростає можливість самостійного визначення мети, мотиваційних спонукань, пошуку способів дій і контролю результатів, тобто освоєння всіх компонентів психологічної структури творчої особистості. За таких умов творчий розвиток особистості кожної дитини в найбільш сензитивному періоді для творчості, є важливим завданням дошкільних закладів і загально-освітньої школи.

У 60-х роках XX ст. у працях Н. Ветлугіної «Система естетичного виховання в дитячому садку», «Методика музичного виховання в дитячому садку», «Розвиток музичних здібностей дошкільників у процесі музичних ігор» та інших розглядалися питання теорії естетичного виховання, змісту і методів музичного виховання і навчання дітей, закономірності музичного розвитку дитини в дошкільному віці, умови формування дитячої творчості в процесі різноманітної музичної діяльності. Близько 10 видань витримав її «Музичний буквар», який давав можливість музичним керівникам користуватися вправами для розвитку слуху й голосу, що ілюструвалися малюнками-моделями та надавали наочне уявлення про співвідношення звуків за висотою і тривалістю.

У 60-ті роки проблеми дошкільної музичної педагогіки, практичний досвід роботи провідних музичних керівників дитячих садків обговорювалися на педагогічних читаннях, республіканських, все-союзних і міжнародних конференціях та інших форумах науковців і практиків. У 1965 році була організована і проведена Всесоюзна конференція з питань розвитку в дітей музичного слуху і співацького голосу. У доповідях, зокрема, знайшли відображення наслідки таких актуальних досліджень, як сенсорні основи музичного слуху дитини і шляхи його формування (Н. Ветлугіна); розвиток слуху і голосу в

дітей 5 – 7 років, які нечисто інтонують (Р. Зінич); формування в дошкільників сприйняття засобів музичної виразності як фактор розвитку музичного слуху (С. Шоломович). Різні аспекти методики музичного виховання дітей дошкільного віку висвітлювалися в доповідях зарубіжних фахівців Є. Ліпської (ПНР), К. Форраї (УНР) та інших.

Серйозного значення в 60-ті роки набувала проблема підготовки спеціальних педагогічних кадрів. З цією метою в деяких педагогічних вузах України були відкриті кафедри музичного виховання та створено ряд музично-педагогічних училищ, де одержували відповідну підготовку майбутні викладачі співів і музики.

На процес розвитку вітчизняної системи музично-естетичного виховання у другій половині ХХ століття впливали відомі у світовій музично-педагогічній практиці концепції музично-естетичного виховання дітей Е. Жака-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая, Д. Кабалевського та інших відомих педагогів-музикантів. Основні положення цих концепцій ставали підґрунтям для розробки сучасних програм і методик розвитку музичних здібностей, музичної культури дитячої особистості.

У другій половині ХХ століття все більш актуальною ставала проблема розвитку системи естетичного виховання підростаючого покоління, відбувався процес формування сучасної теоретичної моделі естетичного виховання, в якій значний внесок зробили О. Буров, Б. Лихачов, Ю. Фохт-Бабушкін та інші.

Науково-дослідна робота набувала практично орієнтованого систематичного характеру у всіх галузях художньої освіти. Науковим центром естетичного виховання став науково-дослідний інститут художнього виховання АПН. Щорічно проводилися всесоюзні та міжнародні симпозіуми з естетичного виховання, на яких відбувалися презентації нових наукових ідей і досягнень, активну участь у роботі яких брали українські вчені Л. Хлебнікова, В. Бутенко, Г. Шевченко, С. Мельничук, О. Рудницька, Н. Волошина, О. Семашко, Г. Молчанова та інші. У тісному контакті співробітничали як окремі науковці, так і лабораторія естетичного виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки, зокрема, з провідними українськими

філософами В. Мазепою, В. Михальовим, Л. Левчук, В. Кудіним, у процесі чого всебічно розглядалися проблеми ставлення школярів до природи, побуту, мистецтва, до естетичного досвіду та різних видів художньо-творчої діяльності. Загальнотеоретичні проблеми естетичного виховання вивчали Т. Цвєлих, Н. Миропольська, Л. Коваль. У 70-ті роки почала формуватися наукова школа Т. Цвєлих, з якої вийшли вчені - І. Зязюн (дослідження естетичного досвіду особи), С. Жупанін (естетичне виховання дітей засобами пейзажної лірики), Л. Коваль (вивчення проблем естетичної оцінки творів мистецтва), Н. Миропольська (естетичне виховання на уроках іноземної мови), В. Бутенко (естетичне відношення до мистецтва) та інші.

Питання музично-естетичного виховання стали предметом досліджень Л. Хлебнікової, Ю. Юцевича, Л. Коваль, зокрема, Л. Хлебніковою було розроблено нові програми з музики за системою Д. Кабалевського.

У 70–80-ті роки в Україні чітко визначився напрям на створення теорії естетичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва. Дослідження А. Щербо і Д. Джоли були присвячені розкриттю значущості естетичного виховання в житті підростаючих поколінь. Науковими домінантами в цих дослідженнях, з точки зору Г. Шевченко, слід вважати естетичні здібності, естетичну творчість, естетичне ставлення до дійсності і мистецтва.

У ці роки набирає сили гуманна педагогіка (педагогіка співпраці), видатний представник якої В. Сухомлинський наголошував на значенні мистецтва в загальноосвітній школі і називав музику могутнім засобом естетичного виховання. Він писав, що «вміти слухати і розуміти музику – одна з елементарних ознак естетичної культури, без якої неможливо уявити цілісного повноцінного виховання».

В останнє десятиріччя ХХ століття на новий етап виходило обґрунтування теорії естетичного і художнього виховання. У країні розпочався процес оновлення освіти, який характеризувався пошуком сучасних педагогічних концепцій і впровадженням у життя нових педагогічних технологій. Отримання Україною незалежності сприяло появі соціально і змістовно диференційованих як загальної, так і ху-

дожньої освіти, надавало можливості для нового розквіту українського музичного мистецтва. У художній освіті пріоритетного значення набувала національна культура, особливо її регіональний компонент.

У період утвердження незалежності України була розроблена Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури (1992), у якій були представлені принципи естетичного виховання, серед яких вперше названо принцип педагогічного синкретизму, з позицій якого можливо здійснити цілісність вивчення української культури, що забезпечить виховання людини із сталими національно-естетичними ідеалами.

У культурологічній, педагогічній і музикознавчій науці кінця ХХ століття загальні питання історичного розвитку музично-естетичного виховання, питання вдосконалення змісту і методики художньої освіти розглядалися дослідниками Т. Гризоголавою, І. Зязюном, О. Кияновською, Л. Коваль, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалкою, О. Ростовським, О. Рудницькою, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шулгіною, О. Щолоковою та іншими, роботи яких містять багатий фактичний матеріал, дають уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в країні.

У 1996 році в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України була створена лабораторія мистецької освіти під керівництвом О. Рудницької, яка вважала, що випускники консерваторій, художніх і театральних інститутів, вихованці педагогічних факультетів покликані відроджувати та передавати наступним поколінням духовні цінності людства, впливати на процеси виховання особистості засобами мистецтва.

Педагогічною наукою було визнано виключну роль творчих здібностей дитячої особистості, від рівня розвитку яких залежить значною мірою майбутнє підростаючого покоління, рівень його культури і можливість професійної самореалізації. У цей період спостерігався процес активного розвитку дитячої художньої творчості в різних видах мистецтва, завдяки чому зростала роль дітей у культурі.

Отже, сьогодні в Україні розроблено основні положення про законірності процесу музично-естетичного виховання підростаючого

покоління; створювалися концепції виховання особистості засобами музичного мистецтва; розроблялися моделі музично-естетичного виховання в сучасних умовах розвитку українського суспільства, положення про закономірності особистісного формування учнівської та студентської молоді у сфері музичного мистецтва; створено низку науково-педагогічних концепцій. У роботах українських дослідників обґрунтовувалися особистісно орієнтовані моделі музично-освітнього процесу, значна увага приділялася психологічним засадам музичного виховання, пошуку шляхів формування творчої активності дитячої особистості, розвитку емоційної й інтелектуальної сфер у процесі музичної діяльності.

3. Методи дослідження проблем музичного виховання.

Методика музичного виховання і навчання дітей в дитячому садку охоплює теоретичне обґрунтування і експериментальну перевірку змісту музичного виховання й розвитку дитини в процесі засвоєння нею різних видів музичної діяльності; вивчає можливість комплексного підходу до музичного виховання дошкільників в дитячому садку і сім'ї, процес формування їхніх музичних здібностей.

Методологічною основою, з позиції якої можна оцінити якості методики дослідження, є спрямування на вивчення всебічних взаємозв'язків, на виявлення найбільш суттєвих закономірностей, розгляд даного питання в його розвитку, а також здійснення історичного підходу до явищ, які вивчаються.

В основі методики лежить об'єктивний принцип дослідження, що спирається на доказові факти, які отримані під час дослідження, достовірність його результатів. Вивчення внутрішніх процесів музичного сприйняття, пам'яті, слуху завжди відбувається в певній діяльності. Судити про його якість під час дослідження, наприклад, особливостей музичного слуху дитини, можна лише за ступенем розрізнення дитиною певних явищ (вище-нижче той чи інший звук, чи закінченою є мелодія) або за якістю відтворення (чисто або неточно проспівана мелодія, вміння виправити помилку). Таким чином, слух

перевіряється опосередковано через об'єктивні прояви дитини в практичній діяльності.

Об'єктивність дослідження проявляється і в тому, що явище, яке вивчається, розглядається в розвитку, який здійснюється за безпосереднього керівництва педагога. У процесі навчання і розвитку використовуються різноманітні методичні прийоми, які дозволяють оцінити рівень музикальності дітей, визначити ефективність розробленої методики.

Метод соціально-педагогічного обстеження спирається на вивчення методичних документів, які свідчать про якість планування й обліку музичного виховання (анкетування, інтерв'ювання, що підлягають статистичній обробці і коментуванню).

Метод спостереження завжди вимагає наявності точного плану (що спостерігається, спосіб і об'єкт спостереження). Отримані дані обов'язково підлягають подальшому аналізу та узагальненню.

Спостереження - один із найпоширеніших методів педагогічного дослідження, який має відповідати таким вимогам: систематичність, планомірність, цілеспрямованість і об'єктивність. Спостереження проводиться для досягнення чітко означеної мети, наприклад, вивчити питання взаємодії музичного керівника і вихователя на музичному занятті; визначити місце творчих завдань у розучуванні музичного репертуару; розкрити роль музики в проведенні ранкової гімнастики тощо. Після визначення мети складається план або програма спостереження, де необхідно позначити питання, що потребують відповіді, окреслити їх. Так, під час вивчення функцій музичного керівника і вихователя на музичному занятті можна запропонувати таку програму спостереження: 1) вікова група і план музичного заняття; 2) підготовка до заняття; 3) участь музичного керівника і вихователя в організації музичного заняття (визначити їхню активність, взаєморозуміння, володіння музичним репертуаром, методикою навчання).

Вимоги цілеспрямованості і об'єктивності спостереження можливо виконати лише за умови послідовності фіксування фактів, перевірки їх, дотримання (створення) природних умов у процесі спостереження, всебічного аналізу досліджуваних явищ.

Фіксувати спостереження можна у вигляді протокольного, щоденникового або вибіркового запису. Для отримання об'єктивних даних необхідно результати обробити, упорядкувавши матеріал, домогтися відтворення повної картини спостережуваного. Далі проводиться аналіз і узагальнення отриманих результатів, їх зіставлення з раніше відомими, що потім відбивається у висновках.

Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду - один із провідних методів педагогічного дослідження, який спрямований на виявлення результативності досвіду, що слід розглядати не тільки на рівні знань і умінь дітей і способів набуття цих знань і умінь (репродуктивний, творчий), а й на рівні розвитку пізнавальної, емоційної, вольової сфер. Важливими показниками постановки музичного виховання в дитячому закладі є рівні розвитку музичних здібностей дітей, їхньої музичної культури.

Особливість вивчення педагогічного досвіду полягає в тому, що включаються інші методи: спостереження, анкетування, бесіда, вивчення дитячих робіт і документації навчально-виховного закладу тощо. Вибір конкретних методів залежить від поставленої мети дослідження.

Ефективність вивчення педагогічного досвіду багато в чому визначається використанням різноманітних методів, кожен з яких має сильні і слабкі сторони. Так, у недолік полягає в тому, що вивчається наявне саме зараз, а тому є необхідність підключити метод теоретичного аналізу і прогнозування, щоб наука, спираючись на відоме, випереджала практику, вказувала їй шлях до розвитку.

Метод констатації, виявлення рівня музично-естетичного розвитку (або різних його показників) зазвичай проводиться як у штучних умовах (індивідуальне опитування в спеціальних ситуаціях), так і в звичних – найчастіше в умовах навчальної або ігрової діяльності.

Бесіда та анкетування широко залучаються як методи вивчення педагогічного досвіду. У процесі їх застосування слід дотримуватися певних умов, основними з яких є: ретельне продумування змісту, кількості та формулювань питань для однозначного їх розуміння;

уважне вивчення відповідей – розглядання їх не ізольовано, а в контексті всього педагогічного дослідження.

Наведемо питання, спеціально дібрані для бесіди про проведення розваг в дитячому закладі:

1. Чи регулярно ви проводите розваги в дитячому садку і яким їх видам віддаєте перевагу?

2. У чому полягає підготовка до розваг і як при цьому ділять між собою обов'язки музичний керівник, методист та вихователі групи?

3. Чи залучаєте ви батьків до проведення розваг і в чому це виражається?

4. Якого виду музичні розваги подобаються дітям і чому?

5. Яке виховне значення мають розваги в дитячому садку для розвитку дитини?

Вивчення дитячих робіт і документації навчально-виховного закладу. Для педагогічного дослідження особливу цінність має вивчення результатів продуктивної діяльності дитини: малювання, ліплення, аплікації, конструювання, ручної праці тощо. Цей метод дозволяє виявити рівень знань і умінь дошкільнят, спектр інтересів як вихователя, так і дітей, рівень розвитку тих чи інших здібностей. У музичній діяльності результати музичного розвитку дошкільнят можуть вивчатися під час «живого» виконання, а також завдяки аудіо-, відеозаписам, нотному оформленню музичним керівником створених дітьми поспівок. Такого роду зрізи через певні проміжки часу виявляють ступінь просування дітей в їхньому розвитку.

Цінний матеріал дає вивчення різного роду документації дитячого садка (конспекти занять, ігор, розваг, протоколи педагогічної ради, журнали, щоденники вихователів, музичного керівника тощо).

Метод формуючого досвіду відбувається в звичних, природних умовах. Дослідник заздалегідь розробляє систему занять, спеціально добирає музичний репертуар, веде пошуки нових прийомів навчання і музичного розвитку дітей. Для доказу ефективності цих прийомів дітей розподіляють на дві підгрупи: експериментальну (в якій перевіряється новий матеріал) і контрольну (яка працює за відомою методикою або за іншим варіантом). Результати роботи в обох підгру-

пах співставляються і робиться висновок про ефективність системи занять, навичок, способів дій або методичних прийомів.

Педагогічний експеримент - це засіб пізнання і конструювання педагогічного процесу для виявлення нових шляхів навчання і виховання. Він може бути моделлю навчально-виховного процесу, яка відтворюється в різних умовах (при створенні аналогічних педагогічних ситуацій). Наукові факти, отримані в педагогічному експерименті, піддаються кількісній обробці і можуть розкривати причинові зв'язки між досліджуваними явищами.

Педагогічний експеримент може бути тривалим, розрахованим, наприклад, на весь час перебування дитини в дошкільному закладі, і коротким, нетривалим, - залежно від мети експерименту, його етапів (констатувальний, формувальний, контрольний).

Обов'язковою умовою педагогічного експерименту є конструювання нових елементів навчання та виховання, їх перевірка і зіставлення зі звичайною педагогічною роботою. У зв'язку з цим в експерименті передбачається наявність експериментальних і контрольних груп, в яких мають бути порівняні всі умови роботи для визначення ефективності нових методів виховання і навчання дітей. У музичному вихованні педагогічний експеримент як метод дослідження може бути використаний для виявлення особливостей розвитку музичних здібностей дітей (емоційна чутливість до музики, музичний слух, почуття ритму), для формування музично-виконавських навичок у різноманітних видах музичної діяльності тощо.

У педагогічних дослідженнях, у тому числі і з проблем музичного виховання дітей, використовуються також статистичні методи, які забезпечують точність і наукову достовірність фактичного матеріалу, його кількісних показників.

На кожному етапі дослідження тієї чи іншої проблеми висуваються свої завдання і використовуються різні методи.

Аналізуючи сучасні педагогічні дослідження (в тому числі в теорії музично-естетичного виховання), можна виокремити чотири етапи.

На першому етапі встановлюється мета дослідження, основні його проблеми. На основі вивчення історії, теорії і практики доводиться

актуальність вивчення даної проблеми і визначаються висхідні теоретичні позиції у її вирішенні.

Важливим є чітке визначення предмету дослідження й ті теоретичні положення, на які можна спиратися. При використанні даних різних наук слід встановити їх тісні зв'язки і залежності з проблемами, що вивчаються. Однак механічне перенесення даних інших наук може виглядати чужорідним тілом у дослідженні і підірвати авторську концепцію.

Встановлюючи висхідні теоретичні позиції, важливо, щоб автор переборював в собі суб'єктивізм і намагався враховувати не тільки ті факти, які його влаштовують, але й ті, що реально існують.

Другий етап носить пошуковий характер. Основна його мета – зібрання й обробка фактичних даних, на основі яких можна перевірити нову систему прийомів навчання певному виду музичної діяльності. Етап будується на пошуковому експерименті, в ході якого:

1. Виявляються особливості знань, умінь, музичних здібностей, моральних якостей дітей. З цією метою проводяться короткі одночасні зрізові досліді.

2. Дані зрізів узагальнюються, якісно і кількісно аналізуються й статистично обробляються. До них відносяться констатуючі досліді, складання діагностуючих характеристик, перевірка рівня розвитку як окремих дітей, так і підгрупи; розробляється план навчання за допомогою таких методів:

✓ мистецтвознавчий аналіз музичних творів, які впливають безпосередньо на формування якостей і властивостей особистості дитини;

✓ розробка нових методичних систем, відбір і створення художнього матеріалу;

✓ планування майбутнього формувального етапу експерименту на основі аналізу вивченого явища, узагальнення форм, в яких проводилися досліді пошукового періоду. Набуває значення розробка показників, які стають своєрідним еталоном якостей, властивостей, знань, умінь, що формуються, а також шкала їхньої оцінки.

Третій етап - формувальний. Його основна мета — встановлення тих найбільш ефективних прийомів формування умінь і навичок у дітей, які приведуть їх до поставленої мети дослідження. Це може бути навчання видам музичної діяльності, розвиток музичних здібностей і творчості, формування моральних якостей.

Характерні ознаки об'єктивності педагогічного експерименту виражаються в таких моментах:

- ✓ урахування всіх педагогічних впливів і об'єктивний їх аналіз;
- ✓ урахування всіх реакцій дитини (особлива увага приділяється тим, які не підтверджують гіпотезу експериментатора);
- ✓ техніка проведення експерименту: детальна розробка його ходу, забезпечення достовірності показників, використання новітньої апаратури, розробка дослідних зразків обладнання, використання статистичної обробки матеріалів;
- ✓ об'єктивна інтерпретація всіх отриманих матеріалів.

Четвертий етап — перевірка рекомендацій, які випливають з проведеного дослідження. Узагальнюючи отримані на основі експерименту результати, необхідно чітко показати те нове в теорії, чого раніше не було або було відомо і не давало практичного ефекту. При цьому потрібно знайти місце для нового, співвідносячи його з тим, що вже є в теорії, доповнюючи і розвиваючи досліджуваний аспект.

Внесення нового в практику, як правило, вимагає додаткової розробки у вигляді методичних вказівок, практичних рекомендацій, що виявляється у новому етапі — етапі введення використаних отриманих результатів у практику.

Використання названих методів дослідження в своїй сукупності дозволяє отримати об'єктивні, надійні з наукової точки зору і практично важливі висновки.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основи теорії музичного виховання в дошкільних закладах.

2. Яку роль відіграють суміжні галузі наук у побудові теорії музичного виховання?

3. Проаналізуйте основні проблеми естетичного виховання, які мають значення для розробки сучасних задач музично-естетичного розвитку дітей.

4. Становлення і розвиток теорії і методики дошкільного музичного виховання у дошкільних закладах на різних його етапах (вибірково один з етапів).

5. Характеристика проблематики сучасних досліджень у галузі дошкільного музичного виховання.

6. Які методи дослідження використовуються при вивченні проблем музичного виховання і розвитку дитини?

7. Чим характеризуються різні етапи дослідження питань музичної педагогіки?

8. Визначити основні чинники, під впливом яких розвивалась музична освіта XIX ст.

9. Розкрити основні суперечності та недоліки у масовій музичній освіті XIX століття.

10. Охарактеризувати основні протиріччя XX ст., початку XXI ст., які позначились на розвитку художньої культури.

Методика музичного виховання

План

- 1. Характеристика методики музичного виховання як навчальної дисципліни.*
- 2. Виховання естетичного ставлення дошкільників до музики.*
- 3. Використання музикотерапії як засобу впливу на психіку та емоційний стан дитини.*
- 4. Спрямованість музичного виховання на формування морально-естетичних якостей особистості.*

1. Характеристика методики музичного виховання як навчальної дисципліни

Методика музичного виховання належить до окремих методик, оскільки освітньо-виховний процес за нею в основному реалізується засобами одного виду мистецтва – засобами музики. В основі методики – теорія естетичного виховання, яка вивчає процес формування естетичного ставлення до навколишнього світу, специфіку відображення і пізнання його засобами музики, своєрідність естетичного переживання дітей. Методика музичного виховання безпосередньо пов'язана із сферою вікової педагогіки, тому що присвячена музичній діяльності дітей дошкільного віку.

Музичне мистецтво – яскравий і незамінний засіб формування цілісної особистості дитини. Для всебічного розвитку особливо важливим є формування духовної особистості, активізація розумової діяльності, естетичного відгуку, фізичної досконалості.

Шлях впливу музики є своєрідним. Музиці притаманна своя мова. Важливо не просто навчити дитину виразно, чисто співати, рухатися під музику. Музика і пов'язана з нею діяльність можуть викликати в дитині особливу потребу, бажання спілкуватися з нею, а за можливості і говорити в ній. Лише в умовах створення естетичної атмосфери успішно здійснюється всебічний розвиток особистості дитини. Отже, музично-естетичне виховання є не самометою, а засобом всебічного розвитку особистості.

Залучення до музики — одне із найбільш цікавих і радісних занять. Оскільки вона пов'язана з багатьма сферами людської діяльності, існує можливість вчитися не тільки музиці, але й через музику, особливо в ранньому віці. В процесі музичного виховання особливо успішно формуються моральні якості дитини. Музичні твори різноманітні за своїм соціально-образним змістом. Так, у дошкільному віці діти відчувають виразність мелодичних інтонацій, насиченість музичної фактури в творах героїчного складу, які передають почуття любові до Батьківщини, матері, рідної природи. Діти відгукуються і на ліричну музику; вони співпереживають тим подіям, почуттям, які передані в ній. У старшому віці діти здатні розрізняти відтінки ліричної музики, чітко сприймають багатогранність танцювального жанру, відчувають і впізнають плинний характер вальсу і жвавий — польки.

Для правильної організації морального виховання засобами музики необхідно від самого початку ясно уявити собі мету і можливості такого виховання, оскільки музика насамперед виховує дисципліну, прагнення до досконалості.

Музичні заняття позитивно впливають на загальну культуру поведінки дитини. Коли рухається дитячий колектив під час гри або інших занять, кожна дитина має дотримуватися певного порядку, організації, швидкості реакції, комусь поступитися, комусь допомогти. Все це виховує культуру спілкування, поведінки, тобто створюються умови для формування моральних якостей особистості дитини.

Музика розвиває дітей розумово. Окрім різноманітних відомостей про музику, що мають пізнавальне значення, бесіда про неї включає характеристику її емоційно-образного змісту. Словниковий запас дітей збагачується новими образними словами й виразами, що характеризують настрої, почуття, які передаються у музиці.

У музикознавчій літературі існує термін «музичне мислення», який підкреслює усвідомлений характер музичного переживання і специфіку розумових процесів.

У сучасній психології дошкільника наочно-дієва, наочно-образна і понятійна форми мислення проявляються в будь-якій практичній діяльності дитини, у тому числі й музичній.

Характерною рисою наочно-дієвого мислення є безпосередній зв'язок з практичними діями дітей. Наприклад, дошкільника знайомлять з розташуванням музичних звуків на сходах музичної драбинки. Найвища або найнижча сходинка звучить відповідно високо або низько. Дитина це усвідомлює, а повторні практичні дії укріплюють її в цій думці. Подальші вправлення у вирішенні нового питання: а як звучать інші сходинки, - допомагають набутти нових знань.

Наочно-образна форма мислення більш складна і формується на основі наочно-дієвої. Дитина набуває здатності узагальнювати, в неї поступово формуються початкові образи, які закріплюються в словах. Так, після прослуховування нового твору вона не тільки визначає характер п'єси, але й згадує інші знайомі п'єси, знаходить в них подібність.

З розвитком перших двох форм мислення формується мова дитини, а з нею і елементи логічного мислення. Вона усвідомлює деякі поняття, пов'язані з музикою і музичною діяльністю, вже в більш узагальненій формі. Наприклад, дітям пропонують перерахувати ознаки, які характеризують твори маршового або колискового характеру. Вони не тільки перераховують ці ознаки, але й пояснюють, чому даний твір можна назвати маршем або колисковою.

Вихователь підтримує навіть незначні творчі прояви, які активізують сприйняття й уявлення, збуджують фантазію й уяву, надає діяльності дитини пошукового характеру, що вимагає розумової активності. Наприклад, дорослий ставить перед дитиною творче завдання: в співі зімпровізувати на заданий текст. Дитина шукає співочі інтонації, які відповідають даному тексту. В русі вона вигадує, комбінує знайомі елементи з новими. У музично-ігровій драматизації діти зображують картинку з життя, передають виразні, характерні рухи, міміку певного персонажу. При цьому в діях дітей намічається певна послідовність. Вони домовляються між собою, розподіляють ролі. Виникають нові завдання. Дитина мислить, фантазує, планує.

У процесі музичного виховання діти пізнають музику різного характеру, сприймають і засвоюють специфіку різних творів (авторська або народна пісня; дво-три-частинна форма; колискова,

танцювальна, полька, вальс, марш тощо), тобто збагачуються їхні уявлення про музику різного характеру. Слухаючи музику, дитина її аналізує, відносить до певного жанру.

Старші дошкільники проявляють чималу активність у слуханні й інтерпретації музики. Це виражається в спробі передати художній образ в музично-ритмічних рухах, виборі музичного інструменту для кращої характеристики художнього образу, зображення музичних вражень від малюнку, створеного вірша, що відображає враження від почутого музичного твору, бажанні використовувати цю музику в дитячому оркестрі або в музично-художній театралізації.

Одержуючи з дитинства різноманітні музичні враження, дитина звикає до мови інтонацій народної, класичної і сучасної музики, накопичує досвід сприйняття різної за стилем музики, осягає «інтонаційний словник» різних епох.

У дошкільному віці в дитини ще не склалися прийняті в суспільстві стереотипи смаків, мислення. Тому так важливо виховувати дітей на шедеврах світового мистецтва, розширювати їхнє уявлення про музику різних часів і стилів. Накопичення різноманітних музичних вражень дозволяє формувати в дітей інтонаційний музичний досвід. Інтонації народної і класичної музики стають все більш звичними для слуху, знайомими, впізнаними.

Таким чином, репертуар, який використовується в процесі музичного виховання (народна, класична і сучасна музика), впливає на формування ставлення дітей до музики.

На заняттях широко використовуються фонограмні записи, що значно збагачує сприйняття музики. Особливо ефективно їх поєднання з «живим» виконанням. Музичний твір, виконаний педагогом, можна порівняти із записом (оркестр, хор). Важливо загострити увагу дітей на різниці звучання, відрізнити зміну характеру музики, нюансів настрою залежно від її виконання.

Симфонічну музику пропонується слухати в записі (або давати порівняно з фортепіанним звучанням в живому виконанні). Це хороша можливість познайомити дітей з інструментами симфонічного оркестру, їх роллю в створенні музичного образу.

Такі зіставлення дозволяють додати наочному методу проблемного характеру, зацікавити дітей, активізувати їхню слухову увагу.

Зорова наочність використовується для посилення враження дітей від музики, для ілюстрації незнайомих явищ, образів (картини, малюнки, іграшки).

Велике значення для поглиблення сприйняття музики дітьми належить *словесному методу*. За допомогою яскравого виконання і вміло проведеної бесіди педагог не тільки прищеплює дітям інтерес, любов до музики, але і збагачує їхній внутрішній світ, відчуття, формує етичні якості, інтереси.

Крім того, встановлюються зв'язки між музично-естетичним і фізичним вихованням. Музика впливає на процес фізичного вдосконалення дитини. Відомо, що вона впливає на життєвий тонус людини, викликає зміни у кровообігу, в диханні. Таким чином, добираючи музику певного ладу, гармонійних сполучень, метроритму, можна викликати фізичні реакції, активізувати ту чи іншу діяльність.

Ритміка як засіб музичного виховання сприяє музичній сприйнятливості і фізичному розвитку (рухи під музику). Рухи в ритміці (ходьба, біг, стрибки, гімнастичні вправи на розвиток плечового поясу, ніг, корпусу, різні перешиковування) завдяки музичному супроводу набувають особливої чіткості, пластичності, ритмічності, окрім того, покращується постава, координація рук і ніг, відпрацьовується легкість бігу. Динаміка, темп музичного твору спонукають дітей до зміни швидкості рухів, їхньої амплітуди. Зміна музичних частин, фраз організовує зміну напрямку, перебудови рухів.

Спів також пов'язаний з фізичним розвитком дитини. Впливаючи на формування співочого голосу, він в свою чергу активізує функції голосового і дихального апарату. Існує так звана співоча установка (поза дитини під час співу). Дитині постійно нагадують, що для співу треба сидіти прямо, не горблячись. Це є суттєвим для відпрацювання прямої постави.

Музика, яка сприймається голосовим рецептором, діє на загальний стан усього організму дитини, викликає реакції, пов'язані із зміною кровообігу, дихання. Співи розвивають голосовий апарат,

поліпшують мовлення, сприяють виробленню вокально-слухової координації. Правильна поза під час співу регулює і поглиблює дихання. Заняття ритмічними рухами, танцями поліпшують поставу, сприяють виробленню в дітей пружності та координації рухів, спритності, чіткості ходьби та легкості бігу.

Таким чином, заняття музикою сприяють загальному розвитку особистості дитини. Взаємозв'язок між усіма сторонами виховання складається в процесі різноманітних видів і форм музичної діяльності. Емоційна чутливість до музики і розвинений музичний слух у більшості дошкільників дають змогу в доступних формах відгукуватися на добрі почуття і вчинки, допомагають активізувати розумову діяльність і, постійно вдосконалюючи рухи, розвивають дітей фізично.

Отже, музичне виховання - один із шляхів морально-естетичного, розумового і фізичного вдосконалення.

Методика музичного виховання вивчає питання не тільки дошкільного виховання, але й освіти, навчання і розвитку. Всі ці основні поняття взаємопов'язані, хоча разом з тим мають свої особливості.

Виховання – один із факторів всебічного формування особистості. Сучасна педагогіка розробила нову систему виховання, яка ставить завданням щодо формування особистості, здатної активно, творчо перетворювати дійсність. Саме музика, музичне виховання може допомогти у повноцінному розвитку дитини. Під впливом музики, музичних вправ та ігор за умови використання правильно дібраних прийомів позитивно розвиваються психічні процеси і властивості особистості, чистішою і грамотнішою стає мова.

Можна виділити загальні завдання музичного виховання:

- ✓ виховувати любов і інтерес до музики;
- ✓ збагачувати музичні враження дітей, знайомлячи їх з різноманітними творами;
- ✓ розвивати навички у всіх видах музичної діяльності: слуханні, співі, музично-ритмічних рухах, грі на музичних інструментах;
- ✓ сприяти формуванню музичного смаку;
- ✓ впливати на всебічний розвиток дитини, використовуючи всі види музичної діяльності;

✓ розвивати творчу активність у всіх доступних дітям видах музичної діяльності.

Освіта спрямована на оволодіння системою знань, набуття накопиченого людського досвіду, у тому числі й музичного. Педагог передає цей досвід, дитина його засвоює відповідно до своїх вікових можливостей.

Музична освіта — це процес і результат засвоєння музичних знань, вмінь і навичок, що свідчить про відповідний рівень опанування музичними явищами в аналітично-теоретичному або практично-виконавському аспектах. Музична освіта функціонує у діалектичній взаємодії процесів створення, накопичення музичного досвіду суспільства з процесами передачі та засвоєння цього досвіду майбутніми музичними фахівцями. Музична освіта регулюється відповідними законодавчими актами держави, які визначають її зміст та основні принципи.

Закономірності музичної освіти — об'єктивні причини, що характеризують суттєвий зв'язок між суспільними та музичними явищами чи процесами, без яких неможливе ефективне здійснення музичного навчання і виховання. До них відносять:

✓ відповідність змісту музичного навчання і виховання рівню розвитку музичної культури сучасного суспільства;

✓ залежність процесу музичного навчання й виховання від економічних умов забезпечення розвитку національної музичної галузі;

✓ орієнтованість змісту музичного навчання й виховання на національні музичні традиції.

Рушійні сили музичної освіти — сукупність мотивації та протиріч, задоволення й вирішення яких забезпечує результативність, поліпшення та ефективність музичного навчання і виховання.

Навчання — педагогічний процес передачі музичного досвіду, набуття дитиною не тільки знань (в галузі музичного виховання вони є дуже скромними й обмеженими за об'ємом), але і практичних умінь і способів дії.

Музичне навчання — це процес передачі та засвоєння музичних знань, вмінь і навичок, передбачених навчальним планом. Музичне навчання має на меті оволодіння такими знаннями, вміннями та навичками практичної музично-естетичної діяльності, які б відповідали певному рівню музичної освіти.

Музичне навчання здійснюється як державними закладами, так і приватними установами, фізичними особами. Відповідно до цього музичне навчання поділяється на аматорське та професійне.

Розвиток — рух від нижчих простих музичних проявів до більш високих, досконалих. У розвитку відбувається становлення і формування музичних здібностей.

Музичний розвиток дитини-дошкільника - це процес становлення та розвитку музичних здібностей на основі природних задатків, формування основ музичної культури, творчої активності від найпростіших форм до більш складних. Музичний розвиток впливає на загальний розвиток: формується емоційна сфера, вдосконалюється мислення, дитина стає чутливою до краси в мистецтві і житті.

Музичний розвиток дитини має здійснюватися на таких основних принципах: 1) особистісної спрямованості педагога на створення оптимальних умов для музичного розвитку; 2) ретельного відбору матеріалу відповідно до вікових особливостей дітей; 3) інтеграції різних напрямів виховної роботи та видів музичної діяльності дітей; 4) «від простого до складного»; 5) максимального використання розвиваючого потенціалу дитини в музичному розвитку.

Завданнями музично-естетичного розвитку дошкільників є:

- ✓ сформувати в дітей життєву мистецьку активність як важливу складову особистісної культури кожної дитини, спрямованість на сприйняття і творення прекрасного в мистецтві і в житті, елементарну компетентність у музичному і музично-хореографічному мистецтві;

- ✓ закласти в дітей основи музичної культури: інтерес до музики і музичної діяльності;

✓ здатність переживати музичні образи й усвідомлювати емоційний зміст творів, елементарно оцінювати їх і висловлювати власні судження;

✓ бажання пізнавати й опановувати музичний досвід людства в усіх його видах, виявляти вибіркове ставлення до окремих видів музичної діяльності;

✓ потребу спілкуватися з приводу музики і засобами музики;

✓ прищепити дітям естетичне ставлення (почуття краси, гармонії, виразності, грації, вишуканості тощо) до музичних творів, музичних явищ і мистецтва в цілому, до власної музичної діяльності та інших людей у процесі активної музично-практичної діяльності виконавства, творчості й сприйняття музики, а через це — емоційно-ціннісне ставлення до світу взагалі;

✓ сформувати в дітей основи музичного сприймання (емоційну чутливість, цілісність і диференційованість сприймання, творчу уяву), різноманітні практичні виконавські навички — співочі, музично-рухові, музикування, творчі виконавські вміння в основних видах дитячої музичної діяльності;

✓ розвинути в дітей загальну музикальність як комплекс музичних здібностей (емоційний відгук на музику, музичний слух і чуття ритму, музичне мислення, музичну уяву, музичну пам'ять), спеціальні здібності музичного і музично-рухового виконавства (чистоту співочих інтонацій і якість звукоутворення, узгодженість «інструментальних рухів», виразність і координацію в різних видах музичних рухів), здатність до дитячого творчого самовираження — інтерпретації, варіювання, імпровізації у музично-руховому, пісенному, інструментальному виконавстві.

Завдяки вихованню здатності з ранніх років глибоко відчувати і розуміти мистецтво, любов до нього зберігається потім на все життя, впливає на формування естетичних почуттів і смаків людини.

Музично-естетична культура особистості. Формування особистості — складний, багатозначний процес, який виступає у формі фізіологічного, психічного і соціального становлення людини і визначається внутрішніми і зовнішніми природними і суспільними

умовами. Найважливішим завданням масового музично-естетичного виховання є формування здібностей сприймати та естетично оцінювати всі явища життя, дійсності та музичного мистецтва через естетичний ідеал. Характер естетичних ідеалів дитини є головним показником рівня її оцінних музично-естетичних уявлень, тобто розвиненості її здатності до естетичного та музичного сприйняття, естетичного і музичного смаку. Спочатку своєю безпосередньою цілісністю музично-естетична культура особистості постає як частина загальної духовної культури. У ній виражається здатність сприймати і творити світ музики не тільки відповідно до норм естетичного ставлення, дотичних з красою, досконалістю, гармонією. Рівень музичної культури особистості характеризується таким комплексом її проявів, як здібності, установки, знання, вміння, навички, оцінки. Всі ці форми або складові музично-естетичної культури особистості виникають на основі музичної діяльності і розвиненої музичної свідомості.

Музично-естетична культура особистості виступає як єдність здібностей, музично-естетичних знань, навичок поведінки, почуттів, оцінок і переконань. Вона виражається в наявності і розвиненості музичних задатків і здібностей; у змісті естетичних позицій особистості, ініціативи, установок на музичну діяльність; в системності, що виявляється в уміннях, навичках як необхідних елементах музичної творчості; в розвиненості чуттєво-оцінного ставлення та образного мислення, що дає змогу орієнтуватися в різноманітті музичних цінностей, формувати через механізми ціннісних орієнтацій сприйняття, переживання, оцінки, смаки, ідеали і погляди.

Основними компонентами музично-естетичної культури є музично-естетична свідомість (музичне сприймання, музичні знання, судження, оцінка, ідеал); музично-естетичні потреби й відношення (мотиви, музичні інтереси, музичні смаки, почуття); музично-естетичні навички, уміння, музично-творчі здібності особистості.

Введення поняття музично-естетична культура дошкільників обумовлено насамперед характером і особливостями музичної діяльності дошкільників, яка ніколи не буває тільки музикальною.

Сприйняттю музики, її виконанню і музичній творчості притаманний принцип інтеграції з іншими, позамузикальними явищами життя дитини, перш за все естетичними (Н. Ветлугіна, І. Держинська, О. Кенеман, Л. Комісарова, О. Радинова).

Музично-естетичну культуру дошкільника І. Груздова характеризує як складну інтегровану якість особистості, сутність якої проявляється в емоційній чутливості до високохудожнього змісту творів мистецтва, що припускає розвиненість музично-естетичної свідомості (естетичні емоції, почуття, інтереси, потреби, смаки, оцінки), компонентів музикальності (загальні і музичні здібності). Ця якість особистості формується в досвіді діяльності дитини з освоєння еталонів краси в мистецтві і навколишньому світі.

Специфіка музично-естетичної культури визначається особливостями музики як мистецтва; особливостями музично-естетичного досвіду в цілому і досвіду сприйняття музики, що поєднує звукову матерію з індивідуальними характеристиками людини; особливостями всієї музично-художньої діяльності особистості. Початок формування музичної культури дітей полягає в розвитку емоційної чутливості до музики, яка зумовлює якість усіх структурних компонентів, що складають єдине ціле музично-естетичної культури дитини.

О. Радинова музичну культуру дитини дошкільного віку розглядає як інтегративну особистісну якість, що формується в процесі систематичного, цілеспрямованого виховання і навчання на основі:

- ✓ емоційної чутливості до високохудожніх творів музичного мистецтва;
- ✓ музично-образного мислення та уяви;
- ✓ накопичення інтонаційного пізнавально-ціннісного досвіду у творчій музичній діяльності;
- ✓ розвитку всіх компонентів музично-естетичної свідомості (естетичних емоцій, почуттів, інтересів, потреб, смаків, уявлень про ідеал в доступних для віку межах), що сприяє виникненню емоційно-оцінного ставлення до музики, яке актуалізується в естетичній та творчій активності.

Формування музично-естетичної культури в дітей дошкільного віку розглядається як процес розвитку в умовах музично-художньої діяльності емоційно-чуттєвого та ціннісно-сміслового ставлення дитини до мистецтва та навколишньої дійсності.

Музично-естетична культура формується в умовах інтеграції естетичної та музичної діяльності дітей як культуротворчого емоційно забарвленого процесу, спрямованого на засвоєння цінностей мистецтва і культури за допомогою їх творчого перетворення за законами краси.

Формування музичної культури відбувається в процесі музичного виховання особистості, обумовленого спілкуванням з музичним мистецтвом у процесі організації різноманітних видів музичної діяльності: сприйняття музики, її виконання і музичної творчості. Дослідження О.Радиної доводять, що основи музичної культури як частини загальної духовної культури особистості закладаються в дошкільному віці в процесі пізнання шедеврів світової музичної класики, формування емоційно-оцінного ставлення до творів мистецтва, розвитку творчої музично-художньої діяльності.

2. Виховання естетичного ставлення дошкільників до музики

Естетичне ставлення до музики – це відображення її в свідомості дитини, встановлення взаємодії між ними, комплекс індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості дитини з творами музичного мистецтва та різними видами музичної діяльності. Естетичне ставлення виражає особистий досвід дитини і визначає її дії й переживання, пов'язані з музикою.

Значення естетичного ставлення до музики є дуже великим для розвитку особистості. Якщо в дитини розвинуте зацікавлене ставлення, якщо вона захоплюється прекрасним, добрим, що виражене в музиці, то цим вирішується основне завдання морально-естетичного виховання й успішно формуються різноманітні музичні навички.

Проте в процесі практичного здійснення виховання естетичного ставлення до музики в дітей дошкільного віку ми зустрічаємося з певними труднощами. Мета виховання естетичного ставлення носить

надто загальний характер і потребує конкретизації. Тому важливо визначити етапи розвитку естетичного ставлення до музики, особливості педагогічного керівництва цим процесом.

Н.Ветлугіна виділяє етапи розвитку естетичного ставлення до музики, головним з яких є розвиток здатності емоційного співпереживання музиці, оскільки лише на основі переживань у дитини зароджуються любов, інтерес, потреба в музиці. Н.Ветлугіна підкреслює, що формування естетичного ставлення до музики дуже важливе для розвитку особистості дитини.

Ефективність процесу формування та розвитку музичної культури дитини залежить від діяльності педагога, його музичної грамотності, смаку, уявлення про красу на основі накопиченого досвіду - наскільки він обізнаний у музичних інтересах дітей і актуальних для дитини музичних темах. Лише спираючись на дитячі музичні інтереси, педагог може ненав'язливо, без примусу спрямовувати розвиток музичного смаку дитини і збагачувати її музично-слухові уявлення та музичний досвід на основі цінної з художньої точки зору музики.

Отже, освоєння дітьми естетичної діяльності передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання, формування початкових умінь і навичок виконавської художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставлення до себе.

У цілому можна виділити три компоненти естетичного ставлення до музики.

Перший компонент – здатність емоційного співпереживання в процесі сприймання і виконання музики.

Дитина відчуває й діє в уявних обставинах, входить у художній образ творів. Зустрічаючись з музикою в різних життєвих ситуаціях, вона емоційно відгукується на неї, і на тлі цих переживань в неї зароджується любов до музики, потреба в ній.

Педагогічне керівництво при цьому носить своєрідний характер. Педагог має не тільки знати правила, методи керівництва, він має володіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом, який захоплює дітей, наповнює їх естетичною радістю, і перш за все впливає на них виразним виконанням музики.

Другий компонент – здатність активно засвоювати досвід музичної діяльності, самостійно діяти в пошукових ситуаціях, намагатися досягти слухового самоконтролю.

Особливу увагу слід звернути на встановлення виховуючого і розвиваючого змісту навчання.

У музичному навчанні це виражається в діях педагога, який має забезпечувати:

- ✓ емоційну налаштованість атмосфери навчання (музика повинна завжди хвилювати, викликати інтерес);
- ✓ установку на свідомо орієнтовані дії дітей (вслухайся, вдумайся, порівняй, оціни);
- ✓ слуховий самоконтроль у практичних діях (чи правильно ти заспівав, виправи помилку, чи передав ти характер музики в танці, в театральному русі);
- ✓ орієнтування в самостійних діях (заспівай без супроводу, назви відомі твори, виконай відомий танець);
- ✓ творчі, пошукові дії дітей (заспівай музичну відповідь на музичне запитання, передай в мелодії радість, здивування, придумай свій танець, інсценуй пісню).

У цілому у процесі виховання естетичного ставлення дітей до музики використовується комплекс методів, які ускладнюються залежно від поставлених завдань і вікових можливостей дітей. Якщо спочатку використовуються прийоми, які передбачають дії за показом, за прямою інструкцією, то поступово від дітей слід вимагати самостійних і творчих дій. Хоча ускладнення методів відносно. Інколи і на ранніх етапах засвоєння музичного матеріалу можна використовувати прийом слідування певному еталону і прийом самостійного пошуку потрібного способу вирішення запропонованого педагогом завдання.

Процес навчання активізується також через різноманіття побудови занять.

Існує апробована традиційна структура занять, що успішно засвоєна педагогами і багато в чому себе виправдала. Однак експериментальні дослідження і кращий педагогічний досвід пока-

зали, що існують і інші структури занять, які активізують процес навчання - тематичні і комплексні.

В основі тематичних занять лежить певна тема, яка вирішується різними засобами, різними шляхами. Наприклад, розглядаючи тему «Танець», педагог пропонує дітям слухати у виконанні дорослих мелодії вальсу, польки, порівняти ці п'єси і відмітити найбільш характерні особливості. Під час розучування пісень дітям пропонують виконати поряд з іншими і пісню-вальс. Увага привертається до різних видів танцювальної музики. Так, тема проходить наскрізною лінією через все заняття.

Комплексні заняття дають дітям змогу виділити певний образ засобами різних видів мистецтва. Завдяки цьому в них розвивається вміння самостійно орієнтуватись у пошуках нових способів відображення свого естетичного ставлення до навколишнього.

Естетичне ставлення в безпосередньо пов'язане з рівнем розвитку здібностей до самонавчання. Показник розвитку – використання засвоєних способів в нових умовах.

У цілому в дітей виховується здібність до навчання саме в художній діяльності.

Третій компонент естетичного ставлення до музики – систематичний розвиток спеціальних художніх здібностей, перших проявів художньої оцінки, смаку. Цілісний підхід до виховання естетичного ставлення не виключає розвиток спеціальних музичних здібностей.

Рівень розвитку музичних здібностей, початкових проявів смаку є показником художнього розвитку, що склався.

Отже, якщо систематично виховувати естетичне ставлення дитини до музики, до мистецтва, то воно проявиться в зацікавленому підході дитини до суспільних, природних явищ, до предметного довкілля, до естетики побуту. Як наслідок багатосторонньої комплексної виховної роботи - здійснення морально-естетичного розвитку особистості дитини.

Важливо забезпечити поступовий перехід естетичного розвитку дитини на всіх вікових сходинках, на кожній з яких позначається

певний рівень розвитку дітей різних вікових груп, що відповідає програмним вимогам.

До кінця кожного навчального року потрібно виявити результати виховання і навчання дітей відповідно до основних програмових умінь.

Навчання, в процесі якого інтенсивно здійснюється музичний розвиток дитини, відбувається у формі колективних занять, оскільки колективна діяльність має широкі виховні можливості. Діти поєднані єдиною метою під час виконання навчальних завдань. Колектив (якщо він організований) спонукає до активності невпевнених дітей, гальмує небажані прояви надто впевнених.

Слід відмітити, що процес засвоєння музичного досвіду завжди є індивідуальним. Виконання однакових завдань різною мірою стимулює ту чи іншу дитину. Темп їх виконання і засвоєння може бути різний, оскільки для одних ці завдання доступні, для інших складні.

Існують різні підходи при організації дитячої діяльності на заняттях. Фронтальна робота з дітьми найчастіше потрібна при вивченні загальних положень (наприклад, при виконанні музичного, літературного твору, розгляді художньої ілюстрації, показі або поясненні певних прийомів виконання).

Диференційований підхід здійснюється виконанням однакового завдання невеликою групою (5-8 осіб). Діти такої підгрупи повинні мати однакову підготовленість і розвиток, що дозволяє конкретизувати навчальні завдання, виконання яких для дітей інших підгруп буде складним (або легким), тобто одні діти виконують це завдання одразу, інші – поетапно. Так, поступово всі засвоюють матеріал, але темп і якість його засвоєння є різними.

Дуже важливим у роботі з дітьми є індивідуальний підхід. При цьому враховується, як дитина оволодіває вміннями і навичками, яким прийомом може бути досягнутий найкращий результат в її розвитку на даному етапі.

Лише в умовах сполучення індивідуально-диференційованого і фронтального підходу на колективних заняттях можна досягти оптимальних результатів у навчанні дітей.

3. Використання музикотерапії як засобу впливу на психіку та емоційний стан дитини

Загальновідомою є здатність музики впливати на психічний та емоційний стан людини.

Емоції впливають на всі психічні процеси: на відчуття, сприйняття, уяву, мислення, волю, пам'ять. Радісний, щасливий настрій дитини є основою її фізичного і психологічного здоров'я, доброзичливого ставлення до людей, навколишнього світу.

Вчені визнають важливість музикотерапії як прийому розрядки від негативних емоцій. Пориноючи в мистецтво, ми отримуємо позитивні емоції, дія яких сприяє врівноваженню емоційного стану.

Музикотерапія — це спеціалізована форма психотерапії, яка заснована на музиці. Музикотерапія покращує загальний емоційний стан дітей, якість рухів, їхню виразність, плавність, ритмічність, координацію, корегує і розвиває відчуття, сприймання, уявлення, стимулює мовленнєву функцію, нормалізує її просодіку, темп, ритм, наголос, виразність інтонації.

Незважаючи на значні досягнення в галузі використання музики як засобу впливу на психіку та емоційний стан людини, теоретичні аспекти цієї проблеми ще знаходяться на стадії розробки. Перед фахівцями стоїть проблема визначення впливу того чи іншого музичного твору на почуття та настрої людини.

Зокрема, М.В. Бехтерев рекомендував: щоб вивести людину з певного настрою, слід спочатку дати їй прослухати твори, які відповідають цьому настрою. Підтримуючи настрій людини, музика викликає довірливе ставлення, а людина відчуває емоційну підтримку свого стану. Потім поступово можна змінювати характер музики відповідно до настрою, якого потрібно досягти.

Французькі медики Ж.А. Гільо, М.А. Гільо та Ж. Жоста розробили власну методику відбору музичних творів відповідно до тих почуттів та настроїв, які вони викликають у слухача, завдяки якій було створено спеціальні композиції, які здатні викликати радість, сум, підйом, заспокоєння та інші настрої.

Отже, поєднання різноманітних форм терапії музикою дозволяє:

- ✓ знайти засоби, які найбільше відповідають емоційному стану дитини;
- ✓ створити умови для міжособистісної комунікації, розвитку механізмів активної емоційної саморегуляції;
- ✓ запропонувати дитині можливість для вираження своїх хвилювань;
- ✓ активізувати та створити більш різноманітне емоційне спілкування дитини.

Музикотерапія як цілісне використання музики в якості основного фактора дії на розвиток дитини включає такі напрями, як вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, музично-ритмічні ігри), музикування на музичних інструментах тощо.

Під час акустичного сприймання музика впливає на слухача більше, ніж природні звуки (водоспаду, прибою, шелестіння листя, тощо) і стає могутнім стимулятором комунікації та інтеграції.

Спільні ігри-імпровізації, танці спрямовані насамперед на розвиток у дитини відчуття її емоційного задоволення. Точність і спритність рухів, їхня відповідність пережитим емоціям та задоволення, яке дитина одержує під час рухів, — вірний показник її емоційного благополуччя.

Під час виконання колективом єдиного руху в єдиному темпі та ритмі створюється енергообмін усіх учасників у дійстві, який має спрямований психологічний ефект: ритмічна впорядкованість рухів породжує в дітей позитивні емоції, діти відчувають радість від спільної діяльності у процесі ігрового спілкування, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили.

Особливість елементарного музикування полягає у виборі дитиною того інструменту, який її хвилює найбільше.

З метою формування оптимістичного і життєствердного світогляду дошкільнят, гармонізації їхнього внутрішнього світу, вміння радіти життю в дитячому закладі, музичні керівники разом із вихователями за допомогою спеціально дібраної музики можуть

розробити сеанси практичної музикотерапії: дібрати колисанки у виконанні Ніни Матвієнко, Росави, музично-літературні композиції за дитячими казками, веселі, яскраві пісні про тварин та комах, що сприятиме створенню позитивного настрою, викличе відчуття радості.

Музикотерапія також являє собою метод, який використовує музику як засіб корекції емоційних відхилень, страхів, рухових і мовних розладів, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці, при комунікативних труднощах.

Реабілітаційний ефект музикотерапії полягає перш за все у фізичному оздоровленні за рахунок розвитку моторних функцій, спритності руки, тонкості слуху, терапії психо-емоційної сфери, розвитку дрібної моторики, знятті затисків, розвитку слуху, образного мислення. В естетичному вихованні відбувається розвиток відчуття ритму, сприйняття музичних образів, уміння користуватися можливостями голосу, дихання. В морально-вольовій сфері розвивається активність, самостійність, рішучість, витримка, почуття колективізму, навички співробітництва, розширення кругозору спілкування, прагнення до перемоги, соціальна активність, профорієнтація.

На думку Ю.В.Бекетової, існує багато шляхів використання музики з метою розвитку дитини з особливими потребами як в спеціальних закладах, так і в загальноосвітніх школах. Серед них:

- ✓ щоденне використання музики як предмету в розкладі занять;
- ✓ введення спільного співу або будь-якої спільної музичної діяльності перед заняттями або на початку дня;
- ✓ використання елементів музики на будь-якому занятті;
- ✓ індивідуальні або групові заняття з музичної терапії.

Важливою функцією музики є активізація розумової діяльності дитини. Щоденна музична діяльність, спрямована на активізацію мислення або на заспокоєння, готує розум дитини до сприйняття навчального матеріалу та до пізнавальної діяльності.

Дитина з порушеннями розвитку не може повною мірою сприймати музику і належним чином самовиразитися через неї. Однак, вплив музики все одно зберігається і торкається емоційно-вольової

та розумової сфер дитини, що підтверджується й тим фактом, що багато дітей з особливими потребами музично обдаровані. Тому цей вид мистецтва є своєрідними «воротами» для емоцій, почуттів та індивідуальності такої дитини, крізь які вона може відкрити свій внутрішній світ, набути можливості встановити справжні стосунки з навколишнім світом.

Музикотерапія розглядається окремими авторами (В.Зав'ялов, К.Малахов, З. Матейова, С. Машура, Є. Рогов та ін.) як засіб емоційно-експресивної невербальної комунікації, який дозволяє усунути проблеми ізоляції дитини із зоровою недостатністю, заїканням (К.Шваббе), раннім дитячим аутизмом (О.Р.Бенензон), органічними захворюваннями головного мозку (Едіта Коффер-Ульріх).

Ефективними методами стимуляції спілкування й розвитку комунікативних навичок між дітьми є використання нестандартних форм засвоєння нового навчального матеріалу, систематизованого в тематичні заходи або музично-естетичні комплексні заняття, які спрямовані на: творчо-пошукову співпрацю вихователів і дітей, корекцію і конкретизацію уявлень про художні образи поетичних і пісенних творів, пов'язаних однією темою, з'ясування і уточнення зв'язків між словами і образами, вираженими в музично-поетичній формі.

Концентрована в художньо-емоційній формі змістовність музичного мистецтва відображає навколишню дійсність і може допомогти слабозорій або сліпій дитині встановити зв'язки з оточуючим світом і людьми взагалі, викликаючи позитивні емоції, нові образи, уявлення, які асоціюються зі знайомими образами, явищами, переживаннями, життєвими ситуаціями.

Основним напрямом комплексної психолого-педагогічної реабілітації людей, які заїкаються, присвячені роботи багатьох авторів, а саме: М.І.Буянова (1989), Н.О. Власової (1959), В.М. Шкловського (1994) та інших.

Більшість дослідників підходять до проблеми заїкання з позиції комплексного методу.

Оскільки у дітей, які заїкаються, є специфічні порушення плавності мовлення, особливості темпоритмічної її організації, а також

зміни в моторній сфері, це обумовлює необхідність формування ритмо-інтонаційної організації усного мовлення. Для вироблення плавного мовлення дітей використовуються: прийом промовляння фраз під музику, метроном, спів, тренування мовлення в процесі логопедичної ритміки, синхронізація мовлення з рухами пальців рук тощо. Заняття під музичний супровід з ритмічними рухами рук, ніг, тулуба, а надалі поєднання цих рухів зі співом, мелодекламацією, читанням віршованих і прозаїчних текстів оптимізують протікання мовного висловлення.

Для дітей, які мають порушення мовлення, особливо важливо розвивати слухову увагу та слухову пам'ять. Вправи під рахунок (різноманітні віршовані тексти) дозволяють задавати темп та ритм рухів, які виконуються, а також закріплюють рахунок в межах від 1-10. Мета мовленнєвих вправ без музичного супроводу - ритмічне промовляння віршованого тексту з одночасним виконанням рухів, при цьому віршований текст є ритмічною основою для виконання рухів.

У дітей з мовленнєвою патологією часто спостерігаються недоліки у сприйманні ритму, які виявляються у відтворенні слів, які складаються з 3-х та більше складів. Промовляючи багатоскладове слово, дитина не орієнтується на його ритмічну основу, оскільки не відчуває її. Дані вправи спрямовані на розвиток відчуття ритму.

Однією з основних цілей музикотерапевтичних занять у соціально-педагогічній роботі з дітьми-інвалідами є інтеграція дитини в соціальну групу, оскільки в музичній співтворчості добре випрацьовуються різні комунікативні навички, усувається підвищена соромливість, формується витримка і самоконтроль.

На думку К. Шваббе, музикотерапія має однакові права з іншими психотерапевтичними методами в межах усього комплексу методів комунікативної психотерапії, оскільки музика є комунікативною системою, в якій важливу роль відіграє комунікативне напруження і розслаблення.

Сучасна музична терапія широко використовує засоби і методи, що існують в межах інших психотерапевтичних підходів. У ній

можуть використовуватись елементи психоаналізу, гіпнокатарсису, аутогенного тренування, наркопсихотерапії, медитації тощо.

Отже, застосування терапії музикою стимулює процес внутрішнього самовдосконалення дитини, створює широкі можливості для повноцінного розкриття всіх її потенціалів та впливає на психіку та емоційний стан дитини.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте роль і місце методики музичного виховання в системі педагогічних навчальних предметів.
2. У чому проявляється значення музики в морально-естетичному вихованні?
3. Яким чином музична діяльність сприяє розумовому розвитку дитини?
4. Встановіть взаємозвязки між музичним і фізичним розвитком дитини.
5. Охарактеризуйте поняття «естетичне ставлення до музики» і опишіть його основні компоненти.
6. У чому проявляється виховуючий і розвиваючий характер навчання на музичних заняттях?
7. Доведіть пізнавальне значення музичних творів різної тематики і жанрів.

Система музичного виховання в дитячому садку

План

- 1. Комплексний підхід до системи музичного виховання.*
- 2. Зарубіжні та вітчизняні педагогічні системи музичного виховання.*
- 3. Характеристика системи музичного виховання в дошкільному закладі.*
- 4. Характеристика музичних творів для дітей.*

1. Комплексний підхід до системи музичного виховання

Будь-яка педагогічна система включає в себе мету, зміст, методи, організаційні форми дитячої діяльності і керування виховними та дидактичними процесами. Ці компоненти тісно пов'язані між собою в єдиний комплекс засобів виховання. Подібний підхід відповідає закону діалектики, що розглядає будь-яке явище в його зв'язках і опосередкуваннях. При цьому будь-які зміни одного з компонентів ведуть до змін в інших.

Встановлено такі ознаки комплексного підходу до музично-естетичного виховання:

- ✓ музичне виховання має збагачувати моральні якості дитини, активізувати розумову діяльність, фізичну активність;
- ✓ виховання естетичного ставлення до навколишньої дійсності, до музичного мистецтва має допомогти встановити зв'язки дитини з життям;
- ✓ зміст і методи навчання музичної діяльності мають забезпечувати єдність її виховної, освітньої і розвиваючої функцій;
- ✓ сполучення різних типів занять (традиційних, тематичних, комплексних) має спонукати до розвитку ініціативи, активності, творчих дій;
- ✓ комплекс методів навчання з урахуванням індивідуально-диференційованого підходу має сприяти формуванню естетичної вихо-

ваності, схильності до самостійного і творчого навчання, до розвитку музичних здібностей і перших проявів естетичного смаку;

✓ гармонійне сполучення всіх форм організації музичної діяльності дітей (занять, ігор, свят, розваг, самостійної діяльності) має сприяти всебічному загальному художньому розвитку дошкільників.

Комплексний підхід до музичного виховання реалізується встановленням його системно-структурних зв'язків. Системність завжди виступає як цілісне явище, цілісна структура, яка складається з окремих елементів.

Система – це не проста сума або навіть сукупність елементів, а цілісний комплекс елементів, які знаходяться в певних взаємозв'язках. Розробляючи питання системного підходу до естетичного виховання, філософ А.Буров відмічає, що в системі завжди присутньою є ієрархія, співвідпорядкування окремих елементів іншим. Одні з них для даної системи основні, інші – підпорядковані і мають менше значення, оскільки естетичне виховання є лише підсистемою загального виховання.

Система музичного виховання, як і будь-яка інша педагогічна система, - багатоскладове і складне за структурою явище. До цієї системи входить діяльність педагога, який передає музичний досвід вихованцю, діяльність дитини, яка активно засвоює цей досвід, засоби виховання, зокрема музичне мистецтво, форми організації музичної діяльності дитини.

Різні підходи до розробки системи музичного виховання виявляються у педагогів-музикантів, музикознавців, композиторів багатьох країн. Про це свідчать матеріали конгресів Міжнародного товариства з музичного виховання (ІСМЕ), що організоване в 1953 році за ініціативою ЮНЕСКО. На кожному конгресі (проводяться я раз надва роки) своя тема, присвячена важливим проблемам системи музичного виховання («Роль музики в житті дітей, молоді», «Національна культура – основа музичного виховання»).

Матеріали конгресів і наукових семінарів ІСМЕ надають цінну інформацію щодо результатів дослідження як основних проблем

музичного виховання, так і окремих. При обговоренні основних проблем чітко вимальовуються дві позиції в трактуванні ролі музики у вихованні: представники однієї доводять пізнавальні й виховні можливості музичного мистецтва, іншої – намагаються довести переваги, наприклад, популярної музики.

Різні точки зору було висловлено при тлумаченні національної культури в музичному вихованні. Значення й особливу цінність народної творчості визнають усі, але деякі вчені і музиканти надають їй провідне значення, не визнаючи музичної культури інших націй.

Більша частина учасників відстоює думку про те, що музичне виховання на основі залучення до власної національної культури пробуджує в дітей потребу знайомитися з музичними традиціями інших народів, що сприяє вихованню любові до рідної країни, пробуджує живий інтерес до інших країн.

2. Зарубіжні та вітчизняні педагогічні системи музичного виховання.

Система музично-ритмічного виховання, створена швейцарським педагогом і композитором Емілем Жаком-Далькросом (1865-1950), була реакцією музиканта-педагога на одбокий інтелектуалізм шкільного навчання, коли тіло перебуває у бездіяльності; на обмеженість фізичних занять, коли інертні розум і почуття. Працюючи з дітьми, Е.Жак-Далькрос дійшов висновку, що головними недоліками традиційної методики є ізольованість видів діяльності й поділ процесу осягнення музики на низку навчальних дисциплін, позбавлення музичного виховання його сутнісної основи – емоційності. Повернення процесу музичного виховання до емоційності та розвиток справжньої музикальності можливі лише на шляху естетичного осягнення музики та її виражальних засобів. Виховання музикальності немислиме поза музичним сприйманням. Лише повноцінне сприймання закладає основу музикальності дитини, тільки на цій основі можливе навчання і подальший музичний розвиток.

Педагог прагнув до виховання музикальності як першооснови музики, до відновлення триєдиності музики, слова і руху як засобу формування гармонійно розвинутої особистості. Він вважав неприпустимим розвиток у дітей лише репродуктивних, наслідувальних здібностей. Е.Жак-Далькроз помітив, що діти значно легше запам'ятовують пісню, якщо спів супроводжується рухами. Узгодженість рухів із ритмом музики викликає у них особливу радість, естетичне задоволення, відчуття розкнутості й свободи. Тому він почав використовувати у безпосередньому зв'язку з музикою, її темпом, ритмічним рисунком, фразуванням, динамікою, штрихом спеціальні вправи, до яких входили найрізноманітніші рухи — крокування, біг, стрибки, танцювальні й пластичні рухи. Використовувалися також вправи, спрямовані на виховання швидкої реакції — уміння швидко включатися у рух, переривати або змінювати його.

Методичні пошуки Е.Жака-Далькроза увінчалися створенням музично-педагогічної системи, особливістю якої стала евритміка (зв'язок музики з рухом). Ритм розглядався педагогом як провідний виховуючий чинник і розумівся у широкому значенні — як важливий акцентний елемент мелодії, гармонії, фактури, тематизму та всіх інших елементів музичної мови.

На відміну від звичайної гімнастики, підпорядкованої лише метру, в ритмічних вправах Е.Жака-Далькроза усі рухи йшли від музики і мали розкривати її емоційний зміст.

Завдання вчителя — навчити дітей рухатися відповідно до музики, передаючи темпові, динамічні, метроритмічні особливості. Заняття ритмікою мали сприяти засвоєнню головних музично-теоретичних понять, розвивати музичний слух і пам'ять, відчуття ритму, активізувати сприймання музики. У процесі роботи над рухами під музику формується художній смак дітей, розвиваються їхні творчі здібності, почуття прекрасного в мистецтві та дійсності, виховується увага, зосередженість, прагнення досягти мети, виробляється злагодженість дій усього колективу.

Крім ритміки і сольфеджіо, до занять дітей входили танець, хоровий спів і музична імпровізація на фортепіано. У такий спо-

сіб була створена широка система музично-творчого виховання.

Музично-ритмічне виховання ґрунтувалося у Е. Жака-Далькроза на імпровізації як методі музичного виховання. Він вважав, що часте використання однієї й тієї ж музики унеможлиблює спонтанні, індивідуальні вияви рухової активності, сприяє утворенню штампів рухових форм емоційного відгуку на знайому музику.

Окремі елементи його системи трапляються у сучасних методиках навчання художній гімнастиці, використовуються в дошкільних закладах, загальноосвітніх школах тощо.

Ідеї Е. Жака-Далькроза щодо творчого розвитку особистості своєрідно розвинув видатний німецький композитор і педагог Карл Орф, у працях якого відчутний вплив ідей Е. Жака-Далькроза, Й. Песталоцці з їхнім прагненням розвинути творче начало і самостійність мислення дітей; Й. Гердера, що вбачав у взаємозв'язку музики, слова і жесту новий шлях до художньої творчості; Б. Бартока, що підкреслював значення фольклору, народних ладів і ритмів у дитячому музичному вихованні.

На думку К. Орфа, музичне виховання не повинне обмежуватися розвитком слуху, ритму, слуханням музики, навчанням співу і гри на інструментах. Завдання музичного виховання — стимулювати і спрямовувати творчу фантазію, уміння імпровізувати, творити в процесі індивідуального і колективного музикування. У цій роботі слід опиратися на зв'язок музики з жестом, словом, танцем, пантомімою.

Педагогічні принципи К. Орфа втілені у методичному посібнику «Schulwerk» (від нім. «навчати в дії»). Це п'ятитомне зібрання найпростіших партитур для дитячих інструментів, пісень для хорового виконання в інструментальному супроводі, вправ у вимові та декламації, ритмічних вправ, театралізованих сценок. Збірки побудовані на народних піснях, фольклорних текстах (приказках, загадках, лічилках, дражнилках тощо).

Народне мистецтво, пісню і танець К. Орф вважав найкращими зразками для виконання і слухання, музикою для дитячого вико-

нання й інсценізації. У цьому контексті «Schulwerk» вважається антологією світового фольклору з переважанням вітчизняних зразків.

Партитури написані як моделі, створені професійним композитором і призначені для стимулювання музичної творчості дітей. У посібнику даються також рекомендації щодо залучення дітей до музики, активної творчої діяльності, яка б приносила радість і задоволення.

Одна з головних ідей музично-педагогічної концепції К. Орфа - власна дитяча творчість, завдяки якій можна закласти міцний фундамент музикальності, що дає змогу переживати і розуміти музику та вільно в ній орієнтуватися і творити.

Кінцевою метою музичного виховання педагог вважав виховання особистості в напрямі гуманізму, вивільнення пригнічених цивілізацією її природних сил.

Новаторство педагога особливо виявилось у продуманому використанні «елементарної музики» (найпростішої), яка опирається на ті народні музичні й мовні джерела, які дали їй початок.

Елементарна музика, елементарний інструментарій, елементарні словесні тексти стали для К. Орфа головними засобами виховання дітей.

Педагог, спонукаючи до імпровізації й створення власної музики, обрав шлях активізації музичної діяльності дітей через їхнє власне музикування, відмовившись від використання на першому етапі композиторської музики, бо, на його думку, оволодіння складною технікою гри на класичних інструментах вимагатиме значних зусиль, тривалих вправлень, неодмінно відволікатиме увагу дітей від музики, імпровізації. Тому він віддав перевагу елементарним інструментам, якими діти могли порівняно легко оволодіти. До складу орфівського дитячого оркестру входять мелодичні ударні інструменти (металофони, ксилофони, гlockenшпілі), немелодичні ударні інструменти (дитячі литаври, барабани, тарілочки тощо), прості духові інструменти, близькі до народної сопілки (блокфлейти різного діапазону), смичкові інструменти для гри на «пустих» струнах.

Творчим імпровізаціям дітей мала сприяти опора на рух і гру на елементарних музичних інструментах, на мову, музичну декламацію і спів. Особливу увагу композитор приділяв слову — елементу мови й поезії, його метричній структурі, мелодико-інтонаційній вимові та звучанню. У єдності слова, жесту і мелодії він вбачав першооснову музики.

Елементарне музикування, як правило, пов'язувалось зі сценічною грою. Тому курс початкового музичного навчання завершувався постановкою своєрідного спектаклю. Ритмізована мова, діалоги-речитативи, музично-сценічна гра, сцени з казок — усе це ставало засобом активного виховання.

Отже, музично-виховна система К. Орфа ґрунтується не лише на інструментальному, а й ритмопластичному, танцювальному, співацькому музикуванні. Орієнтація на природні сили особистості, на елементарне музикування, на фольклор як першооснову музичної культури визначають прогресивність і плідотворність педагогічних пошуків К. Орфа.

Ідеями гуманізму і всебічного розвитку людини пронизана також музично-виховна концепція видатного угорського композитора, фольклориста, педагога і просвітителя Золтана Кодая (1882-1967).

З. Кодай був переконаний у тому, що основою музичної культури нації, а отже, музичного виховання, має стати народна музика, а виховання лише тоді буде ґрунтовним, коли воно проростатиме з рідної національної культури. Тому головну увагу в музичному вихованні він приділяє ознайомленню зі скарбами народної пісні, яку педагог вважав рідною музичною мовою дитини, якою, як і рідною словесною мовою, слід оволодіти найраніше.

Музично-педагогічні погляди Кодая, реалізуючись на практиці, поступово призвели до створення своєрідної методичної системи, нині широковідомої за межами Угорщини. Ця система охоплює дитячі садки, школи, педагогічні училища й вищі навчальні заклади, що забезпечує наступність у роботі.

Хоровому співу З. Кодай надавав визначального й універсального значення. По-перше, хоровий спів мав забезпечити виховання музич-

ного слуху, музичної сприйнятливості, музичних уявлень у процесі музичної діяльності; по друге, людський голос, найдоступніший і найкращий «інструмент», мав включити всіх учнів до активного музичного життя. Педагог вважав, що до істинної музичної культури можна дійти лише шляхом активних занять музикою. Тільки спів може розвинути ладовий слух, що є фундаментом музичальності. Саме тому З. Кодай вважав недоцільним використання на початковому етапі навчання інструментальної музики. Вона вводиться ним лише у 3-4-му класі загальноосвітньої школи, тоді ж учні знайомляться з піснями інших народів.

Щоб полегшити і прискорити процес розвитку слуху і техніки читання нот, педагог на всіх ступенях навчання рекомендував метод відносної (ладової) сольмізації. Спів пісень поєднувався із рівномірною ходою, плесканням, тактуванням метру, ритмічним супроводом тощо.

Таким чином, для педагогічної концепції З. Кодая характерні орієнтація на масове музичне виховання, розвиток співацько-хорових традицій європейської музичної педагогіки, прагнення до розширення музичної грамотності дітей, опора на національну інтонаційно-ладову і метроритмічну основи.

О.Ростовський, аналізуючи переваги і недоліки системи Золтана Кодая, задається питанням: «Чи забезпечує сам по собі, навіть найвищий, рівень хорової культури повноцінний музичний розвиток особистості?» Без сумніву, колективне співацьке музичування може сприяти вихованню музичної культури дітей. Проте музична культура особистості — це значно ширше явище, ніж її хорова культура, до яких би високих духовних сфер не піднімалася виконувана хорова музика. Тому однаковою мірою неприпустимі як недооцінювання, так і абсолютизація хорового співу.

Визначаючи виняткову роль народних пісень у вихованні дітей, навряд чи можна ними обмежитись навіть у дошкільному віці. А при недооцінюванні в музичному вихованні інструментальної музики значно обмежується й сфера впливу самої музики. Водночас твори інструментальних жанрів здатні суттєво збагатити

світ музично-естетичних переживань дитини з наймолодшого віку.

Л. Баренбойм говорить про помилковість позиції З. Кодая щодо вимоги обов'язкового досконалого володіння усіх дітей нотним письмом: прагнення до обов'язкового уміння читати й записувати музику нерідко витісняє на другий план головне завдання загального музичного виховання — навчити розуміти, переживати і любити музику.

З. Кодай поклав у основу методичної системи ідеї, які до нього пропагував М. Леонтович (1877-1921). Музичне виховання у масових школах М. Леонтович пов'язував з піснею як найправдивішим за своєю етичною і художньою суттю життєвим явищем. Він послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору в музичному навчанні дітей, пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незамінними в оволодінні нотною грамотою.

Принципово новий напрям у музичній педагогіці ХХ ст. відкрила музично-виховна концепція видатного композитора і педагога сучасності Д.Кабалевського (1904-1987). Вона увібрала досягнення вітчизняної й світової педагогіки і спрямована на формування в дітей цілісного естетичного ставлення до явищ музичної культури. Головний його девіз: «Навчання музики — засіб, виховання музикою — мета».

Мета музичного виховання, на його думку, — формування музичної культури як невід'ємної частини духовної культури особистості.

На думку Д. Кабалевського, музичну культуру особистості визначають любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм і жанрів; особливе «відчуття музики», що спонукає сприймати її емоційно, відрізняючи хорошу музику від поганої; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації, здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і характером виконання тощо. Отже, музична культура особистості - це її індивідуальний соціально-ху-

дожній досвід у сфері музичного мистецтва, зміст естетичного, ціннісного, особистісного ставлення до музики.

На відміну від Е. Жака-Далькроза, К. Орфа і З. Кодая, Д. Кабалецький вважав, що в основі музичного виховання лежить активне сприймання музики. Діти мають учитися сприймати музику в будь-якій формі спілкування з нею - під час співу, гри на музичних інструментах, у процесі власне слухання тощо.

Д. Кабалецький підкреслював важливість хорового співу для формування музичної культури школярів. Увесь процес навчання співу має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню учнів до музики.

При цьому для дітей не повинно існувати жодних правил і вправ, відокремлених від живої музики, що вимагають заучування й багатразових повторень. Протягом усієї роботи має панувати захоплююче мистецтво.

Досягненню мети музичного виховання підпорядковане й вивчення музичної грамоти, яку Д. Кабалецький розуміє значно ширше — як музичну грамотність, тобто здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, народжене життям і нерозривно пов'язане з ним. Засвоєння нотної грамоти не є самоціллю і повністю підпорядковане виховним завданням.

Розглянуті концептуальні підходи до музичного виховання визначили методичну новизну створеної під керівництвом Д. Кабалецького шкільної програми з музики. Її особливістю є, насамперед, тематична побудова, що дало змогу об'єднати всі види музичної діяльності дітей (спів, вивчення музичної грамоти, гра на музичних інструментах, імпровізація, ритмічні рухи під музику, власне слухання тощо) на одному уроці. Формування музичної культури — основа уроку, його зміст, який може мати різне художньо-педагогічне втілення, адже нескінченно різноманітним є музичне мистецтво і життя, яке воно відображає.

Запропонований принцип тематизму, як і вся музично-педагогічна концепція, пов'язує музику як мистецтво з музикою як шкільним предметом. Темі програми - своєрідні етапи розвитку музичного

сприймання школярів. Вокально-хоровими, музично-ритмічними та іншими практичними навичками учні оволодівають у тісному зв'язку із засвоєнням конкретної теми. Таким чином, принцип тематизму є важливим вихідним положенням, на якому вибудовується шкільна програма.

Наступною особливістю програми є її орієнтація на попередній життєвий і музичний досвід учнів, який, поступово збагачуючись, дає змогу накопичувати, розвивати і закріплювати набуті музичні враження. Відправними точками є пісня, танець і марш — головні типи (жанри) музики, найбільш поширені, прості й доступні дітям. Як основа усієї музики взагалі, пісня, танець і марш дають змогу об'єднати велике музичне мистецтво з музичними заняттями в школі, зробити процес навчання емоційно привабливим і захоплюючим, стають надійними містками, якими учні не споглядали і теоретично, а безпосередньо, через власне сприймання і виконання, можуть увійти до будь-якої царини музичного мистецтва. Музично-педагогічна концепція Д. Кабалевського як цілісна система, веде:

- ✓ від вузької мети (музичного розвитку — в старих програмах) — до мети в широкому культурному контексті: формування духовної культури;

- ✓ від музики як засобу навчання — до музики як джерела і предмета духовного спілкування;

- ✓ від викладання музики як шкільного предмета (науки) до викладання музики як мистецтва, як частини духовної культури людства;

- ✓ від змісту предмета «Музика» як суми знань, умінь і навичок — до змісту як живого художньо-педагогічного процесу, як художньо-педагогічного спілкування;

- ✓ від ототожнення процесу сприймання музики лише з одним видом діяльності (слухання) — до сприймання як основи музичного виховання;

- ✓ від вузькосоціальних завдань, пов'язаних з формуванням навичок слухання музики, співу по нотах, хорових навичок, — до завдань цілісно-особистісного розвитку людини;

✓ від загальнодидактичних принципів, формально перенесених на урок музики, — до принципів педагогіки мистецтва, зумовлених інтонаційно-образною природою музики;

✓ від програми, в основі якої лежить репертуарний принцип, — до програми, що проростає з музики і на музику опирається, органічно поєднує різноманітний матеріал і види діяльності;

✓ від стихійного накопичення музично-слухового досвіду — до цілеспрямованого формування цього досвіду як прообразу художньої культури.

Називаючи програму Д. Кабалевського новаторською, підкреслимо, що не всі її положення є новими. Зокрема, ідея Д. Кабалевського щодо першооснови трьох сфер музики значно раніше знайшла своєрідне відображення у поглядах С. Людкевича, який виділяв пісню, танець і марш як фундамент складних форм вокальної та інструментальної музики. Однак саме Д. Кабалевському належить заслуга у педагогічному осмисленні й методичному втіленні цієї ідеї, що покладена в основу його концепції.

Порівняння методичних компонентів системи Е. Жака-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая і Д. Кабалевського показує, як розвивалася музично-педагогічна думка у ХХ ст. У кожній системі є своєрідні нові риси і водночас жодна з них не є абсолютно оригінальною. Очевидно, що специфічність будь-якої розглянутої системи полягає не в принциповій новизні складових елементів, а в їх специфічному поєднанні. Саме синтетичний характер кожної із систем, що ґрунтується на своєрідному поєднанні дидактично цінних елементів, визначає оригінальність того чи іншого шляху музичного виховання.

Найбільш значний внесок Д. Кабалевський зробив у масове музичне виховання. Однією з причин, що призвела відомого композитора до створення нової програми, був низький рівень масової музичної культури. Це, на думку фахівця, було наслідком незадовільного стану музичного виховання в школі, що працювала за застарілими методиками. Нова програма мала була змінити існуючий стан речей та сприяти піднесенню масової культури.

Як вчений, Д. Кабалевський бачив усі протиріччя у системі масового музичного виховання 60-х років, розумів, що тільки в школі можна закласти фундамент музичної культури особистості і суспільства взагалі. Він шукав такі шляхи, які б дозволили вводити дітей у світ музичного мистецтва не на формальній основі, а виходячи з природи самої музики. Таким шляхом формувалася нова музична педагогіка, яка розкривала дітям музику як живе мистецтво.

Його концепція музичного виховання відіграла значну роль для свого часу, реформувала теорію і практику сучасної музичної освіти, дала можливість глибоко усвідомити той факт, що музика – це мистецтво, і вона повинна викладатися не як «шкільний предмет», а тільки виходячи з того, що мистецтво є форма естетичного усвідомлення світу, сфера художньо-образного мислення, якій потрібні особливі способи і методи викладання. Ідеї Д. Кабалевського дали змогу вирішити проблему музичної педагогіки – виховання в дітей шкільного віку інтересу до музики, визначення мети, завдань, основи музичного виховання, досягнення цілісності уроку музики. У подальшому така спрямованість педагогічних пошуків отримала назву «педагогіка мистецтва» або «художня педагогіка».

Особливе місце у плеяді найталановитіших діячів вітчизняної національної культури належить Василеві Миколайовичу Верховинцю (Косіву) (1880—1938) — українському педагогові, музикознавцеві, вченому, етнографу, хореографу, диригенту і композитору.

В. Верховинець — всесвітньо визнаний інтерпретатор українського танцю, засновник нового жанру в хоровому мистецтві, а саме — театралізованої народної пісні, - застосував нові прийоми в інтерпретації пісенного матеріалу: за допомогою різновидів рухів, жестів і міміки, зумовлених образним змістом, надав пісні нового життя, посилив її емоційний вплив. Ці ж принципи були покладені в основу його педагогічної концепції, де провідним видом музичної діяльності стали різновиди пластично-танцювальних рухів під власний спів без супроводу.

Педагогічна спадщина В. Верховинця - значне явище в історії музичної педагогіки. Її складають навчально-методичні посібники

— «Весняночка» і «Теорія українського народного танцю», в яких відбиті знання і досвід Верховинця-музиканта, актора, хорового диригента, етнографа.

Особливу цінність для музичного виховання дітей має посібник «Весняночка», який склали пісні-ігри, зібрані в народі або створені М.Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козицьким, П. Демуцьким; фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Конощенка, С. Дрімцова та пісенні авторські зразки. Педагогічна та естетична значущість «Весняночки» полягає в тому, що вміщені в ній твори дають дітям змогу відчутти на собі благотворну дію музики й слова, танцю і ритмічних рухів.

У «Весняночці» дібрані пісні та ігри на різні теми, серед них чимало знайомлять дітей з трудовою діяльністю дорослих: випіканням хліба («Печу, печу хлібчик»), косінням трави («Вийшли в поле косарі», «Косарі молоді»), посівом «моркви, маку й пастернаку» («Плету лісочку»), з роботою бондаря («Бондар»), шевця («Шевчик»), коваля («Коваль») тощо.

Включені до «Весняночки» пісні-ігри можна умовно поділити на три групи. До першої з них належать пісні-ігри, що відображають життєві явища ніби у зафіксованому певному стані, відтворюють розвиток образів у них в одному плані, без істотних змін, що дозволяє дітям втілити їх у такій же характерній однотипній манері.

Другу групу складають твори, в яких хоча й відтворено один образ, але з яскраво вираженою динамікою розвитку. Твори цього типу підказують конкретну програму дій, що спонукає до можливих варіантів інсценування пісень. Можлива варіативність рухів при єдиній музичній основі надає дітям широкі можливості для творчості.

До третьої групи належать твори з музично-ігровими образами, які контрастують між собою і спонукають дітей до встановлення стосунків між персонажами, тобто до сюжетного розвитку гри. Ці твори характеризуються динамічним розвитком музично-поетичного змісту.

З цією ж метою рухи поділяються на:

✓ підготовчі до танцювальних (хитання головою, пристук ногою, плескання в долоні тощо);

- ✓ танцювальні — елементи народного танцю;
- ✓ гімнастичні — рухи з предметами та без предметів, колективно-порядкові вправи;
- ✓ пантомімічні (сюжетно-образні рухи) — рухи імітаційного характеру, за допомогою яких зображаються рухи тварин, птахів, дії людей тощо.

Незважаючи на жанрово-тематичне розмаїття, В. Верховинець підходив до пісенного матеріалу диференційовано: з урахуванням вокальних завдань, поступовим ускладненням музично-ігрових образів відповідно до сюжетної лінії пісні, особливостей музично-ігрових образів та різновидів руху, спрямованих на художньо-творчу діяльність дітей. Усім творам властива зручна теситура, ясна ладова основа, чітка ритмічна організація. Ці якості пісень він розглядав як необхідну умову формування якісного звуку, співацької культури. Про увагу В. Верховинця до вокального виховання свідчить і те, що він надавав перевагу пісням з нисхідним рухом, що є кращим прийомом збереження високої позиції звучання.

Розуміючи моторну природу музично-ритмічного чуття, він переосмислив роль руху зі співом стосовно всебічного (фізіологічного, психічного та музичного) розвитку дитини.

Розуміння провідної ролі руху в житті дитини дало можливість розширити межі використання його в навчально-виховному процесі. Педагог упевнився, що рухові та ігрові елементи, які застосовуються ним на заняттях, допомагають дітям краще і швидше засвоїти необхідний навчальний матеріал.

Враховуючи схильність дітей до вільного фантазування, В. Верховинець вводить на заняттях елементи імпровізації. У низці творів педагог спонукає дітей до рухової імпровізації, пропонуючи їм самостійно скласти танцювальну комбінацію або невеликий таночок на основі вже вивчених танцювальних рухів. Значення рухової імпровізації полягало в тому, що вона спиралася на захоплюючу для дітей ігрову діяльність.

Привертає увагу те, що педагог націлював дітей на свідоме й цілеспрямоване сприймання музики, відповідно до якої їм потрібно

було знайти виразні рухи. Для цього добиралася музика, доступна дітям для імпровізації, яка мала яскраво виражені жанрові ознаки пісні, танцю або маршу.

Окремо наголосимо на такому важливому виді музичної діяльності, як спів без супроводу, що є традиційним для народного виконавства в Україні. В. Верховинець упроваджував такий спів саме на початковому етапі, який є найвідповідальнішим у системі музичного виховання підростаючого покоління. Він розглядав вокально-хорове виховання на основі взаємодії всіх його елементів, спрямованих, з одного боку, на розвиток музичних здібностей дітей, з іншого — на збагачення виконавських можливостей вихованців з раннього дитинства.

Особливу увагу В. Верховинець звертав на запобігання «пригніченню» розуму і психіки дитини, наголошував на «цінній властивості гри: вона веселить, радує, а здорова радість конче необхідна для здорового розвитку душі й тіла», гра є «найвідповіднішою формою руху».

Вміщені у «Весняночці» музичні ігри з цікавими сюжетами та образами, близькими дітям, задовольняють їхню потребу у вільному, ігровому вираженні думок та почуттів, дають можливість самостійно знайти рух, необхідний для характеристики музичного образу. У грі, збагаченій емоціями, найкраще виявляється дитяча фантазія. Казкові персонажі, явища природи, образи тварин, птахів, знайомі й зрозумілі дітям, легко стають дійовими особами гри й непомітно перетворюються в музично-танцювальний образ.

У рухливих музичних іграх втілене концептуальне положення методики В.Верховинця щодо комплексного використання елементів музичного, хореографічного та драматичного мистецтва у навчально-виховному процесі, спрямованому на розвиток творчих здібностей дитини.

Педагогічні ідеї В.М. Верховинця зберегли свою актуальність і науково-практичне значення до наших днів. По-перше, дидактичний матеріал, переважну більшість якого складає вічно жива народна пісня, кращі зразки заново переосмисленої музично-ігрової

літератури своїх сучасників (М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка) та твори автора, що увібрали найхарактерніші риси, властиві українському мелосу, — це багатий за інтонаційним складом матеріал, що є дійовим чинником музичного навчання і виховання дітей.

По-друге, В.М. Верховинець зібрав і упорядкував музичні зразки з урахуванням вікових особливостей дітей, тому вони є не тільки високохудожнім, а й зручним матеріалом для формування і розвитку вокально-хорових навичок, оскільки виняткова мелодійність, чітка ритмічна основа, обмежений діапазон та теситура, наближена до примарної зони, створюють сприятливі умови для виконання, досягнення інтонаційної виразності, для розвитку слуху в усіх його виявах; для озброєння вихованців знаннями та навичками з музичної грамоти у вузькому та широкому розумінні.

Педагогічні ідеї і методика В. Верховинця широко використовуються у сучасній музично-виховній практиці: це рухливі музичні ігри, інсценування пісень, рухова імпровізація, танок. Багато творів з репертуарно-методичного посібника «Весняночка» увійшло до навчальних програм з музики та хореографії загальноосвітніх шкіл, шкіл естетичного виховання, дошкільних дитячих установ.

3. Характеристика системи музичного виховання в дошкільному закладі

Музично-естетичне виховання дітей у дошкільних закладах здійснюється в різних вікових групах на інтегрованих музичних заняттях, на яких на основі прослуховування музики, розучування пісень, музично-ритмічних рухів, гри на музичних інструментах розвивається музичне сприймання та навички музичної діяльності.

Музичне мистецтво і музична діяльність в дошкільному віці — засіб і шлях всебічного розвитку дитини. Зміст музичного виховання представлений у Програмах виховання. Програма виступає як показник сучасного стану науки про виховання і розвиток дитини, а також як показник рівня кращого педагогічного досвіду. У своїх основних

принципових положеннях, керуючись тією чи іншою програмою, потрібно враховувати музично-педагогічні традиції, національну своєрідність музичного мистецтва.

Відповідно до основної мети всебічного і гармонійного розвитку дитини засобами музики можна окреслити такі принципові положення, які мають реалізуватися в програмі:

- ✓ зв'язок музично-естетичної діяльності з навколишнім життям, з сучасністю.
- ✓ врахування своєрідності музичного мистецтва (залучення до емоційного змісту музики, до її яскравої мови).
- ✓ встановлення наступності в музичному розвитку дітей на різних вікових етапах;
- ✓ обов'язковість музичного виховання дітей (програма має бути спрямована на те, щоб діти отримали певний музичний досвід незалежно від підготовленості і рівня їхньої природної обдарованості).

Всі ці положення мають знаходити відображення в практиці виховної роботи. Музика тісно пов'язана з іншими видами мистецтва і супроводжує все життя дитини в дитячому садку. Всі діти залучаються до музики, зміст якої відповідає загальним і спеціальним завданням і враховує вікові ступені та індивідуальні відмінності.

Дитина залучається до мистецтва не тільки на спеціальних заняттях. Музика і вірші звучать на святах у виконанні дорослих і дітей. Художнє оформлення свят і розваг підсилює емоційні переживання дитини. Діти можуть співати під час занять з фізкультури, малювання, розвитку мовлення або під час прогулянки. Крім того, у своїй самостійній ігровій діяльності вони слухають, співають, танцюють, грають на дитячих музичних інструментах. Самостійні прояви — свідчення того, що діти не тільки набули художнього досвіду, але і вільно його використовують у нових ситуаціях.

Таким чином, програма і зміст музичного виховання мають важливе місце в різних умовах і формах організації дитячої діяльності.

У вступній частині до програми, де характеризується загальний зміст естетичного, зокрема музичного, виховання, слід звернути особливу увагу на рівень естетичного розвитку дітей до кінця їхнього

перебування в дитячому садку, встановити конкретні способи дій, навички, знання, якими діти повинні оволодіти, визначити показники їхнього музичного розвитку до моменту переходу до школи.

У всіх наступних розділах програми має бути виявлений естетичний підхід, який спрямовує вихователів на використання різних видів мистецтва.

Розділ «Свята і розваги» розкриває зміст морально-естетичного ставлення до певних дат, свят. Музика завдяки своєму специфічному впливу постає яскравим стимулятором естетичних емоцій і викликає певний стрій почуттів, характерних для того чи іншого свята. Різноманітні види розваг також дозволяють ознайомити дітей з новими жанрами музичної діяльності, збагатити їх яскравими музичними враженнями.

Особливу увагу слід звернути на розділ «Самостійна художня діяльність». Значення цього виду діяльності велике, адже воно свідчить про потреби дітей в музиці, про музичний досвід, який склався. Діяльність називається самостійною, бо виникає і протікає за ініціативою дітей, а тому не програмується. Це не означає, що роль вихователя пасивна. Методи керівництва змінюються, вони стають опосередкованими. Перед вихователем стоїть завдання збагатити дітей художніми враженнями, стимулювати самостійні музичні прояви, для чого необхідно створити сприятливі умови: виділити місце, де буде відбуватися ця діяльність, надати відповідне обладнання (дитячі музичні інструменти, музично-дидактичні ігри, атрибути для сюжетних ігор, костюми для танців). Дітям подобається грати на дитячих музичних інструментах, виконувати знайомі мелодії, добирати їх на слух, а іноді імпровізувати власні поспівки. Часто, передаючи святкові враження, діти повторюють окремі номери і відтворюють хід свята. У сюжетних іграх відповідно до їх розгортання вони залюбки включають танцювальну музику, вокальну, зображують «Музичне заняття».

У програмі мають бути вказані завдання музичного виховання і розвитку, визначений об'єм знань і навичок за різними видами музичної діяльності: слухання музики, в процесі якого відбувається сприйняття творів; виконавська діяльність; творчість – імпровізація

простих мелодій, комбінація елементів танцю, драматизація пісень, передача образів персонажів музичних ігор; музично-освітня діяльність.

У різних вікових групах види діяльності проявляються особливо. У молодших групах вони носять синтетичний характер. Заняття поєднуються певним сюжетом, а пісні, ігрові дії, маленькі танці йдуть один за одним та ілюструють розповідь педагога. Заняття з дітьми 4-6 років змінюють свою побудову у зв'язку з навчанням співам, рухам, грі на інструментах, розвитку творчості. Процес засвоєння співочих, музично-ритмічних, інструментальних навичок набуває більш окреслених форм.

Педагоги працюють над удосконаленням змісту музичного виховання і навчання на заняттях. Для різних вікових груп зміст музичного виховання виражається не тільки в зміні об'єму засвоєних практичних знань і вмінь, але і в зміні способів самостійних і творчих дій.

Для дітей раннього і молодшого віку відповідно до завдань музичного виховання і розвитку здібностей має бути визначений зміст навчання слуханню музики, практичних навичок співу, музично-ритмічних рухів. Для дошкільників середньої, старшої груп зміст музичної діяльності складається з таких компонентів:

- ✓ слухання музики;
- ✓ спів: вправи на розвиток слуху і голосу, спів пісень, вокальна творчість;
- ✓ музично-ритмічні рухи: вправи, ігри, хороводи, танці, музично-ігрова і танцювальна творчість;
- ✓ гра на дитячих музичних інструментах: інструментальне виконання та імпровізація.

Під час розробки змісту програми в дитячому закладі реалізуються сучасні положення музичної педагогіки: уточнюються формулювання завдань музичного виховання; види музичної діяльності, які дозволяють розвивати різнобічні музичні здібності; репертуар музичних творів, який добирається відповідно до принципу тематизму навчального процесу.

Педагоги розробляють форми донесення репертуару за всіма видами музичної діяльності. Музичні твори розміщуються в певній послідовності за кварталами. До кожного твору дається коротка анотація, пояснення (які особливості мають бути засвоєні дітьми і які навички потрібні для точного і виразного виконання пісні, танцю, хороводу, гри). Пояснення сприяє встановленню зв'язків між змістом музики, завданнями і програмовими вимогами музичного виховання.

Таким чином, зміст навчання на музичних заняттях містить засвоєння знань і навичок у процесі слухання музики, співів, музично-ритмічної діяльності, а також розкриває прийоми оволодіння грою на дитячих музичних інструментах.

Зміст музичного виховання реалізується в різних формах організації дитячої діяльності, кожна з яких має своє завдання і функції.

Функція навчальної діяльності на заняттях – забезпечити найбільш цілеспрямоване й послідовне виховання дітей засобами музики, навчити способам музичного сприймання, виконання і творчості.

Функції самостійної музичної діяльності дітей поза заняттями – сприяти виявленню музичних інтересів, стимулювати самоорганізацію дітей в процесі ігор, що виникають з їхньої ініціативи.

Функції свят, розваг – збагатити дітей художніми переживаннями, залучити до сучасності, до свят, створити запас яскравих, радісних вражень.

Завдяки тому, що всі форми організації виконують різні функції, важливо, щоб вони взаємно доповнювали одна одну.

Система музичного виховання передбачає гармонійну взаємодію всіх форм організації музичної діяльності дітей.

Різноманітність видів і форм організації музичної діяльності в практиці дитячих закладів вимагає чіткої координації з урахуванням віку дітей. З цією метою видаються збірки «Музика в дитячому садку», в яких представлені всі види і форми роботи. Кожен окремий випуск призначений для певної вікової групи, починаючи з першої молодшої групи. Музичний матеріал, представлений комплексно, дозволяє педагогу визначити весь об'єм роботи з урахуванням віку дітей.

Отже, система музичного виховання в дитячому садку будується відповідно до принципової установки на цілеспрямований і всебічний загальний і спеціальний музичний розвиток дитини.

Музичне виховання всотує кращий вітчизняний і зарубіжний досвід, критично аналізуючи його.

Усі види музичної діяльності і форми її організації представлені комплексно і взаємопов'язані. Зміст музичного виховання розкривається в програмі, в якій подано об'єм музичних знань і навичок, які засвоюються дітьми даного віку, показана динаміка музичного розвитку на всіх вікових щаблях.

Система музичного виховання будується на основі педагогічної теорії й узагальненого досвіду роботи в дитячих закладах. Велике значення при цьому має співдружність педагогів і представників творчих спілок, які створюють музичні (і поетичні) твори, завдяки яким здійснюється виховання і розвиток дитини.

4. Характеристика творів для дітей

Успішність реалізації будь-якої програми залежить від самої музики, її художніх якостей, її відповідності до зростаючих вимог виховуючого і розвиваючого навчання. Музика для дітей займає чільне місце в становленні загальної музичної культури.

Репертуар дитячого саду включає народну, дитячу класику і сучасну музику.

Музична національна культура включає народну творчість, обробки і оригінальні твори композиторів, написані на національній основі. Діти з раннього віку прислухаються до рідних інтонацій колискової і танцювальної мелодії, впізнають ці інтонації в інших творах. Народні пісні, ігри, хороводи особливо виразні, образні, мають повторюваність деяких інтонацій, ладову визначеність і чіткість форми. Народні твори різноманітні за варіативністю, в них ясно виражений імпровізаційний початок, вони являють собою синтез музики, слова, руху. Діти легко інсценують народні пісні, варіюють різні елементи народних танців.

Класична музика також представлена в репертуарі програми музичного виховання. Відомо, що композитори-класики проявили великий інтерес до створення творів для дітей. Усі програмні твори ніби малюють події життя; навіяні тонким почуттями, поетичним баченням, вони різноманітні за тематикою і жанрами.

У роботі з дітьми може бути використана різнопланова музика: від старовинних танцювальних п'єс з сюїт І. С. Баха (наприклад, «Полонез», «Менует», «Бурре», «Жарт») до вальсів Ф. Шопена, Ф. Шуберта, балетів П. Чайковського, а також маршова музика, спеціально створена композиторами-класиками для дітей, і фрагменти з балетів, опер, симфоній.

Уже в ранньому і молодшому віці необхідно ширше використовувати твори дитячої класики - альбоми фортепіанних п'єс для дітей П. Чайковського, О. Гречанінова, Е. Гріга, Р. Шумана, В. Косенка, М. Майкапара, С. Прокоф'єва, Г. Свиридова, А. Хачатуряна, Д. Шостаковича та інших. Окрім фортепіанної музики, можна слухати фрагменти симфонічних творів, написаних для дітей: «Дитяча симфонія» Й. Гайдна, сюїта для оркестру «Дитячі ігри» Ж. Бізе, казка С. Прокоф'єва «Петрик і Вовк», симфонічна казка М. Сильванського «Івасик-Телесик» з текстом П. Тичини; альбом «24 дитячі п'єси для фортепіано» В. Косенка; дитячі твори Ю. Рожавської, М. Сильванського («24 п'єси для фортепіано»); «Сон Дрьомович» М. Чемберджі, «Танці ляльок» Д. Шостаковича.

Крім «дитячої» музики, дуже важливо слухати з дітьми фрагменти класичних творів різних часів, старовинну музику А. Вівальді, Г. Генделя, І. Баха, твори В. Моцарта, Л. Бетховена, Ф. Мельдельсона, Р. Шумана, Ф. Шопена, М. Глінки, П. Чайковського, С. Рахманінова, М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, інших зарубіжних і вітчизняних композиторів-класиків, формувати у дітей еталони краси.

У сучасній музиці відбуваються інтенсивні пошуки нових засобів музичного втілення в ладогармонійній структурі, в ритмі та інтонаційній побудові. З'являються гострі, незвичні для слуху інтонації і гармонії, ведуться дискусії про доречність залучення до них дітей у зв'язку із складністю нової музичної мови.

Використовуючи сучасну музику, слід пам'ятати, що твори для дітей не повинні мати насичену фактуру, вони мають бути прозорі за своїм звучанням, ясні за формою, з чітко вираженою мелодією.

Таким чином, репертуар, що використовується в роботі з дітьми, повинен включати твори народної, класичної, сучасної музики. У зв'язку з цим необхідно розглянути вимогу, яка пред'являється до музичних творів, - вимога доступності.

Доступність традиційно трактується так: зміст музичного твору має бути представлено яскравими, зрозумілими образами, що припускає використання переважно програмної музики. Музичний твір повинен мати контрастну форму; добір музичних творів, музичні образи в них - відповідати можливостям дитячого сприйняття, емоційному і життєвому досвіду дитини.

Доступність мелодій для виконання на музичних інструментах визначається яскравістю музичного образу, невеликим діапазоном, нетривалістю. Щоб відтворити мелодію на музичному інструменті, дитина має її запам'ятати, тому важливо вибирати прості, але виразні мелодії, в першу чергу народні. Крім того, використовуються яскраві мелодії з класичних творів, зручні для відтворення, а також спеціально створені сучасними композиторами.

Таким чином, вимога доступності не повинна вступати в суперечність з вимогою художності репертуару, який використовується в роботі з дошкільниками. Музичні твори, створені спеціально для дітей, мають бути забарвлені відчуттям, мати яскраву мелодію, різноманітну гармонізацію, відрізнятися художньою своєрідністю.

Урахування індивідуальних особливостей сприйняття і виконання музики дитиною можливе за умови доброго знання педагогом особливостей ставлення вихованця до процесу слухання музики. Є діти, для яких в музиці головне - зоровий ряд, інших цікавить біографія композитора, історія створення твору. Окремі сприймають музику тільки емоційно, і вираження словами результатів прослуховування для них є неприйнятним. Тому і музичний репертуар, і технологія організації сприйняття музики мають здійснюватися з урахуванням цих особливостей. Особливості виконання музики визначаються ін-

дивідуальним психотипом дитини. Зустрічаються діти, які комфортно почуваються на сольних ролях, є ті, хто віддає перевагу колективним танцям або хоровому співу. Позиція дитини в виконавстві може не залежати від її музичних здібностей, тому педагогу важливо знати, як поєднуються загальні, індивідуальні та музичні прояви дитини, і відповідно до цього добирати репертуар.

Врахування діяльнійної природи дитини передбачає передусім створення в групі простору, що дозволяє їй вправлятися у творчих пошуках. Дошкільнику мають бути доступні і музичні аудіозаписи, і музичні інструменти, й атрибути для музичних ігор для того, щоб пробувати свої можливості в безпосередній взаємодії з музикою.

Врахування діяльнійної природи дитини забезпечує створення умов для реалізації бажання брати участь у тому чи іншому виді діяльності незалежно від результатів її успішності, включення в ансамблеве виконавство дітей з різними можливостями, вибір того чи іншого виду музичної діяльності (наприклад, постановка дитячої опери дозволяє з'єднати в колективному виконавстві любителів співу, танців, драматизації).

Музичний репертуар, пропонований дітям, дозволить їм висловити результати власного сприйняття доступними засобами - в малюнку, слові, грі. Крім того, музика може допускати інтерактивне включення дитини - її безпосередні емоційні й рухові реакції вже під час прослуховування. Цей принцип враховує моторно-ритмічну природу самої музики й природну активність дитини.

Різноманітність завдань, що вирішуються в процесі сприйняття музики, визначається, з одного боку, цілісністю розвитку дитини в дошкільний період, а з іншого - багатовимірною природою музики. Оскільки процес сприйняття музики організовується для вирішення різних завдань, то і палітра музичних творів, які може слухати дошкільник, стає практично безмежною.

Добираючи спеціальний музичний репертуар для слухання, можна вирішувати завдання, які пов'язані: з процесом соціалізації дитини, збагаченням її емоційного досвіду; з розвитком психічних процесів - мислення, уяви, креативних здібностей; з розвитком

ком художнього сприйняття музики, зі становленням умінь дитини здійснювати аналіз музичних творів; набуттям знань про музику, розширенням музичного кругозору.

Відбір високохудожніх творів гуманістичної спрямованості передбачає, що їх зміст має значний навчальний, виховний і розвивальний потенціал.

Діти мають учитись на кращих зразках мистецтва. До навчальних програм треба включати тільки високохудожні, сповнені глибокого змісту твори, художні образи, що відтворюють людські переживання, оспівують красу навколишнього світу, людського буття, прославляють життя як найвищу цінність. Бажання оновити традиційний навчально-мистецький матеріал, пошук оригінальних підходів до складання змісту навчання, завдання розвитку художньо-технічних можливостей дітей не мають затуляти свідомого ставлення вихователя до виховної мети завдань, до формування в дітей естетично виражених орієнтирів осягнення мистецтва, розвитку мистецьких здібностей.

Врахування емоційного досвіду дитини під час виконання музики виражається в доборі музичних творів, які враховують емоційний стан і переживання дитини. У тому випадку, якщо педагог і батьки знають, чим живе дитина, що її хвилює і радує, музика може стати джерелом збагачення її емоційного та життєвого досвіду. Дитина отримує можливість «прожити» в музиці ті події, які викликали в неї сильні емоційні переживання.

Найпростіший спосіб реалізації даного принципу на практиці - добір творів, у назві яких вже закладено відповідність дитячому емоційному досвіду. Наприклад: «Нова лялька» з «Дитячого альбому» П. Чайковського, «Веселий селянин» Р. Шумана та ін.

Вимога щодо врахування дитячих музичних інтересів передбачає відбір репертуару, близького до музичних інтересів дітей. Кожна дитина незалежно від віку вже володіє індивідуальним музичним досвідом, має початкове вибіркове ставлення до музики. Реалізація даної вимоги у виконавській діяльності передбачає вивчення дитячих уподобань, особливо у співі; аналіз улюблених дитиною пісень. У

тому випадку, якщо цікавий для дитини репертуар не задовольняє педагогічні вимоги, то завдання педагога - дібрати подібні за характером, але доступні для дошкільника твори.

Вибірче ставлення дитини до музики може проявлятися по-різному - від переваги якого-небудь конкретного інструмента до музики певного композитора.

Музичні твори мають відбивати сучасні пошуки в удосконаленні, модернізації музичної мови; художній рівень цих творів має відповідати вимогам великого мистецтва.

Відстоюючи необхідність поповнення навчального матеріалу сучасними зразками мистецтва, зауважимо, що діти мають систематично залучатись до розпізнавання художньої новизни, відмежування естетично цінного від псевдооригінального, відокремлення естетично значущого від другорядного.

Складність процесу усвідомлення нового в мистецтві підкреслює необхідність уважного ставлення до творів у повноті і багатогранності їх змісту і виразних засобів. Відомо, що художній смак шліфується на сприйнятті мистецької спадщини, кращі зразки світової художньої культури задають орієнтири естетичній оцінці. Проте завдання сучасної мистецької освіти не можна відмежовувати від формування в дітей здатності відрізнити істинно прекрасне в живій практиці художнього життя, спонукати їх до осягнення новаторських тенденцій в мистецтві, становлення інтересу до сучасних явищ.

Вимога використання жанрово-стильового розмаїття мистецтва означає, що у процесі визначення навчального матеріалу слід передбачити якнайширше ознайомлення дітей із різними жанровими особливостями музичного мистецтва.

Планомірне й системне охоплення жанрового розмаїття мистецтва, знання різних форм, навіть на рівні сприймання, а не інтерпретації, — необхідна умова повноцінного музичного розвитку дитини.

Повнота охоплення жанрового багатства мистецтва сприяє розвитку художньої ерудиції, усвідомленому ставленню до виражальних можливостей образу.

Музика для дітей має виконувати навчальне завдання. Користуючись нею, дітей вчать співати, танцювати, слухати твори, грати на дитячих інструментах. Тому постає завдання створити музику, пов'язану з різними видами діяльності, таку, що сприяє формуванню різних практичних навичок. Отже, необхідно створити навчальний репертуар за аналогією з етюдами для інструменталістів, вокалізами для співаків. Окрім того, потрібні твори для свят, театру, концертів, вечорів самодіяльності, ранкової гімнастики.

Особливості музичного мистецтва дозволяють розглядати репертуар як фактор розвитку психічних процесів, стимулювання музично-ігрової творчості, і в першу чергу, звичайно, креативності, творчої уяви і мислення дошкільника. При цьому інструментальна п'єса, пісня виконує роль своєрідних сценаріїв завдяки своїй програмовій назві або тексту вокальних творів. Яскравість музичних образів п'єс, співставлення контрастних тем дозволяють дитині знайти власне вираження в музично-ігрових образах.

Добираючи музичний репертуар для розвитку музичного сприйняття, музичної освіченості, музичного кругозору, педагог-музикант допомагає дитині накопичити досвід орієнтації в жанрах і стилях музики, засобах музичної виразності, музичних формах, інтонаційній специфіці музики різних композиторів. Приклади таких музичних творів, як правило, рекомендуються освітніми дошкільними програмами. Це твори: невеликі за обсягом, з яскраво вираженими засобами музичної виразності (темп, ритм, динаміка, мелодія); різноманітні за стилями та жанрами; програмні та непрограмні.

Характеристика репертуару, рекомендованого для дитячого виконавства, може бути здійснена з урахуванням особливостей цієї діяльності у дітей.

Розвиток дитини як суб'єкта музичної діяльності у виконавстві здійснюється за такими напрямками:

1. Розвиток умінь, необхідних для будь-якого виду музичного виконавства: адекватно реагувати на характер музики; розуміти (декодувати) музичний образ; діяльнісно виражати емоційне ставлення до музичного образу; інтерпретувати музичні образи в різних видах

художньої та ігрової діяльності; розвиток умінь, необхідних для різних видів музичної діяльності.

2. Спеціальні технічні: співочі, інструментальні, танцювальні.

Репертуар для дитячого виконавства має включати:

- ✓ музику, спеціально написану для дітей;
- ✓ музику «дорослих», відповідну педагогічним вимогам.

Репертуар для самостійної музично-ігрової діяльності має включати дитячі пісні, які можуть стати змістом сюжетно-рольових ігор. Для цього в групі створюється музичнозбагачене середовище, в якому діти самостійно організують ігрову діяльність з пісенним матеріалом. У музичній зоні групи можуть бути представлені картинки із зображенням героїв дитячих пісень, мультиплікаційних фільмів, музичних казок. Необхідною умовою організації такої зони є наявність технічних засобів навчання, до яких діти мають вільний доступ. Тут же знаходяться спеціально створені музичні альбоми, присвячені пісням з дитячих мультиплікаційних та художніх фільмів. В альбомі вказується назва мультфільму (або фільму) і дається музична ілюстрація (фрагменти п'єси). Це необхідно для того, щоб створити в дітей більш яскраве уявлення про музичний твір, що лежить в основі гри. Пісні з музичного альбому дитина може прослухати самостійно. Для кожної пісні відводиться одна сторінка альбому, повідомляється назва, текст, порядковий номер, що відповідає номеру на диску.

Особливе місце в музичному вихованні дошкільника займає музично-театралізована діяльність, музичний театр. Існує чимало прикладів музично-драматичного мистецтва, які можуть стимулювати дитячу творчість. Це опери М. Лисенка за мотивами українських народних казок «Зима і Весна», «Коза-Дерева», «Пан Коцький», К. Стеценка «Лисичка, Котик і Півник», «Івасик-Телесик», «Вовк і семеро козенят» М. Ковалю, «Івасик-Телесик» та «Горбоконики» І. Віленського, «Журавель і Чапля» Е. Юцевича, «Тік-Так» Ю. Рожавської, «Солом'яний бичок» І. Вимера; балети П. Чайковського «Лускунчик», «Спляча красуня», «Пригоди Веснянки» Ж. Колодуб, «Королівство кривих дзеркал» Ю. Рожавської.

Важливо, щоб для дітей у групі була доступна музика, яка б стимулювала їх до самостійної музично-творчої діяльності, музичної імпровізації. Критеріями до відбору таких творів є: яскравість і ясність; стислість за часом; простота і доступність; конкретність образу; виразність образу.

За змістом музичний твір (інструментальний, вокально-інструментальний) має відповідати дитячому світосприйняттю, а також актуальній і найближчій зоні розвитку дітей, тобто рівню вільного відтворення такої музики і частково — за допомогою дорослого та у співпраці з іншими дітьми.

Спрямованість змісту пісні мусить активізувати дітей до спілкування, наштовхувати педагога на пошук художньо-пластичних засобів відтворення спілкування між дітьми, дітьми і глядачами (батьками) тощо.

За формою ці твори мають бути загалом доступні для відтворення (музичний вступ, яскраве фразування, квадратність структури, повторюваність і контрастність, наявність програшу тощо). Якщо форма твору не завжди проста для постановки, то педагогові варто побачити можливості, як її творчо адаптувати до вікових можливостей і завдань музично-рухового виховання дітей.

Якщо сюжет музичного твору передається текстом, то його не слід відтворювати в рухах дослівно, але мусить бути образний зв'язок між поетичною і пластичною основою майбутнього пісні-танцю. Надзвичайно важливо, щоб педагогом було знайдено основний рух або комбінація рухів, які стануть для дитини лейтмотивом усього танцю. Рухи, пластика рук, композиційні малюнки розробляються так, щоб відповідати логіці музичного твору загалом, стилю музики, принципу контрасту і повторюваності тощо.

Чинні в Україні програми дають перелік музичних творів, орієнтованих на вирішення лише загальних завдань музичного виховання. Актуальні для конкретних педагогічних ситуацій твори здебільшого мають обирати самі музичні керівники.

Так, для виховання гуманістичних почуттів добирають твори, що можуть охопити весь спектр дитячого сприймання, зокрема, традиційними для практики дошкільного виховання є цикли «Пори

року», «Дитячий альбом», фрагменти з балетів П. Чайковського, творів Е. Гріга, В. Косенка тощо. Проте можна доповнювати репертуар і музикою, яка мало використовується в роботі з дітьми, проте має великий потенціал формування гуманістичних якостей («До Елізи», «Байбак» Л. Бетховена, «Жарт» Й. Баха, «Полонез» М. Огінського, музика Р. Бойка, М. Скорика, І. Кириліної, Р. Паулса до мультфільмів та кінофільмів тощо).

Належне місце можуть посісти і твори з музичного фольклору. Крім того, для активізації інтересу дітей до музики пропонують серію розповідей «Казки про музику».

Запитання для самоперевірки

1. Які ознаки комплексного підходу до музичного виховання в ЗДО ви знаєте?

2. Проаналізуйте зарубіжний досвід дошкільного музичного виховання дітей.

3. Проаналізуйте вітчизняний досвід дошкільного музичного виховання дітей.

4. Які положення будови програми музичного виховання дітей в дошкільному закладі ви вважаєте принципово важливими?

5. Перерахуйте принципи відбору музичного репертуару, що стимулюють дитячу музичну творчість. Розкрийте будь-який з них за вибором.

6. Якими критеріями ви будете користуватися, добираючи музику для дітей молодшого, середнього, старшого віку?

7. Запропонуйте 2-3 критерії відбору музичного репертуару для слухання музики дошкільниками в сім'ї.

8. Проаналізуйте систему музично-ритмічного виховання Е.Жака-Далькроза.

9. Проаналізуйте сутність основних видів музичної діяльності дітей за методичною системою Карла Орфа.

10. Визначте переваги релятивної сольмізації для розвитку ладового відчуття, слуху, правильного інтонування в авторській концепції Золтана Кодая.

11. Охарактеризуйте особливості організації сучасної мистецької освіти у загальноосвітніх навчальних закладах в одній із країн світу (на вибір).

12. Висвітліть характерні особливості системи масового музичного виховання дітей педагога-музиканта В.Верховинця.

13. Обґрунтуйте світові тенденції організації змісту та структури мистецької освіти та художньо-естетичного виховання в розвинутих країнах світу.

Структура музикальності. Вікові рівні музичного розвитку дітей

План

1. *Поняття музикальності, її ознаки.*
2. *Музичні здібності та їхній розвиток в дошкільному віці.*
3. *Обумовленість музичних здібностей видами музичної діяльності.*
4. *Вікові рівні музичного розвитку дитини.*
5. *Діагностика музичних здібностей. Значення діагностики у проектуванні процесу музичного виховання і розвитку дітей дошкільного віку.*

1. Поняття музикальності, її ознаки

Поняття музикальності має низку визначень. Психологи, музиканти, педагоги у своїх дослідженнях сходяться на думці, що музикальність – це комплекс властивостей людини, який виник і розвивається в процесі зародження, створення та освоєння музичного мистецтва.

Музичні здібності в загальній психології відносять до спеціальних, тобто таких, які забезпечують успішність занять саме музичною діяльністю і визначаються самою природою музики.

Якщо представники європейських теорій (К. Сішор, Г. Ревеш) вважали музикальність вродженою властивістю, то вітчизняна психологія розглядала її як комплекс властивостей особистості, що виникає і розвивається у процесі музичної діяльності.

Підхід до музикальності, починаючи з робіт К.Штумпфа, Т.Білрота, А.Файста, М.Мейера, Г.Ревеша, К.Сішора, визначався теоретичними уявленнями про неї як про психологічну освіту. Так, А.Файст зводив її до почуття інтервалів, а К.Штумпф і М.Мейер - до здібності аналізувати акорди. Р.Ревеш вважав її більш складною, але такою, що не підлягає аналізу, властивістю людини.

К.Сішор розглядав музикальність як сукупність окремих, не пов'язаних між собою «талантів», які складають п'ять великих груп: музичне відчуття і сприймання; музична дія; музична пам'ять і музична уява; музичний інтелект; музичне відчуження. На думку К.Сішора, в основі музичної схильності лежать сенсорні музичні здібності, які можуть бути різною мірою представлені в індивіді і визначені за допомогою спеціальних тестів.

Класифікація Е.Сегі базується на різних видах музичного слуху, що відповідають компонентам музичної мови. У праці «Вивчення музикальності» Е.Сегі як компоненти музикальності виділяє ритмічний, мелодичний, гармонічний, поліфонічний, тональний і внутрішній слух.

Д.Мак-Лейш вважав, що єдиним важливим компонентом музикальності є музична пізнавальна здібність. До якостей, що складають ці здібності, Д.Мак-Лейш відносив музичну пам'ять, розрізнення висоти і уміння аналізувати акорди.

Е.Віллемс, класифікуючи музичні здібності, виходив з основних засобів музичної виразності - мелодії, гармонії, ритму.

Г.Кьоніг класифікував музичні здібності за основними видами музичної діяльності.

К.Ламп і Н.Кейс пропонували покласти в основу класифікації «специфічну здібність» до гри на різних музичних інструментах.

Д.Сержант, С.Рош і Г.Тетчер наголошували на необхідності вивчення пізнавальних музичних здібностей, вважаючи їх тісно

пов'язаними з музичною освіченістю, емоційним відгуком на музику.

Е.Гордон, А.Бентлі, В.Янг, включаючи музичну пам'ять до структури музикальності, розділяли феномени звуковисотної і ритмічної пам'яті.

К.Тарасова, яка досліджувала онтогенез музикальності, дійшла висновку про існування загальних і окремих музичних здібностей, які відповідають за формування художньо-музичного образу. До загальних музичних здібностей вона відносить такі, які необхідні для формування художньо-музичного образу в будь-якому виді музичної діяльності, до окремих - ті, які потрібні для вирішення цієї задачі лише в окремих її випадках. Так, наприклад, абсолютний слух не є обов'язковим компонентом музикальності, тому що для сприймання і відтворення музики достатньо відносного музичного слуху.

Структуру загальних музичних здібностей К.Тарасова представляє як утворення з двох підструктур:

1. емоційний відгук на музику;
2. пізнавальні музичні здібності:
 - ✓ сенсорні (мелодійний слух, тембровий, динамічний, гармонічний компоненти, чуття ритму);
 - ✓ інтелектуальні (музичне мислення в єдності його репродуктивного та продуктивного компонентів, музична уява);
 - ✓ музична пам'ять.

Особливе місце в ряді робіт, присвячених музичним здібностям, займає робота Б.М.Теплова «Психологія музичних здібностей» (1947), у якій він запропонував категорію музичної обдарованості, яка включала як загальні моменти, які притаманні багатьом видам діяльності, так і спеціальні, які необхідні для занять музичною діяльністю. Музичну обдарованість Б.Теплов визначав як якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить успішність занять музичною діяльністю. Музична обдарованість як складна структура, залежить від поєднання загальних і спеціальних здібностей, від якісної своєрідності цього комплексу.

Говорячи про біологічне і соціальне в здібностях, Б.Теплов підкреслював: «Вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто ті задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди являються результатом розвитку, який здійснюється в процесі виховання і навчання». До задатків він відносив властивості ВНД, але попереджав проти ототожнювання з ними навіть найпростіших елементів здібностей як психічних утворень.

Головним показником музикальності Б.Теплов вважав емоційний відгук на музику, а до основних здібностей відносив ті, які пов'язані із сприйняттям і відтворенням звуковисотних і ритмічних рухів, - музичний слух і почуття ритму.

Б.Теплов вважав, що структуру музикальності складають ладове почуття (здатність емоційно розрізнити ладові функції), здатність вільно оперувати слуховими уявленнями (що відображають звуковисотний рух мелодії) та музично-ритмічне почуття (здатність активно переживати музику). Він визначав зв'язок між виділеними музичними здібностями і емоційними та слуховими сторонами музикальності. Він показав, що повноцінне музичне переживання залежить від уміння розрізнити особливості музичної тканини: висоту, забарвлення звуку, гучність. Крім того, точність слуху, його диференційована здібність формується й удосконалюється залежно від того, наскільки сильно і глибоко переживається музика.

Важливим з психологічної і педагогічної точок зору є положення Б.Теплова про необхідність не кількісного, а якісного підходу до структури музикальності, нерівномірності розвитку її компонентів у індивіда, компенсація одних здібностей іншими. На його думку, «широка компенсація одних властивостей іншими, одних здібностей іншими є найважливішою особливістю психіки людини».

У психолого-педагогічній літературі наголошувалося на тому, що музичні здібності розкриваються не тільки і не стільки в діяльності, скільки в динаміці оволодіння нею. Наявність певного запасу знань, умінь і навичок (наприклад, техніка гри на інструменті) не є достатньою для характеристики здібностей. Вирішальне значення має швидкість і якість набуття цього фонду. Педагоги-музиканти,

які оцінюють здібності дітей, повинні враховувати не тільки знання й уміння, які виявляє дитина в даний момент, але й зважати також на те, чи легко і швидко, порівняно з іншими, дитина набуває їх.

Аргументована класифікація компонентів структури музичності, здійснена Б. Тепловим, стала базою для подальших пошуків учених, серед яких можна виділити широко відомі роботи в галузі музичного виховання для дітей дошкільного віку Н. Ветлугіної та інших. На думку Н. Ветлугіної, музикальність складається з комплексу якостей, необхідних для успішного виконання музичної діяльності. На основі єдності емоційного та слухового компонентів розвиваються дві основні музичні здібності – здатність переживати, розрізняти, уявляти і відтворювати ладовисотні співвідношення та здатність переживати, розрізняти, уявляти і відтворювати музичний ритм. Науковець відзначала музикальність дітей дошкільного віку, виділяла загальні музично-естетичні і спеціальні здібності, до яких відносила ладовисотний, ритмічний слух і сенсорні здібності. Крім того, вона наголошувала, що «здатність сприймати музику виявляється в емоційній чутливості до неї, в розрізненні характеру, окремих виразних засобів, форми музичного твору».

2. Музичні здібності та їхній розвиток в дошкільному віці

У сучасній методиці музичного виховання музикальність розглядається як певна структура, в якій не тільки розглядають, аналізують, вивчають окремі здібності, але й встановлюють їх тісний взаємозв'язок. Окремі музичні здібності стають головними, інші проявляються в процесі розвитку, виховання і навчання.

Музикальність у дітей більшість науковців визначають як комплекс здібностей (музичний слух, музична пам'ять, гармонійний слух, відчуття ритму, емоційний відгук тощо), які допомагають успішному прояву активної музичної діяльності в усіх доступних формах. Доказом служить ранній прояв цих здібностей у поведінці дітей. Доведено, що з перших місяців життя музика викликає у немовлят веселий сміх, пожвавлення, виразну міміку. Одноманітна колискова

пісня поступово заспокоює їх, змушує зосереджено прислухатися до звуків.

Також рано проявляється і музичний слух. Учені довели, що дитина на третьому місяці життя правильно реагує і відрізняє крайні звуки інтервалу октави, а до 7 місяців здатні розрізняти тон і півтону. Б.Теплов розглядав цей факт як блискучу перспективу можливостей в розвитку сенсорних здібностей.

У зв'язку з цим слід виділити особливу роль розрізнення висоти, тембру, сили і тривалості звуків, тобто тих музичних сенсорних здібностей дошкільників, які в подальшому відіграють вже меншу роль, оскільки на їх основі формуються більш складні навички.

Ладове і ритмічне почуття в дітей відповідно до вікових психічних особливостей проявляється не однаково. Їхній емоційний відгук на ладове забарвлення музики має лише загальний характер. Пізніше проявляється вміння розрізняти мажор і мінор. Особливо успішно формується слухове уявлення висоти, якщо діти вправляються в ладовій настрійці.

Музикальність як комплекс здібностей включає володіння виконавськими засобами (інструментом, голосом, тілом), які допомагають виразити настрій і зміст музики; вольові процеси; ініціативу; творчі задуми; технічні дані (чистоту співочих інтонацій, якість звукоутворення при співі, пластичність моторного апарату, виразність і пластичність рухів в ритміці).

Найважливішою в теорії здібностей можемо вважати проблему їх розвитку, що відбувається тільки в контакті з середовищем, у якому відбувається розвиток організмів і формування в них тих якостей, які необхідні для адаптації до конкретних умов.

Розвиток музичних здібностей дошкільників є важливим сензитивним та творчим аспектом щодо естетичного становлення їхньої особистості. Ці здібності впливають на розвиток естетичного світосприйняття, креативного потенціалу, мовленнєвої активності, уяви, мислення, пам'яті, емоційної сфери, пізнавального інтересу та взаємодій дошкільників з дорослими. Крім того, розвиток музичних здібностей сприяє становленню загальної музичної культури, му-

зичного слуху, вокальних здібностей, вміння сприймати, розуміти, запам'ятовувати та емоційно переживати музичні твори.

Педагогу дошкільної освіти важливо зрозуміти, що музичні здібності дитини - це насамперед здатність переживати музику, здатність створювати образи музичних творів і виражати їх як засобами музичної діяльності, так і засобами будь-якої іншої художньої діяльності (образотворчої, ігрової, літературної). На розвиток цих здібностей може вплинути будь-яка художня діяльність.

Вихователю, який щоденно спілкується з дошкільником, відслідковує хід його розвитку, необхідно знати, що, ініціюючи його пізнавальні психічні процеси, активізуючи психомоторний розвиток адекватними педагогічними засобами, він сприяє розвитку загальних здібностей дитини, а значить, і музичних.

Підкреслимо думку Б. М. Теплова про те, що музикальність людини «залежить від її вроджених індивідуальних задатків, але вона є результатом розвитку, результатом виховання і навчання».

На основі лише одних задатків музичні здібності можуть розвинутиися або не розвинутиися, оскільки багато залежить від оточення дитини, від умов музичного виховання і навчання, повсякденної турботи про це батьків. Психологи наголошують, що, якщо навіть музично обдаровану дитину не прилучають до музичного мистецтва, якщо вона не слухає музики, не співає, не грає на інструменті, не засвоює кращих зразків музичної культури, то її задатки можуть не розвинутиися в здібності.

А. Л. Готсдінер відзначає, що в процесі навчання вроджені передумови розвиваються і тим самим відкривають шлях для професійної музичної діяльності. За несприятливих умов навіть за наявності великих природних даних здібності можуть залишитися нерозвченими, а потенційні можливості нереалізованими. Таким чином, музикальність обумовлює спрямованість особистості, процеси ж діяльності, в свою чергу, розкривають потенціал і розвивають його. Це принципово важлива позиція для тих, хто працює з маленькими дітьми, сприяючи їхньому різносторонньому цілісному розвитку.

Процес розвитку музичних здібностей взагалі можна показати таким чином: підвищена реакція на музичні враження породжує в дитини схильність до слухання музики, її виконання і творення (примітивні музичні імпровізації), які переростають у стійку потребу займатися музикою, брати участь у різних видах музичної діяльності, створювати навколо себе музичне середовище.

Інтенсивний розвиток однієї здібності відбувається за рахунок загального розвитку дитини, що в підсумку призводить до ослаблення і спеціальних здібностей. Тому розвиток має бути цілісним.

3. Обумовленість музичних здібностей видами музичної діяльності

Існує зв'язок між музичними здібностями і діяльністю. В одних ситуаціях первинними у відношенні до діяльності є схильність дитини до музики і прояв певних природних властивостей, задатків. В інших - діяльність є основною формою й активізатором розвитку музичних здібностей дитини.

Характеризуючи музикальність, потрібно розглянути й ті здібності, наявність яких необхідна дітям для виконання конкретної діяльності - слухання, виконання, творчості. Такими здібностями є: здібність цілісного сприйняття музики, виконавські здібності, здібності, які проявляються в творчому уявленні при сприйнятті музики, в пісенних, музично-ігрових, танцювальних імпровізаціях.

Н.Ветлугіна та О.Кенеман, характеризуючи музикальність, розглядали також здібності, необхідні дитині для виконання конкретної діяльності: слухання (здатність до цілісного та диференційованого сприймання), виконання (чистота співацьких інтонацій, узгодженість рухів під час гри на дитячих музичних інструментах, пластичність моторного апарату) та творчості (творча уява у процесі сприймання музики, здібності до пісенної, музично-ігрової творчості, імпровізації тощо).

Емоційна чутливість до музики (основа музикальності) може бути розвинена в усіх видах музичної діяльності - сприйнятті, виконавстві,

творчості, тому що вона необхідна для відчуття й осмислення музичного змісту, а отже, і його вираження (у виконавській і творчій діяльності). Вона проявляється найбільшою мірою в двох здібностях: ладовому чутті (емоційний компонент слуху) і почутті ритму (емоційна здатність). Тому емоційна чутливість до музики насамперед розвивається в сприйнятті музики, що передує і є супутньою для всіх видів музичної діяльності, вона може розвиватися і в творчій діяльності дітей за умови провідної ролі виразності в дитячому виконанні, творчих імпровізаціях.

Оскільки сприйняття музики - це активний процес, одним із засобів, що допомагають розвитку емоційної чутливості до музики, є рухи (дрібні рухи рук, танцювальні).

Відчуття ладу проявляється не тільки як здатність емоційної чутливості на загальний характер твору, зміну настроїв в ньому, а й як чуття тяжіння звуків (від нестійких до стійких). Воно може бути розвинуте насамперед у процесі сприйняття музики (її впізнавання, визначення). Крім того, оскільки відчуття ладу проявляється і в чутливості до точності інтонації, воно може розвиватися під час співу, коли діти прислухаються і до себе, і один до одного, контролюють слухом правильність інтонації.

Музично-слухові уявлення розвиваються через види діяльності, які вимагають розрізнення і відтворення мелодії на слух. Ця здатність розвивається перш за все в співі, а також у грі на слух на звуковисотних музичних інструментах, у процесі сприйняття, що передує відтворенню музики.

Оволодіння співом у дітей відбувається поступово, в результаті незліченних спроб, в процесі яких у них, з одного боку, створюється вміння володіти голосовим апаратом, а з іншого - виробляються музичні слухові уявлення.

Використання гри на музичних інструментах для розвитку музично-слухових уявлень має виключити механічне відтворення мелодії. Відтворюючи мелодію на слух на музичному інструменті, дитина повинна мати музично-слухові уявлення про її звуковисотний (і ритмічний) рух, добре пам'ятати її, багаторазово чути. Корисно про-

співувати звуки мелодії голосом, що дозволяє дітям зорієнтуватися в напрямку руху звуків за допомогою вокальної моторики.

Чуття ритму розвивається перш за все в музично-ритмічних рухах, що відповідають емоційному забарвленню музики. Узгодженість ритму рухів і музики є однією з умов, необхідних для розвитку цієї здатності. Заняття ритмікою дозволяють відчуті і виразити в рухах зміну настроїв у музичному творі, вдосконалювати почуття ритму за допомогою координації рухів і музики. Ці заняття важливо підпорядкувати розвитку здібностей дітей, музичного сприйняття, а не тільки навчання руховим навичкам.

Чуття ритму може формуватися не тільки в музично-ритмічних рухах, але і в інших видах діяльності, перш за все в співі і грі на музичних інструментах.

Отже, три основні здібності, що становлять ядро музичальності, необхідні для успішного здійснення всіх видів музичної діяльності. Кожна здатність більшою чи меншою мірою розвивається в різних видах музичної діяльності: сприйнятті, виконанні, творчості.

Крім трьох основних музичних здібностей, до поняття «музичальність» входять і інші: тембровий і динамічний слух, виконавські та творчі здібності.

Тембровий і динамічний слух - різновиди музичного слуху, які дозволяють чути музику у всій повноті її виразних, яскравих засобів. Тембровий і динамічний слух формується на основі звуковисотного. Розвиток тембрового і динамічного слуху сприяє виразності дитячого виконавства, повноті сприйняття музики. Діти дізнаються про тембри музичних інструментів, розрізняють динаміку як виразний засіб музики. На практиці використовуються музично-дидактичні ігри, за допомогою яких моделюються звуковисотні, темброві і динамічні властивості музичних звуків. Беручи до уваги найбільшу складність розвитку звуковисотного слуху і його важливу роль у структурі музичальності, необхідно приділяти йому більше уваги. Тому ігри для розвитку тембрового і динамічного слуху мають застосовуватися для знайомства з виразними можливостями музичних засобів і закріплення уявлень про тембр і динаміку.

Розвиток виконавських і творчих здібностей - важливе завдання музичного виховання дітей. Творчі здібності поділяються на здібності до творчого сприйняття музики, а також до продуктивної творчості (твір, імпровізація поспівок, мелодій на музичних інструментах, музично-ритмічні рухи).

Творчі здібності необхідно розвивати, починаючи з молодшого дошкільного віку, коли діти охоче виконують посильні творчі завдання. Розвиток виконавських здібностей дозволяє дитині повніше висловити свої враження від музики. Ці здібності можуть виявлятися у дітей по-різному, залежно від наявності природних задатків, розвитку основних музичних здібностей: в одних виявляється здатність до творчого сприйняття музики, у інших - до одного з видів виконавства або продуктивного творчості.

Музична діяльність розвиває не тільки музичні, а й загальні здібності. Розвиваються мислення, емоції, виховується творча уява, зміцнюється воля, здатність утримувати довільну увагу. У свою чергу, загальні здібності впливають на формування музичних.

4. Вікові рівні музичного розвитку дітей

Знання вікових особливостей дітей дає можливість педагогу знаходити більш ефективні способи управління психічними процесами дитини, у тому числі й музичними.

Поняття «вік» і «вікова стадія розвитку» трактують по-різному. Одні розглядають вікову стадію тільки як природний біологічний процес. Звідси висновок про незмінність цих стадій. Інші відкидають поняття «вік» і вважають, що на будь-якому етапі розвитку дитину можна навчити чому завгодно. Звідси - повне ігнорування врахування вікових можливостей.

Вітчизняна школа психології внесла помітний внесок у вивчення вікових змін людської психіки, особливо психіки дітей дошкільного віку. Ідеї фундаментальних досліджень О.Леонтьєва, О.Запорожця, В.Давидова та інших учених лежать в основі організації навчального й виховного процесу в школі і дошкільних установах.

З кожним віком у суспільстві пов'язують певні функції, за віковими групами закріплюється той чи інший статус. Соціально-психологічне значення вікового розподілу не можна залишити поза увагою, коли йдеться про вікові особливості, що виявляються у сфері контакту людини з мистецтвом. Тому, визначаючи найкращий вік для розвитку музикальності, ми маємо на увазі багато умов.

Треба назвати ще одну істотну закономірність — психічні функції розвиваються нерівномірно. Ця думка висловлена Л.Виготським, Б.Ананьєвим, Л.Божович. Так, Л.Виготський відзначає: «...розвиток уяви і розвиток розуму дуже розходяться в дитячому віці». Розвиваючи цю думку, Л.Божович вказує, що межі віку можуть зсуватися залежно від діяльності дитини і конкретних умов, в яких вона знаходиться.

Ранні й яскраві успіхи дітей у виконавській музичній діяльності кожного разу дозволяють думати, що ми маємо справу з явищем рідкісним, винятковим, проте є підстави припускати, що здібність до сприйняття музичного твору також не завжди прямо залежить від віку.

Думка про те, що між музичними здібностями і віком немає прямого причинового зв'язку, має дві сторони: негативну і позитивну. Негативна сторона полягає в тому, що заперечується правомірність розвитку музичних здібностей відповідно до дорослішання людини. Іншими словами, дитина може рости, а її здатності до музичної діяльності не прогресувати, якщо не забезпечувати оптимальні можливості для її розвитку. Позитивна — полягає в тому, що вже в ранньому віці в дитини може бути розвинена музична сприйнятливність.

Ідея існування найкращого вікового періоду для розвитку музичних здібностей перекликається з положенням Л.Виготського про провідні види діяльності для дітей різних вікових груп. Кажучи «найкращий», мається на увазі, що, втративши час, ми створюємо додаткові труднощі в справі музичного розвитку і, мабуть, щось і безповоротньо втрачаємо.

Музикальність дитини починає проявлятися досить рано, ще до двох років. Ознаками її в ранньому віці стають: прояв музичної

вразливості малюка; характер і ступінь її вираженості (реакція на музику), що виявляється в зосередженості дитини на музиці або активних рухах під неї; потреба в музичних враженнях; прояви музичної активності: наявність музичних уподобань й улюблених видів музичної діяльності в житті дитини (спів, рух під музику, гра на дитячих музичних інструментах на слух, творчість та імпровізація).

На третьому році життя в дитини розвивається музичне сприйняття, зростає інтерес і прагнення вслухатися в музику, відрізнити один твір від іншого, розвивається пам'ять, дитина вже готова до активного запам'ятовування музики. Чим яскравіший, емоційніший й образніший музичний твір, тим швидше і легше він запам'ятається.

Привертає дітей даного віку і виконавство як можливість висловити свої враження від почутої музики. Це сензитивний період для розвитку загальних і спеціальних музичних здібностей.

До чотирьох років дитина накопичує різноманітні музичні враження. Дошкільникам цього віку під силу розрізнити в простих п'єсах регістри, тембри, звучання кількох музичних інструментів, нескладний ритм, зіставляти музику за різними ознаками (голосно-тихо, швидко - повільно тощо), активно розвивається музична діяльність.

У зв'язку з помітним стрибком у розвитку пізнавальних психічних процесів і суттєво розширеним індивідуальним досвідом дитина п'ятого року життя тяжіє до більш складної музичної діяльності. Спрямованість дошкільника на вирішення нових завдань і результативність цих рішень стає показником його музикальності в цьому віці. Відбувається становлення музичної сприйнятливості. На п'ятому році життя дитина вже готова до досить складного звукорозрізнення, пояснення емоційного характеру музичного твору, інтерпретації музичного образу та його відтворення в різних видах художньої діяльності. Зміцнюються спеціальні виконавські (слухові, голосові, рухові) навички та вміння.

Наступний, шостий, рік життя дитини характеризується самостійністю музичних проявів і дій. Вона не просто цікавиться музикою, а вимагає музичних вражень. Сприйняття починає носити

цілеспрямований і творчий характер, творчість пронизує всі види виконавської діяльності дитини, яка свідомо прагне передати музичний образ емоційно-виразними засобами. Зростає пізнавальна активність дитини: її цікавить історія створення музичного твору, життя і творчість композитора - його творця, музичне оповідання, можливість використання музичного твору в самопізнанні й самовираженні. Високого рівня розвитку досягає комплекс загальних та спеціальних здібностей дитини. За характером музичної діяльності, її процесом і результатом можна зробити висновок про музичну обдарованість дошкільника.

За цими показниками педагогу легко визначити музикальних дітей у своїй групі, оскільки він постійно спостерігає за проявами їхньої музикальності в природних умовах.

Терміни початку музичного розвитку і виховання слід шукати в передумовах виникнення певного ставлення до музики, появи емоційної і слухової чутливості.

Психолого-педагогічними дослідженнями музикальності дитини та з точки зору Г. Люблінської, виявлено періоди прояву і розвитку музикальності розподіляються таким чином.

У малюків на 10—12-й день життя виникають реакції на звуки.

На початку перших місяців життя (перший віковий етап — дитинство) звучання музики впливає на дитину тільки імпульсно, викликаючи реакцію пожвавлення або спокою. Так, діти, що спокійно сидять у манежі, при несподіваних звуках фортепіано повертаються, радіють і починають повзти у напрямку до звучного джерела.

Це підтверджує необхідність раннього музичного виховання, і в першу чергу розвитку сприйняття, оскільки діти ще не готові до інших видів музичної діяльності. Відповідно до цього і будується програма музичного виховання в дошкільних установах, яка намічає певні задачі музичного розвитку дітей, починаючи з двох місяців життя. Поступово з віком відповідно до цілеспрямованого виховання діти починають сприймати музику за емоційно-смісловим змістом, радіючи або сумуючи залежно від характеру музики, і лише пізніше сприймають виразність образу.

Наступний віковий етап — раннє дитинство (1 —3 роки). У цей період у дитини найбільш яскраво виявляється потреба в спілкуванні не тільки з дорослими, але і з однолітками. Вона опановує орієнтовними діями з навколишніми предметами. У дитини виникає прагнення до музичної діяльності, малюк виявляє інтерес до руху під музику, до співу. Все це є передумовою до музичної діяльності.

Під час сприйняття музики діти проявляють емоційну чутливість: радіють або спокійно слухають музику. Слухові відчуття більш диференційовані: дитина розрізняє високий і низький звук, гучне і тихе звучання, протилежні тембри дитячих музичних інструментів.

З'являються перші свідомо відтворені співоцькі інтонації. І якщо на другому році життя дитина, підспівуючи дорослому, повторює закінчення музичних фраз, то до кінця третього вона може сама відтворити мелодію невеликої поспівки (за допомогою вихователя). У цей період діти часто за власним бажанням наспівують, імпровізуючи якісь вподобані ними інтонації, охоче рухаються під музику: плескають, притупують, кружляють. У дитини помітно зміцнюється м'язово-руховий апарат, і рух під музику допомагає їй виразити свій настрій.

Наступний віковий етап — власне дошкільне дитинство (3—7 років). Дитина виявляє велике прагнення до самостійності, до різноманітних дій, у тому числі і до музичної діяльності (якщо для цього створені необхідні педагогічні умови). У дітей з'являються музикальні інтереси, зокрема до якогось з видів музичної діяльності або навіть до окремого музичного твору. У цей час відбувається становлення всіх основних видів музичної діяльності: сприйняття музики, спів, рух, а в старших групах — гра на дитячих музичних інструментах, музична творчість. У дошкільному періоді діти різного віку значно відрізняються за своїм розвитком.

Діти 3—4 років знаходяться в перехідному періоді — від раннього до дошкільного: ще зберігаються риси, характерні для попереднього віку, але вже відбувається перехід від ситуативної мови до зв'язної, від наочно-дієвого мислення до наочно-образного, зміцнюється організм, поліпшуються функції м'язово-рухового апарату. У дітей

з'являється бажання займатися музикою та активно діяти. Вони опановують найпростішими навичками співу і до чотирьох років можуть заспівати маленьку пісню самостійно або за допомогою дорослого. Уміння виконувати нескладні рухи під музику дає дитині можливість більш самостійно рухатися в музичних іграх, танцях.

Діти 4—5 років проявляють більшу самостійність і активну допитливість. Це період запитань. Дитина починає осмислювати зв'язок між явищами, подіями, робити найпростіші узагальнення, у тому числі і відносно музики. Вона розуміє, що колискову треба співати тихо, не поспішаючи. Дитина цього віку спостережлива, вона вже здатна визначити, яка виконується музика: весела, радісна, спокійна; звуки високі, низькі, гучні, тихі; на якому інструменті грають (рояль, скрипка, баян). Їй зрозумілі вимоги, як треба заспівати пісню, як рухатися в танці.

Голосовий апарат дитини зміцнюється, тому голос набуває деякої дзвінкості, рухливості. Співоцький діапазон приблизно в межах ре-сі першої октави. Налагоджується вокально-слухова координація.

Значно зміцнюється руховий апарат. Освоєння основних видів рухів (ходьба, біг, стрибки) у процесі занять фізкультурою дає можливість ширше їх використовувати в музично-ритмічних іграх, танцях. Діти здатні запам'ятати послідовність рухів, прислухаючись до музики. У цьому віці більш виразно виявляються інтереси до різних видів музичної діяльності.

Діти 5—6 років на фоні їхнього загального розвитку досягають нових за якістю результатів. Вони здатні виділяти й порівнювати ознаки окремих явищ, у тому числі й музичних, встановлювати між ними зв'язки. Сприйняття має більш цілеспрямований характер: виразніше виявляються інтереси, здатність навіть мотивувати свої музичні переваги, свою оцінку творів. Так, після прослуховування двох маршів С. Прокоф'єва і Е. Парлова дітям запропонували сказати, який із маршів їм подобається і чому. Більшість дітей вибрала «Марш» С. Прокоф'єва, проте їхнє мотивування було вельми своєрідним: «Строга музика», «Цей марш краще, там сміливі такі солдати», «Музики має характер». Про марш Е. Парлова хлопчик

сказав: «Мені більше сподобався, ми знаємо його, він м'якше». У цих висловлюваннях виявилось прагнення знайти життєві прообрази, виражені музичними засобами, оцінити загальний його характер («строга музика», «у музики характер є», «він м'якше»), помітна спроба зіставити зі своїм досвідом («ми знаємо його»). В цьому віці діти не тільки віддають перевагу тому або іншому виду музичної діяльності, але й вибірково ставляться до різних її сторін. Наприклад, вони більше люблять танцювати, ніж водити хороводи, у них з'являються улюблені пісні, ігри, хороводи, танці; можуть пояснити, як виконується (наприклад, лірична) пісня: «Потрібно заспівати красиво, наспівно, ласкаво, ніжно». На основі досвіду слухання музики діти здатні до деяких узагальнень нескладних музичних явищ. Так, про музичний вступ дитина говорить: «Це грається спочатку, коли ми ще не почали співати».

Значно зміцнюються голосові зв'язки дитини, налагоджується вокально-слухова координація, диференціюються слухові відчуття. Більшість дітей здатна розрізнити високий і низький звук в інтервалах квінти, кварта, терції. У деяких дітей п'яти років голос набуває дзвінкого, високого звучання, з'являється більш певний тембр. Діапазон голосів звучить краще в межах ре-сі першої октави, хоча в окремих дітей звучать і більш високі звуки — до, ре — другої октави.

Діти 5—6 років проявляють у русі спритність, швидкість, уміння орієнтуватися в просторі. Діти більше звертають увагу на звучання музики, краще погоджують рухи з її характером, формою, динамікою. З розвитком можливостей діти краще засвоюють всі види музичної діяльності: слухання музики, спів, ритмічні рухи. Поступово вони опановують і навичками гри на інструментах, засвоюють найпростіші відомості музичної грамоти.

Короткий огляд вікових особливостей музичного розвитку дітей слід узагальнити, підкресливши їх характерні риси.

По-перше, рівень музичного розвитку залежить від загального розвитку дитини, від формування його організму на кожному віковому етапі. При цьому важливо виявити зв'язки між рівнем естетич-

ного відношення дітей до музики (до музичної діяльності) і рівнем розвитку музичних здібностей.

По-друге, рівень музичного розвитку дітей різного віку залежить від активного навчання музичній діяльності відповідно до змісту програми. (Проте музична інформація, одержувана дитиною вдома, значно ширша за визначену програмою).

Отже, і це підкреслено в програмі музичного виховання, діти одержують досвід слухання.

Не всі діти одного віку однакові за рівнем музичного розвитку. Існують значні відхилення через їхні індивідуальні особливості. Якщо зіставити загальну структуру музичності з проявами музичності окремих дітей, бачимо, що одні з них музичні всіма показниками, інші ж відрізняються своєрідним поєднанням окремих музичних здібностей. Так, при якісному музичному сприйнятті деякі слабкі діти проявляють себе в співі, в танцях, навпаки, хороший розвиток музичного слуху не завжди супроводжується схильністю до творчості. Отже, необхідно враховувати як вікові, так і індивідуальні особливості дітей.

У цілому можна сформулювати рівень розвитку музичності, до якого мають прагнути у практичному втіленні музичного виховання в дитячому саду.

Наведемо приклади бажаного рівня музичного розвитку дитини середньої, старшої і підготовчої до школи груп.

У середній групі діти повинні:

- ✓ емоційно відгукуватися на музику, впізнавати всі вивчені твори, відзначати улюблені, впізнавати мелодію, висловлюватися про твори, розрізняти контрастний характер музики, звуки за висотою в межах сексти;

- ✓ визначати різні динамічні відтінки: форте — гучне, меццо-форте — помірно гучне, піано — тихе звучання;

- ✓ співати найпростіші пісні без супроводу і з супроводом;

- ✓ рухатися під незнайому музику, передаючи її основний настрій, точно і з задоволенням виконувати танцювальні рухи, чисто сприймати простий ритмічний малюнок на ударних інструментах.

У старшій групі діти повинні:

- ✓ емоційно сприймати музичні твори, визначати характер і жанри незнайомих творів, впізнавати знайомі за вступом мелодії, висловлювати про них свою думку;
- ✓ співати добре знайомі нескладні пісні без супроводу й виразно з супроводом, проявляючи своє ставлення до виконуваного;
- ✓ точно, ритмічно рухатися, проявляти самостійність, виразно передаючи музично-ігровий образ і танцювальні рухи. Добре виконувати творчі рухи, дотримуватися загального темпу руху з іншими виконавцями.

5. Діагностика музичних здібностей. Значення діагностики у проектуванні процесу музичного виховання і розвитку дітей дошкільного віку

Активне вивчення музикальності людини та можливостей діагностики музичної обдарованості почалося з середини ХХ століття. Одним із перших у психології діагностування розвитку музичних здібностей здійснив Б. Теплов, накресливши шлях об'єктивного вивчення здібностей, спираючись на відбір та створення точних методик діагностування.

У діагностиці музичного виховання та розвитку дошкільнят можна виділити два основні напрями: діагностика музичних здібностей дітей та діагностика дитячої музичної діяльності.

Призначення діагностики музичних здібностей дошкільнят пов'язане з дослідженням музикальності дитини, вивченням її індивідуальної структури. Результати діагностики дозволять педагогам грамотно розвивати музичні здібності дитини в логіці її індивідуального розвитку, її індивідуальних можливостей.

У діагностиці, запропонованій Н.Ветлугіною, є багато ідей, які вимагають відродження і повернення в сучасну практику дитячого садка. Так, наприклад, у вивченні музичних здібностей особлива увага приділялася поведінці дітей, опису їхніх індивідуальних особливостей, проявів музикальності, які складав вихователь,

спостерігаючи за дитиною в повсякденній життєдіяльності і в процесі музичних занять.

Для діагностики дослідниця використовувала музичні ігри та ігрові завдання, організовані у формі занять з невеликою підгрупою дітей (3 - 4 дитини).

До способів дослідження музичних явищ Н.Ветлугіна відносить: вслухання, впізнавання властивостей музичних звуків; порівнювання їх за подібністю і контрастом; розрізнення їх виразного значення; їх відтворення з одночасним слуховим контролем у співочих інтонаціях, грі на інструментах, виразних ритмічних рухах; комбінування звукових сполучень; зіставлення з прийнятими стандартами.

Показники прояву музичних здібностей дітей у процесі музичних ігор за Н.Ветлугіною такі:

1. Здатність сприймати музику, відчувати її ритмічну виразність, безпосередньо й емоційно відгукуючись на неї, що виражається в:

- ✓ зацікавленому, уважному слуханні музики, про що можна судити при спостереженні за зовнішньою поведінкою дітей;
- ✓ розрізненні змін у музиці, чергування її виражальних засобів;
- ✓ уловлюванні лінії розвитку художніх образів, послідовності «музичного оповідання».

2. Здатність виразно, невимушено, ритмічно рухатися під музику, що виявляється в:

- ✓ захопленості рухами під музику, в готовності виконувати поставлені завдання, пов'язані з музикою і рухом;
- ✓ безпосередній, ширій передачі ігрового образу, в спробах втілитися в цей образ, у пошуках правдивих, природних рухів, що відповідають характеру музики і сюжету гри;
- ✓ довольності рухів (вміння підпорядковувати їх ритму музики, «укладати» в часі і просторі, проявляючи при цьому швидку реакцію, ініціативу, винахідливість);
- ✓ ритмічності рухів, що свідчить про правильні відчуття метро-ритмічної пульсації, ритмічного малюнка, акцентів, сильних часток метра, музичної форми; в прояві творчої ініціативи, вигадки, що виражається у вигадуванні, «творенні» окремих елементів гри.

3. Здатність оцінювати прекрасне в музиці і русі, ритмічна виразність, прояв музичного смаку в межах, можливих для даного віку, яка виражається у:

- ✓ вільному розрізненні характеру музики та зв'язку його з рухом;
- ✓ правильному розрізненні форми твору, найбільш яскравих засобів виразності в поєднанні з аналогічними особливостями руху;
- ✓ здатності дати вербальну характеристику музиці;
- ✓ оцінці якості рухів у себе і своїх однолітків.

Слід зазначити, що більшість діагностичних методик вивчення музичних здібностей (Е. Голубевої, С. Науменко, А. Зиміної, В. Анісімова), відштовхуються від тлумачення музикальності Б. Теплова, який визначав її основною ознакою «переживання музики, здатності людини емоційно на неї відгукуватися». Музично-емоційна чутливість як центральна структурна характеристика музикальності виявляється в кожній людині, але ступінь збагнення, глибина переживання й тонкість розуміння всіх сторін музики є суб'єктивно варіативними в різних людей. І ця відмінність визначатиметься насамперед природженими якостями особистості (її темпераментом, типологічними властивостями нервової системи) та індивідуальним досвідом соціальних умов життєдіяльності, ступенем її психологічної культури, зокрема і готовності дитини до діяльності слухача, виконавця, творця. Слід підкреслити, що сприйняття й глибоке розуміння, образна інтерпретація музики доступні кожній психологічно здоровій особистості.

Поступово вивчення здібностей почало здійснюватися з позицій комплексного підходу, коли в одному дослідженні об'єднувалися та зіставлялися між собою фізіологічні, психологічні та соціально-психологічні характеристики. Дослідження музичних здібностей дітей з позицій комплексного підходу включали вимірювання компонентів музикальності, успішності (загальної та з музичних дисциплін), особливостей інтелекту, деяких особистісних якостей.

Результати цього підходу узагальнила Е. Голубева, вивчаючи здібності на трьох рівнях: на психофізичному - діагностувалися типологічні підвалини нервової системи: загальні (безумовно-рефлек-

торні), що мали значну генетичну зумовленість (сила-слабкість, лабільність-інертність, активованість-інактивованість), та спеціально людські, що співвідносилися з півкульовою симетрією-асиметрією; на психологічному - визначалися індивідуальні особливості пізнавальних процесів: сприймання, пам'яті, мовлення, мислення, а також темпераменту (емоційності, тривожності тощо), мотивації й характеру; соціально-психологічному - вивчалася успішність діяльності з диференційованим аналізом за тривалий період.

Розгорнутий підхід до діагностування музичних здібностей запропонувала відома українська дослідниця С. Науменко у дослідженні «Основи вікової музичної психології». Ця методика дає змогу вивчити музичні здібності дітей, індивідуальні особливості їх прояву, властивості музичного сприймання, емоційної реакції на музику.

Система тестів С. Науменко для вивчення музичних здібностей дітей складається з 6-ти блоків завдань, виконання яких з'ясовує розвиненість таких проявів музикальності, як чуття ритму, ладове чуття, чуття тембру, музично-слухові уявлення (звуквисотний слух), зміст і якість музичного сприйняття, чуття гармонії.

Методика діагностики музичних здібностей С. Науменко має розгорнутий вигляд та містить досить традиційний «набір» діагностичних завдань, які використовуються в практиці музичного тестування, що дозволяє отримати відомості лише про зміст когнітивного (знання про музику і своє усвідомлене ставлення до неї) і частково поведінкового (конкретні музичні вміння, наприклад, темпо-ритмічні) компонентів музично-естетичних орієнтацій. Разом із тим, у тестуванні застосовуються й творчі завдання, які уможливають вивчення креативності та індивідуальності мислення дітей. Загалом ця музично-діагностична методика дає змогу отримати відомості не стільки про музичні здібності дитини, скільки про її знання щодо засобів виразності, умінь їх розрізнати й відтворити.

У сучасній музичній педагогіці достатньо відомою є методика діагностики музичних здібностей на основі тестів А.Зиміної, яка пропонує вивчати музичні здібності за трьома напрямками (блоками): установлення рівнів розвитку ладового чуття, музично-слухових

уявлень, музично-ритмічного чуття. Вона пропонує використовувати для дітей середнього і старшого дошкільного віку короткі тестові завдання, скринінги.

Автор також дає рекомендації щодо організації діагностичної процедури: по-перше, до початку діагностики педагог повинен знати ситуацію розвитку дитини, уточнити умови, в яких існує дитина, її індивідуальні особливості; по-друге, діагностику слід проводити у звичних для дитини обставинах. Педагогу важливо бути доброзичливим у спілкуванні з дошкільниками, допомагати їм зорієнтуватися в завданнях за допомогою простих і зрозумілих питань. Вислуховувати дитину педагог має до кінця, не перебиваючи і не поправляючи її відповіді. У ході діагностики необхідно широко використовувати наочний матеріал. Дії педагога у процесі діагностики мають здійснюватися чітко за відповідним алгоритмом.

Однією з нових методик вивчення музичних здібностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є система В. Анісімова, що являє собою оригінальну розробку вивчення структурних компонентів музикальності на основі відомих та модифікованих тестів. Автор вивчав музичні здібності дітей за допомогою ігрових форм роботи та діагностичних завдань як індивідуальних, так і групових.

Процес вивчення музичних здібностей школярів В. Анісімов розділив на 7 етапів (діагностика відчуття темпу й метроритму, звуковисотного відчуття, чуття тембру й динаміки, відчуття музичної форми, емоційної чутливості до музики, а також когнітивного, операціонального й мотиваційного компонентів музично-естетичних смаків школярів), що свідчить про дещо інший підхід як до проблеми систематизації музичних здібностей, так і до їх діагностування.

Окремий блок тестових завдань у методиці В. Анісімова відведено для вивчення змісту музично-естетичних смаків дітей, які дослідник вважав важливим показником розвиненості музичних здібностей.

Завданнями діагностики музичного виховання та розвитку дітей дошкільного віку стає вивчення:

✓ суб'єктивних особливостей і можливостей дошкільників у музичній діяльності;

- ✓ своєрідності музичного досвіду дитини та музичної субкультури, що припускає дослідження особливостей дитячих музичних інтересів і переваг у музичних видах діяльності дитини в дитячому садку і вдома;
- ✓ загальних і спеціальних музично-виконавських, музично-творчих умінь дошкільників;
- ✓ своєрідності музикальності дошкільників певного віку;
- ✓ особливостей самовираження і самовиявлення дитини за допомогою музики;
- ✓ особливостей ставлення педагога дошкільної освіти до музичного мистецтва, до дитячої музичної діяльності;
- ✓ вивчення особливостей професійної компетентності;
- ✓ ефективності педагогічних умов, які сприяють музичному вихованню і розвитку дошкільників, і індивідуально дитини в реальному педагогічному процесі.

Е. Костіна пропонує діагностику музичного розвитку дітей за сімома «драбинками» розвитку (від народження до семи років) через аналіз якості засвоєння дітьми азбуки музичної освіти в кожному виді музичної діяльності, яка забезпечена показниками та критеріями оцінювання до кожного з них за трьома рівнями.

О.Радинова конкретизувала і більш чітко виділила показники розвиненості кожної музичної здатності відповідно до вікових особливостей дітей. Її провідний діагностичний метод - групові та індивідуальні завдання для дітей.

Рекомендації щодо організації діагностики музичного розвитку дітей містять наступне:

1. Діагностику музичного розвитку дітей доцільно проводити двічі на рік (вересень і квітень), що дає змогу виявити якісну своєрідність музичного розвитку кожної дитини і відповідно корегувати освітню роботу з ними.

2. Результати діагностики, яка проводиться у кінці навчального року, мають бути спрямовані на:

- ✓ розробку індивідуальної роботи з дітьми впродовж літнього оздоровлювального періоду та проект перспективного плану на наступний навчальний рік;

✓ визначення питань самоосвіти музичного керівника, метою якої є знаходження ефективних та результативних методів і прийомів роботи з дітьми щодо подолання проблем у певному виді музичної діяльності;

✓ придбання та виготовлення необхідних музично-дидактичних ігор, посібників тощо конкретного музичного спрямування;

✓ добір матеріалів для консультування педагогів та батьків з найбільш складних питань музичного виховання дітей.

3. Результати діагностики, яка проводиться на початку року, мають бути спрямовані на:

✓ корегування (за потреби) розробленого перспективного плану, розробку календарного плану;

✓ розробку змісту індивідуальної роботи з дітьми з урахуванням усіх видів музичної діяльності з кожною дитиною;

✓ виначення завдань різного ступеня складності за різними видами музичної діяльності та формами організації дітей на заняттях;

✓ розподіл занять за видами.

4. Для діагностики музичного розвитку дітей певної вікової групи на початку навчального року можна використовувати завдання, передбачені у попередній віковій групі, або дібрати дидактичні ігри та вправи, які були б доцільними для вивчення зазначених параметрів музичного розвитку дітей на початок навчального року.

5. Запропоновані дидактичні ігри, вправи та музичний репертуар до них є орієнтовними і за потреби можуть бути зміненими. Добираючи для діагностування музично-дидактичні ігри, вправи, потрібно враховувати, що вони мають бути аналогічними до тих, що відпрацьовувалися на музичних заняттях, але не дублюватися. Це дає змогу визначити, наскільки діти можуть використовувати набуті знання та вміння, виявляти свої музичні здібності в інших подібних музичних іграх, вправах. Такий підхід до процедури діагностики сприяє об'єктивному оцінюванню музичних можливостей дітей.

6. Діагностику слід проводити, не порушуючи освітній процес та звичну для дитини обстановку (водночас це не вимагає від педагога додаткового часу), тобто впродовж декількох занять та поза

ними: під час індивідуальної роботи з невеликою підгрупою дітей (3-4 дитини), за потреби - з однією дитиною. Отже, у звичайне заняття включаються 1-3 спеціальні завдання (залежно від резерву часу, можливостей педагога побачити та почути кожну дитину під час виконання завдань), які допоможуть розкрити індивідуальні особливості музичного розвитку дітей.

7. Педагог має знати особливості загального розвитку дитини, уточнити у вихователя групи умови, в яких живе дитина, її індивідуальні особливості. Через спостереження за дитиною в різних формах освітньої роботи та спілкування з вихователями, практичним психологом слід з'ясувати розвиток її емоційно-чуттєвої сфери, прояви художньо-естетичної, фізичної активності тощо, що може допомогти визначити причини певних труднощів у музичному вихованні конкретної дитини.

8. Педагогові важливо бути доброзичливим у спілкуванні з дитиною, допомагати їй зорієнтуватися у завданнях за допомогою простих і зрозумілих запитань, вислуховувати дитину до кінця, не перебиваючи й не поправляючи її відповіді.

9. Застосування цієї діагностики може бути доцільною під час здійснення внутрішнього контролю за музичною діяльністю у дошкільному навчальному закладі, а саме:

- ✓ за всіма параметрами — під час підсумкового вивчення діяльності дошкільного навчального закладу за організацією музичного виховання за певний період;

- ✓ за конкретним параметром — під час тематичного вивчення діяльності дошкільного навчального закладу за організацією музичного виховання, наприклад, за напрямом «Співи»;

- ✓ за всіма параметрами або певними параметрами — під час фронтального контролю, метою якого є вивчення стану освітнього процесу в одній віковій групі (за потреби);

- ✓ за певним параметром — під час оперативного контролю, метою якого є визначення стану організації музичної діяльності та музичного розвитку дітей у певному виді музичної діяльності (співах або слуханні тощо).

О. Радинова, І. Груздова, Л. Комісарова, визначаючи особливості музичного розвитку дошкільників, пропонують групову та індивідуальну діагностику музичних здібностей.

Групова діагностика включає такі параметри:

1) ладове чуття (увагу, зовнішні прояви (емоційні), впізнання знайомої мелодії за фрагментом, відгук про музику з контрастними частинами);

2) музично-слухові уявлення (спів знайомої мелодії із супроводом та без супроводу);

3) чуття ритму (плескання, програвання на металофоні ритмічного малюнка).

Індивідуальне тестування доцільно застосовувати під час діагностування рівнів розвитку ладового чуття, музично-слухових уявлень та чуття ритму - рухової пластики, її співвідношення з характером музики.

Запитання для самоперевірки

1. Що входить у поняття музикальності дитини?
2. Які існують зв'язки між усіма ознаками, компонентами музикальності?
3. Охарактеризуйте особливості музичної діяльності дитини на різних її вікових рівнях.
4. Якими є вимоги до рівня музичного розвитку дітей 4, 5, 6 років?
5. Покажіть значення роботи Б.Теплова «Психологія музичних здібностей» для розвитку теорії музичного виховання дитини.
6. Розкрийте поняття «музичні здібності», використовуючи будь-яку авторську концепцію музичних здібностей.
7. У чому полягає проблема виявлення та розвитку музичних здібностей дітей в ранньому та дошкільному віці для педагогів, психологів, музикантів?
8. Виділіть будь-який компонент в структурі музичних здібностей і охарактеризуйте його.
9. Чи можна прогнозувати розвиток музичних здібностей у дитини-дошкільника? За якими показниками ви будете це робити?

10. Які провідні наукові вітчизняні та зарубіжні підходи до вивчення музичних здібностей та музичної діяльності до дошкільників вам близькі і зрозумілі?

11. Доведіть доцільність і необхідність діагностики в проектуванні процесу музичного виховання та розвитку дітей дошкільного віку.

12. У чому полягають основні проблеми діагностики музичних здібностей і музичної діяльності в дошкільному дитинстві?

13. Назвіть відомі вам авторські діагностики музичних здібностей і музичної діяльності дітей дошкільного віку. Обґрунтуйте найбільш привабливий для вас варіант.

Методи і прийоми музично-естетичного виховання, навчання і розвитку дітей

План

- 1. Загальне поняття про методи і прийоми музично-естетичного виховання.*
- 2. Класифікація методів і прийомів музично-естетичного виховання, навчання і розвитку дітей.*
- 3. Характеристика окремих методів і прийомів.*
- 4. Виховуючий і розвиваючий характер навчання.*

1. Загальне поняття про методи і прийоми музично-естетичного виховання

Методи музично-естетичного виховання - це різноманітні способи керівництва процесом музично-естетичного виховання, спрямованого на формування особистості і всебічний музичний розвиток дитини дошкільного віку. Методи музичного виховання застосовуються в умовах безпосереднього контакту педагога з дітьми, його впливу і дієвої допомоги в процесі їхньої активної навчальної і самостійної музичної діяльності.

Методи музичного виховання визначаються як дії педагога, спрямовані на загальний музичний розвиток дошкільників. Вони будуються на активній взаємодії дорослого (вихователя, музичного керівника) і малюка. Безумовно, що провідна роль у цій взаємодії належить педагогам, які, враховуючи потреби, інтереси, досвід, індивідуальні та вікові особливості дітей, організують їхню діяльність.

Методи спрямовані на виховання естетичного ставлення до музики, емоційного відгуку, музикальності, оцінного ставлення, виразного виконання будь-яких творів. Вони видозмінюються, ускладнюються відповідно до віку дітей.

Методи музичної педагогіки пов'язані з дидактичними методами, що розкривають специфіку окремих етапів навчання, а також із

загальнодидактичними методами, що відображають загальні способи досягнення мети освіти.

До найбільш важливих і дійових методів належать: метод порівняння (порівнюючи музичні твори, частини одного твору між собою, діти доходять висновку, що музика будується на основі контрасту і повтору). В якості порівняння можуть виступати музичні явища різного рівня: висота звуків, різні лади, регістри, жанри, форми, тембри тощо. Порівняння допомагає дітям краще почути і зрозуміти музичні особливості твору.

Враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей кожного періоду дошкільного дитинства і, відповідно, рівень загального і музичного розвитку, педагог цілеспрямовано створює обстановку на музичних заняттях, яка забезпечує загальну музично-творчу спрямованість всієї діяльності дітей у процесі їхнього спілкування з музикою.

Добір методів, які використовуються в музичному вихованні дітей, виходить із взаємопов'язаних джерел пізнання.

Такими джерелами є: чуттєве – музика, в якій емоційно, образно відображається зовнішній світ, що оточує дитину; специфічне в цій галузі мистецтва – звуковий, який впливає на сприйняття і викликає співпереживання художніх музичних образів; логічне – діяльність мислення, виражена в слові педагога, що впливає на свідомість, думку і творчу уяву дитини; практичне – художня музична діяльність дітей, яка дозволяє їм самостійно, дієво перевіряти музичні образи, впевнитися в їхній правдивості і красі, висловлювати своє ставлення до них у процесі художньо-творчої музичної практики.

Отже, музика відображає в художніх образах об'єктивне життя, яке оточує дітей і в музичному вихованні є першоджерелом особливого художньо-образного пізнання, яке набувається через зовнішні чуттєві органи завдяки слуховому відчуттю і сприйняттю. Музика, яка викликає гаму настроїв, емоцій, почуттів дитини під впливом близьких, знайомих для неї художніх образів музичного твору, визначає своєрідність наочно-слухового методу в музично-естетичному вихованні. Однак сприйняття музичних образів завжди пов'язане з

художньо-образним мисленням, конкретно-почуттєвим проявом думки.

У музично-педагогічній практиці широко використовується **наочно-зоровий метод** або **метод зорової наочності** (наприклад, наочні дидактичні посібники, схеми, таблиці, репродукції). Необхідно використовувати таку наочність, яка зумовлена сутністю музики як самостійного слухового інтонаційного мистецтва, змістовою інтонаційно-звуковою формою твору і музичною діяльністю дітей.

Завдяки звуковій природі музичного мистецтва наочно-слуховий метод або метод слухової наочності набуває особливого значення. Пріоритетним видом наочності на музичному занятті є звучання самої музики, що демонструє музичні твори як у живому звучанні, так і з використанням аудіотехніки. Особливу цінність представляє виконання музики дітьми: хоровий спів, проспівування окремих тем-мелодій, вокалізація, елементарне музикування, пластичне інтонування, диригування музично-сценічної вистави тощо. Обсяг і якість звучання музики на занятті, а також її функція в драматургії заняття, є важливим показником успішності музично-педагогічного процесу.

Б.Теплов стверджував: «Сприйняття музики у всій глибині і змістовності є можливим тільки в контексті інших засобів пізнання, які виходять за межі музики». Для дитини одним із таких засобів пізнання, особливо близьким і зрозумілим, є конкретно-образне слово педагога. Сутність життєвих явищ і об'єктів відбивається в думці і виражається в словах. Думка, слово – це другий ступінь пізнання. Слово педагога допомагає дитині зрозуміти ідею і зміст музичного твору, запевняє у вірності його сприйняття. Звідси наступний метод – словесний, звернутий до свідомості дитини, який поглиблює її переживання з художнім музичним образом, надаючи йому осмисленості, переконуючи в його правдивості.

У процесі сприйняття, емоційного співпереживання образам музичних творів дитина осмислює їх, вона знаходиться під впливом художнього музикального образу, сила якого викликає до нього відповідне естетичне ставлення. Поступово дитина підходить до

відображення художніх образів, яким вона співчуває, в доступній для неї виконавській діяльності – в співі, музичній грі, танці, грі на дитячих музичних інструментах, до своєї рідної продуктивної творчої діяльності під керівництвом педагога. Таким чином, виявляється третій – художньо-практичний метод, який містить у своїй основі музичну творчо-виконавську діяльність, тісно пов'язану з процесом навчання. Вона дає дитині можливість дієвої перевірки правильності музичного сприйняття і художньої думки в активній, різносторонній і самостійній діяльності.

Наочно-слуховий, словесний і художньо-практичний методи в педагогічному процесі взаємопов'язані. Цього вимагає специфіка музично-естетичного виховання і пов'язаного з ним навчання, в яких почуття і думка, емоційний і свідомий компоненти утворюють єдність, яка забезпечує дитині осмислення і силу співпереживання музичних образів. Збагачуючи сприйняття і викликаючи відповідні емоції, наочність не може бути використана у відриві від пояснюючого образного слова, яке розкриває ідею і зміст твору, впливає на свідомість і уяву. Практична діяльність у процесі музичного виховання дозволяє дитині на основі емоцій і думок, які виникли, проявити свої творче ставлення до художнього образу в діяльності, виразити його в співі, виразних ігрових і танцювальних рухах так, як вона відчула, зрозуміла, осмислила.

Використання кожного із вказаних методів та їхнє сполучення в кожному окремому випадку залежить від конкретних педагогічних завдань, змісту і складності музичного твору, врахування віку, рівня загального і музикального розвитку дітей, ступеня засвоєння ними музичного матеріалу, прояву інтересу, індивідуальних особливостей дитини.

Слід враховувати настрої, загальну й індивідуальну активність, якість виконання пісні, танцю, які виникають у процесі занять, що вимагає від педагога гнучкості, знання психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей дітей, педагогічної майстерності.

На початку роботи з маленькими дітьми педагог поступово знайомить їх з музикою, сприяє виникненню перших художніх сприй-

мань і вражень (допомагає орієнтуватись у новій для них області – музичному мистецтві). Терпляче й послідовно він вводить їх у світ яскравих образів, знайомить з початковими знаннями, уміннями, способами дій.

У процесі оволодіння деякими знаннями, уміннями і навичками дитина поступово підходить до більшої самостійності. У зв'язку з цим на музичних заняттях, у процесі практичної діяльності педагог використовує й інші методи, які дозволяють йому впливати на зміст і характер діяльності дітей, враховуючи при цьому ступінь оволодіння ними матеріалу.

Навчаючи і залучаючи дитину до самостійних дій, враховуючи зростаючу активність, великі можливості, педагог в одному випадку користується методом прямого впливу, пропонуючи дитині зразок і спосіб виконання (спів пісні, її фрагментів, виконання рухів танцю), в інших використовує метод опосередкованого педагогічного впливу на самостійну діяльність дітей. Наприклад, у сюжетній музикальній грі або грі-спектаклі, коли дії дітей визначаються змістом музичного твору, його художніми образами, педагог тактовно пояснює, спрямовує діяльність дітей, уточнює емоційну характеристику ігрового образу (маленька, весела пташка, сердитий вовк) і спонукає дитину до більшої виразності рухів.

У старших групах педагог-музикант користується методом проблемного виховання і навчання, який особливо спонукає й розвиває в дітей самостійні пошуки вирішення творчих завдань, які їм пропонує педагог.

У творчій пошуковій діяльності в дитини розвиваються пізнавальні здібності, проявляється інтерес до виконання нею ігрової ролі, до характеристики даного образу, намагання до правдивого відтворення його в русі.

Керівництво змістовною і різноманітною музично-художньою діяльністю дітей педагог здійснює шляхом комплексного підходу, який визначає оптимальний всебічний художній вплив, виховний вплив на формування моральних якостей особистості дитини засобами музики. Це досягається в музично-естетичному вихован-

ні дитини через залучення високохудожніх за змістом музичних творів і взаємопроникнення методів і прийомів в їх оптимальному сполученні.

У процесі відбору методів і прийомів керівництва враховується рівень загального і художнього розвитку дітей даної вікової групи, індивідуальних і вікових особливостей (групи в цілому і окремої дитини), музичних здібностей, схильностей, інтересів, можливості самостійних способів дій, а також перспективи їхнього подальшого художнього музикального розвитку.

У процесі музично-художнього навчання дітей сполучення і використання вже названих і ряду інших методів і прийомів залежить від завдань естетичного виховання, а також від різних сторін педагогічного процесу.

Методи і прийоми визначаються:

- ✓ джерелом, з якого діти набувають знання (використання наочних засобів, прийомів, словесно-образних емоційних пояснень, використання ТЗН);

- ✓ видами художньої діяльності та їх навчальними завданнями (прийоми розвитку художнього сприйняття репродуктивної і творчої діяльності відповідно до програми музичного навчання);

- ✓ типами та етапами музично-художніх занять (специфіка прийомів окремих видів художньо-музичної діяльності; прийоми залежно від типу занять – комплексних, тематичних, обліково-контрольних; прийоми при початковій зустрічі із завданнями, при реалізації їх, при переносі в нові ситуації);

- ✓ завданнями розвитку художньо-творчих здібностей (прийоми розвитку музичного слуху, зорової спостережливості, спеціальних здібностей – чуття ритму, композиції; формування продуктивної творчості);

- ✓ вимогою врахування вікових можливостей дітей (прийоми навчання молодших дітей: ігрові ситуації, розважальність, яскрава наочність, вказівки вихователя, його активна роль; прийоми навчання старших дітей: формування художніх інтересів, схильностей, розвиток самоконтролю, самооцінки, зміна характеру наочності

відповідно до вказівок вихователя, зростання ролі пошукових ситуацій, способів самостійних дій);

✓ індивідуально-диференційованим підходом – встановленням правильних взаємин у процесі колективних занять між:

а) прийомами індивідуального підходу;

б) підходами до невеликих груп дітей, які поєднані за схожою художньою підготовленістю;

в) прийомами звернення до всієї групи (фронтальний підхід).

Кожний основний метод – наочно-слуховий, словесний, художньо-практичний – об'єднує в собі певний комплекс різноманітних методичних прийомів, які, відповідаючи його основному завданню і специфіці, деталізують, конкретизують, уточнюють цей метод.

Широке творче використання педагогом окремих методичних прийомів та їх сполучень збагачує методику музичного виховання в цілому, індивідуалізує її, попереджає від сталих штампів, допомагає творчо працювати.

2. Класифікація методів і прийомів музично-естетичного виховання, навчання й розвитку дітей

Під методами мистецького навчання розуміють упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й дітей, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних завдань. Оптимальною, на думку Г.Падалки, є така класифікація методів навчання мистецтва:

а) за джерелами передачі та характером опрацювання художнього матеріалу: словесні методи (пояснення, розповідь, бесіда, обговорення, поточний коментар, вербалізація художнього змісту образів, лекції); демонстраційно-образні (демонстрація художніх творів та художнє ілюстрування словесних пояснень); художньо-творчі (художнє вправлення, виконання етюдів, ескізне опрацювання художнього замислу, варіантна розробка художнього матеріалу, імпровізація, створення художніх образів). Своєрідним системоутворюючим фактором у наведеному переліку є наявність чи відсутність творчого аспекту;

б) за характером мистецької навчальної діяльності: наслідувальні, репродуктивні, інтерпретаційні, творчі. Творчі методи, зокрема,

застосовують у процесі залучення учнів до творчої діяльності — створення оригінальних мистецьких зразків — музичних творів, танцювальних композицій, художніх картин, літературних творів тощо;

в) за характером мистецьких дидактичних завдань відповідно до етапів навчання (ознайомлення з художнім матеріалом, опрацювання художніх творів, створення художніх образів);

д) залежно від завдань розвитку особистісних художніх властивостей дітей.

Мистецьке навчання спрямоване також на розвиток особистісних властивостей дітей за допомогою методів стимулювання мистецького навчання, сутністю якого є застосування різноманітних педагогічних спонук цілеспрямованого залучення учнів до художнього пізнання; активізація художньої діяльності — метод, спрямований на мобілізацію енергетичних ресурсів учня в процесі навчання; пролонгований художній тренінг; цілеспрямована художньо-психологічна підтримка, регуляція вольових зусиль.

У практиці музичного навчання визначальним є використання комплексних методів, що закладає основу загальноестетичного виховання дошкільників. До найефективніших методів музично-педагогічної практики відносять такі: 1) метод музичного узагальнення, роздуми про музику (Д. Кабалевський); 2) метод встановлення асоціативних зв'язків між музичними і зоровими образами; 3) метод музичної імпровізації (Н. Ветлугіна. Р. Ригіна); 4) метод мелодійного, ритмічного, тембрового, пластичного, графічного фантазування (О. Лобова).

С. Ліпська визначає методи, які відображають процесуальні аспекти музичного навчання та є педагогічно скерованим шляхом пізнання школярами особливостей музично-виконавського мистецтва: методи організації та здійснення художньо-пізнавальної діяльності: словесні, наочні, практичні, індуктивно-дедуктивні, пошуково-дослідницькі, які спрямовані на збагачення інформаційного фонду учнів, поглиблення аналітичних процесів, набуття практично-виконавських умінь та навичок, розвиток музично-творчих здібностей; методи стимулювання інтересу та мотивації до виконавської діяльності: метод емоційного впливу, життєво-образних асоціацій, ство-

рення ситуації успіху, музично-дидактичної гри; методи контролю та самоконтролю за виконавським результатом; методи становлення виконавської самостійності.

Н. Ветлугіна запропонувала свою класифікацію методів естетичного і художнього виховання та навчання дітей, а саме:

- ✓ стремління до співпереживання, емоційного відгуку на прекрасне і осуд некрасивого в оточуючому світі;
- ✓ переконання в процесі формування естетичного сприйняття первинних проявів смаку;
- ✓ привчання, вправи у практичних діях;
- ✓ пошукові ситуації, які спонукають до практичних дій та творчості.

У сучасній музичній практиці використовуються методи, що активізують розвиток сприйняття музики дітьми.

Метод роздумів про музику (Д.Кабалевський) спрямований на особистісне, творчо-індивідуальне засвоєння учнями духовних цінностей. «Важливо, щоб вирішення нових питань, - писав Д. Кабалевський, - набувало форму коротких співбесід учителя з учнями. У кожній співбесіді має відчуватися три поєднаних моменти: перший - чітко сформульоване вчителем завдання; другий - послідовне вирішення спільно з учнями цього завдання; третій - висновок, який повинні зробити самі учні».

Метод забігання вперед і повернення до вивченого (Д. Кабалевський) або метод перспективи і ретроспективи в процесі навчання (Е.Абдулін) дозволяє встановити зв'язок між темами програми, формуючи в учнів цілісне уявлення про музику.

Метод створення композицій (Д.Кабалевський, Л.Горюнова) спрямований на об'єднання різних форм спілкування учнів з музикою під час виконання одного твору.

Метод музичного узагальнення (Е.Абдулін) - провідний метод організації музичних занять, спрямований на засвоєння учнями ключових знань про музику, втілених у темах програми, формування художнього мислення, а також на досягнення цілісності уроку на основі теми семестру.

Метод створення художнього контексту (Л.Горюнова) спрямований на розвиток музичної культури школярів через інтеграцію з іншими суміжними видами мистецтва, історією, життєвими ситуаціями, створення художньо-педагогічного середовища. Даний метод дає можливість представити музику в багатстві її різноманітних зв'язків, зрозуміти схожість та відмінність від інших видів мистецтва, інших сфер суспільної свідомості.

Метод моделювання художньо-творчого процесу (Л.Школяр) спрямований на підвищення активного засвоєння творів мистецтва. Саме метод моделювання художньо-творчого процесу, коли учень виконує роль творця-композитора, творця-поета, творця-художника, який немовби заново створює твір мистецтва для себе та інших людей, забезпечує дитині одержання знання і розуміння сенсу своєї діяльності. Особливо це важливо під час засвоєння учнями великих класичних творів, що завжди були призначені тільки для «слухання»; це важливо також і для засвоєння фольклору, коли школярі заглиблюються в народження музики, самі створюють загадки, приказки і прислів'я; це важливо і під час засвоєння (розуміння) будь-якої пісні та для інструментального музикування.

Метод інтонаційно-стильового осягнення музики (Л.Школяр) орієнтований на особистісну інтерпретацію музичної мови і припускає цілеспрямований добір творів різних індивідуальних, національних або епохальних стилів. Вслуховування в музичну мову будь-якого композитора формує потребу в знаннях. При цьому учні, спираючись виключно на інтонаційно-образне сприйняття музики, здійснюють таку інтерпретацію твору, характеристикою якої є цілісність, емоційна виразність.

Таким чином, методи музичного виховання являють собою різні способи спільної діяльності педагога і дітей, де провідна роль належить педагогу. Розвиваючи уявлення, емоційну чутливість, музичне мислення, педагог прагне до того, щоб спілкування з мистецтвом викликало в дітях почуття радості, задоволення, а формування навичок і вмій спрягло виявленню їх активності та самостійності.

3. Характеристика окремих методів і прийомів

Залучення дитини до музичного мистецтва відбувається за допомогою музики, але музику потрібно почути, а це можливо тільки завдяки виконавцю, а в заняттях з дітьми — педагогу-виконавцю, перед яким постають високі виконавські вимоги. Важливо, щоб перше спілкування дитини з музикою в ранньому і дошкільному дитинстві було забарвленим світлою радістю, викликало позитивні емоції, потребу в наступній зустрічі з прекрасним.

Пізніше, в старшому віці, спілкування з музикою приймає нові, більш складні форми: емоційної усвідомленості, розуміння ідеї і змісту творів, усвідомлення художньої музичної форми, виділення улюблених творів, більш глибокого співпереживання художнім образам. Поступово відбувається перехід від першого радісного сприймання музики до радощів від простого виконання, а в більш старшому віці - відповідно до розвитку музикальності і розширення можливостей, - до виконавської і творчої музичної діяльності.

Цей важливий процес обумовлюється з самого початку майстерністю виконання музичних творів педагогом-музикантом, його високою професійністю, власним емоційним ставленням до музичного твору, проникненням в його ідею, образи і на основі цього - до художньої інтерпретації, яка підкоряє маленького слухача.

Педагог, який володіє даром художнього відтворення музичних мініатюр для дітей, здатний захопити їх, торкнутися їхніх почуттів і думок, викликати відгук серця у відповідь. Він може бути впевненим, що дитина потягнеться до мистецтва і назавжди буде пов'язаною з музикою. Тому художнє виконання педагогом музичних творів для дітей, починаючи від найпростіших, слід розглядати як оптимальний метод залучення їх до музичного мистецтва, як метод, який сприяє формуванню особистості.

Педагог — посередник між композитором і дітьми. Він доносить до дитини твір у його початковій красі. Отже, йому необхідно зрозуміти, відчути, заглибитися в зміст музичного твору, його ідею, відчути настрій. У виконанні музичного твору має бути єдність задуму композитора і виконавця.

У кваліфікованому виконанні педагога звучать твори, які відбивають навколишній світ дитини. Вони містять різнобарвність відтінків, які викликають у дітей співзвучний для них настрій: урочистість, гумор, бадьорість, світлу радість.

Різноманіття музичних художніх образів, зміна їх емоційного колориту безпосередньо глибоко впливає на виховання дітей, викликає різні почуття, думки, роздуми, дає можливість пережити нехай короточасні, але яскраві емоції, що збагачують внутрішній світ дитини.

Музичний твір завжди буде своєрідним залежно від особистості виконавця, його праці і натхнення. Тут не можна не згадати слова видатного піаніста Г.Нейгауза про те, що треба «грати так, щоб музика подобалась слухачеві, щоб вона зворушувала дитину, викликала радість, примушувала любити життя, сильніше відчувати, бажати, більш глибоко розуміти». Щоб досягти такого високого рівня артистичності виконання музичного твору для дітей, від педагога вимагається розуміння суті музично-естетичного виховання, відповідальності за завдання, які перед ним стоять і щоденну клопітку, добросовісну працю з удосконалення своєї виконавської майстерності, яка його захоплює. Важкість такого емоційно-виразного виконання підсилюється постійним повторенням педагогом давно відомого для нього музичного репертуару, який для дітей новий. Щоб не зійти на рівень байдужого автоматичного виконання, педагог повинен намагатися «зберегти емоційну свіжість виконавського чуття творів» (Є.Назайкінський).

Вихователь виконує невеликі за об'ємом музичні твори, які написані для дітей композиторами або невеликі фрагменти з класичних творів різних авторів. Однак виконання їх вимагає збереження властивої для них початкової краси, задуму автора та емоційно-творчої інтерпретації.

Необхідно особливо підкреслити, що виконавська майстерність педагога, його вільне володіння інструментом залежить від того, як він грає для дітей музичні твори – напам'ять чи по нотах. Для того, щоб зберегти необхідний контакт із своїми маленькими слухачами,

слідкувати за динамікою музики, яка ними сприймається, бажано бути вільним від нот і грати напам'ять, майже не дивитись на руки, звертатись до дітей.

Слухаючи музику, дошкільники мають бачити обличчя педагога, його очі, посмішку – відчувати емоційне спілкування з ним. Для цього педагог заздалегідь готується до музичних занять, відповідно до нотного тексту розучує ці невеличкі музичні п'єси, танці, музичні ігри. Твердо вивчивши нотний матеріал, він грає твір впевнено, вільно, з настроєм. Таке виконання викликає в дітей відповідну радісну реакцію подиву, любов до музики і музичних занять.

Таким чином, художнє виконання педагогом музичних творів слід вважати провідним, вирішальним методом залучення дитини до музики.

Показ прийомів займає одне з основних місць у методиці педагога. Таким наочно-виразним показом може бути виконання для дітей як музичного твору в цілому, так і окремих фрагментів.

Наприклад, щоб ознайомити дітей з новою піснею, яку вони будуть розучувати, педагог виконує її повністю. Своїм співом він намагається привернути увагу дітей до художнього образу маленького твору, дати їм можливість сприйняти його цілісно, викликати емоційний відгук, співпереживання образу, залучити до загальної емоційної налаштованості на пісню, дати приклад емоційного наочно-виразного виконання як еталону на майбутнє її виконання самими дітьми. Так, педагог співає святкову пісню «Дім під небом блакитним» І.Кириліної або душевну ліричну «Калинонька» А.Філіпенка. Виразна інтерпретація цих пісень педагогом дасть змогу дітям зрозуміти настрої кожної пісні і заспівати їх емоційно-урочисто, лірично-задумливо.

Отже, виразність дитячого виконання залежить від дорослого, який зможе правильно передати емоційний характер пісні, образність, своє ставлення.

Розуміючи важливе значення цього прийому, педагог готується до демонстрації пісні, прискіпливо аналізує її зміст, нотний і літературний текст, всі вказівки композитора, виражає в своєму співі єдність задуму композитора і власну інтерпретацію виконання. Не

менш важливим методичним прийомом є наочно-виразне виконання фрагментів пісні в межах окремих музичних фраз, періодів, частин. Це необхідно для показу правильності інтонації, дихання, характеру звучання, емоційної виразності виконання, що пов'язані з художнім образом.

Усе перераховане використовується залежно від педагогічних завдань, змісту й характеру пісні, особливостей її побудови, вимог до виконання, ступеня засвоєння матеріалу дітьми.

Наочно-виразний показ прийомів виконання використовується і з метою деталізації музичних завдань: уточнити мелодичну інтонацію музичної фрази, речення, їх ритму, показати зміну темпу – уповільнення, прискорення, точний початок пісні після вступу.

Усі прийоми, які діти використовують у вправах, допомагають зрозуміти, осмислити залежність виконання пісні від її змісту, емоційного характеру, структури, правильного інтонування мелодії, вимови слів; відпрацьовують співочі навички, розвивають слух, дикцію. Кваліфікований показ педагогом цих деталей викликає в дітей намагання оволодіти даним умінням, розвиває художній смак, виховує музикальність, відпрацьовує навички емоційно-виразного виконання.

Метод наочно-виразного показу прийомів виконання важливий для музично-ритмічної діяльності дітей – вправ, музичних ігор, танців, хороводів. Перш за все тут важлива узгодженість рухів з музикою, що вимагає від педагога безумовного володіння відповідними навичками.

Як і в співі, такий показ для сприйняття дітей є еталоном, викликає захват і бажання самим відтворити рух за зразком.

Дуже важливий показ танцю в цілому, коли він побудований на рухах у парі або його можна показати в невеликому колі. Зразок танцю дає дітям змогу побачити його в цілому від початку до кінця. Спочатку педагог попередньо навчає дітей правильному виконанню окремих елементів – танцювальних рухів. Коли діти оволодіють ними (наприклад, перемінний крок, галоп, крок польки), їх навчають виконувати весь танець. Дітям вже нескладно демонструвати спосіб

виконання танцювальних рухів, і вся увага зосереджена на змісті танцю, послідовності фігур, відчутті партнера і всього колективу. Тому, користуючись наочним показом окремих танцювальних рухів, на яких побудований танець, педагог вимагає від дітей точного їх відтворення. Аналогічно, у процесі розучування різних вправ з предметами або без них дітям пропонують наочні зразки точного відтворення цих вправ. Після того, коли діти розучать вправу і добре оволодіють предметами (прапорці, стрічки, квіти), необхідно поставити перед ними творчі завдання – придумати варіанти вправи, доповнити рухи, змінити їх.

Пропонуючи завдання, педагог починає з наочного прикладу – сумісного складення варіанта будь-якої вправи з дітьми (ніби радячись із ними). Такий прийом привчає дитину до усвідомлення можливості зміни вправи, показує спосіб, як це можна цікаво зробити по-іншому. Краще за все вигадати нове, своє на запропоновану невелику і нескладну (теж нову) музику, попередньо декілька разів прослухавши її. Дослідження і передовий практичний досвід показують, що дітям старших груп подобаються такі творчі завдання, але при цьому має бути кваліфіковане керівництво педагога.

Прекрасною формою прояву творчості у старших дітей є імпровізації двох і більше дітей, а також двох підгруп (наприклад, дві протилежні шеренги танцюють почергово).

Досвід показує, що діти, на основі раніше розучених танцювальних рухів, проявляють свою творчість з великим захватом. У перетанцюваннях стимулом для творчого підйому є момент змагальності – «хто кого перетанцює». Кваліфікований педагог спрямовує це змагання, слідкує, щоб воно проходило дружньо, цікаво, як захоплююча колективна діяльність. Бажано разом з дітьми проаналізувати таке змагання, тактовно відмітивши більш або менш вдалі моменти.

Окрім вказаних наочно-виразних прийомів виконання в музично-ритмічній діяльності дітей, педагог використовує покази-зразки, які допомагають дитині в її творчих пошуках ігрового образу.

У процесі музичної сюжетної гри педагог спостерігає за її ходом та ігровими діями дітей, бачить, кому важко правильно передавати

рухи, характерні для даного образу. У цьому випадку педагог може сам показати рухи даного ігрового персонажа відповідно до музики.

Орієнтовні наочні зразки (2-3) служать для відтворення рухів певного ігрового образу, але не для копіювання. Орієнтовні зразки збагачують уяву дитини, стимулюють до творчих пошуків характерних рис ігрового персонажу (веселий зайчик, вайлуватий ведмідь, злий вовк). Не один, а два або три добре підготовлених наочно-виразних показів-зразків рухів допомагають дитині зрозуміти, що можна по-різному виконати один і той самий ігровий образ відповідно до музики, побачити різні його варіанти (які можуть бути для неї опорою, творчим стимулом при втіленні образу). У процесі ігрових образних вправ педагог спрямовує самостійну творчу діяльність дітей, даючи виразні словесні характеристики персонажу («Зайчику весело на лісовій галявинці, він радіє сонечку, стрибає, пританцьовує», або: «Вовк голодний, злий, стрибає і приглядається, чи нема кого поміж кущами»). Така характеристика, яка промовляється тихо-виразно, не перекриваючи звучання музики, налаштовує дитину на емоційно-виразну інтерпретацію, підсилює уяву, впливає на створення яскравого ігрового образу.

Окрім показу педагогом орієнтовного (творчого) або обов'язкового (техніка руху) зразка, бажано звернути увагу дітей на вдалу передачу ігрового образу або на технічно правильне виконання танцювального руху окремою дитиною (або невеликою групою дітей). Однак цей прийом вимагає від педагога великого такту відносно тих, на кого звернуто увагу (не перехвалити, не викликати зайвої самовпевненості), і до тих, кому показують, щоб не викликати негативні емоції від усвідомлення своєї безпорадності.

Отже, в музично-виконавській і творчій діяльності дітей наочний виразний показ прийомів виконання в співі і музично-ритмічному русі має важливе значення, допомагає дитині набути доступних для неї технічних навичок співу й руху і стимулює вдалі самостійні творчі пошуки.

До самостійної творчості діти підводяться поступово, шляхом посильних для них творчих завдань, які пропонуються послідовно від простих до більш складних.

Так, спочатку при навчанні дітей педагог систематично спонукає їх до доступної простої емоційної виразності рухів у музичних іграх, танцях, вправах, звертаючи їхню увагу на характер музики. Потім підводить дитину до створення музичного ігрового образу (в сюжетній грі) відповідно до характеру музики. Враховуючи набутий дітьми досвід танцювальних рухів, педагог пропонує імпровізувати рухи першої частини танцю із збереженням установлених рухів у другій її частині. Далі дітям пропонується самостійне просте інсценування сюжету ігрової пісні під спів вихователя і підспівування її дітьми. У старших групах, враховуючи набуту техніку різних рухів, рівень загального і музичного розвитку дітей, їхню зростаючу творчу активність, дітям пропонують завдання більш складні: емоційно-виразно передати ігровий образ у сюжетних музичних іграх («Оркестр»); показати ігрові дії в несюжетних музичних іграх відповідно до емоційного характеру музики («Шукай», «Тин»); імпровізувати рухи першої і другої частин танцю («Танець слоненят»); інсценувати сюжет ігрової пісні («Соловеечку, сватку, сватку»).

Найбільш складним для дітей старших груп є завдання емоційно й виразно виконати нову ігрову роль у межах короткого сюжетного епізоду під нову музику.

Наочно-виразний показ прийомів виконання важливий і в процесі навчання дітей грі на музичних інструментах.

Показ перш за все необхідний для відпрацювання правильних навичок спілкування з кожним інструментом: положення інструмента на площині, прийоми звуковилучення звуку. Окрім того, дітей слід знайомити з різним характером звуковилучення звуку на металофоні: різке — стаккато, м'яке — при звичному виконанні, а також прийом гліссандо.

Під час ознайомлення дітей з інструментом необхідно спочатку виконати на даному інструменті знайомі для них мелодії — показати характер і тембр звучання, що викликає в дошкільників ці-

кавість і бажання навчитися грати. Дитину потрібно вчити грати певну знайому мелодію народної або дитячої пісні. Після того, як дитина ознайомиться з інструментом, запропонувати комусь із дітей самостійно дібрати мелодію. Самостійне індивідуальне спілкування з музичним інструментом дає змогу дитині вслухатися в звуки, активізувати слух, що допомагає контролювати свої дії на клавіатурі або струнах (цитра), імпровізувати – безпосередньо спілкуватися з музикою. Музикальні інструменти, зокрема, металофон, бажано використовувати для розвитку дитячої творчості.

Створюючи свою просту мелодію, наприклад, на металофоні, дитина чує чисте звучання створеної нею мелодії і гостріше відчуває її порівняно із співом цієї мелодії (інколи неточним). Музичний інструмент допомагає дитині в розвитку слуху, зосереджує сприйняття, надає свободу творчим діям і полегшує її музикальну діяльність.

У роботі педагога суттєве значення мають емоційні та образні пояснення і бесіда про музику, які вимагають від нього кропіткої підготовки.

Пояснення і бесіда як емоційно-образний прийом ознайомлення з музичним твором невідривно пов'язані з культурою слова і не терплять вжиткової, побутової мови. За своїм характером слово має відповідати стилю і предмету бесіди, розповіді, пояснення. Говорячи з дітьми про народну музику, окремого композитора або зміст музичного твору, його програму, педагогу не слід імпровізувати (говорити без попередньої підготовки), оскільки в таких випадках завжди є небезпека вживання зайвих, непотрібних слів, загубити основну думку, не довести до почуттів і свідомості дітей художній образ, тобто не розкрити головне, на чому необхідно зосередитися.

Мова педагога, звернена до дітей, має бути правильною, літературною, змістовною, інтонаційно виразною, нешвидкою.

Особливе значення має слово педагога перед слуханням, воно має бути зрозумілим, відповідати музичному і мовному досвіду дитини даної вікової групи.

Важливо емоційно налаштувати дітей на сприйняття музичного твору, викликати інтерес і вдумливе ставлення до його змісту, під-

готувати до співпереживання художнього музичного образу. Така спрямованість почуттів і думок, загальний настрій визначаються як установка, суть якої психолог Є.Назайкінський розкриває так: «Установка – цілісний стан психіки, який залежить від потреб, діяльності, її завдань, умов. Сприйняттям керує перцептивна установка. Вона являє собою складну систему налаштування аналізаторів, мобілізацію уваги, пам'яті. Відповідно до тих чи інших конкретних цілей діяльності вона забезпечує на основі досвіду побудови образу предмета або явища, надолуження недостатніх його елементів, виділення найбільш важливих деталей, властивостей, характеристик і передбачення подальшого розвитку процесів, які сприймаються».

У дітей установка на сприйняття музичного твору створюється під впливом педагога, на основі його методики. У процесі сприйняття виникають різні музичні асоціації (звукові, ритмічні, темброві, рухові, зорові, інтонаційні) і разом з тим емоції, пов'язані з життєвими уявленнями, пригадуваннями. Чим більший життєвий досвід дитини (відповідно до віку), тим багатші асоціації, які поглиблюють сприйняття, викликають творчу уяву.

Установка може виражатися в різних формах:

- ✓ попередня емоційно-образна розповідь програмового музичного твору, сюжету музичної гри або змісту пісні;
- ✓ повідомлення заголовка до музичного твору, який спрямовує думку дітей на певний предмет, явище;
- ✓ виразне читання педагогом вірша (перед слуханням) поетичної емоційно налаштовує дітей на сприйняття музики;
- ✓ завдання до самостійних дій, виконання дітьми вправи, танцю, виконання пісні, ігрової та творчої діяльності.

Установка має бути достатньо короткою, зрозумілою, виразною, образною, щоб діти могли не тільки ясно уявити, що їм треба виконати, але й емоційно відгукнутися, надихнутися діями, які попереду. Наприклад, педагог пропонує дітям старшого віку: «Заспівайте пісню добре, як ви умієте. Не забудьте, закінчуючи її, співати все тихіше і тихіше, послаблюючи звук, ніби ви йдете все

далі і далі і скоро вас зовсім не буде чути». У цьому формулюванні виражене заохочення, образно подано завдання, використовується музикальна термінологія (послаблення звуку), пов'язана з образним порівнянням («ніби ви йдете все далі і далі»).

При розучуванні танцювальних рухів використовують знайомі образи: півника, ляльки, вершника, заводних іграшок, які зупиняються із закінченням музики («ніби в них скінчився завод»). Порівняння «ніби» допомагає дітям краще зрозуміти вимоги, які перед ними висуваються, викликають емоційне ставлення до завдання, сприяють більш успішному його виконанню.

Отже, в своєму зверненні до дітей (бесіда про музику, образна розповідь програмового музичного твору, сюжету музичної гри, читання віршів, пояснення) педагог намагається розкрити емоційний і образний характер музичного твору на основі врахування життєвого досвіду дітей кожної вікової групи. Психолог Є.Назайкінський пише: «Щоб зрозуміти, як буде сприйматися той чи інший твір або його фрагмент, наприклад, короткий віршований рядок, необхідно знати, який зміст досвіду людини, який його тезаурус (своєрідний словник)». Це положення особливо важливе для музичної практики роботи з дітьми.

У педагога-музиканта відповідно до професійної дошкільної специфіки, пов'язаної з аналізом вікових особливостей дитини, поступово складається певний запас образних порівнянь, визначень, пояснень, які зрозумілі кожній дитині, тому що враховується зміст її життєвого досвіду (його тезаурус). Це і дає змогу педагогу розмовляти з дітьми своєрідною, взаємозрозумілою мовою.

4. Виховуючий і розвиваючий характер навчання

У процесі навчання створюються оптимальні умови для всебічного музичного розвитку дітей.

Дитина регулярно слухає музику у виконанні кваліфікованого педагога, що впливає на формування естетичного смаку, розвиток музичних здібностей, викликає емоційний відгук на зміст творів,

співпереживання з художніми образами, сприяє становленню музичного слуху.

На заняттях дитина навчається вслухатися, диференціювати звуковисотні та ритмічні співвідношення, музичні побудови, художні образи. Весь цей пізнавальний багатосторонній процес розвиває художній смак дітей, захоплює їх, збагачує внутрішній світ яскравими переживаннями, виховує любов до музичного мистецтва, пов'язує дитину з музикою на все життя – формує моральні якості особистості та естетичне ставлення до навколишнього.

У процесі спілкуванні з музикою діти намагаються передати свої враження, своє ставлення до музики в словах. Вони демонструють при цьому деякі знання про музику, дають оцінки і висловлюють своє захоплення при зустрічі з улюбленим твором.

Під час навчання кожне конкретне музичне завдання вимагає від дитини усвідомлення його обов'язкового виконання, що активізує розумову діяльність, сприяє розвитку музичного слуху, почуття ритму, загострює сприйняття. У процесі навчання співу вимагається точне відтворення мелодії голосом, тобто підсилення слухової уваги, активізація музичного слухового уявлення, ладового відчуття, вокально-слухової координації. Під час музично-ритмічної діяльності відпрацьовуються тонке сприйняття художніх образів, координація слухового й рухового аналізаторів (виконання рухів відповідно до музики), розвивається чуття ритму, виразність пов'язаних з музикою рухів у танці, хороводі, для передачі музичного-ігрового образу.

Отже, активна практична музична діяльність дітей, виконання ними завдань є вирішальним фактором розвитку музичних здібностей.

Навчання взаємопов'язане з розвитком творчості дітей. З одного боку, навчання співочим, музично-ритмічним навичкам, гри простих мелодій на дитячих музичних інструментах створює для них можливість використовувати ці навички у виконавській музичній діяльності. У процесі навчання діти засвоюють відповідну до їхнього віку виконавську техніку, оволодіваючи якою, діти отримують можливість самостійно проявити емоційно-виразну творчу інтерпретацію розуче-

них пісень, ігрових музичних образів, танців-імпровізацій. З іншого боку, оволодіння навичками і розвинена музикальність створюють передумови для творчих проявів дитини за умови кваліфікованого систематичного керівництва педагога-музиканта.

Виконання простих творчих завдань підводить дитину до можливості проявити свою творчу ініціативу:

- ✓ спочатку в змінах, доповненні або закінченні простої мелодії – пісеньки-поспівки, гри, танцю, вправи;

- ✓ у подальшому – до перших спроб створення свого «твору», здійснення власного задуму (пісеньки на вірші або мелодії без слів, які наближаються за характером до жанру колискової, маршу або танцю, а також ігрового образу).

Це вже може розглядатися як початкова дитяча продуктивна музична творчість, цікава і потрібна «для інших».

Отже, використовуючи методи і прийоми навчання, педагог систематично реалізує завдання музичного виховання і розвитку. Названі методи і прийоми мають творчу спрямованість, стимулюють дітей до самостійної художньо-музичної творчої діяльності.

Прийоми, що деталізують відповідні їм методи, багатогранні, частково схожі між собою і в той же час специфічні.

Використання педагогом різних прийомів у роботі з дітьми залежить від багатьох показників:

- ✓ виду музичної діяльності дітей (слухання музики, спів, ритміка, гра на дитячих музичних інструментах);

- ✓ ступеня складності і різного характеру музичного твору, який демонструється і розучується;

- ✓ вікових особливостей дітей та їх емоційного стану;

- ✓ ступеня засвоєння ними програмового матеріалу;

- ✓ поставлених на даному занятті освітньо-виховних, навчальних і творчих завдань і в зв'язку з цим завдань для виконання дітьми.

Під час навчання дітей всіх видів музичної діяльності провідне місце займає виразне професійне виконання педагогом музичних творів. З цим тісно пов'язана культура та образність слова педагога, яка є супутньою зі слуханням музики, виконанням пісні.

У співі увага педагога спрямована на формування емоційного відгуку, здатність до музичних слухових уявлень, розвиток ладовисотного слуху, вокально-слухової координації, тобто навчання співочим навичкам. Педагог відбирає прийоми наочно-слухового показу, які сприяють засвоєнню дитиною навичок – звукоутворення, дихання, чистого інтонування мелодії, ясної правильної дикції. Наприклад, розучуються пісні різного емоційного характеру: маршова, наспівна і весела стрімка. У першому випадку пісня вимагає чіткості ритму, зібраності, у другому – плинного руху мелодії, виразної протяжності голосних, у третьому – швидкої, рухливої артикуляції, дзвінкості, стрімкого темпу. Педагог користується наочними прийомами, які підкреслюють емоційні особливості пісні та її характерні деталі, навчаючи дітей виразному виконанню і створюючи відповідний для цього настрій.

У групах раннього віку і першої молодшої, де основу складає спів вихователя, широко використовуються прийоми зорової і предметної наочності (картинки, іграшки, посібники). У більш старших групах (друга молодша і середня) педагог все менше використовує ці прийоми з метою розвитку в дітей творчої уяви та індивідуального сприйняття дитиною художнього музичного образу.

У музично-ритмічній діяльності увага педагога спрямовується на виховання в дітей уміння ритмічно, виразно рухатися відповідно до сприйняття художнього музичного образу, різного характеру творів. У зв'язку з цим він виразно виконує музику, словесно-образно розкриває сюжет музичної гри, яскраво пояснює прийоми виконання танців, вправ. Як і в співах, використовуються прийоми наочності, показуються рухи танцю, вправ, а за необхідності - орієнтовні дії персонажу гри. В ігровій і танцювальній діяльності дітей педагог за допомогою виразних образних слів сприяє розвитку творчої уяви.

Як і в співі, так і в рухах дітям пропонують завдання на виконання окремих фрагментів вправи, гри, танцю, що розвиває і збагачує виконавські можливості, виховує манеру триматися, відпрацьовує культуру рухів та їх природну виразність. Загальним в таких завданнях є робота педагога над розвитком у дітей музичного сприйняття,

тонкого звукового розрізнення, творчої активності. Ці завдання по-різному впливають на певні види діяльності:

- ✓ у співі – на розвиток голосу, правильне дихання, чистоту інтонування мелодії;

- ✓ у музично-ритмічних рухах – на розвиток м'язового відчуття, координацію і ритмічність рухів.

Таким чином, у різній музичній діяльності використовуються порівняно ідентичні прийоми керівництва, однак кожний з них відповідає поставленій меті і характеру даної музичної діяльності. Названі прийоми керівництва музичною діяльністю дітей, а також багато інших прийомів вимагають від педагога творчого, відповідального ставлення до їх відбору, відповідного сполучення і варіантності.

Усі методи і прийоми музично-естетичного виховання і навчання діють у взаємозв'язку, сприяють комплексному вирішенню музичної освітньо-виховної роботи з дітьми.

Будь-який зміст, запропонований дитині в різних організаційних формах (індивідуальні, групові, фронтальні музикальні заняття) перш за все звернутий до її особистості. Дитина має свій світ почуттів, відчуттів, сприймань, але через вікові особливості - дуже малий життєвий досвід, проте вона намагається побачити, почути, роздивитись, зрозуміти і пізнати те, що відбувається навколо; емоційно, з цікавістю сприймає від дорослого доступні для неї знання, способи різних дій, намагається самостійно їх виконати.

Це свідчить про важливість враховування реакції дітей у процесі слухання нового музичного твору, бачити ставлення до нього, допомогти зрозуміти зміст, відчути природу пісні, п'єси, гри, танцю, через художні образи збудити у них добрі почуття. Тому педагог, враховуючи різноманітність тематики і змісту музичних творів, передбачає взаємозв'язок завдань навчання і виховання, використовує відповідні методичні прийоми, які сприяють вихованню в дитини моральних почуттів, активності думки, розвитку образного мислення, естетичної і творчої уяви, укріплення організму дитини, його фізичного стану.

Отже, відбувається активний всебічний вплив, комплексний підхід до добору виховних засобів. Педагог-музикант виховує і навчає дитину, безпосередньо впливаючи на формування його особистості, допомагає дитині у сприйнятті і пізнанні довколишнього світу, виховує дбайливе ставлення до нього.

Запитання для самоперевірки

1. Які джерела пізнання, основні педагогічні методи і прийоми музично-естетичного виховання дітей ви знаєте?
2. Який метод залучення дитини до музики вважається оптимальним?
3. Охарактеризуйте значення наочно-виразного показу прийомів виконання при розучуванні з дітьми вокальних творів і музично-ритмічних рухів.
4. Яка спрямованість методів музичного виховання на формування морально-естетичних якостей особистості дитини?
5. Яке значення художнього репертуару і виразність його виконання для музично-естетичного виховання дитини?

ВИДИ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психолого-педагогічні проблеми музичного сприйняття. Методика розвитку музичного сприйняття дошкільників

- 1. Основні проблеми музичного сприйняття, його становлення в процесі навчання і виховання дітей дошкільного віку.*
- 2. Методи і прийоми розвитку музичного сприйняття дошкільників.*

1. Основні проблеми музичного сприйняття, його становлення в процесі навчання і виховання дітей дошкільного віку

Характеризуючи музичну діяльність, її види, призначення, зміст, слід підкреслити численні взаємозв'язки, які встановлюються між ними і мають вирішувати загальні завдання естетичного виховання і розвитку дитини.

У музичному вихованні дітей вирізняються такі види музичної діяльності: сприйняття, виконавство, творчість, музично-освітня діяльність. Всі вони мають свої різновиди. Так, сприйняття музики може існувати як самостійний вид діяльності чи передувати і супроводжувати інші види. Виконавство і творчість необхідні в співі, музично - ритмічних рухах і грі на музичних інструментах. Музично-освітня діяльність включає в себе відомості загального характеру про музику як вид мистецтва, музичні жанри, композиторів, музичні інструменти тощо, а також спеціальні знання про способи виконавства. Кожен вид музичної діяльності, маючи свої особливості, передбачає оволодіння дітьми тими способами діяльності, без яких вона не може здійснитися і впливає на музичний розвиток дошкільників, в цьому полягає важливість використання усіх видів музичної діяльності.

Музична діяльність сприяє розвитку творчих здібностей дітей, що можливо лише в процесі практичного засвоєння ними знань,

умінь і навичок. Кожний вид музичної діяльності, окрім загального естетичного впливу, має свою, специфічну дію на дитину.

Одним із видів музичної діяльності є *слухання-сприйняття*. В основі розвитку музичного сприйняття лежить виразне виконання музичного твору й уміле використання педагогом різноманітних методів і прийомів, що допомагають зрозуміти зміст музичного образу.

Сприймання як провідний вид художньо-практичної діяльності, з яким взаємопов'язані форми залучення особистості до музики (слухання, виконавство, творення, вербальне судження), дозволяє регулювати характер та інтенсивність впливу мистецького твору, розвивати мотивацію спілкування з музикою, художні потреби, смаки та інші компоненти естетичної свідомості (О.Рудницька).

У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється особлива роль почуттєвого чинника, у зв'язку з чим у системі послідовно визначених дій, спрямованих на опанування музичного твору, на перше місце ставляться музичні емоції (Л.Виготський, О.Костюк, О.Ростовський, М.Субота, Б.Теплов). Одночасно Б.Теплов підкреслює, що емоційне переживання тільки тоді буде музикальним, коли воно стає усвідомленням значення музичних образів, а не просто емоцій під час музики.

О.Єременко підкреслює, що музичне сприймання – це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом особистості, яка сприймає цей твір, її досвідом, рівнем розвитку музичних здібностей, психологічними особливостями. Дитина, сприймаючи красу мистецтва, реагує на неї не тільки емоційно, чуттєво, а й інтелектуально.

Вищим рівнем емоційно-сміслового осягнення музики є створення цілісних художніх образів, що формуються на основі інтелектуальних механізмів психіки. Це потребує не тільки чуттєво-споглядального переживання, але й складної пошукової аналітично-синтетичної роботи свідомості, яка спрямована на виділення та об'єднання основних елементів звукової тканини твору, їх осмислення на основі активізації емоційно-образних асоціативних комплексів (М.Субота).

Вирішуючи завдання естетичного виховання дошкільників, важливо враховувати існуючі взаємозв'язки між природними явищами та їх художнім втіленням у музичному мистецтві, у практичній музичній діяльності дітей, а також можливості впливу музики на естетичні якості. Насамперед у дітей розвивають здатність сприймати і розрізняти емоційний зміст і характер музичних творів. Музика зазвичай відображає навколишню дійсність: виразні інтонації людської мови, звуки, що передають особливості природних явищ (шум моря, дзюрчання струмка, спів птахів тощо), людські переживання. Естетичне почуття, яке виникає при сприйнятті або виконанні музики, є ознакою формування музично-естетичного смаку. Розвинений музичний смак - це здатність насолоджуватися цінною з художньої точки зору музикою. Про розвиненість музичного смаку свідчить те, яку музику і як глибоко сприймає людина.

Починати становлення процесу музичного сприйняття в дітей слід з чуттєвого аспекту, з пробудження емоцій, формування емоційної чутливості як частини музично-естетичної культури. Діти мають поступово знайомитися з різними жанрами, стилями, зображальністю і виразністю музики, вивчати творчість композиторів, накопичувати знання про види виконавства і стилі музики. Вихователь дає необхідні музично-естетичні уявлення, систематично поповнюючи коло вже наявних знань, тим самим він має на меті виховання естетично розвиненого слухача музики, що володіє певною мірою сформованим музично-естетичним смаком. Таким чином, дитина вчиться думати, шукати, знаходити рішення. Творчі зусилля дітей спрямовуються на пошуки в художній діяльності нових засобів, варіантів, комбінацій. Методи, які використовуються на заняттях, при цьому носять характер керування діяльністю дітей.

У процесі музичного виховання діти пізнають музику різного характеру, сприймають і засвоюють специфіку різних творів (авторська або народна пісня; двох-трьох-частинна форма тощо; колискова, танцювальна, полька, вальс, марш тощо), тобто збагачуються їхні уявлення про музику різного характеру. Слухаючи музику, дитина її аналізує, відносить до певного жанру.

Завдання в межах музичного сприйняття — слухання — інтерпретації є: збагачення слухового досвіду дітей у процесі знайомства з основними жанрами, стилями і напрямками в музиці; накопичення уявлень про життя і творчість українських і зарубіжних композиторів; навчання дітей аналізу, порівнянню і зіставленню під час розбору музичних форм і засобів музичної виразності; розвиток умінь творчо інтерпретувати музику різними засобами художньої виразності.

Н.Ветлугіна визначає особливості художнього сприйняття: емоційність і безпосередність; обов'язкове поєднання моментів емоційного і свідомого, поєднання мимовільного і довільного; виникнення відчуттів, настроїв, асоціацій на основі безпосереднього сприйняття музики; особлива роль уяви; оцінка сприйняття здійснюється з позицій єдності змісту і форми.

Розвинене активне сприйняття розуміє як найважливішу особливість формування творчої культури дошкільника засобами музики Д.Кабалевский, який вважає за необхідне досягнути того, щоб дитина не тільки слухала музику, а й чула її, не тільки сприймала, але і співпереживала її зміст і настрій.

О.Радинова рекомендує використовувати різноманітну за емоційним змістом музику, знайомити дітей з творами різних епох і стилів, привчаючи до інтонаційної мови.

Виходячи з положення, що основу процесу формування музично-естетичної культури складає спілкування з музикою, яке базується на сприйманні музичного мистецтва, слід визначити його особливості у дошкільному віці.

Саме сприймання як провідний вид художньо-практичної діяльності, з котрим взаємопов'язані форми залучення особистості до музики (слухання, виконавство, творення, вербальне судження), дозволяє регулювати характер та інтенсивність впливу мистецького твору, розвивати мотивацію спілкування з музикою, художні потреби, смаки та інші компоненти естетичної свідомості (О.Рудницька).

Старші дошкільники проявляють чималу активність у слуханні та інтерпретації музики, що виражається в спробі передати художній

образ в музично-ритмічних рухах, виборі музичного інструменту для кращої характеристики художнього образу, зображення музичних вражень у малюнку, створеному вірші, що відображає враження від почутого музичного твору, бажанні використовувати цю музику в дитячому оркестрі або в музично-художній театралізації.

Емоційні враження і досвід сприйняття музики діти переносять у виконавську діяльність. Тут важливо показати дитині способи користування виразними засобами (голос, рух, музикування) для створення художнього образу.

Формування музичного сприймання – це пошук шляхів і методів передачі знань, умінь і навичок, необхідних для музичної діяльності. Значну роль у вирішенні проблеми формування музичного сприймання відіграли праці Б. Асаф'єва, Н. Гродзенської, Д. Кабалевського, О. Костюка, П. Міхеля, М. Медушевського, Є. Назайкінського, А. Сохора, Б. Теплова, В. Шацької та інших вчених. А. Сохор розглядав процес розвитку музичного сприймання як складний багаторівневий процес, в якому можна виділити кілька стадій: створення установки на сприймання; слухання як фізичний і фізіологічний процес; розуміння і переживання музики; інтерпретація й оцінка музики; післядія музики.

Сприймання є чуттєвим відображенням предметів і явищ об'єктивної дійсності в сукупності притаманних їм властивостей за їх безпосередньої дії на органи відчуття. Музичне сприймання відбувається водночас у формі відчуттів, сприймань, уявлень, абстрактного мислення. Це складний багаторівневий процес, зумовлений не тільки музичним твором, але й духовним світом людини, її досвідом, рівнем розвитку та психологічними особливостями.

В основі сприймання музики лежать психофізіологічні процеси, закономірності, які характерні для сприймання людини взагалі. Музичне сприймання має рефлекторну природу, є аналітико-синтетичною діяльністю, здійснюється під впливом об'єктів зовнішнього середовища та носить активний характер.

Для повноцінного естетичного сприймання недостатньо лише самого факту сприймання, оскільки якщо діти не підготовлені до

розуміння музичної мови, вони не зможуть досягнути образний зміст твору.

Повноцінне сприймання музики вимагає цілеспрямованого музичного виховання з дитячих років. Існує зв'язок між повноцінним сприйманням музики і здатністю до естетичної оцінки творів, набуттям досвіду художньої діяльності, розвитком музичного слуху. У працях Д. Кабалевського підкреслюється значення сприймання музики в розвитку музичної культури дітей, будь-яку форму спілкування з музикою педагог вважає шляхом до розвитку сприймання. Він підкреслював, що у процес сприймання музики включається досвід особистісного переживання та роздумів під час слухання твору і художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Особливість сприймання музики також вбачають у тому, що у поєднанні різних за висотою звуків, сили, тембру та інших засобів музичної виразності стає можливим відчутти красу звучання, художні образи. Тобто, цілісність сприймання, яке вимагає від слухачів активного спостереження за розвитком музичних образів, знаходиться у зв'язку з його диференціацією.

Однією з найважливіших проблем в галузі методики індивідуального розвитку музичного сприйняття, вікових особливостей його становлення в процесі навчання і виховання дітей дошкільного віку є накопичення досвіду діагностики і формування музичного сприйняття дітей. Тут, перш за все, слід назвати праці Б. Асаф'єва. Його музично-педагогічні переконання про інтонацію як прояву значення в музиці, теза про триєдність музичного мистецтва, в якому нерозривно зв'язані створення, виконання і сприйняття, необхідність «живого» спостереження за музичним мистецтвом у процесі слухання, цілеспрямоване сприйняття твору і відомостей про нього є першою спробою створення концепції масової музичної освіти.

У дослідженнях В. Белобородової, Н. Ветлугиної, Н. Гродзенської, К. Португалова, В. Шацької, теоретичних і практичних рекомендаціях Д. Кабалевського, окремих статтях Ю. Алієва, Е. Бальчیتсон, О. Бурліної, Л. Горюнової, Р. Зінич, Г. Ригіної, Л. Хлебнікової намічені принципи та основні методи цілеспрямованого розвитку

музичного сприйняття, орієнтовний зміст музичного матеріалу, на якому успішно здійснюється первинна і подальша робота в даній галузі з дітьми дошкільного віку.

Великий інтерес має вивчення проблеми динаміки становлення музичного сприйняття дошкільників, визначення послідовних періодів їхньої музичного розвитку. Так, за даними експериментальної роботи Н. Ветлугиної, Р. Зінич та інших було встановлено, що в дітей молодшої групи дитячого закладу, які легко розрізняють загальний настрій і характер твору, відчуття, викликані музикою, швидко зникають. Чотирьох - п'ятирічні дошкільники вже мають деяку емоційну стійкість сприйняття, у них спостерігаються окремі прояви музичної пам'яті, бажання розказати про свої враження, зацікавленість змістом твору.

Особливості і значення тембрового слуху дітей досліджувалися в роботах Г. Ригіної. Постійне слухання музики переважно в одному тембрі (фортепіано) не тільки притупляють чутливість до тембрового сприйняття, але й негативно позначаються на розвитку звуковисотного слуху дітей, оскільки мелодія асоціюється у них з одним тембром і вухо не привчене відрізнити мелодійну лінію від тембрового втілення. Тому найдоступнішим і ефективним шляхом ознайомлення дошкільників з тембрами різних інструментів є використання звукотехнічних засобів навчання. Знайомство дітей із звучанням струнного і вокального квартетів, різних інструментів з їх виразними особливостями сприяє формуванню тембрових слухових уявлень.

У дошкільному віці, особливо самому ранньому його періоді, можна говорити лише про витoki становлення деяких з цих видів діяльності. Наприклад, педагог виконує пісню дворічним малюкам. Вони слухають, наслідуючи вихователя, плескають у долоні і на заключних тактах піднімають руки вгору. Тут діти і слухачі, і виконавці, тому що прослуховування пісні супроводжується ритмічними ігровими рухами.

Поступово, за ступенем розвитку дитини, відбувається накопичення слухового досвіду, формуються перші співочі прояви, збіль-

шується об'єм танцювальних рухів, засвоюються елементарні знання про музику.

Провідним видом дитячої музичної діяльності є слухання-сприйняття, оскільки для того, щоб розучити пісню, її треба спочатку почути, а вивчивши, прислухатися, чи виразно вона виконана, як звучить. Рухаючись під музику, слід її постійно слухати, слідкувати за її розвитком, передавати настрій і характер твору.

Слухаючи музику, діти знайомляться з музичними творами різних жанрів, яскравими засобами виразності.

Музика перш за все є мовою почуттів. Знайомлячи дитину з творами яскравої емоційної забарвленості, її спонукають до співпереживання, до роздумів про почуте. В уявленні дітей музика завжди про щось розповідає, тому вони чекають на розповідь про зміст музики, проявляють живий інтерес до програмових п'єс, поетичних текстів пісень. У свій час психолог Теплов відмічав, що музика не може бути зрозумілою для дітей поза опорою на немусичні засоби. Тому так важливо включати до дитячого репертуару твори програмового характеру.

Залишати дитину на рівні лише загального сприйняття недоцільно. Прислухаючись до музичного мовлення, вона здатна усвідомити зв'язок між емоційно-образним змістом твору і виразно-зображувальними засобами, ознайомлення з якими доступне для неї.

Для розвитку вміння слухати і сприймати музику важливу роль відіграє музично-сенсорне виховання дитини, що передбачає розвиток у дітей сприймання звуків різної забарвленості і висоти в їх простіших сполученнях. У дошкільному дитинстві сенсорні здібності розвиваються в процесі проведення різних музично-дидактичних ігор, у яких знаходять місце звукові сполучення, що виражають емоційний зміст твору. Висотні, ритмічні, темброві, динамічні властивості звуку виявляються засобами музичної виразності.

Музично-дидактичні ігри іноді поєднують музику з рухом. Ігрові дії зумовлені розвитком художнього образу і літературним текстом. Такі ігри подібні до звичайних хороводних, рухливих, сюжетно-

рольових, але в їхній основі лежать навчальні завдання, які вирішуються дитиною під час цікавої захоплюючої гри.

Для трирічок педагог виконує пісню, звертаючи їхню увагу на те, як ніжно, тоненьким голоском нявчить кошеня (високі звуки) і як нявчить кішка (низькі звуки). Потім кілька дітей ховаються за стільчики – «дивляться у віконечко». Один із дітей підходить до когось і питає: «Хто в хатинці живе?» Дитина у відповідь «нявчить» високим або низьким голосом залежно від того, кого хоче відтворити (кішку або кошеня). Той, хто запитує, має відгадати. Таким чином, в ході гри діти легко засвоюють доволі складні, віддалені поняття про висоту звуків, їх виражальне призначення.

Отже, слухання (сприйняття) музики як вид самостійної діяльності складається з таких дій:

- ✓ слухання творів, спеціально створених для даного виду діяльності;
- ✓ слухання в процесі розучування пісень, хороводів, танців, п'єс для дитячого оркестру;
- ✓ слухання з метою визначення властивостей звуку в дидактичних іграх.

В основі розвитку музичного сприйняття лежить виразне виконання творів, вміле використання слова і наочних засобів, допомагаючи розкрити його зміст.

Для кращого сприйняття почутої музики з дітьми 6 років можна, наприклад, проводити розгорнуті бесіди: при цьому увага привертається до розвитку музичного образу, пояснюється призначення окремих виразних засобів. Так, прослуховується «Пісня жайворонка» з «Дитячого альбому» П. Чайковського. Бесіда з дітьми може бути побудована навколо декількох взаємопов'язаних моментів зображувального характеру, вона супроводжується програванням окремих уривків, іноді маленьких фраз. Таким чином, музика сприймається дітьми в її розвинутій формі, вона ніби розповідає про щось конкретне.

Розповідаючи дітям про зміст твору, необхідно обережно підкреслювати зв'язок музики з тими явищами життя, які в ній відображені.

Зміст музики добре сприймається дітьми, якщо залучається художня література – коротке образне оповідання, казка, вірш.

Таким чином, при слуханні музики використовуються різні види наочності («наочність» не завжди вимагає реального зорового відчуття). Характер цієї наочності залежить від того, з якого джерела отримує дитина додаткову інформацію про музику. Якщо йдеться про літературний твір (вірші, цитата з тексту пісні або оповідання, загадка, прислів'я) або про фрагмент з цього самого музичного твору (наприклад, вступу до пісні), то можна говорити про використання слухової наочності, тому що вона звернута до слуху дитини. При цьому бажано використовувати різні технічні засоби, в першу чергу, грамзапис.

Слухаючи виконавця або грамзапис, дитина сприймає музику по-різному, безперечно, спілкування з виконавцем полегшує сприйняття. Проте і грамзапис має свої переваги: прослухавши декілька разів у виконанні певну фортепіанну п'єсу, діти потім з цікавістю сприймають знайому для них музику в оркестровому або камерно-ансамблевому звучанні. Завдяки такому співставленню вони отримують наочне уявлення про різний характер звучання одного і того самого твору.

Окрім слухової наочності, з тією ж метою – розкрити зміст музичного твору для кращого його сприйняття – можна використовувати зорову наочність: книжкові ілюстрації, естампи, альбоми репродукцій.

Можуть бути використані різні методичні посібники, які активізують музичне сприйняття дітей. Виробляються невеликі картки із зображенням танцюючих і маршируючих дітей. Прослухавши танець або марш, діти показують картку з відповідною картинкою. На картинках може бути зображено хлопчиків, які біжать і йдуть, що відтворює швидкий або повільний рух. Слухаючи п'єсу 2-3-частинної форми зі зміною темпу, діти відмічають на фланелеграфі початок нової частини потрібною карткою-символом.

Слухова, зорова наочність і технічні засоби навчання відіграють лише допоміжну роль, хоча використовуються в практиці дошкільного виховання досить широко.

Слухаючи твір, діти мають не тільки розуміти зміст музики, але і виокремлювати деякі з цих засобів (темпо, динаміку, регістр), що є можливим уже на ранніх стадіях розвитку. Тому слід дотримуватися певної послідовності у формуванні сприйняття. Виділяють такі етапи:

- ✓ цілісне сприйняття, усвідомлення загального характеру твору (при першому ознайомленні, прослуховуванні),
- ✓ диференційоване сприйняття, уточнення уявлень, розрізнення окремих епізодів у творі (при повторному сприйнятті);
- ✓ усвідомлення виразної ролі окремих засобів у зв'язку з розвитком музичного образу і повторне цілісне сприйняття (при завершенні роботи над твором, в кінці ряду занять).

Будь-який музичний твір прослуховується дітьми неодноразово. Передбачається така методика роботи, за якої кожна нова зустріч з піснею або п'єсою приносить радість дитині, вона має дізнатись про щось нове, ще не знане для неї в цьому творі.

Перше ознайомлення з твором – це цілісне сприйняття музики, усвідомлення загального її характеру. Тому важливо виразно виконати твір, дати йому коротку характеристику, можливо, відмітити деякі його особливості.

Під час повторного прослуховування увага дітей повертається не тільки до художнього втілення загального задуму, а й до окремих деталей.

Оволодіння навичками музичного сприйняття здійснюється в процесі різноманітних видів діяльності.

Спів - основний вид музичної діяльності дітей. Важливу роль у навчанні співу відіграють навички сприйняття музики, тому передусім на музичних заняттях у дітей необхідно розвивати емоційну чутливість до музики. Через активний спів у дітей закріплюється інтерес до музики, діти навчаються музичній мові, що підвищує сприйнятливості до музики. У них формується здатність розрізняти темброві, висотні і ритмічні зміни в музиці. Дошкільник не просто пізнає музичну мову, він починає свідомо активно нею користуватися в своїй виконавській діяльності. Розучуючи пісню, діти неодноразово слухають її. Для правильного виконання мелодії

вони уважно вслуховуються в інтонацію, загальне звучання. Розрізняючи різноманітний характер і форму твору (вступ, частини, фрази), засоби музичної виразності (динамічні і темброві відтінки, регістрові зміни, метроритмічні особливості), діти рухаються, одночасно сприймаючи музику і її своєрідну мову.

Музично-ритмічна діяльність привертає дітей своєю емоційною забарвленістю, можливістю активно виразити ставлення до музики в рухах. Через добір відповідних музичних творів можливо викликати в дітей емоційні переживання, певні настрої.

Рух сприяє повнішому сприйняттю музичного твору, змушує співпереживати, що в свою чергу впливає на якість виконання. Радіючи музиці, відчуваючи красу своїх рухів, дитина емоційно збагачується, відчуває особливий підйом, життєрадісність.

У процесі слухання музики діти впізнають, які відчуття передає музика, про що і як вона розповідає. Попередній настрої до моменту прослуховування твору, подальший аналіз змісту (після слухання) допомагають правильно сприйняти музику, проте більш осмислено це відбувається, коли діти можуть виразити своє ставлення до неї через виконання, перш за все за допомогою рухів під музику.

Якість сприйняття музики і розуміння музичного образу, і, зрештою, якість виконуваних рухів, залежить від виразного виконання музики. Музика спонукає дитину до руху, що приносить їй насолоду.

Не менше впливає на сприйняття музики художнє слово (бесіда, пояснення, вірш), що допомагає педагогу розкрити зміст музики, вказати на її структурні особливості, створити певний настрої у дітей, викликати бажання активно діяти, співпереживати з музикою.

Музичні іграшки і дитячі інструменти викликають у дитини великий інтерес.

Вже з середньої групи дітей починають знайомити з дитячими музичними інструментами і навчають грати на них.

У старшій групі діти знайомляться з різними інструментами, слухають (в записі) їхнє звучання, розрізняють на слух звучання одного і більш інструментів, їх темброве забарвлення.

Слухання інструментальних і вокальних творів (в грамзапису і в живому виконанні), бесіди про виразні засоби музичної мови. Порівнянні тембрів інструментів, їх виразних можливостей - необхідна умова подальшої творчості.

Так, оркестровка музичних творів використовується не стільки для навчання дітей навичкам гри на дитячих інструментах, скільки для творчого їх вживання. Оркеструвати твір - це значить вибрати і використати найвиразніші тембри інструментів, що відповідають характеру його звучання, розрізнити окремі частини. Цей прийом сприяє диференціюванню сприйняття, тобто виділенню найяскравіших виразних засобів музики.

Наприклад, щоб підкреслити бадьорий, урочистий характер музики, можна використовувати яскравий, чіткий тембр барабана або бубна, а ніжний характер - м'який і ніжний тембр дзвоника або арфи, крапельки дощу - трикутник, шум автомобіля - брязкальця, що шарудять.

Темброві особливості музичних інструментів додають звучанню образності. Їх вживання підвищує інтерес до музичного твору, поглиблює уявлення дошкільників про виразні можливості музичних інструментів, сприяє творчому вживанню їх у самостійній діяльності.

Таким чином, розвиток музичного сприйняття, основи музичної культури дітей, здійснюється через всі види музичної діяльності.

2. Методи і прийоми розвитку музичного сприйняття дошкільників

Розглянемо можливості кожного методу: наочного (наочно-слухового, наочно-зорового), словесного і практичного.

Наочно-слуховий метод (виконання музики, якість її звучання) - один із найважливіших у розвиток музичного сприйняття. Виконавець відтворює твір, написаний композитором.

На думку Б.В.Асаф'єва, саме виконавська інтонація надає неповторності кожному виконанню, подібно до мовною інтонації в акторському сценічному мистецтві. Діти сприймають твори у

вибраній виконавцем інтерпретації, тому необхідно враховувати їхні можливості сприйняття. Так виконання твору в швидкому темпі не завжди досягає бажаного результату, оскільки діти можуть сприймати п'єсу як сумбурне, неясне звучання, не відчутти виразності музики. Необхідно захопити їх, донести твір так, щоб він був зрозумілий дитині, дійшов до її серця, був осмислений, зворушливий.

На заняттях широко використовується фонограмні записи, що значно збагачує сприйняття музики. Особливо ефективно їх поєднання з «живим» виконанням. Музичний твір, виконаний педагогом, можна порівняти із записом (оркестр, хор). Важливо загострити увагу дітей на різниці звучання, відрізнити зміну характеру музики, нюансів настрою залежно від її виконання.

Симфонічну музику краще слухати в записі (або подавати у порівнянні з фортепіанним звучанням), щоб зберегти при сприйнятті оркестрову барвистість. Так само це хороша можливість познайомити дітей з інструментами симфонічного оркестру (поступово), роль яких найбільш значна в створенні музичного образу.

Такі зіставлення дозволяють додати наочному методу проблемний характер, зацікавити дітей, активізувати їхню слухову увагу.

Вживання зорової наочності має допоміжне значення, вона використовується для посилення враження дітей від музики, для ілюстрації незнайомих явищ, образів (картини, малюнки, іграшки).

Значення словесного методу в розвитку музичного сприйняття також дуже велике. Йдеться не про переказ музики, а про необхідність поглибити сприйняття музики дітьми. За допомогою яскравого виконання і вміло проведеної бесіди педагог не тільки прищеплює дітям інтерес, любов до музики, але і збагачує їх внутрішній світ, відчуття, формує етичні якості, інтереси.

Від установки, яка дається педагогам перед слуханням музики, багато в чому залежить сприйняття її дітьми. Бесіда не повинна зводиться до повідомлення назви твору, показу портрета композитора, іграшки, що втілює персонаж п'єси або пісні. Неприпустимо пропонувати дітям відповідати на запитання такого виду: «Що ви

уявили собі, слухаючи цей музичний твір?», «Як би ви його назвали?», оскільки музику діти сприймають не як зображення конкретних явищ дійсності, а спираються на емоційно-образний зміст.

Б.Теплов звертав увагу на неприпустимість вживання такого «методичного прийому», оскільки, замість того, щоб слухати музику (відчуття, емоції, настрої), діти починають марно шукати в ній образотворчі натяки, належні розшифровки на зразок ребусу, що викликає в них вироблення погляду на музику як на мову темну, двозначну, невизначену. Він підкреслював, що вгадування програми — заняття дозвільне і, по суті, антимузичне, оскільки в основі його лежить прагнення підійти до музики не як до мистецтва виразу, а як до мистецтва зображення або позначення. Назву п'єси (якщо вона є в композитора) необхідно повідомляти дітей перед її слуханням.

Бесіда може включати відомості про музику як вид мистецтва, про композитора, про жанрову належність виконуваного твору.

У дитячому саду слухання музики пропонується проводити, спираючись на три взаємозв'язані між собою теми: «Які відчуття передає музика?», «Про що розкаже музика?» і «Як розкаже музика?».

Ця послідовність може бути використана як схема бесіди про музичний твір упродовж декількох занять: від настрою, відчуттів, виражених в музиці, до розрізнення образотворчих моментів (якщо вони є) і далі - засобів виразності, за допомогою яких створений даний музичний образ. При цьому кожного разу бесіду слід починати з визначення характеру твору в цілому (або за частинами) і розширення визначень, вживаних дітьми.

Основа змісту музики - вираз настроїв, відчуттів. Тому важливо починати бесіду з головного визначення емоційно-образного змісту музики. Не слід нав'язувати дитині уявлення про музику як про звукову ілюстрацію яких-небудь явищ.

Бесіда спрямована на те, щоб сприйняття музики ставало більш диференційованим. Діти легко розрізняють окремі виразні засоби музики визначають темп (швидкий, повільний), динаміку (тиха, гучна), регістр (високий, низький, середній). Важливою є не про-

сто констатація виразних засобів, а виявлення їх ролі в створенні музичного образу. Дітям необхідно зрозуміти, що музика має свою мову, що вона вміє розказувати, але не словами, а звуками. Щоб зрозуміти, про що розповідає музика, потрібно уважно вслухатися в її звучання. Діти старшого дошкільного віку можуть розрізняти не тільки загальне емоційне забарвлення музики, але й виразні інтонації, якщо порівнювати їх з мовними: питальними, ствердними, благальними, грізними тощо.

У розвитку музичного сприйняття також дуже важливий практичний метод. Щоб дитина глибше відчула характер музики, активно співпереживала, необхідно поєднувати сприйняття музики з практичними діями, що допомагають їй ніби «пропустити музику через себе», виразити в зовнішніх проявах свої переживання.

Б.Теплов довів факт супроводу сприйняття музики руховими реакціями (вокалізами, дрібними рухами пальців тощо). Тому рух успішно використовується як прийом, що активізує усвідомлення дітьми характеру мелодії, якість звуковедення (плавного, чіткого, уривчастого), засоби музичної виразності (акцентів, динаміки, зльотів і падінь мелодій, темпів, ритмічного малюнка тощо). Ці властивості музики можна моделювати за допомогою рухів рук (що доступне вже дітям молодшого віку), танцювальних і образних рухів.

Методи музичного виховання тісно пов'язані між собою. Так, наочно-слуховий метод розвитку музичного сприйняття в усіх наведених прийомах поєднується з іншими методами. Зупинимося на характеристиці деяких прийомів, у яких це поєднання простежується найбільш яскраво.

Відомо, що прийом порівняння активізує процес сприйняття (у тому числі музичного), робить його більш диференційованим, усвідомленим, глибоким. У процесі розвитку музичного сприйняття цей прийом може поєднувати в собі різні методи (наочно-слуховий, наочно-зоровий, словесний, практичний).

Прийом контрастного зіставлення музичних творів дозволяє в проблемній формі показати музичні твори, загострює слухову увагу, зацікавлює дітей. Для порівняння можна використовувати

протилежні твори одного жанру (наприклад, два марші), п'єси з однаковою назвою (наприклад, дві різні п'єси під назвою «Дощик»), в межах одного настрою (наприклад, два різних веселих), варіанти виконання одного і того ж твору. Для порівняння пропонуються як твори за програмою, так і додатковий репертуар.

Об'єднання різних видів мистецтв (музика, поезія, живопис) завжди бажане. Найчастіше використовується читання віршів або показ репродукцій картин, ілюстрацій, близьких за настроєм до виконуваної музики.

Музичне сприйняття розвивається не тільки на заняттях. Важливо використовувати різноманітні форми організації музичної діяльності дітей - проводити тематичні концерти, включати слухання музики в сценарії святкових ранків, слухати знайомі твори в групі в другій половині дня в грамзаписі (у тому числі і народну, і класичну музику).

Можна включати музику і під час тихих ігор, вільного малювання. Важливо, щоб діти мали нагоду прислухатися до звучної музики, не відволікали один одного.

Отже, можна зробити висновок, що використання різних методів і прийомів у музичному вихованні активізують процес розвитку музичного сприйняття в дітей дошкільного віку.

Запитання до самопідготовки

1. Які функції сприйняття дітьми музики як самостійного виду музичної діяльності і як супутні співам, танцю, грі на дитячих музичних інструментах?
2. Чому діяльність слухання музики можна назвати пріоритетною в дошкільному віці?
3. Назвіть фактори, що визначають повноцінність музичного сприйняття в дошкільному віці.
4. У чому полягає сутність творчості в слухацькій діяльності дітей?
5. Перерахуйте характерні прояви дитини-слухача.
6. Як педагог може переконати батьків у тому, яка дитина, що віддає перевагу слуханню музику, музично розвивається?

7. Дайте характеристику діяльності слухання музики в дошкільному дитинстві.

8. Яка своєрідність дитячого музичного сприйняття?

9. У чому полягає співпраця фахівців і вихователів у дитячому садку з розвитку слухацької культури дошкільника?

10. Чи поширюється позиція дитини-слухача (глядача) на інші види дитячої художньої діяльності? Поясніть свою відповідь прикладами з особистого професійного досвіду, використовуючи положення необхідних психологічних концепцій.

Виконавство як вид дитячої музичної діяльності

План

1. Загальне поняття про виконавську діяльність.

2. Спів як вид музичної діяльності.

3. Музично-ритмічна діяльність.

4. Гра на дитячих музичних інструментах.

1. Загальне поняття про виконавську діяльність

Вивчення окремих аспектів музичного навчання й виховання дало змогу розмежувати концепції дитячого музичного виконавства відповідно до рухової (Е. Жак-Далькрос, В. Коен, С. Кертис, С. Руднева, С. Скарт, Е. Фіш, А. Шевчук, Р. Штайнер), співацької (Р. Зінич, З. Кодай, Т. Орлова, В. Федонюк), інструментальної (Г. Артоболевська, С. Бублей, Є. Куришева, Л. Куришева, С. Науменко, Ш. Сузукі) та інтегративної (С. Бекіна, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, І. Держинська, Т. Ломова, М. Метлов, С. Садовенко, О. Соковніна, Б. Яворський, С. Якименко) доміант діяльності.

На основі аналізу спеціальної науково-методичної літератури виокремлено два взаємозумовлених підходи до визначення дитячого музичного виконавства як: 1) невід'ємної складової синкретичного

музикування усної традиції (Л. Виноградов, К. Орф, К. Праймс, Е. Рібакова, М. Сапонов, Е. Сайклер, Т. Тютюнникова); 2) передумови повноцінного сприймання дитиною музики (А. де Арісменді, А. Зіміна, Д. Кірнарська, О. Радинова, С. Шоломович).

Досвід музично-виконавської діяльності старших дошкільників визначається можливостями, схильностями, потребами та інтересами дітей цієї вікової категорії й охоплює різні сфери розвитку підростаючої особистості: емоції, відчуття, інтереси, діяльність (Н. Ветлугіна). Діти старшого дошкільного віку значно краще розуміють музику через власні діяльні реакції на неї. Тож досвід музично-виконавської діяльності реалізує одну з найважливіших функцій, яку виконує музика в житті дошкільника – практичну.

Виходячи з положень Ю.-Р. Б'єркволлі, М. Михайлової, О. Рудницької, Т. Тютюнникової, досвід музично-виконавської діяльності є, по суті, досвідом спілкування дітей і дорослих з музикою та з приводу музики. Процес такого спілкування наповнюється певним емоційним змістом (Н. Бергер, О. Ігнат'єва). У зв'язку з цим, досвід музично-виконавської діяльності старших дошкільників можна охарактеризувати як емоційний.

В основі музично-виконавської діяльності старших дошкільників має бути радість, оскільки саме приємні відчуття детермінують будь-яку діяльність дитини. Принцип радості найбільш повно реалізується в дитячому музичному виконавстві як грі, від якої діти отримують задоволення (А. де Арісменді, Д. Ельконін, Г. Рід, Т. Тютюнникова). Ігровий підхід являє собою єдино можливу форму накопичення дошкільнятами досвіду музично-виконавської діяльності, оскільки в умовах гри засвоєння способів музичних дій відбувається через спостереження, наслідування та спільну діяльність. У межах ігрового підходу особливо цінного значення набуває спільність дій дорослих і дітей (І. Бех, Л. Виноградов).

Згідно з положеннями О. Горшкової, С. Садовенко, Т. Тютюнникової, досвід дитини у виконавстві функціонує в тісному взаємозв'язку з її музично-творчим розвитком. Розширення досвіду в кожному з видів музичної діяльності, зокрема, і у виконавських, сприяє подальшому

урізноманітненню дій дошкільника, внаслідок чого наслідування ускладнюється перетворенням. З цієї точки зору в музично-виконавській діяльності старших дошкільників педагогічно доцільно орієнтуватись не лише на відтворення зразка, а й на імпровізацію.

Дидактичний зміст досвіду музично-виконавської діяльності старших дошкільників визначається комплексом спеціальних знань, умінь і навичок, що знаходяться у тісному взаємозв'язку з основними напрямками виконавського розвитку дошкільників: від збагачення перших уявлень про виконавство до вдосконалення фізичного розвитку дітей (Н. Ветлугіна, О. Гогоберідзе, В. Деркунська, О. Мініна).

Основні педагогічні принципи залучення дітей до виконавства: активна співучасть, усність, варіативність, імпровізаційність, позитивна емоційність, сюжетність, інтегративність. Означені принципи реалізовано при розробці та впровадженні експериментальної методики згідно із завданнями дослідження.

Виконавська музична діяльність дитини дошкільного віку – це сукупність загальних і спеціальних виконавських умінь.

Активне освоєння різних видів музичної діяльності підсилює інтенсивність переживань зростаючої особистості, розкриває багатий і різноманітний світ музичних образів. Отож, старший дошкільник, проявляючи творчість через різні види музичної діяльності, виражає себе, що є важливим моментом особистісного становлення. На основі особистісно орієнтованого підходу творче самовираження дошкільників у музичній діяльності визначено як прагнення і здатність дитини старшого дошкільного віку об'єктивувати своє «Я» в процесі слухання, співу, танцю, музичних іграх та рухах, грі на музичних інструментах.

Завдання естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку вимагає до будь-якого музичного твору, навіть найпростішого, ставлення як до твору мистецтва. Тому кожна пісня, танець мають виконуватися емоційно, виразно, викликати в дітей радість. Виразне виконання викликає в дітей бажання неодноразово повторювати пісні, танці, ігри, а також внести до них щось нове, що сприяє розвитку дитячої творчості. Крім того, пізнання дитиною краси му-

зики, її багатоманітної образності, засобів виразності залучає її до світу прекрасного, розвиває потребу вносити музику до свого життя. Важливим є врахування індивідуально-психологічних особливостей дитини в музично-естетичному вихованні, що реалізується як добір форм навчання, окремих завдань, орієнтованих на кожну дитину з урахуванням її психічних особливостей, рівня розвитку її здібностей тощо.

Правильно спланувати види музичної діяльності дітей, підготувати необхідні матеріали вихователю допомагають індивідуальні бесіди з дітьми. Напередодні її проведення дорослий має поцікавитися, чим би хотіла зайнятися завтра кожна дитина. Доцільно використати методичний прийом нагадування (Яке чудове свято нещодавно було! Як красиво співали і танцювали діти! А хто не танцював на святі, а хотів би? Хто хотів би заспівати?) Такий підхід відновлює в пам'яті дітей художні враження, викликає прагнення творити прекрасне.

Необхідною умовою успішності музичного виховання дітей є набуття ними досвіду в різних видах дитячої музичної діяльності: сприйнятті музики, вокалізаціях, музично-ритмічних рухах, грі на дитячих музичних інструментах. Успішно засвоївши їх, дошкільник здобуває своєрідний естетичний ключ, що дозволяє йому глибше проникнути у світ краси, відчути гармонію навколишнього.

Завдання становлення спеціальних виконавських умінь дошкільнят у музичній діяльності професійно може вирішити тільки фахівець, музичний педагог дошкільного закладу, в умовах комбінованих і домінуючих музичних занять. Існує чимало авторських розробок і технологій розвитку спеціальних співочих, танцювально-ритмічних, музично-ігрових умінь, умінь грати на дитячих музичних інструментах.

Дитяче виконавство (спів, музично-ритмічні рухи, вправи, ігри, танці, гра на дитячих музичних інструментах) припускає здатність дитини виразно, безпосередньо і щиро передавати настрій, характер музики і своє власне ставлення до неї. Основна риса виконавства – виразність, тобто здатність безпосередньо і природно передавати настрій твору, чистоту співочих інтонацій, точність і красу рухів.

Завдання виконавця пов'язані з необхідністю проникнення, розуміння характеру художнього образу та його інтерпретації для слухачів.

На відміну від виконавської діяльності дорослого, виконання музики дітьми дошкільного віку має свої особливості,

Участь у виконанні музичних творів - спів пісень, танці та рухи під музику, музичні ігри - найбільш природні для дитини способи спілкування з музичним мистецтвом.

Для дитини виконавська діяльність не є професійною. Вся система дошкільної музичної освіти орієнтована на розвиток в першу чергу музичних здібностей дітей, на розуміння музики і самовираження дитини в музиці.

Дитина, на відміну від дорослого виконавця, не прагне донести до глядача ідею, закладену в музичному творі композитором. Дошкільник насолоджується самим процесом участі в музичній діяльності, він грає в музику. І тільки до старшого дошкільного віку він досягає тієї межі між ігровою та мистецькою діяльністю, яка змушує його критично ставитися до продуктів своєї діяльності, перш ніж виносити їх на суд глядачів.

Музична виконавська діяльність дітей з точки зору навчання музиці традиційно розглядається як процес оволодіння дитиною спеціальними вміннями, що дозволяють йому правильно співати, танцювати, грати на музичних інструментах. Слід підкреслити, що розвиток дитини як суб'єкта дитячої музичної діяльності пов'язаний з цілісним оволодінням як спеціальними, так і загальними виконавськими вміннями.

Музично-виконавська діяльність дітей - це діяльність, пов'язана з розумінням і інтерпретацією музично-художнього образу.

Найбільш складною в музичному вихованні є проблема співвідношення загального напрямку з усіма іншими видами діяльності: співом, грою на музичних інструментах, музично-ритмічними вправами. Д. Кабалевський справедливо відзначав, що загальне спрямування музичного виховання має бути єдиним. Разом з тим кожен вид музичної діяльності є самостійним.

2. Спів як вид музичної діяльності.

Спів є найбільш масовим і доступним видом виконавства. На думку вітчизняних і зарубіжних педагогів, спів має велике виховне значення. Пісня – цінний засіб морально-естетичного виховання завдяки єдності музичного і літературного тексту. Діти залучаються до співу з малих років.

Досвід кращих педагогів Угорщини (К.Форраї) і Болгарії (В.Ніколової) показує, що в процесі навчання співу можна ознайомити старших дошкільників з елементами нотної грамоти.

Дошкільна педагогіка розглядає особливості дитячого співу з різних боків. З теоретичної точки зору охарактеризовані всі різновиди цієї діяльності: виконання, розспівування, спів як засіб введення в елементарну нотну грамоту (А.Катинене); встановлені прийоми подолання неточного інтонування на основі розвитку слуху (Р.Зінич). Охарактеризовані також можливості самостійного співу 4-річок (Т.Волчанська), показані цікаві прийоми залучення дитини до створення невеликих пісень-поспівок на різні тексти (А.Ходькова), розроблено систему індивідуально-диференційованого підходу до дитячого співу на заняттях (М.Вікат). Окрім цього, накопичений багатий педагогічний досвід.

Співоцькі можливості дошкільників невеликі, проте, починаючи з підспівування, вони виражають свої почуття, поступово оволодіваючи навичками співу, неголосно, правильно інтонують. Дітей вчать правильному звукоутворенню і диханню, ясній чіткій вимові слів – формують так звані вокальні навички. Крім того, навчають злагодженості і злитності звучання за часом, силою, характером (ансамбль). Це хорові навички, які є необхідними для колективного виконання, і лежать в основі виразного співу, формування слуху і голосу.

На музичних заняттях навчання співу проходить за різними формами.

Дітям 4-6 років перед розучуванням пісні часто дають тренувальні вправи, які активізують слухову увагу, невеликі поспівки або фрагменти пісень. Кожна вправа передбачає розвиток співочих навичок або музичного слуху. Наприклад, для того щоб навчити

правильно інтонувати, дітям пропонуються поспівки в найбільш зручній теситурі, з мелодичними зворотами, що повторюються, найчастіше побудованими на стійких звуках тієї чи іншої тональності. Ці маленькі пісеньки створені на трьох стійких звуках (соль, ля, сі) соль-мажорної тональності. Багаторазовий мелодичний зворот, який повторюється, допомагає дітям «закріпитися» на цих звуках і потім чисто їх відтворити.

Для формування правильного звукоутворення використовуються поспівки спокійного або швидкого характеру. Щоб досягти наспівності і подолати типове дитяче «гудіння», педагог вправляє дітей на основі українських народних пісень «Диби, диби», «Півник». Навичка легкого, рухливого звучання набувається на вправах відповідного характеру.

У піснях часто зустрічаються складні інтервальні ходи, стрибки. Впоратися з цим допомагають поспівки типу «Луна», «Гойдалки» О.Тілічєєвої. Виконуючи їх, діти вправляються в правильному інтонуванні сексти, септими та інших інтервалів.

Вправи-розспівування дають змогу дитині розрізнити висотні і ритмічні співвідношення звуків, зміну руху мелодії (уверх-униз, на одному звуці, через звук).

Співоцька діяльність на заняттях проявляється в слуханні, розу-чванні, виконанні пісень.

Сприйняття завжди є цілісним. Музика і слово, виступаючи в єдності, впливають на почуття і свідомість дитини. Повторне слухання пісні активізує її сприйняття і викликає бажання співати.

Розучування і виконання пісні займає основне місце і час у навчанні співу. Основним завданням навчання є зацікавити дітей, допомогти набути їм любов до співу. Навчання співу – процес складний, який вимагає певних зусиль як з боку дітей, так і з боку педагога (створити емоційну налаштованість дітей, спрямувавши їх на процес засвоєння мелодії).

У програмі із співу визначено завдання виховання і розвитку слуху і голосу, об'єм необхідних знань і навичок. Важливо, щоб ці знання і навички були співвіднесені з конкретним репертуаром.

Морально-естетичне виховання реалізується не тільки шляхом добору репертуару за тематикою, а й за емоційним настроєм. Тому перед кожною піснею пропонується проспівати з любов'ю, гордістю, радістю, жалем. Разом з тим важливо звертати увагу на ті вокальні навички, які потрібні для виразного виконання саме даної пісні, а також на ті з них, засвоєння яких виявляє певні складнощі.

Для вирішення всіх цих завдань педагогу необхідно використовувати комплекс різноманітних методичних прийомів.

При розучуванні пісень педагогу доводиться одночасно слідкувати за засвоєнням багатьох навичок. Тому він повинен чітко уявляти собі, які прийоми треба використати, щоб допомогти дитині краще засвоїти навички звукоутворення або чистого інтонування, співочого дихання або дикції. В роботі над звукоутворенням важливо показати дітям, як досягти правильного звучання, демонструючи їм показ дорослого або дитини, яка добре інтонує. Щоб досягти наспівності, треба добре виспівувати голосні а, о, у, е, і. З цією метою педагог проводить різні вокальні вправи.

Прийоми розвитку дикції, тобто правильної, ясної вимови багато в чому підказується літературним текстом. Кожна дитина повинна розуміти його зміст. Якщо зустрічаються складні для вимови слова, до них необхідно привернути увагу дітей, пояснити і повторити декілька разів.

Виразність виконання підсилюється, якщо виділяються і виразно виконуються ті уривки з пісні, де містяться звертання, відмічаються характерні ознаки образу, перераховуються епітети. Діти мають усвідомлено відтворювати виразні музично-поетичні інтонації.

Прийоми розвитку чистоти інтонації спрямовані на формування музично-слухових навичок, і перш за все слухового самоконтролю. Дитині пропонується вслухатися в мелодію, виконану дорослим або зіграну на фортепіано, наслідувати ці еталони і контролювати слухом свій спів.

При цьому дітям пропонують різні завдання (відповідно до вказівок):

✓ налаштуватися перед початком співу (педагог дає тон – перший звук пісні), відтворити звук, поступово вирівнюючи його;

✓ затриматися на виконанні одного звуку (за вказівкою руки диригента-педагога) і дослухатися, чи правильно звучить (особливо останній звук пісні);

✓ виконати перед розучуванням пісень знайомі поспівки в різних тональностях;

✓ проспівати декілька разів складні інтервали, які наявні в пісні (вимагаючи від усіх дітей точності виконання);

✓ вчити співати без супроводу (лише іноді в найбільш складних місцях дорослий своїм голосом підтримує мелодію або грає цей уривок на інструменті).

Зрештою педагог має навчити узгоджувати спів за темпом, ритмом, тембром і силою звучання в процесі колективного співу, дотримуватись чистої інтонації. Якщо діти це відчули і усвідомили, для них стає зрозуміло, чому святкову пісню потрібно співати радісно і урочисто, а колискову – ніжно і спокійно.

У процесі розучування пісень діти отримують прості знання про музику. Розповідаючи про зміст, характер пісні, даючи вказівки, як треба виконувати її, дітей знайомлять з деякими термінами, що визначають характер відтворення мелодії (наспівно, уривчасто), темп виконання (повільно, рухливо), динаміку (голосніше, тихіше). В результаті діти самі починають вживати такого роду позначення в своїх висловлюваннях.

Розучування кожної пісні проходить ряд етапів. Спочатку пісня має зацікавити дітей, захопити їх і викликати бажання співати її. Це досягається виразним виконанням пісні та образним поясненням педагога. Наступний етап передбачає засвоєння співочих навичок, розвиток голосу і слуху. Даний етап містить ряд занять: на одному з них окремо проспівуються складні мелодичні ходи; на іншому пошепки вимовляється лише текст пісні, ритмізований відповідно до мелодії; на третьому по черзі опитуються діти, які окремо виконують фрази; на четвертому пісня співається без супроводу. Таким чином пісня добре засвоюється, виразно виконується. Крім того, діти самі вчаться оцінювати якість свого співу, пісня поступово входить у життя дитини.

Для того, щоб окреслити послідовність засвоєння навичок, важливо проаналізувати пісню, визначити, над якими навичками необхідно працювати, а потім встановити послідовність занять, на яких буде розучуватися пісня.

Як правило, одночасно розучується декілька пісень: одну діти слухають вперше, другу починають розучувати, а третя добре засвоєна і виразно виконується. Тому важливо окреслити певну послідовність.

Заняття 1. Початкове прослуховування пісні. Бесіда, яка розкриває зміст пісні, її наспівний характер.

Заняття 2. Повторне слухання. Увага дітей звертається на заспів і приспів. У приспіві слова весь час повторюються, і діти починають підспівувати його.

Заняття 3. Розучується приспів, правильне виконання ритму. Педагог співає заспів, діти приспів. При цьому їхня увага повертається до різного виконання двох перших фраз.

Заняття 4. Виконання пісні легким, наспівним звуком. Індивідуальний і колективний спів. Оцінка виступів виконавців.

Заняття 5. Почерговий спів дітьми музичних фраз. Контролюється якість засвоєння пісні кожною дитиною. Виразне, колективне виконання пісні.

Послідовне розучування дозволяє дітям оволодіти навичками і різноманітними способами співочої діяльності. Якщо дитина із власної ініціативи поза заняттями заспіває знайому пісню, означає, що вона її полюбила.

Звичайно, поетапне навчання залежить від ступеня складності самої пісні. Однак, формуючи співочі уміння, слід на кожному занятті вносити нові, більш складні завдання.

На основі набутих умінь діти починають самостійно імпровізувати прості мелодії. Цікаво, що в молодшому віці вони на пропозицію педагога можуть залюбки заспівати лялькам свою «колискову». Дитяча творча діяльність розвивається природно залежно від віку, якщо, звичайно, в цьому напрямку ведеться відповідна робота.

Основним, у педагогічному керівництві є створення відповідних умов, які спонукають до безпосередності, свободи дітей при співі.

Важливо, щоб діти відчули здатність впоратися із запропонованими завданнями. Тому спочатку краще викликати більш активних і музикальних дітей, вдале виконання завдань якими викличе бажання до дій і інших дітей.

Отже, спів як вид музичної діяльності складається з вокальних і слухових вправ, розспівок, а також різних завдань на розрізнення звуковисотних і ритмічних співвідношень, поетапного розучування пісні, спрямованого на її послідовне засвоєння, на розвиток співочого голосу і слуху, пісенної творчості., формування її в маленьких «композиторів».

3. Музично-ритмічна діяльність

Різні музичні твори викликають у дітей емоційні переживання, певні настрої, під впливом яких рухи набувають відповідного характеру. Зв'язок між музикою і рухом не обмежується тільки узгодженістю їх загального характеру. Розвиток музичного образу, зіставлення контрастних і схожих музичних настроїв, ладова забарвленість, особливості ритмічного малюнка, динамічних відтінків, темп - все це може відбиватися і в русі.

Рух допомагає повніше сприймати музичний твір, який, у свою чергу, додає руху особливу виразність. У цій взаємодії музика займає провідне положення, рухи стають своєрідним засобом вираження художніх образів. Заняття ритмікою сприяють формуванню особистості дитини, її пізнавальної, вольової та емоційної сфер. Пізнавальні здібності розвиваються через те, що діти багато чого дізнаються завдяки різноманітній тематиці музичних ігор, хороводів, ознайомленню з художніми рухами. Однак, пізнавальні процеси під час занять ритмікою активізуються в тому випадку, якщо дитина може зосередитися на особливостях музичних засобів виразності. Чим складніший і об'ємніший музичний твір, чим більше рухів при цьому використовується, тим інтенсивніше розвивається слухова увага. Вона, у свою чергу, сприяє розвитку музичної пам'яті, що спирається на слуховий і руховий аналізатори. Виконуючи рухи під музику, діти подумки уявляють певний образ. Слід зазначити, що

кожного разу дитина вітворює музично-ігровий образ по-своєму і в нових, незвичайних зв'язках, комбінуючи елементи танцю, характерні риси персонажа, видозмінюючи їх у нових, незнайомих рухах, передає не тільки зовнішність і характер персонажів, а й ставлення до них. Так народжується творча уява, музично-ритмічна діяльність позитивно впливає на психологічний стан дитини.

Рухаючись під музику, діти вчатья повніше сприймати її і тим самим отримувати сильні враження від художніх творів, що сприяє розвитку їхньої уяви, поступовому формуванню смаку.

Діти шостого року життя у своїх висловлюваннях намагаються відзначити деякі зв'язки музики і руху. Слухаючи твір, вони можуть відновити в пам'яті послідовність рухів в іграх, хороводах, танцях. Діти відчувають і передають у рухах повторні, контрастні частини музики, фрази, якщо вони ясно визначені, симетричні й тривалі. З'являється рухова виразність у передачі музично - ігрових образів, точність і граціозність в танці. Дітям цього віку властиві творчі прояви у композиціях із знайомими танцювальними рухами у нових поєднаннях.

Добір музичних творів, казок, атрибутів, музичних інструментів, елементів костюмів, декорацій, варіантів рухів, пластичних уподібнень тощо. є основою для творчого моделювання, творчої інтерпретації образу, персонажа, простору, емоційних станів, колірних рішень.

Важливим є принцип інтеграції видів мистецтв і видів музичної діяльності у процесі музично-ігрового творчості.

Отже, поступово розвивається творча активність дітей через цілеспрямоване навчання, розширення музичного досвіду, активізації відчуттів, уяви і мислення. Так, в умовах цікавої, захоплюючої діяльності відбувається музично-естетичний розвиток дитини.

Музично-ритмічна діяльність умовно поділяється на дві підгрупи: сприйняття музики і відтворення її виразних властивостей у русі.

Перша група дій пов'язана з цілісним сприйняттям музики, яке поступово диференціюється, стає більш точним. Дитина починає виокремлювати найбільш яскраві засоби – регістри, динамічні, темпові нюанси, метричну пульсацію, акценти, ритмічні фігура-

ції і намагається зрозуміти структуру твору – мотив, фразу, речення.

Друга група дій спрямована на засвоєння рухових навичок у процесі музичних ігор, хороводів, танців. При цьому використовуються різні рухи з фізкультурних вправ (ходьба, біг, підскоки), драматизації (інсценування ігрових образів), танцю (доступні елементи народного танцю і сучасного балету).

Досягаючи виразного якісного виконання рухів дітьми, необхідно слідкувати за тим, щоб вони точно передавали особливості того чи іншого музичного твору.

Програма музично-ритмічних рухів, як і співу, містить музично-ритмічні вправи, музичні ігри, хороводи, танці, музично-ігрову і танцювальну творчість.

Відповідно до завдань і змісту програми дібраний і музичний матеріал.

Усі музично-ритмічні рухи (вправи, ігри, хороводи, танці) виконують загальне завдання – досягти злиття характеру руху і музики, хоча кожний вид ритмічних рухів має свої функції.

Призначення вправ – розвиток гімнастичних, танцювальних рухів, відпрацювання їхньої ритмічності, пластичності, оскільки на цих елементах побудовані ігри, хороводи, танці. Засвоївши дані елементи, діти невимушено і яскравіше проявляють себе в більш складних формах рухів.

Музичні ігри – провідна форма організації ритмічних рухів. Вони відповідають запитам дітей дошкільного віку. В основі гри найчастіше програмова музика, яка підказує хід дії сюжетної гри, музичну характеристику персонажів. Під час гри діти уявляють себе будівельниками, космонавтами, а урочиста музика надає особливого емоційного настрою цим діям. Вони то рибалки, які поєднані загальним намаганням (точно під музику) витягти улов, або вершники, які їдуть на конях, і стрімка, ритмічна, уривчаста музика надає їхнім рухам активного характеру.

Багато музичних ігор спочатку побудовані на зафіксованій послідовності рухів, продиктованій музичними засобами, а потім у гри

проводяться змагання на спритність, швидкість, моменти вільної невимушеної гри. Так, у грі «Шукай» після точних, безпосередньо пов'язаних з музикою побудов кожна дитина шукає собі пару; той, хто залишився сам, програє. Аналогічно побудована «Гра з кольоровими прапорцями», яка теж завершується змаганням дітей – хто швидше стане в коло.

Хороводи найчастіше проводять під народні пісні. Оскільки текст пісень підказує зміст і послідовність рухів, діти самостійно його інсценують відповідно до розвитку сюжету, виконуючи окремі ролі.

Танці зазвичай побудовані на зафіксованих рухах у певній послідовності і побудові (пари, коло), складаються із знайомих елементів рухів, які найчастіше повторюються на приспіві (що відповідає характеру, структурі музичних п'єс).

Методи і прийоми навчання співу і ритміки певною мірою схожі поміж собою. У тісному зв'язку використовуються різні методи, про які вже йшлося – наочно-слуховий (який передбачає художнє виконання педагогом музики), наочно-зоровий (показ ігор, танців або окремих елементів рухів) і словесний (образна розповідь про нову гру, танець, пояснення по ходу виконання рухів, нагадування про їх прийоми). Важливого значення набуває метод вправлення, багаторазового повторення. Він використовується не тільки при засвоєнні музично-ритмічних навичок, але і при самостійних діях дітей і виконанні ними творчих завдань.

Як і при навчанні співам, методика роботи з ритміки передбачає поетапне розучування репертуару (пісень, ігор, танців, особливо найбільш складних). Окрім цього, враховуються вікові особливості і індивідуальний розвиток дитини.

Усі ці методи і супутні з ними прийоми тісно пов'язані між собою і взаємодоповнюються, хоча є і особливі прийоми, які визначаються видами ритмічної діяльності та особливостями репертуару.

Розглянемо це на прикладі розучування музичних ігор. Перш за все дітей вчать слухати і вслухатися в музичний твір. Найчастіше це невеликі яскраві хороводні, маршові і ігрові пісні, а також інструментальні п'єси зображувального характеру. У даному випадку

цілісне сприйняття – це сприйняття музики і руху в єдності. В грі задіяні багато учасників, і показати її як щось ціле в сполученні з одночасним звучанням музики майже неможливо.

Для збереження цілісності сприйняття використовується не тільки показ, але і слово педагога, яке пояснює гру: в одних випадках він це робить в образній формі, в інших – в формі коротких ясних вказівок. Виправданим є такий прийом початкового ознайомлення дітей із грою: твір виконується повністю, дається короткий виклад гри, знову звучить музика, лише після цього діти починають діяти. Найчастіше до цього способу звертаються тоді, коли гра несюжетна, але разом з тим ясна за своїми діями і рухами.

Цим же способом можна скористатись при поясненні гри, що супроводжується піснею, текст якої підказує відповідні дії. Наприклад, попереднє виконання пісень «Подоляночка», «Ходить гарбуз по городу» створює цілісне враження про ті музично-ігрові образи, які дітям потрібно буде відтворити.

Якщо гра побудована таким чином, що в ній є різні ігрові образи і розгорнута дія, методичні прийоми розкриття дітям її змісту змінюються.

Виховання цілісного сприйняття не виключає, а, навпаки, передбачає подальшу роботу з дитиною над умінням виокремити засоби музичної виразності. Цілісне сприйняття засобів музичної виразності поглиблюється, коли дитина починає утримувати в свідомості окремі компоненти, які обумовлюють розвиток музичних образів (темпові, динамічні і ритмічні зміни).

Відповідно до засвоєння дітьми гри методичні прийоми повинні бути спрямовані на те, щоб допомогти дитині зрозуміти музичну тканину твору, адже його рухи безпосередньо відображають особливості музики.

Подальше розучування гри спрямоване на те, щоб на кожному занятті перед дітьми виникали нові завдання з виявлення особливостей твору, засвоєння необхідних для гри виразних рухів. В окремих випадках, коли гра складна, її можна видозмінити.

Отже, методи навчання різноманітні, варіативні, вони доповнюються численними прийомами. Кожна гра має свої особливості.

Методика розучування танців, хороводів аналогічна роботі над іграми. Треба створити атмосферу зацікавленості і дати загальне уявлення про танець. Виконавши твір, образно розповісти, показати рухи та їх послідовність. За необхідністю провести попередньо вправи, які готують до засвоєння складних рухів танцю.

Метод показу тих чи інших рухів (педагог дає певний еталон), необхідний, проте важливішу роль відіграють прийоми, які стимулюють розвиток самостійних дій. Уже після початкового прослуховування твору педагог спонукає дітей розкрити його образний зміст, висловити пропозиції щодо рухів під цю музику.

4. Гра на дитячих музичних інструментах

Охарактеризуємо ще один вид виконавської діяльності – гру на дитячих музичних інструментах. Спочатку цей вид діяльності носив прикладний характер. Гра на музичних інструментах супроводжувала різні ігри дітей, в яких зображувався, наприклад, «стукіт підків» (кастаньети) або «маршируючі солдати» (барабан). Оркестр складався в основному з ударних інструментів.

У дошкільній педагогіці дитяче музикування знайшло широке використання. Розроблено педагогічні вимоги до дитячих інструментів, методику навчання гри на окремих інструментах.

Таким чином, у дитини, окрім співу і музично-ритмічних рухів, з'явилась ще одна можливість практичного вираження своїх творів у процесі музикування.

Перш за все дітей знайомлять з різними інструментами, називають, виконують певну мелодію, звертаючи увагу на темброву забарвленість кожного (дзвінкий тембр у металофонів, ніжний у трикутників, звучний у акордеонів), пояснюють знаходження високих і низьких звуків, демонструють прийоми гри.

Ці вимоги нескладні, і всі дії дитини спрямовані на правильне і точне їх виконання. Діти прислухаються до відтворених звуків,

контролюючи себе слухом, зором, рухами рук, намагаються не допускати або виправляти помилки.

Можна сформулювати такі програмні вимоги.

До кінця перебування в дитячому садку діти мають знати: назви інструментів; характер звучання інструментів, чути і розрізняти, в яких фрагментах п'єси вони звучать; правила користування інструментами та їх зберігання; прийоми гри на різних музичних інструментах і володіння найпростішими прийомами гри на них (наприклад м'яким рухом кисті при грі молоточком на металофоні, ксилофоні, медіатором на цитрі); розміщення високих і низьких звуків на різних інструментах.

Окрім цього, вони повинні: правильно використовувати дишання, граючи на тріолах, кларнетах, сопілках, засвоїти зручну аплікатуру, граючи на акордеонах, баяні, піаніно, приглушувати звучання тарілки, трикутників, правильно тримати руки при грі на бубоні, барабані, змахувати кастаньєтами, маракасами; грати в ансамблі, дотримуючись загальної динаміки, темпу, своєчасно вступати і закінчувати гру; користуватися елементарними динамічними відтінками; грати індивідуально прості пісеньки, поспівки; добирати на слух добре відомі пісеньки, поспівки; імпровізувати ритмічні і мелодичні поспівки.

Зазвичай застосовується така послідовність у навчанні. Спочатку діти знайомляться із зовнішнім виглядом одного інструмента і прийомами гри на ньому. Поступово в самостійній діяльності діти засвоюють прийоми гри. Індивідуально або невеликими групами вони виконують поспівки. Коли всі діти ознайомляться з інструментом і будуть грати ту чи іншу поспівку, можна поєднати всю групу дітей.

Музичний репертуар добирається таким чином, щоб діти спочатку грали на одній пластинці або клавіші, виконували лише ритмічний малюнок п'єси. Потім з дітьми розучують прості мелодії, які складаються з 2-3 сусідніх звуків.

Дії того, хто грає, можуть бути репродуктивними і творчими. В першому випадку мелодичний малюнок, ритм, пісня відтворю-

ються точно, в іншому – на слух, діти починають мелодію з різних звуків («транспонують»), імпровізують власні мелодії.

Музикування проходить по-різному: індивідуально, в невеликому ансамблі або оркестрі. Однак всі ці види діяльності вимагають від кожної дитини практичних навичок гри, знання можливостей інструментів. Діючи за власною ініціативою, вона виконує ті поспівки, які для неї найбільш цікаві, вправляється в певному виконавському прийомі. Участь в ансамблі, оркестрі висуває нові, більш складні завдання. Дитина, виконуючи свою «партію», має бути уважною, щоб вчасно вступити, додержуючись загального темпу і динаміки.

Насамкінець необхідно підкреслити – спів, ритміка, гра на дитячих музичних інструментах мають бути виразними і безпосередніми.

Запитання для самопідготовки

1. У чому різниця між вокальними і хоровими навичками?
2. Дайте оцінку ритміки для розвитку музичного сприйняття і виразності рухів.
3. Проаналізуйте зміст навчання дітей гри на дитячих музичних інструментах.
4. У чому своєрідність дитячої музично-виконавської діяльності?
5. У чому необхідність розвитку загальних виконавських умінь дошкільника для успішної музично-виконавської діяльності?
6. Розкрийте зміст співпраці фахівців і вихователів у дитячому садку з розвитку загальних і спеціальних музично-виконавських умінь дошкільнят.
7. Як визначити дитину-виконавця в групі дітей?
8. Чи потрібно вчити дитину виконавської діяльності? Чому?
9. Назвіть вміння, від яких залежить успішність будь-якого виду дитячої виконавської діяльності.

Дитяча музична творчість. Особливості, шляхи формування

У вихованні дитини, педагогіка вирішує основне завдання — формування людини гармонійно розвиненої, діяльної, активної. Мистецтво, зокрема музичне, займає в цьому важливе місце.

Існує думка, що витoki творчих музикальних проявів закладаються вже в ранньому дитинстві.

У роботах Н.Ветлугіної, Л.Виготського, Б.Теплова підкреслюється, що художня діяльність у дошкільному віці не може бути повноцінною, якщо її розвиток обмежується формуванням художнього сприйняття і виконання. Для загального художнього розвитку дитини, на думку Б.Теплова, дуже корисно залучати її не тільки в «сенсорну», а й у творчу діяльність, і це «цілком природно для дитини і цілком відповідає її потребам і можливостям».

«Під творчою діяльністю дітей розуміється не стільки сам предметний результат, тобто дитячі твори, скільки творчий процес, що припускає розвиток уміння і навичок естетичного художнього сприйняття - мистецтва співпереживання, а також пробудження на цій основі здібностей до імпровізації, до продуктивного самовираження», - відзначає Н.Ветлугіна.

Результат дитячої творчості, тобто створення твору чи образу, має свої особливості, оскільки твори дітей часто не можна назвати принципово новими, такими, що мають суспільну цінність.

У своїй художній творчості малюк активно відкриває щось нове для себе, а для оточуючих - нове про себе.

Н.Ветлугіна виділяє такі критерії творчого початку в художній діяльності дітей.

✓ Ставлення дітей до творчості, їхні інтереси та здібності. Вони характеризуються тим, що мотиви діяльності пов'язані з її результатами, виникає інтерес до творчості, розвивається творча уява та спеціальні художні здібності.

✓ Якість способів творчих дій. Дитина діє, змінюючи, доповнюючи і комбінуючи відомі елементи, застосовує вміння в нових умовах, знаходить нові варіанти вирішення творчих завдань.

✓ Якість продукції дитячої художньої творчості. Твору дитини притаманний індивідуальний «почерк», власне ставлення і адекватність виразно-образотворчих засобів втілення образу.

До продуктів дитячої музичної творчості можна віднести спроби створення оригінальних мелодій та оригінальних пластичних перетвілень. При цьому діти часто комбінують уже відомі мелодійні ходи, імпровізують на їх основі, з легкістю наспівують або «підтанцювують», ритмізуючи результати свого самовираження.

До продуктів дитячої творчості можна також віднести спроби індивідуального втілення, інтерпретації музичного образу, представленого в пісні, танці, грі.

Сам творчий акт дитини схожий за структурою на творчість художника, хоча в той же час його відрізняє згорнутість у часі, тобто етапи задуму і його втілення часто бувають злиті воєдино, дитина «творить в один прийом». Виникнення задуму пов'язано в дошкільника, з одного боку, з його психічними особливостями і рівнем засвоєння попереднього досвіду, а з іншого - залежить від умов організації безпосередньої ситуації творчості. Велика роль тут відводиться педагогу, який таким чином організує спільну з дитиною діяльність, щоб вона сприяла появі «атмосфери творчості».

Процес власне реалізації задуму часто має імпровізаційний характер, що є наслідком безпосередньої емоційної реакції дитини на народження задуму. Поштовхом до самовираження в дітей є емоції і інтуїція, аналітичний же аспект у створенні твору для дитини великого значення не має.

Елементарна імпровізація доступна всім дітям. Це і ритмічне, пластичне втілення музичного образу; і пошуки, фантазування слів і мелодійних ходів пісні; і творення дитячих приказок, прислів'їв, поспівок; і образне бачення та слухання музики.

Генетичною основою виникнення дитячої художньої творчості є гра. Одна з головних особливостей ігрової діяльності полягає в її активно-творчому характері, тому що вона завжди пов'язана не тільки з правилами, але й вигадкою, винахідливістю, з творчим началом.

Ядром художньої діяльності є художній образ як своєрідний спосіб передачі явищ дійсності. Найперші спроби створити образ можна спостерігати в процесі виконання дитиною ролі в сюжетно-рольовій грі.

Багато спільного між грою дитини і грою актора знаходили Л.Виготський, П.Антокольський, К.Станіславський, відзначаючи, що гра з віком трансформується в спосіб художнього самовираження і існує в дорослому житті у формі театру.

Але ототожнювати гру і мистецтво не можна, оскільки ігрова діяльність має інші функції. Ігри, які межують з мистецтвом, О.Леонтєв назвав «граничними», оскільки вони мають характер «передестетичної» діяльності. По-перше, в них змінений мотив діяльності, і відбуваються вони не заради процесу, а спрямовані на результат, кінцевий продукт - якісне виконання ролі. Інтерес дитини спрямований на те, яким чином вона це робить. По-друге, при передачі дій персонажів діти шукають їхні характерні риси, що властиво художньому образу.

До розряду граничних ігор можна віднести ігри-драматизації, театралізовані ігри, ігри-хороводи, які є однією з форм переходу до продуктивної, а саме художньої діяльності.

Зміст навчання творчості визначається специфікою мистецтва, що включає певний обсяг знань як загальнопізнавального, так і мистецтвознавчого характеру. Особливість їх передачі полягає в тому, що вони не просто засвоюються дітьми, а в процесі засвоєння формується естетичне ставлення до них і образне сприйняття дійсності, тобто художнє сприйняття. Крім цього, в зміст навчання входять специфічні вміння передавати образ особливими засобами художньої виразності і комбінувати їх у нових ситуаціях, тобто вміння самостійно творчо виконувати. Таким чином, формування в процесі навчання художнього сприйняття і виразного виконання є підготовчими етапами власної продуктивної творчості.

Особливістю навчання творчості є її спрямованість на цілісну природу дитини. Йдеться про розвиток психічних процесів, пов'язаних з творчістю, в першу чергу, з уявою і накопиченням дитиною музичного досвіду.

Дитина легко розвивається і навчається у творчості, що пов'язано:

- ✓ з її постійною готовністю до дії;
- ✓ з неординарністю мислення, сприйняття і уяви;
- ✓ з вірою у власні сили, які повинен зміцнювати і підтримувати педагог;
- ✓ з безпосередністю й емоційністю сприйняття музичних образів.

У співі дитяча творчість виникає мимовільно, за власною ініціативою. Ці прояви з'являються дуже рано, що дозволяє запропонувати дитині творчі завдання: придумати свою мелодію на заданий текст; відтворити нескладний мотив без слів, враховуючи жанровий характер (марш, вальс); передати сумний або веселий настрій.

Формування пісенної творчості відбувається поетапно.

На першому етапі – це спроби наслідувати звуки, які чули неодноразово. Ось звучить барабан (трам-та-ра-рам-та). А ось лялька – її треба покласти спати і заспівати для неї свою колискову (ля-ля-ля). Послухаємо: хто краще заспіває – створить свою пісеньку, тоді її можна виконати всім разом.

Наступний етап творчості – музичні запитання і відповіді. Ведеться діалог в ігровій формі. Педагог спочатку читає текст, потім дає запитання: «Що ти хочеш, кішечка?». Діти відповідають: «Молочка трішечки». У своїх відповідях вони мають віднайти різноманітні вирази інтонації – жалібні, прохальні, сердиті. Педагог говорить, що це можна заспівати, і пропонує послухати, як створив цю розмову композитор. Виконується пісня «Зайчик, де ти був?» «Тепер і ми з вами будемо вести «музичну розмову», - говорить вихователь і починає співати, а дитина має придумати свою мелодію у відповідь. Діти слухають і відповідають, кому вдалося краще виконати завдання, а хто просто повторює мелодію, яку створив композитор. Виконуючи ці творчі завдання на декількох заняттях підряд, діти звикають до них, хоча спочатку вони здаються їм дуже складними.

Інший етап – підведення дітей до імпровізації на заданий текст. Тут важливо знайти і співставити два контрастні за настроєм тексти. Ці тексти мають бути короткими і образними. Педагог може нагада-

ти, що в минулому році вже створювали такі пісеньки, і виконати пісні-зразки «Восени», «Навесні» Г.Зінгера. Діти співають на цей текст свої імпровізації.

Аналогічні тексти (іноді з однієї фрази) легко можна знайти в численних збірках. Діти вже без зразка створюють свої мелодії, а іноді і свій текст.

Подальший етап – запропонувати створити п'єси не тільки на заданий текст, але й заспівати їх у певному жанрі: марш-танець-коліскова пісня. Зразки для них уже створені, методика використання яких залишається такою ж.

Діти із задоволенням імпровізують, і ця творчість приносить їм радість. Засвоївши спосіб пісенних імпровізацій, діти залюбки використовують його в своїх іграх. Пісня входить у життя дитини.

На основі набутого досвіду діти залучаються до музично-ігрової, танцювальної творчості в цьому напрямі. Тут їхні творчі прояви особливо продуктивні.

Під час передачі образних рухів у хороводі або грі в дітей більше можливостей проявити свої здібності і уміння, самостійні і творчі дії. Не завжди дітям пропонується готовий зміст гри, хороводу, танцю, навпаки, часто самі діти вигадують рухи, а дорослий їх потім тільки уточнює і оцінює.

У музичній грі дії персонажів підказані програмовою п'єсою. Інсценування пісень також пов'язане із змістом. Тут можливими є стереотипні рухи, але творчими їх можна назвати лише в тому випадку, якщо дитина придумала оригінальний рух, передала характерної звички персонажу відповідно до музики і літературного тексту.

Танцювальна творчість проявляється в умінні дітей комбінувати знайомі елементи танцю, створювати власні рухи, придумувати простий танець на зразок польки.

Можливими є різноманітні прийоми активізації ігрової творчості дітей.

Дітям пропонують виконати вправи з уявними предметами («Пограйте у м'яча», «Пограйте у сніжки»), при цьому нагадують

життєві ситуації, в яких відбуваються ці ігри, і виконують відповідну програмову музику.

Проводяться ігри, вправи «Вгадай, що ми показуємо». Одні діти вигадують і демонструють рухи, попередньо домовившись з педагогом про відповідний супровід. Інші відгадують, які рухи були виконані. Або діти по чергово танцюють, і кожний повинен виконати новий рух. Виграє той, хто вигадав більше рухів.

Формувати музично-ігрову творчість можна шляхом творчих завдань з наступним ускладненням. Якщо в одному віці дітям пропонують завдання на втілення характерних рухів окремих персонажів, то в більш старшому віці можна запропонувати дібрати виразні рухи, які передають різні образи. Наприклад, відзначити м'які рухи котика і різкі – козлика («Котик і козлик» О. Тілічєєвої).

У більш складних завданнях персонажі гри вступають іноді в дружні, іноді в конфліктні ситуації. Діти відчують і передають боязливість зайчика при появі мисливця («Мисливці і зайці» О. Тілічєєвої), радісне намагання допомогти мурасі («Допоможіть!» О. Тілічєєвої), і задоволення від сумісних дій у грі хлопчика із сестричками («Я маю сестричок семеро» О. Тілічєєвої).

І насамкінець, дітям пропонують самостійно створити гру, продумати послідовність епізодів і дій персонажів.

Завдання для танцювальної творчості також мають свою лінію ускладнення. Загальним для всіх завдань є послухати музику, визначити її характер, настрій, форму і окреслити можливі варіанти побудови танцю. Обговорення може бути загальним, коли одне речення доповнюється іншим або діти невеликими групами «створюють» свій танець, щоб потім визначити, чий варіант танцю більш вдалий. Варіант, який сподобався більше, можна розучити всією групою, намагаючись виразно його виконати не тільки на заняттях, але і на святі.

Таким чином, дитяча музична творчість має широкий діапазон. Вона активізує фантазію дитини, спонукає до досягнення самостійно поставленої мети, пошук для втілення свого задуму в різних формах і навіть сприяє навчанню, кращому засвоєнню пісень,

танців, ігор, хороводів. Старші дошкільники можуть, наприклад, самостійно скласти невелику «партитуру» для оркестру: послухати п'єсу, окремі частини виконати на тих чи інших інструментах, проявляючи свою індивідуальність достатньо яскраво і вільно.

Запитання до самопідготовки

1. Охарактеризуйте різні види дитячої музичної творчості
2. Доведіть, що творчість - це вид дитячої музичної діяльності.
3. У чому полягає сутність творчості в музично-виконавській діяльності дітей?
4. За якими критеріями потрібно здійснювати оцінку продуктів дитячої музичної творчості?
5. Яка специфіка організації дитячої творчої діяльності музичним педагогом і вихователем ЗДО?
6. Чи потрібно вчити дитину-дошкільника музичній творчості?
7. Які передумови музично-творчої діяльності в дошкільному дитинстві?
8. У чому своєрідність музично-творчої діяльності в дошкільному дитинстві?
9. Розкрийте імпровізаційний та ігровий характер дитячої музичної творчості.

Музично-освітня діяльність

У дошкільних закладах діти не тільки навчаються практичним музичним умінням і навичкам, але й отримують необхідні знання про музику, способи музичної діяльності. Завдання музичного виховання дітей (розвиток музичних здібностей, формування основ музичної культури) можна вирішити за допомогою різних видів діяльності.

Для розвитку музичних здібностей дітям необхідні певні знання. Розвиток ладового почуття (розрізнення характеру твору, окремих частин, фраз, інтонацій) передбачає знання того, що змістом музики є почуття, настрої, його зміна, що зображення в музиці певних явищ навколишнього світу завжди має конкретне емоційне забарвлення, що засоби музичної виразності (мажорний, мінорний лад, різний тембр, динаміка, інтонація) створюють певний настрій - ніжний або грізний, веселий або урочистий, що музичну форму (кількість частин у творі) визначає зміна емоційного забарвлення музики, зміна характеру інтонації в окремих частинах.

Для формування музично-слухових уявлень важливими є знання про те, що музичні звуки мають різну висоту, що мелодія складається із звуків, які рухаються уверх, униз, повторюються на одній висоті.

Розвиток почуття ритму передбачає знання того, що музичні звуки мають різну тривалість - бувають довгими, короткими, що вони рухаються і їх чергування може бути помірним, спокійним або більш активним, стрибкоподібним, з різкою зміною коротких і тривалих нот, що ритм впливає на характер музики, її емоційне забарвлення, робить більш упізнаними різні жанри (завдяки ритму ми можемо відрізнити вальс від польки, полонезу).

Вирішення іншого завдання музичного виховання - розвиток основ музичної культури - передбачає формування у дітей музично-естетичної свідомості (потреб, установок, інтересів, почуттів, оцінок) у різних видах музичної діяльності.

Якість музично-естетичної свідомості людини обумовлюють її музична ерудиція, знання елементарних засобів музичної виразності, уміння їх інтерпретувати і впізнавати. Тому педагог повинен

знайомити дітей з музичними творами, різними за стилями, жанрами, формами, епохами, можливістю застосовувати свій досвід сприйняття у виконавстві, творчості, давати доступні віку знання про музику, адже музично-естетична свідомість у дітей проявляється через ставлення до музики.

Розповіді педагога про музику різних стилів, епох, життєвий уклад, смаки, звичаї, людей, які жили в різні часи, що супроводжуються музикою, показом ілюстрацій, репродукцій картин, - зацікавлюють дітей, створюють установку на сприйняття музики, поглиблюють почуття, емоційні реакції на музику.

Формування мотивованої оцінки музичних творів, окрім накопичення слухового досвіду, передбачає певні знання про музику, її види (народна, класична; вокальна, інструментальна); музичні інструменти, засоби музичної виразності, музичні жанри, форми, накопичення «емоційного словника» (для характеристики настрою, вираженого в творі, окремих частинах), володіння деякими музичними термінами (регістр, темп, фраза, частина, вступ).

Музично-естетична свідомість формується в різних видах музичної діяльності - сприйнятті, виконавстві, творчості, освітній діяльності. Знання, відомості про музику даються в процесі сприйняття музики, виконавства, творчості.

Музично-освітня діяльність сприяє засвоєнню дітьми елементарних відомостей про музику, її виразних особливостей.

Перша група знань дає розуміння, що музика завжди виражає певні почуття, думки, вона ніби розповідає про щось і тому є такою різною за своїм характером, настроєм.

Слухаючи музичні твори, можна спостерігати, що вони весь час змінюються, чергуються схожі і контрастні уривки, виокремлюються музичні фрази, частини.

Увага дітей звертається на те, що музика «розмовляє» своєю «мовою», за допомогою своїх засобів (мелодія, темпові, регістрові зміни, ритм). Не всі ці терміни пояснюються або навіть називаються, але основна думка про єдність змісту і форми творів доступно пояснюється. Дитина починає розуміти, що, наприклад, сум виражається

тихим звучанням, повільним темпом, сумною виразною інтонацією мелодії. Навіть молодші дошкільники правильно визначають контрастний настрій (сумна, весела музика), отже, розуміють значення засобів музичної виразності.

Дітям повідомляють, що музику створюють композитори, народ, називають найбільш відомих авторів, їхні твори.

Кожний вид музичної діяльності (як і розвиток музичних здібностей) вимагає певних знань. Для розвитку музичного сприйняття потрібні знання загального плану про саму музику, композиторів, музичні інструменти, жанри. Діти слухають різну за характером музику (веселу, сумну, ніжну, спокійну). Педагог пояснює, за допомогою яких засобів передається настрій музики, яке значення ладу, мелодії, темпу, динаміки. Діти починають розуміти, за якими ознаками можна співставляти, порівнювати музичні твори, якими термінами треба користуватись при цьому.

За умови високого рівня сприйнятливості діти вслухаються в кожен фразу музичного твору, розрізняють жанри, характер, зміст, мають міцні знання про видатних українських і зарубіжних композиторів, про народну, класичну і сучасну музику, про різні жанри; уміють виділити фрагменти, що мають переважне значення для емоційного змісту музики, розуміють зв'язок між окремими музичними фразами, відчувають зміну настрою в музиці, динаміку музичного образу і засобів його втілення.

Музично-освітня діяльність спрямована на набуття певного запасу навичок і умінь у різних видах виконавства. Для розвитку виконавства потрібні спеціальні знання про способи, виконавські прийоми, засоби виразності, музичні жанри.

Навчаючись співам, діти набувають знання, необхідні для оволодіння співочими навичками (звукоутворення, дихання, дикція, чистота інтонації, ансамбль). Дітям пояснюють, як потрібно правильно сидіти під час співу, яким звуком співати (наспівно, легко, протяжно), як правильно брати і розподіляти дихання, як виразно і чітко промовляти текст пісні, з якими динамічними відтінками, нюансами, в якому темпі пісня прозвучить найбільш яскраво.

Навчаючись співу, дитина знайомиться з характером сольного і хорового звучання. Приходить до знання, що пісні виконуються протяжно, відривчасто, наспівно, легко; слова вимовляються ясно, виразно, чітко. Мелодія постійно розвивається: рухається вверх-униз, в ній зустрічаються звуки високі, низькі, однакові. Звуки відрізняються за своєю тривалістю: одні короткі, інші тривалі. Діти отримують уявлення про будову пісні, її форму (одно-, дво-, тричастинна). Вони визначають і називають заспів, приспів, вступ, заключення.

Деякі знання дитина пізнає в процесі навчання музично-ритмічних рухів. У музично-ритмічній діяльності дошкільники засвоюють різні рухи і способи їх виконання, що також вимагає спеціальних знань: про злитність характеру музики і рухів, про виразність ігрового образу і його залежність від характеру музики, від засобів музичної виразності (темпу, динаміки, акцентів, регістру, пауз). Діти знайомляться з назвами танцювальних кроків (підскоки, крок польки, галоп, перемінний крок), засвоюють назви танців, хороводів.

Увага дітей звертається на відповідність характеру музики і руху, тобто на те, що чіткому, швидкому, легкому, стрімкому характеру твору мають відповідати такого ж характеру рухи (біг, ходьба, підскоки).

Дошкільники усвідомлено сприймають і виразність ігрового образу, який залежить від особливостей музичної мови. Дитина поступово розуміє, що відповідно до кожної частини твору, кожної фрази треба змінювати шиккування, напрямок руху, його вид (крок, підскок) або характер (плинний, рухливий).

Так встановлюється поняття про структуру твору. Діти вчать-ся розрізняти найбільш характерні ознаки програмової музики, слідкувати за варіаційною обробкою народної мелодії, яка прямо залежить від літературного тексту, і, окрім цього, вони отримують елементарні уявлення про жанри танцювальної музики. Звичайно, всі ці знання різні за ступенем складності. Наприклад, діти 5-6 років відрізняють і називають польку, вальс, народний танець і деякі

їхні характерні ознаки. Вони можуть співставити музичну фразу з мовною. Знають найпростіші динамічні відтінки (голосніше, тихіше, підсилюючи, замовкаючи), темпові позначення (швидко, повільно, прискорюючи, уповільнюючи), регістри (високий, середній, низький).

Навчаючись грі на музичних інструментах, діти також отримують певні знання про тембри, способи звуковидобування, прийоми гри на різних інструментах. Наприклад, на металофоні це прийоми стаккато, гліссандо; на бубоні - удари рукою, пальцями залежно від характеру музики. Діти пізнають, як правильно тримати молоточок для металофона, медіатор для гри на цитрі, арфі, бандурі.

У сфері початкового ознайомлення з нотною грамотою старшим дошкільникам дають в основному практичні вправи для розвитку музичного слуху або співочої інтонації (з метою розуміння їхніх висотних і ритмічних співвідношень).

У музично-освітній діяльності яскраво виявляється взаємозв'язок методів навчання:

Наочно-слуховий метод (звучання твору в «живому» виконанні або в грамзаписі) завжди супроводжує розповідь про музику, полегшує засвоєння певних знань, зацікавлює дітей, надає навчанню проблемного характеру.

Наочно-зоровий метод передбачає показ репродукцій картин, іграшок, зображень інструментів, портретів композиторів. Опора на зорову наочність значно полегшує засвоєння музичних знань. Виконання цієї задачі вимагає створення музичних куточків у старших групах, де розміщують дитячі музичні інструменти, музично-дидактичні ігри, атрибути і костюми до музичних казок.

Словесний метод застосовують, коли повідомляють дітям різні відомості про музику, пояснюють її зміст, роз'яснюють, як застосувати той або інший прийом виконання, оволодіти певними навичками.

Використовуючи практичний метод (показ прийомів виконання, варіантів творчих імпровізацій тощо), розповідають дітям про способи дій, необхідних у виконавській і творчій діяльності. Цей метод допомагає дітям не тільки засвоїти музичні знання, але й

закріпити їх на власному досвіді. Практичні прийоми - оркестровка, передача характеру музики в русі - дозволяє глибше відчувати й усвідомити значення засобів музичної виразності: акценту, динаміки, пауз тощо.

Різні форми організації збагачують зміст діяльності і методи керівництва нею. До форм музичної діяльності дітей відносяться: заняття, музика в повсякденному житті дитячого закладу, музичне виховання в сім'ї. Музично-освітня діяльність не має свого власного місця в структурі музичних занять. Відомості про музику і способи дій діти одержують упродовж усього заняття. Серед таких видів занять, як традиційні, домінуючі, комплексні, тематичні, саме тематичні заняття пов'язані з самою музикою, дозволяють дати дітям уявлення про музичне мистецтво, виразні можливості музичної мови, познайомити їх з музичними інструментами.

Оскільки заняття не завжди дозволяють включати розгорнуті бесіди про музику, творчість багатьох композиторів – важливою є і така форма роботи, як музика в повсякденному житті дитячого закладу. Вона включає використання музики в побуті (слухання грамзаписів), музично-дидактичні ігри, різні види розваг і свят (тематичні музичні вечори, бесіди-концерти, музичні вітальні).

Музичні поняття і терміни діти засвоюють поступово, починаючи з раннього і молодшого дошкільного віку. Спочатку діти не використовують їх у мові, а лише вчать розуміти. Педагог пояснює нові поняття, ілюструє їх музикою, образним словом, зоровою наочністю. У подальшому деякі терміни входять до активного словника дошкільника.

Отже, музичний розвиток старших дошкільників може бути повноцінним тільки за наявності у них певного об'єму знань про музику.

Формування знань повинне відповідати таким вимогам:

✓ на перших етапах повідомляються знання, які сприяють усвідомленню дітьми емоційно-образного змісту музики, потім - особливостей музичних жанрів і форм, далі - знання, що стосуються найяскравіших засобів музичної виразності;

✓ повідомлення знань про музику відбувається безпосередньо у зв'язку з прослуховуванням кожного конкретного твору, попередньо або завершуючи його;

✓ об'єм знань про музику організовується й упорядковується на основі засвоєння словника музичних термінів.

Нові відомості подають у різних поєднаннях з відомостями, засвоєними дітьми раніше. Для підтримки уваги завдання варіюються, змінюється їх послідовність і способи виконання. Формуванню уміння вслухатися в музичні образи і засоби виразності сприяє використання музично-дидактичних ігор, музичні загадки на розрізнення виразних засобів, ігрові ситуації з використанням прийому контрастної зміни регістра, темпу, динаміки для усвідомлення дітьми їх виразного значення.

Музично-освітні знання в процесі сприйняття музики легко і міцно засвоюються дітьми за умови їх планомірного і послідовного викладу, цілеспрямованого керівництва навчанням. Повідомлення знань за темами в певній послідовності організовує всю виховно-освітню роботу, робить її більш ефективною. Проте розподіл матеріалу за темами має умовний характер, оскільки під час вивчення кожної теми необхідно спиратися на знання, одержані дітьми у зв'язку з іншими темами.

У зміст первинних знань про музику, які повинні засвоїти діти в процесі навчання, включають:

✓ знання про можливість і особливості віддзеркалення в музиці навколишньої дійсності;

✓ ідейно-емоційний зміст музичних творів, доступних для дитячого сприйняття;

✓ загальні відомості про види музики, різноманітність і специфіку окремих жанрів;

✓ первинні відомості про народну творчість, композиторів, що творять для дітей;

✓ відомості, пов'язані з елементами музичної мови та їх виразними можливостями, з культурою слухання музичних творів.

Таким чином, музично-освітній вид діяльності має в основному прикладний характер, але він принципово важливий тому, що робить весь процес залучення дитини до музики усвідомленим.

Запитання для самоперевірки

1. Які музично-освітні знання набувають діти дошкільного віку у процесі слухання музики?
2. Які музично-освітні знання набувають діти дошкільного віку у процесі виконавства?
3. Які музично-освітні знання набувають діти дошкільного віку у процесі музичних занять?
4. Дослідіть, яким чином виявляється взаємозв'язок методів навчання в музично-освітній діяльності.
5. Назвіть вимоги до формування музично-освітніх знань.

Музично-дидактичні ігри

- 1. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей дитини.*
- 2. Використання музично-дидактичних ігор на заняттях та під час свят і розваг.*
- 3. Музично-дидактичні ігри і самостійна діяльність дошкільників.*

1. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей дитини

Музично-дидактичні ігри розглядаються в педагогіці як засіб розвитку музичного слуху, активізації розумових процесів, виховання моральних якостей особистості.

Дидактичні ігри здавна застосовувалися з метою сенсорного виховання дітей (Ф.Фребель, М.Монтессорі та ін.). Однак, як зазначалося О.Запорожцем, О.Усовою, ігри використовувалися без тісного зв'язку з основними видами дитячої діяльності, що значно знижувало загальну ефективність сенсорного розвитку дітей.

Наприкінці шістдесятих років ХХ століття група радянських психологів і педагогів (О. Запорожець, О. Усова, Н. Сакуліна, М. Подд'яков, Н. Ветлугіна, Л. Венгер) розпочала розробку проблеми сенсорного виховання в процесі різноманітних видів дитячої діяльності. Було знайдено підхід до розробки дидактичної гри, розкрито основні її завдання, виділена навчально-ігрова структура.

Великий внесок у дошкільну педагогіку з використання дидактичних ігор внесли А.Бондаренко (теорія дидактичних ігор та практика їх використання в дитячому садку), Л.Артемова (навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників); Л.Венгер (дидактичні ігри та вправи із сенсорного виховання дошкільників), І.Журавльова (дидактичні ігри з виховання сенсорної культури дітей дошкільного віку); Ю. Афонькіна (дидактична гра в естетичному вихованні дошкільників), А. Зиміна (музично-дидактичні ігри та вправи в малокомплектних ЗДО), Л.Комісарова, Е.Костіна (наочні засоби в музичному

вихованні дошкільників, музично-дидактичні ігри для формування і розвитку музичного слуху дітей: звуковисотного, ритмічного, тембрового, динамічного), Н.Кононова (музично-дидактичні ігри для дошкільників), Л.Мисник (організація музично-дидактичних ігор з дітьми молодшого дошкільного віку), М.Михайлова (розвиток музичних здібностей дітей), З.Роот (музично-дидактичні ігри для дітей дошкільного віку) та ін.

У роботах Н.Ветлугіної розкрито значення музично-дидактичних ігор для більш глибокого оволодіння музично-сенсорними навичками і вміннями, виділені види музично-дидактичних ігор (для розвитку звуковисотного, ритмічного, динамічного і тембрового слуху). Вона виділила три типи дидактичних ігор - рухливі, хороводні та настільні. Цінним у цих іграх є те, що в основу взято синтез музики і рухів, а сприйняття музичних звуків полегшується співвіднесенням їх з доступними для розуміння дітей предметами і явищами.

«Вирішення сенсорних завдань, - пише Н.Ветлугіна, - можливо майже у всіх видах дитячої музичної практики. Але кожен з видів, володіючи специфікою, є більш сприятливим середовищем для розвитку певних сенсорних здібностей. На музичних заняттях у дітей розвивається музичне сприйняття, проте навряд чи можна обмежитися цим. Потрібна ще й таке середовище, в якому дитина могла б поглиблювати засвоєні способи дій, самостійно їх тренувати, розвивати уміння контролювати свої дії. Потрібні спеціальні дидактичні ігри та іграшки».

Музично-дидактична гра як ігрова форма навчання - явище дуже складне. У ній діють одночасно два аспекти - навчальний, пізнавальний, і ігровий.

Н.Кононова зазначає, що «основне призначення музично-дидактичних ігор - формувати у дітей музичні здібності, в доступній ігровій формі допомогти їм розібратися щодо звуків за висотою, розвинути в них чуття ритму, тембровий і динамічний слух, спонукати до самостійних дій із застосуванням знань, набутих на музичних заняттях. Музично-дидактичні ігри збагачують дітей новими враженнями,

розвивають у них ініціативу, самостійність, здатність до сприйняття, розрізнення основних властивостей музичного звуку».

Педагогічна цінність музично-дидактичних ігор полягає в тому, що вони відкривають перед дитиною шлях до використання одержаних знань в життєвій практиці. Однак говорити про самостійність музичних проявів можна тільки в тому випадку, якщо вони сформовані на певному якісному рівні. Основним джерелом самостійної музичної діяльності дошкільників є музичні заняття, на яких дитина отримує початкові відомості про музику, опановує співочими, музично-ритмічними вміннями і навичками, прийомами гри на інструментах.

Як і будь-яка гра іншого типу, так і музично-дидактична за своєю структурою повинна включати розвиток ігрових дій, в яких завжди є елемент змагання, елемент несподіванки, розважальності з сенсорними завданнями, що відрізняються своїм дидактичним характером. Розвиток ігрових дій підказується розвитком музичних образів, літературним текстом пісні, характером руху.

Дидактичний матеріал ігор відрізняється тим, що в основі його лежать завдання розвитку музичного сприйняття; ігрова дія має допомогти дитині в цікавій для неї формі почути, розрізнити, порівняти деякі властивості музики, а потім оперувати з ними. Цим сфера ігрових дій обмежується. Зайва рухливість, змагання у спритності, що дуже цікаві для дітей, повинні бути помірними. Характер ігрових дій у музично-дидактичних іграх своєрідний. Усі дидактичні ігри відрізняються за своїми ігровими діями і за сенсорними завданнями, але завжди вимагають слухової зосередженості.

У процесі гри діти не тільки набувають знання про явища життя, але й дають оцінку цим явищам, у них збагачується словниковий запас новими словами, музичними термінами, розвивається кмітливість, вміння знайти нове рішення, яке потрібно терміново здійснити.

Крім того, музично-дидактична гра сприяє вихованню доброчливості, ввічливості, етикету. Різноманітність музичних творів збагачує емоційну сферу дитини. Діти ніби включаються в коло переживань, висловлених у музиці.

Музика допомагає дітям перевтілюватися в ті образи, які вони передають у грі, відгукуватися на зміни характеру частин твору (динамічні, темпові, реєстрові), на розвиток художніх образів, кульмінаційне завершення гри, пов'язане з уповільненням при закінченні музичного твору. Емоційна чутливість дітей на музику насамперед виражається у довільних рухах, що проявляються в них у процесі слухання, відзначається зміна міміки, довільні рухи рук, ніг - різні махи, приплескування.

Музично-дидактичні ігри є своєрідним збудником бажання у дітей співати, слухати, грати, танцювати, якщо будуть відповідати певним вимогам: простота і доступність, привабливість.

Усі дидактичні ігри сприяють формуванню в дітей психічних якостей: уваги, пам'яті, кмітливості; привчають до швидкості дії, до стриманості, до оцінки власних можливостей; активізують різноманітні розумові процеси, сприяють процесу навчання і виховання; збагачення словникового запасу.

Дітям необхідно із загального комплексу гармонійного сполучення звуків виділити певні властивості, від яких залежить і успіх розгортання ігрових дій. Музично-дидактичні ігри завжди містять розвиток дії, в якій поєднуються елементи цікавості, змагання на виконання сенсорних завдань.

Мета ігрових дій полягає в тому, щоб допомогти дитині:

- ✓ почути, розрізнити, порівняти певні властивості музичних звуків (висоту, силу, тривалість, тембр);
- ✓ планомірно і систематично розвивати музичний слух;
- ✓ виробляти вміння чути музичні твори;
- ✓ вслуховуватися в них, розрізняти зміну реєстру, динаміки, ритму в одному і тому ж творі;
- ✓ самостійно тренуватись у засвоєнні способів сенсорних дій.

Залежно від дидактичного завдання і розгортання ігрових дій музично-дидактичні ігри прийнято поділяти на такі види: спокійне музикування; ігри типу рухливих; хороводні ігри.

Найбільш розповсюджена структура музичної гри передбачає спокійне музикування і має характер змагання у вмінні вслуховуватися

в музику. Цей вид нагадує добре відомі настільні дидактичні ігри, метою яких є розвиток почуття форми, кольору, об'єму предметів, а також розрізнення властивостей і характеру музичного звучання. Це не тільки ігри-посібники (нотне лото, музичні скриньки, музичні драбинки тощо), але й ігри зі співом і рухом.

Ігри рухливого типу передбачають елемент змагання в спритності, кмітливості, який відстрочений за часом від моменту виконання музичних завдань. Музично-дидактична гра завжди потребує слухової зосередженості. Тому в іграх з рухами елементи змагання мають бути дещо відстрочені за часом від моменту виконання музичних завдань.

Для ігор, які за характером схожі на хороводні, народні ігри, властива варіативність, елементи імпровізації рухів, подекуди повторення рефрену.

Ігрові правила музично-дидактичних ігор пов'язані з якістю виконання сенсорних завдань і спрямовані на заохочення дітей до точного їх виконання. Правила сформульовані таким чином, що результати сприйняття дітьми музики, які дозволили їм виконати певні завдання, ніби контролюються наступним відтворенням.

За співвідношенням властивостей музичних звуків означені ігри можуть бути різного ступеня складності.

У цьому зв'язку потрібно добирати ігри з урахуванням поступового переходу від простого завдання до складного.

Можливі такі ускладнення завдань щодо розрізнення властивостей музичних звуків:

- ✓ зменшення контрастності і динамічних відношень;
- ✓ зменшення обсягу інтервалів, що призводить до послідовного звуження порогів звуковисотних розрізень;
- ✓ звуження динамічних зон, що дозволяють послідовно розвивати тембровий слух;
- ✓ збільшення кількості розрізнявальних музичних явищ;
- ✓ поступове додавання тембрів інструментів, динамічних відтінків, варіацій мелодійних ходів, ритмічних малюнків;
- ✓ збільшення різноманітності відношень усіх властивостей музичних звуків.

Учені визначають наочні уявлення і вміння, що засвоюються дітьми в музично-дидактичних іграх:

- ✓ уміння вслуховуватися в музичне звучання;
- ✓ уміння виділяти певну властивість музичних звуків із загального їх комплексу, чути динамічні, ритмічні та інші зміни;
- ✓ уміння зіставляти схожі і контрастні поєднання властивостей музичних звуків;
- ✓ уміння відносити явища, властивості звуків до тих чи інших груп;
- ✓ уміння знаходити ті чи інші властивості музичних звуків в умовах різної музичної практики (співу, руху, гри на музичних інструментах).

Музично-дидактичні ігри вперше розучуються з дітьми на музичному занятті. Для успішного засвоєння гри дітьми музичний керівник перед заняттям має пояснити її вихователю. На занятті обидва педагоги допомагають дітям зрозуміти правила гри. Спочатку вони також беруть участь у цій грі.

Н. Ветлугіна і О. Кенеман виділяють такі напрями ефективного використання музично-дидактичних ігор:

- ✓ упровадження музично-дидактичних ігор на музичних заняттях дає можливість провести їх більш змістовно й ефективно;
- ✓ використання музично-дидактичних ігор у процесі співу допомагає навчити дітей співати виразно, невимушено, брати дихання між музичними фразами, утримувати його до кінця фрази;
- ✓ використання музично-дидактичних ігор під час слухання музики допомагає краще зрозуміти музичний твір, співставити музичні образи;
- ✓ застосування музично-дидактичних ігор під час проведення музично-ритмічної діяльності активно розвиває і збагачує рухливу реакцію дітей.

Як будь-яка інша гра, музично-дидактична повинна включати розвиток ігрових дій. В основі дидактичного матеріалу лежать задачі розвитку в дітей музичного сприйняття, ігрова дія має допомогти дитині в цікавій для неї формі почути, розрізнити, порівняти

деякі властивості музики, а потім і діяти з ними. Наприклад, ігри «Музичний телефон», «З якої ми пісні?» допомагають дітям чисто інтонувати, визначити, чи правильно проспівана пісня, почути зміну темпу, силу звучання. Ігри «Визнач за ритмом», «Пригадай мелодію», «Повтори» розвивають відчуття ритму, вчать точно відтворювати мелодію, ритмічний малюнок пісні, поспівки. З цією ж метою використовуються різні дидактичні засоби: ложки, кубики, ритмічні палички, брязкальця, дзвоники, музичні і ритмічні молоточки

Разом з дітьми можна виготовити велику кількість роздаткового матеріалу, щоб збільшити кількість граючих в тій або іншій грі. Можна дати завдання відновити картки. Музично-дидактичні ігри можна організовувати на музичному та інших заняттях, у вільний час.

2. Використання музично-дидактичних ігор на заняттях та під час свят і розваг

Музичні заняття будуються з урахуванням загальних задач музично-естетичного виховання дітей і проводяться за наміченим планом. При цьому береться до уваги те, що зміст і структура занять мають бути варіативними і цікавими, з використанням різноманітних прийомів, що допомагають дітям сприймати музичний твір, зрозуміти елементарні основи музичної грамоти.

Вживання музично-дидактичних ігор на занятті дає можливість провести його найбільш змістовно.

У грі діти швидше засвоюють вимоги програми з розвитку співоцьких і музично-ритмічних рухів, у слуханні музики. Іноді музично-дидактичні ігри проводяться на занятті (частіше всього в другій його частині) як окремий вид діяльності. Такі ігри мають навчальний характер. У доступній ігровій формі в дітей розвиваються музичні здібності. Дидактичні ігри на музичних заняттях починають проводити з першої молодшої групи, які переважно пов'язані із застосуванням образної наочності.

У групах старшого дошкільного віку основним матеріалом дидактичних ігор стають музичні іграшки, інструменти, настільно-друковані ігри, а також використовуються і технічні засоби навчання.

У процесі слухання музики діти знайомляться з інструментальними, вокальними творами різного характеру, вони переживають певні почуття.

Для того, щоб дитина краще розуміла музичний твір, можна зіставити музичні образи, звертаючись до музично-дидактичних ігор. Дошкільники при цьому легко і з бажанням відповідають на запитання: «Це музика весела і швидка» або «Музика повільна і сумна» тощо. Крім того, вживання музично-дидактичних ігор дає можливість дітям кілька разів слухати один і той же твір у не-нав'язливій формі.

Слухання музики відіграє велику роль у розвитку самостійної музичної діяльності дитини. Високих результатів у цій галузі можна досягнути лише за умови певного рівня музичного розвитку, який діти одержують перш за все на музичних заняттях. Як воно буде побудовано, які поставлені і досягнуті цілі, стане результатом активної участі дітей в організації різних музично-дидактичних ігор, а отже, надасть допомогу в розвитку дитячої музичної діяльності.

Під час слухання музики дошкільниками використовуються різні іграшки, які можуть «розмовляти», «рухатися» з дітьми.

Все це сприяє кращому сприйняттю матеріалу, його осмисленню і запам'ятовуванню. Наприклад, в «чудовий мішечок» можуть сховатися іграшки, які прийшли до дітей у гості на заняття. Діти упізнають мелодії

- ✓ «Щебетали горобці» В.Верховинця,
- ✓ «Гуси» А.Філіпенка, Т.Волгіної,
- ✓ «Про ляльку» А.Філіпенка, О.Пархоменка,
- ✓ «Про ведмедика» А.Філіпенка, Т.Волгіної,
- ✓ «Наш котик» В.Капрелова, Т.Ковалевської і після цього іграшки виймають з мішечка. Вони вітаються з дітьми, кланяються. Це можуть бути звичайні м'які іграшки або ляльки бібабо. Така ігрова форма навчання подобається дітям, вони активно включаються в розмову з лялькою.

У кишеньки планшета до музично-дидактичної гри «В лісі» можна вставляти різні картинки відповідно до змісту будь-якої пісні,

п'єси. Діти старшої групи можуть зустрітися в цій грі і з Вінні-Пухом. Таким чином можна включити в цю гру непрограмні твори. Причому діти мають не тільки упізнати пісні про улюблених героїв мультфільмів, але й уміти передати мелодію кожної з них.

Поступово завдяки іграм діти залучаються до уміння розпізнавати знайомі твори, розрізнити танець, колискову, марш і їх частини (вступ, закінчення, заспів, фразу). Наприклад, у п'єсі «Дитяча полька» М. Глінки діти розрізняють три її частини (перша і третя однакові).

Для закріплення матеріалу в розділі «Слухання музики» використовують музично-дидактичну гру «Знайди потрібну ілюстрацію». Діти мають упізнавати знайому мелодію, дібрати ілюстрації за її змістом. Наприклад, дитина обирає ілюстрацію з танцюючими дітьми після прослуховування «Дитячої польки» М. Глінки.

Гра «Музична скринька» також може бути використана для закріплення знань про різні музичні твори.

У старшій групі діти знайомляться з творами відомих композиторів В. Косенка, П. Чайковського, Р. Шумана, Д. Кабалевського та інших. Під час проведення музично-дидактичної гри «Хто більше?» дітям показують портрет П. Чайковського і пропонують назвати його твори. Діти називають: «Хвороба ляльки», «Нова лялька», «Баба Яга», «Марш дерев'яних солдатиків», «Гра в конячки», уточнюючи жанр твору – сюїта «Дитячий альбом». За кожну правильну відповідь дитина одержує фішку. Перемагає той, хто одержить більшу кількість фішок.

Слухання творів у грамзапису - один із прийомів сприйняття музичних творів. Музична гра «Концерт» наповнює дітей емоційними враженнями, створює піднесений настрій. Зміст концертів звичайно пов'язується з програмою занять. Концерти ніби підводять підсумок вивченого матеріалу.

У грі «Яка музика?» діти визначають вокальну та інструментальну музику (звучання різних інструментів: фортепіано, акордеона, скрипки, флейти, арфи тощо). Кількість гравців залежить від кількості матеріалу, тобто карток, малюнки яких зображають вокальну

та інструментальну музику. Гру цю можна провести, використовуючи грамзапис. Діти визначають музику, закриваючи порожню половину своїх карток фішкою, поклавши її навпроти інструменту (якщо ведучий грає), і навпроти картинки, що зображає спів (якщо ведучий виконує пісню). Програмою передбачено знайомство дітей з танцювальною, маршовою, колисковою музикою. Для повного опитування всієї групи діти отримують картки із зображенням певного виду музики, і, прослуховуючи її, піднімають ту або іншу картку.

Музично-дидактичні ігри, що використовуються в процесі співу, допомагають навчити дітей співати виразно, невимушено, вчать брати дихання між музичними фразами, утримувати його до кінця фрази.

У дитячому закладі дошкільники співають пісні різного характеру. Поступово діти починають розуміти: щоб передати той або інший настрій в пісні, треба виконувати її по-різному: одні пісні уривчасто або протяжно, інші — легко.

Для закріплення знайомих пісень використовують гру «Чарівна дзига», яку можна проводити в декількох варіантах: діти визначають пісню за вступом, заспівом, приспівом, які виконуються на фортепіано; 2—3 дітей повинні впізнати пісню за музичною фразою, проспіваною всіма або індивідуально; впізнати пісню, зіграну на металофоні або акордеоні. Цінність гри полягає в тому, що діти, визначаючи твір, закріплюють знання про музичні інструменти. Бажано, щоб роль ведучого в цій грі взяв на себе не музичний керівник, а вихователь. У такому разі гру можна буде проводити у вільний від занять час.

Велику частину завдань діти дошкільного віку виконують за показом вихователя, музичного керівника, а потім самостійно.

Звичайно для розспівування беруть музичні фрази із знайомих дітям пісень, поспівок, які діти співають, починаючи з різних звуків. Одночасно вони можуть проплескати ритмічний малюнок, надалі відстукати його музичним молоточком на бубоні або металофоні.

Ритмічний малюнок поспівки діти повинні вміти самостійно виконати на одному звуці якого-небудь музичного інструменту.

У музично-дидактичних іграх можуть бути використані й ударні інструменти: брязкальця, бубон. Через 2—3 заняття діти, як прави-

ло, вже можуть виконати ту або іншу поспівку відразу на декількох інструментах, натискаючи певну клавішу, кнопку.

Для розвитку ритмічного відчуття використовуються різні музичні інструменти. Починати треба з найпростіших мелодій на одному звуці. Наприклад, можна узяти народну примовку «Андрій-горобець».

Спочатку з дітьми розучується сама примовка - слова і мелодія. А потім вже діти передають ритмічний малюнок цієї примовки.

Різні поспівки, примовки можуть звучати в таких дидактичних іграх: «Визнач за ритмом», «Відгадай», «Скільки нас співає?» тощо.

Одним з видів музичної діяльності дітей є ритмічні рухи. На занятті значна частина часу відводиться на розучування різних рухів під музику. Діти вчать прискорювати й уповільнювати рухи, невимушено рухатися відповідно до музичних образів, різноманітного характеру, динаміки музики. У процесі систематичних занять з рухів у дітей розвивається музично-слухове сприйняття, що необхідне їм надалі в самостійній музичній діяльності. Дітям доводиться постійно вслуховуватися в музику для того, щоб одночасно точно виконувати рух.

Творчі завдання в музично-ритмічних рухах потрібно намагатися поєднувати з ігровими моментами. Для активного розвитку і збагачення рухової реакції дітей велику допомогу можуть надати музично-дидактичні ігри. Наприклад, в грі «Хто з лісу вийшов?» діти мають не тільки визначити за характером музики, хто вийшов з лісу: (ведмідь, лисиця, зайчик й ін.), але й передати рухом незграбного, поволі ступаючого ведмеда, швидкого, боязкого зайчика тощо. Кожна дитина по-своєму застосовує уміння і знання в цій грі.

Цікаві ігрові творчі завдання бажано проводити після повторного слухання нового музичного твору. Наприклад, звучить мелодія незнайомої польки. Діти визначають веселий, бадьорий танцювальний характер музики. Дитина говорить: «Це музика — танець, вона весела, і танцювати треба легко, весело». Інша дитина може придумати цікавий ритмічний малюнок, проплескати його.

У вільний від занять час можна запропонувати дітям завдання: придумати композицію танцю, при цьому організувати змагання

між підгрупами — хто більше і краще придумає рухів. Діти домовлятимуться між собою, які елементи рухів включити в загальний танець.

Для дітей старшого віку можна використовувати грамзапис. Барвистість звучання оркестрового виконання знайомих творів емоційно впливає на дітей. Інструментальна музика взагалі відрізняється різноманіттям засобів виразності, що й привертає увагу дітей. Деякі заняття для дітей старшої групи потрібно починати із звучання маршу у виконанні духового оркестру. У дітей з'являється більш піднесений настрій і при цьому збільшується чіткість у виконанні рухів.

Прослуховування у грамзаписі народних мелодій знайомить дітей з іншим характером виконання відомих творів. Використовування грамзапису у вільний від занять час дає можливість дітям самостійно імпровізувати рухи, складати прості композиції танців, хороводів, ігор. А це є змістом таких музично-дидактичних ігор, як «Моя улюблена мелодія», «Визнач танець» тощо. Оволодіння дітьми різними музичними навичками дає можливість проводити ці ігри більш цікаво.

Організуються такі ігри найчастіше в другу половину дня. Вихователь лише стежить за ходом гри, оскільки, з одного боку, він не заважає дітям вільно імпровізувати, а з іншого — за необхідністю може спрямувати увагу дітей на характер музики, її темпові зміни.

Рухи танців, хороводів, розучених на занятті, діти включають у свої ігри, використовуючи при цьому озвучені іграшки і музичні інструменти.

Влаштовуючи концерти для ляльок, діти, як правило, під час складання програми включають танці з елементами імпровізації, а деякі пісні драматизують. З метою розвитку в дітей творчості вихователі мають пропонувати обігравати пісні без музичного супроводу. Хтось із дітей бере участь у драматизації, інші можуть співати пісню.

Таким чином, музично-ритмічна діяльність дітей проходить успішніше, якщо навчання елементам танцювальних рухів здійс-

нююється в поєднанні з музично-дидактичними іграми, з виконанням творчих завдань.

На заняттях дітей знайомлять з музичними інструментами, вчать грати нескладні мелодії, часто разом з дітьми грає вихователь. Наприклад, у роботі над поспівкою дитині пропонують передати на інструменті ритмічний малюнок цієї мелодії. Якщо дитині складно, вихователь програє потрібну мелодію на своєму інструменті (однотипному із інструментом дитини). Вихователь може застосовувати свої знання і в тому випадку, коли діти добре засвоїли даний матеріал і йде його закріплення. Наприклад, мелодію поспівки пропонують зіграти відразу декільком дітям: двоє грають на тріолах, двоє на металофонах, декільком дітям можна дати акордеони, а вихователь грає провідну партію на фортепіано.

Сценарії святкових ранків включають різні види діяльності, тут діти співають, танцюють, читають вірші, грають оркестром та індивідуально. З дітьми всіх вікових груп на святах можна проводити музично-дидактичні ігри. В основному вони добре знайомі дітям, але вимагають нової форми обігравання, особливого святкового оформлення.

На святі можна проводити й нові музично-дидактичні ігри, зміст яких будується на знайомому для дітей матеріалі. Багато музично-дидактичних ігор вводяться як сюрприз, можуть бути пов'язані з роздачею подарунків тощо.

Наприклад, Барвінок за ширмою грає на різних музичних інструментах, діти визначають звучання кожного інструмента. Потім Барвінок пропонує прослуховувати звучання всіх цих інструментів одночасно і питає, як таке виконання називається. Діти відповідають: «Оркестр». Звучить оркестр дитячих музичних інструментів.

Складаючи сценарій святкового ранку, слід завжди пам'ятати про зайнятість усіх дітей. Активна участь кожної дитини знаходить потім віддзеркалення в її самостійній діяльності. Соромливі діти, які бояться присутності гостей, беруть найактивнішу участь у музично-дидактичній грі, запропонованій вєдучим. Безперечно, музично-дидактичну гру слід добирати з урахуванням програми

всього ранку, вона повинна бути пов'язана з окремими номерами і створювати єдине ціле із сценарієм.

Розвага, так само як і святковий ранок, - радісна подія в дитячому закладі, кожна розвага має збагатити враження дітей, викликати радісні емоції.

У розваги включають музично-дидактичні ігри. В ігровій формі, доступній кожному, діти згадують твори, почуті у виконанні дитячого оркестру або в грамзаписі, повторюють знайомі пісні, танці.

Таким чином, використання в розвагах музично-дидактичних ігор дає можливість активно включати дітей у творчість.

3. Музично-дидактичні ігри і самостійна діяльність дошкільників

Ігри мають барвисто оформлюватися (при цьому використовуються малюнки та ілюстрації із старих дитячих книг і журналів). Такі ігри використовуються і під час занять, і у вільний від занять час у всіх вікових групах з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. Організуються ці ігри під керівництвом вихователя. Результативність навчання в музично-дидактичній грі забезпечується тоді, коли вихователь сам бере активну участь у ній, стає її повноправним учасником. Гра - важлива форма діяльності, що сприяє прищепленню умінь наблизити, викликати до себе прихильність усіх дітей, у тому числі і малоактивних. Керуючи грою, вихователь стежить, щоб діти дотримувалися правил, точно виконували завдання, пов'язані із змістом гри.

Музично-дидактичним іграм передують заняття, на яких поступово ускладнюються завдання, що вимагають самостійних дій у грі. Для самостійної гри дітей характерне наслідування дорослим, але пряме наслідування властиве передусім іграм молодших дошкільників. Тому вихователь під час гри звертає увагу, щоб дитина, наслідуючи зразок вихователя або інших дітей, проявляла ініціативу, вигадку, елементи творчості.

Музично-дидактичні ігри проводяться з різним за чисельністю складом дітей (всією групою, підгрупою та індивідуально). Зі всіма

дітьми одночасно можна провести ігри «В лісі», «Мотрійки», «Колобок», «Знайомі пісні», з підгрупою - «Де мої дітки?», «Колобок», «Хто в будиночку живе?».

Об'єднуючи дітей, слід враховувати особливості кожного. Наприклад, малоактивна і сором'язлива дитина відмовляється включитися в ігри, де бере участь багато дітей, зате з бажанням відгукується на пропозицію іншої дитини організувати гру тільки для двох. Це «Хто перший?» або «Визнач і повтори». Дитина може відгадувати музичні загадки товариша, виконуючи мелодії на різних дитячих інструментах. Музично-дидактичні ігри, що знаходяться в музичних куточках, слід періодично міняти, враховуючи інтереси і бажання дітей. Організуючи самостійні ігри дітей, необхідно уникати стихійності, адже музична гра, як і будь-яка інша, має в собі великі педагогічні можливості. У процесі гри складаються стосунки між дітьми, виявляються риси вдачі. От чому вихователь пильно, уважно стежить за грою і в разі потреби приходиться дітям на допомогу. Наприклад, діти часто мають труднощі з вибором ведучого. Зазвичай, одна і та ж дитина постійно знаходиться в цій ролі. Тактовно потрібно підказати дітям про введення черговості у виборі ведучого. Інший випадок, якщо дитина довгий час грає на одному і тому ж інструменті, нікому не поступаючись, потрібно вміло пояснити, що всі в грі підкоряються загальним правилам.

Організуючи музичні ігри, необхідно надавати дітям більше самостійності. Практика показує, чим більше довіряєш дітям, тим добросовісніше вони ставляться до доручень. Так, цілком розумно надавати дітям можливість самим вибрати гру, розподілити ролі, інструменти, а за необхідності тільки вирішити конфліктні ситуації.

У грі виникають певні форми спілкування дітей. Спостерігаючи за дітьми, можна помітити, що добре організована гра наступного дня повторюється в тому ж складі. Це і зрозуміло: всі старалися, ще вчора вони домовилися, хто на якому інструменті гратиме, ще вчора вони обрали нового ведучого. Таким чином у дітей розвивається відчуття товариства, взаємодопомоги. У грі в дітей виникає обмін ігровим досвідом.

Для розвитку самостійної музичної діяльності потрібні умови, як прийнято називати, зони самостійної музичної діяльності, де б діти могли самостійно музикувати, організовувати різні музично-дидактичні ігри, прослуховувати грамзапис з улюбленим твором тощо.

Музичні куточки створюються в дитячому саду з урахуванням вікових особливостей дітей. У куточках старших груп розміщується картина або фотографія, що зображає самостійну музичну діяльність дітей. Наприклад, діти грають на певному інструменті, танцюють або співають. Тут знаходяться і музичні іграшки: сопілки, домри, дзвоники, брязкальця, бубни, дитячі піаніно, металофони, музично-дидактичні ігри, які обіграє вихователь з дітьми в другу половину дня («Що робить лялька?», «Визнач», «Де діти?» тощо). Для дітей молодшого дошкільного віку в музичні куточки поміщають іграшки-забавки, які також обіграються вихователем (ведмедик грає на бубоні, заєць стрибає, дівчинка танцює тощо). Наприклад, вихователь саджає дітей півколом, розказує казку про те, як мавпочка хотіла потрапити в дитячий садочок, як вона довго шукала його, а коли знайшла, вирішила повеселитися з дітьми. Мавпочка танцює, а діти плескають. Потім вихователь пропонує всім повеселитися з гостею.

У куточках старших груп слід періодично поміщати портрети композиторів, з творчістю яких діти знайомляться. Для того, щоб у дітей постійно підтримувався інтерес до самостійної музичної діяльності, необхідно час від часу (1—2 рази на місяць) обновляти атрибути в музичному куточку, вносити нове обладнання.

Гра на дитячих музичних інструментах порівняно новий і цікавий вид діяльності, що міцно входить до повсякденного життя дитячого закладу. Цьому питанню слід надавати особливу увагу, оскільки саме гра дітей на інструментах переважно зустрічається в музично-дидактичних іграх. Діти включаються в ці ігри з великим бажанням і інтересом. Знайомство з інструментами здійснюється планомірно.

Якщо робота проводиться систематично і послідовно, то в старшій групі всі діти зможуть грати на різних музичних інструментах ансамблем, оркестром. Вони краще проявляють себе в іграх у години дозвілля, стають більш активними на музичних заняттях.

В організації і проведенні музично-дидактичних ігор, таких, як «Наші улюблені платівки», «Любимо слухати музику», «Визнач» тощо, велику допомогу надає вихователям фонотека, що сприяє цікавій організації самостійної музичної діяльності дітей, ширшому розвитку їхніх творчих здібностей.

Запитання для самопідготовки

1. Проаналізуйте зміст кількох музично-дидактичних ігор і дайте оцінку їм як засобу розвитку музично-сенсорних здібностей.
2. Прочитайте зміст музично-дидактичних ігор в одній із збірок і визначте, які програмові навички, здібності можуть засвоїти діти з їх допомогою.
3. Проаналізуйте використання музично-дидактичних ігор на заняттях та під час свят і розваг.
4. Розкрийте сутність музично-дидактичних ігор і самостійної діяльності дошкільників.

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Музичні заняття в дошкільних навчальних зкладах

- 1. Музичні заняття як основна організаційна форма навчання в дошкільних навчальних закладах.*
- 2. Види, структура, варіативність музичних занять.*
- 3. Етапи навчання дітей співам, музично-ритмічним рухам, гри на дитячих музичних інструментах.*

1. Музичні заняття як основна організаційна форма навчання в дошкільному навчальному закладі

Заняття - форма дошкільного навчання, за якої педагог, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини. На сучасному етапі утвердився погляд на заняття як на форму педагогічного впливу на дітей, що поєднує розвивальний і виховний ефекти навчання, формує в дітей уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі педагога, що сприяє набуттю досвіду спільної діяльності з дорослими та однолітками.

За визначенням Н. Ветлугіної, музичне заняття є формою освітньої роботи із дітьми, основними завданнями якого є навчити дитину засвоювати в певній послідовності способи сприймання, виконавства, розвивати її музичні та творчі здібності.

Основні вимоги до музичних занять неодноразово розглядалися на сторінках фахової літератури українськими науковцями, педагогами А. Шевчук, Т. Сорокою, Н. Рубальською, Т. Науменко.

Музичні заняття в дитячому садку є основною формою навчання, виховання і розвитку дітей, в ході яких здійснюється систематичне, цілеспрямоване і всебічне виховання розвитку музичних здібностей

кожної дитини. Вони проводяться одночасно з усією віковою групою два рази на тиждень у першій половині дня. Проводить музичне заняття музичний керівник, який повинен мати відповідну освіту і кваліфіковану підготовку. Разом з музичним керівником заняття проводить вихователь. Його участь у музичному занятті обов'язкова.

Структура, зміст музичних занять залежать від навчальних завдань і віку дітей. Зміст навчання включає навчання співу, слухання музики, музично-ритмічні рухи і вправи, елементи музичної грамоти та гри на дитячих музичних інструментах. Обсяг знань з цих видів діяльності визначений програмою і завданнями виховання для кожної вікової групи дитячого садка.

Заняття передбачають чергування всіх видів музичної діяльності і забезпечують цим різнобічний розвиток музичних та творчих здібностей дошкільників. Музичні заняття об'єднують дітей спільними радісними переживаннями, колективним виконанням пісень, таночків, хороводів, музичних ігор, вправ тощо, тобто, спільними діями, вчать культури поведінки, культури слухання музики, вимагають певної зосередженості, уваги, уяви, фантазії, вияву розумових зусиль, ініціативи й творчості.

Тривалість музичних занять у кожній віковій групі різна: у групах раннього віку музичні заняття тривають до 15 хв., у молодших групах дитячого садка музичні заняття мають тривати 15-20 хвилин, у середній групі – 20-25 хв., у старшій – 25-30 хв.

На музичних заняттях здійснюється загальновиховна робота, розвиваються музичні здібності, формується творчість, ініціативне ставлення до навчального матеріалу. Навчально-виховні вимоги ускладнюються і зростають від групи до групи. На кінець навчального року діти мають засвоїти певну суму знань, умінь і навичок, які даються на музичних заняттях.

Проведення музичних занять вимагає від музичного керівника і вихователя відповідних умінь і навичок, знання існуючих програм з музичного виховання, відповідного музичного репертуару, педагогічної майстерності і такту. Складність побудови заняття полягає в тому, по-перше, що педагогам потрібно переключати увагу дітей з одного

виду діяльності на інший, не знижуючи емоційного настрою, піднесення, коли звучать твори різні за тематикою і настроєм. По-друге, розучування навчального матеріалу вимагає певної послідовності, насамперед, це – попереднє ознайомлення, засвоєння умінь і навичок у процесі навчання, повторення, закріплення і виконання вивченого.

Центральною фігурою на музичних заняттях є музичний керівник, а вихователь – його помічник. Оскільки кожен вид музичної діяльності має свої особливості, музичному керівнику необхідно володіти великим запасом засобів психологічного та педагогічного впливу на дітей, які повинні змінюватися залежно від рівня їхнього вікового розвитку, специфіки виконуваних творів і програмних завдань кожного заняття. У цілому, дотримуючись програмових вимог, музичний керівник має право добирати музичний матеріал самостійно, комбінувати види музичної діяльності, методи і методичні прийоми навчання.

Таким чином, головне завдання, яке ставиться перед педагогами на музичному занятті це – викликати в дітей інтерес до музики і музичної діяльності, збагатити їхні почуття. При виконанні цього завдання вирішуються й інші, насамперед, розвиток музичних здібностей, формування основ музичного смаку і культури, оволодіння дітьми необхідними уміннями і навичками, які вони зможуть потім застосувати в повсякденному житті дитячого садка.

З метою досягнення бажаного успішного результату на музичному занятті слід використовувати різноманітні проблемні методи музичного виховання і навчання, насамперед, метод прямої дії (показ, роз'яснення) і поєднувати їх з проблемними ситуаціями, в яких дошкільник порівнює, співставляє, вибирає.

Музичні заняття мають бути побудовані з урахуванням постійного ускладнення матеріалу, його розвитку та збагачення. Архітектоніка змісту представляє спіраль, по якій відбувається сходження дитини до знань від простого до складного, від знань про естетичну своєрідність навколишнього світу до знань про особливості творів різних видів мистецтва. Найважливішим ін-

струментом організації музичної діяльності на занятті є колективний діалог, під час якого педагог вступає у бесіду-спілкування з кожною дитиною. Будь-яке навчальне завдання засвоюється через продуктивну практичну діяльність.

Кожне заняття має бути ретельно продуманим та підготовленим, а також зберігати для дітей елемент непередбачуваності, сюрпризності, новизни. Імпровізація присутня на кожному занятті і потрібна як дитині, так і педагогові, адже тільки вона дає змогу неодноразово програвати ситуації в пошуках істини, який здійснюється спільно.

На музичних заняттях завдання музично-естетичного виховання мають вирішуватися з урахуванням вікових особливостей дітей, рівня їхнього психічного, інтелектуального та фізичного розвитку. У практичній реалізації поставлених завдань мають враховуватися безпосередні реакції дітей на твори музичного мистецтва. Засвоєння матеріалу на музичних заняттях може йти пришвидшеними чи уповільненими темпами залежно від рівня підготовленості дітей. На заняттях використовуються колективні та індивідуальні методи навчання, здійснюється індивідуально-диференційований підхід з урахуванням можливостей та особливостей кожної дитини.

Структура музичних занять, що має на практиці певну стабільність, може та повинна варіюватися залежно від освітніх завдань, ступеня засвоєння дітьми музичного матеріалу, а також загального психофізіологічного стану дітей. При будь-якому варіанті структури музичного заняття необхідно дотримувати гігієни нервової системи дитини, враховуючи її вікові особливості та швидку стомлюваність.

Кожне музичне заняття буде успішним, якщо його зміст музичний керівник продумуватиме заздалегідь, а вихователь буде ознайомлений із матеріалом, який надаватиметься дітям, та завдання заняття відповідатиме програмовим вимогам. Дотримання послідовності в розучуванні матеріалу, забезпечення доцільної взаємодії всіх видів музичної діяльності, використання різноманітних методичних прийомів, відбір яких залежить від етапу розучування

музичного твору, сприяє розвитку музичних здібностей дітей. Варто враховувати, що формування особистості дитини з опорою на музичне мистецтво є стрижнем музичного виховання.

Отже, безпосередньо на музичних заняттях відбувається систематичний і планомірний музичний розвиток кожної дитини, формується її естетичне ставлення до навколишнього, мистецтва засобом використання і чергування співів, рухів, слухання музики, гри на інструментах; формуються вміння активно засвоювати музичні знання і творчо використовувати їх у самостійній діяльності; формуються базові якості особистості кожної дитини та позитивні взаємини в дитячому колективі в цілому.

Педагогові необхідно мати ґрунтовні знання щодо змісту та особливостей проведення різних видів музичних занять та повною мірою використовувати потенціал кожного з них.

2. Види, структура, варіативність музичних занять

На музичному занятті здійснюється взаємозв'язок у вирішенні музично-естетичних і освітньо-виховних завдань. У процесі активної музичної діяльності діти засвоюють необхідні знання, набувають навички та уміння, які забезпечують можливості емоційно-виразного виконання пісень, музично-ритмічних рухів, простих мелодій при грі на дитячих музичних інструментах. Все це сприяє вихованню художнього смаку, розвитку музичних і творчих здібностей, любові до музики і формуванню морально-естетичних якостей особистості.

Залежно від складу дітей заняття розподіляють на такі види: фронтальні (які поєднують всю вікову групу); групові (невеликі групи по 4-7 чоловік); індивідуальні; об'єднані (займаються 2-3 вікові групи).

Індивідуальні музичні заняття з дітьми будуються на основі кропіткого вивчення педагогом вікових і типологічних особливостей дітей, аналізу їхньої поведінки і діяльності в колективі, врахування рівня їхнього фізичного, розумового і естетичного розвитку, емоційного і життєвого тону.

У кожній віковій групі є діти з різними індивідуальними особливостями нервової системи: одні врівноважені, але із швидкою або уповільненою реакцією на навколишнє, інші легко збудливі, треті – особливо чуттєві, сором'язливі, з пониженою реакцією, які вимагають більшої уваги та обережного, м'якого підходу.

Давно помічено, що дитина в дошкільному віці починає проявляти деякі схильності, переваги, ознаки творчої активності, що вимагає уваги педагога, підтримки, розвитку інтересів на основі відповідних вправ.

Педагог-музикант у тісному контакті з вихователями групи враховує особливості кожної дитини і створює для неї умови для розвитку, керує цим важливим процесом, індивідуально допомагає, навчає і виховує дитину.

Індивідуальні музичні заняття з дітьми передбачають різні завдання: одній дитині слід допомогти у формуванні музично-сенсорних здібностей, відпрацюванні зосередженості, слухової уваги й аналізу, посилити навички вслуховуватися і розрізнити звуки за висотою, силою, тривалістю, співставляти, порівнювати, розрізнити; іншій – допомогти оволодіти вокально-слуховою координацією, недостатній розвиток якої гальмує правильне відтворення мелодії голосом; третій – допомогти в сприйнятті і відтворенні метроритму, ритмічного малюнку плесканням, образними вправами.

Слід відзначити, що індивідуальні заняття з навчання дітей грі на музичних інструментах вимагають великої зосередженості. Для розвитку музичної творчості також необхідні індивідуальні заняття педагога з дитиною, в основі яких має бути доброта з боку дорослого, чесність і терплячість; з боку дитини – довіра, приязність, любов, які допомагають їй подолати замкненість, сором'язливість, відчуженість. Такі відносини сприяють розкриттю особистості дитини, підйому її духовних сил, у неї з'являється бажання до пізнання, самостійність у діях, активність, розвиваються музичні і творчі здібності.

Індивідуальні заняття мають передбачатися планом педагога-музиканта, бути регламентованими за часом і включені до тижневого розкладу музичних занять.

Музичні заняття з невеликими групами проводяться з дітьми, в яких недостатньо розвинені музичні слухові уявлення, музично-ритмічні почуття, із сором'язливими дітьми, які можуть проявляти себе творчо, але бояться діяти в колективі однолітків. На таких заняттях вирішуються завдання музично-сенсорного розвитку дітей, навчання різних способів виконання музичних завдань із співів, музично-ритмічних рухів, гри в ансамблі на дитячих музичних інструментах, творчі музичні завдання.

У невеликих групах можуть поєднуватися від трьох до шести-восьми дітей як за однотипними ознаками, так і різні за характером і можливостями. Дитині легше зосередити свою увагу, вслухатися у звуки, розрізнити їх і відтворити при більш близькому контакті з педагогом, в оточенні декількох дітей, які чекають таких завдань або виконують їх одночасно з ним.

Заняття невеликими групами дозволяють під час співу уточнити чистоту мелодії пісень, які вимагають транспонування для даної підгрупи дітей в іншу тональність, виконувати окремо заспів музичної фрази, куплета пісні, поуправлятися в дикції, у сприйнятті ритмічних малюнків. У невеликій групі діти вільніше виконують творчі завдання, наприклад, імпровізують музичні запитання і відповіді, виконують поспівки. При цьому кожний краще чує себе та іншого, вчиться злагоджено співати в заданому темпі, уповільнювати або прискорювати його, разом закінчувати спів.

У музично-ритмічних рухах діти вправляються в засвоєнні танцювальних рухів, а також беруть участь у музичній грі в цілому, виконуючи індивідуально ролі, що є дуже важливим для розвитку творчої інтерпретації ігрового образу. Окрім того, на заняттях невеликими групами дітей удосконалюються рухи танців, ігрових сценок, хороводів, які готуються для показу на дитячих святкових ранках, розвагах.

Таким чином, заняття з невеликими групами сприяють музичному розвитку дітей, кращому засвоєнню програмових вимог, розвитку музичних і творчих здібностей. Вони також мають певне місце в режимі дня дошкільного закладу.

Музичні об'єднані групові заняття (2-3 вікові групи) проводяться епізодично. Вони організуються педагогом з метою встановлення узгодженості колективного виконання пісень, танців дітей при вході на свято.

На цих заняттях уточнюється: у співі – одночасність вступу, встановлення темпу, певних відтінків (посилення звуку, послаблення його, уповільнення темпу), загальна емоційна виразність співу відповідно до художнього образу пісні, узгодженість співу заспівувачів (якщо вони виділяються) і хору; у загальних танцях – побудова, темп, послідовність рухів, динаміка виконання.

На об'єднаних групових заняттях перевіряється загальна злагодженість рухів для святкової ходи, входу: початок руху після вступу до маршу, почерговий вихід окремих груп, розміщення в залі.

Однак все це має бути дозованим і не перевищувати у часі 10-12 хвилин, а також не більше одного-двох занять до проведення свята.

Залежно від змісту заняття можуть бути традиційними, домінуючими, тематичними (в старших групах) і комплексними.

Кожний із вказаних видів музичних занять відповідає загальним завданням музичного виховання і має свої специфічні завдання. Той чи інший вид музичного заняття заздалегідь передбачається в перспективному і календарному планах. Співвідношення вказаних видів занять у віковій групі дитячого закладу визначається навчально-виховними завданнями, віковими та індивідуальними особливостями дітей, рівнем їхнього музичного розвитку та інтересів, ступенем засвоєння програмового матеріалу, конкретними умовами життя даної вікової групи і всього закладу в цілому.

Традиційне заняття - заняття, в ході якого поєднані всі, запропоновані програмою, види дитячої музичної діяльності: слухання, спів, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах. У практиці навчання під час традиційного заняття вважають доцільним розподіл різних видів діяльності у певній послідовності. На початку заняття дають невеликі музично-ритмічні вправи, частіше тренувального характеру (окремі елементи танцю, шиккування, необхідні для нового танцю, хороводу, святкового маршу). Ці рухи організують увагу

дітей і готують їх до завдань, що вимагають слухової уваги. Після вправ діти слухають музику і співають. Спів включає різноманітні вокальні вправи, виконання творчих завдань, і вправ на розвиток музичного слуху, розучування 2-3 пісень. Наступним етапом навчання є музично-ритмічна діяльність у формі гри, веселого танцю, хороводу. Спокійні завдання, чергуючись із динамічними, дають змогу рівномірно розподіляти фізичне навантаження на дітей.

Домінантне музичне заняття — заняття, яке будується на основних засадах традиційного, але у вирішенні завдань музичного виховання домінує один (два) види музичної діяльності. Домінантне музичне заняття може мати декілька варіантів, а саме, заняття, в структурі якого переважає один вид музичної діяльності: слухання музики; спів; гра на дитячих музичних інструментах; рухи під музику.

Пропонується також інший підхід до організації домінантних занять за напрямками «Співи» та «Рухи». Так, на домінантному занятті «Співи» перевага надається «статичним» видам музичної діяльності (співи та слухання), на домінантному занятті «Рухи» - навпаки, переважають динамічні види музичної діяльності (ритмічні вправи, танці, хороводи, ігри). У цьому разі гра на музичних інструментах як синтетичний вид музичної діяльності включається в різні види домінантних занять.

Домінантні заняття можуть бути спрямовані на подолання відставання дітей у тому або іншому виді музичної діяльності, або у розвитку певних музичних здібностей. У разі, якщо є потреба подолання відставання дітей у розвитку певної музичної здібності, музичний керівник добирає такі види діяльності, які якнайбільше сприяють розвиткові цих здібностей.

У ході домінантних занять бажано варіювати дитяче музичне сприймання, колективне та індивідуальне виконання пісень чи рухів, творчі завдання для дітей; здійснювати почергове виконавство дітей та дорослих.

Домінантні музичні заняття дають змогу залучити дітей до конкретної діяльності, музичного мистецтва - інструментального, му-

зично-хореографічного, вокально-хорового, збагатити уявлення дітей про особливості цього мистецтва, вдосконалювати в дітей виконавські музичні навички, розвивати творчі вміння, опановувати музичний репертуар до очікуваних свят.

Кількість доміантних занять не є стабільною, вона може бути збільшеною або зменшеною музичним керівником залежно від внутрішніх потреб конкретного дитячого колективу.

Тематичне музичне заняття - заняття, під час якого діти в процесі різних видів музичної діяльності ознайомлюються із широкою культурною та спеціальною інформацією про музику, послідовно навчаються розуміти музичні твори, розвивати музичний слух та емоційний відгук на музику, виховувати любов до музики.

Аналіз робіт Н.Ветлугіної, О.Радиної свідчить, що залежно від змісту та форми проведення тематичні музичні заняття поділяються на три різновиди: на музичну тематику; на соціальну та природну тематику; сюжетно-тематичне.

Такий розподіл тематичних музичних занять на варіанти є умовним, адже і перший, і другий варіанти занять можуть мати певну сюжетну лінію, ігровий сюжет. Крім того, через певну тему, взяту з життя, природничу тему, можна відпрацювати конкретну музичну тему.

Тема заняття пов'язана з музикою. В основу цього варіанта заняття має бути покладене певне завдання музичного виховання, наприклад, ознайомлення з жанром маршу, танцю або з елементами музичної виразності, зокрема з темпом, регістрами. Наприклад: «Темп у музиці і його виразне значення», «Тембр у музиці», «Регістр», «Динаміка», «Яскравий світ музичних звуків», «Народні музичні інструменти», «Симфонічний оркестр», «Українська народна пісня», «Танцювальні жанри в музиці», «Музика розкриває настрій та відчуття людей» тощо.

Фрагменти класичної музики образотворчого характеру підсилюють враження від незвичності сюжету, дають поштовх до розвитку творчих здібностей дітей. Незважаючи на захоплюючу форму, таке заняття не повинно мати розважальний характер та не має переростати у захід, який потребував би репетицій.

У молодших та середніх групах рекомендують таку тематику: «На гостинах в іграшок», «Курочка Ряба», «До сонечка в гості», «Ріпка», «У зимовому лісі», «Пригоди осіннього листочка» тощо.

Старшим дошкільникам пропонують такі теми: «Бал новорічних іграшок», «Закликаємо пташок до рідного краю», «Казка в музиці», тощо.

У структурі тематичного музичного заняття можуть бути передбачені всі види музичної діяльності дітей: музично-ритмічні вправи, слухання музики, спів, музично-дидактична гра, танок, музична гра, гра на музичних інструментах, пісенна і танцювальна творчість, а можуть — декілька з них. Структура заняття залежить від поставлених програмових завдань, під час визначення яких музичний керівник має враховувати вік дітей, їх підготовленість, музичний репертуар, логіку розвитку теми, та послідовності видів музичної діяльності тощо. Головне, щоб відповідно до теми заняття вибудовувався весь «ланцюжок завдань» для дітей під час співу, слухання тощо. Користуючись особливими прийомами, музичний керівник має постійно концентрувати увагу дітей на обраній темі.

Під час роботи із музичним репертуаром музичному керівникові потрібно пам'ятати, що упродовж навчального року зміст тематичних музичних занять (як і інших видів) має інтегруватись у трьох провідних темах: які емоції і почуття передає і викликає музика? про що розповідає музика? як розповідає музика? Ці теми в дошкільній музичній освіті визначають послідовність опанування музичного твору.

Отже, зміст тематичних музичних занять може бути пов'язаний як безпосередньо із самою музикою, так і з певними подіями, явищами, персонажами. Всі види тематичних занять застосовують у кожній віковій групі. Різними будуть зміст репертуару та відомості про музику. Планує тематичні заняття музичний керівник за потреби.

Певний інтерес для загального і музичного розвитку дітей старших груп мають комплексні заняття.

Комплексне заняття - заняття, в якому інтегрують кілька видів діяльності (здебільшого художніх): пісенна (або танцювальна),

художньо-мовленнева, образотворча. Тобто, певну тему розкривають через ці види художньої діяльності. Тематикою для побудови комплексного заняття може бути: підсумок про пори року, народний фольклор, народне мистецтво, народні свята, класична музика тощо. Під впливом прослуханої музики хтось з дітей демонструє здібності в словотворчості, хтось у малюванні, аплікації, ліпленні чи вигадують рухи для гри. Проведення цих занять потребує серйозної підготовки всіх педагогів, які працюють з даною групою дітей. Комплексні заняття проводяться після того, як діти на занятті із малювання (аплікації), музики, художньої літератури (розвитку мовлення) засвоїли низку програмових знань. Завдання комплексного заняття - розвиток різних творчих здібностей дошкільнят (образотворчих, музичних, театральних, літературних) засобами музики.

Усі види художньої діяльності в комплексному музичному занятті мають бути об'єднані загальною темою, єдиним художнім задумом. В основі такого заняття лежить художній образ, характерні ознаки якого присутні в музиці, поезії, малюнку, театралізованому дійстві. Як зазначає О. Радинова, тема комплексного музичного заняття «може бути взятою із життя або запозиченою із казки, пов'язана із певним сюжетом, і, врешті, темою може бути саме мистецтво». Наприклад, заняття на соціальну та природну тематику: «В осінньому лісі», «Проводи зими», «У космічному просторі» тощо; заняття на тему, запозичену з казки: «Три ведмеді», «Снігова королева», «Рукавичка»; заняття на тему мистецтва: «Український фольклор», «Весняний пейзаж».

Якщо в тематичному занятті вибрана тема реалізується лише музичними засобами, то на комплексних заняттях вона реалізується на матеріалі різних видів мистецтва.

Поєднання мистецтв на комплексному музичному занятті дає змогу дітям займатися різними видами мистецької діяльності: музичною (співи, танці, гра на музичних інструментах); образотворчою (ліплення, малювання, аплікація); художньо-мовленнєвою (декламування віршів, узагальнювальні бесіди, інсценування, ляльковий театр, драматизації тощо).

Змістову характеристику художньо-мовленнєвої діяльності, яка передбачає широкий спектр педагогічної роботи, окреслено в методиці організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах, розробленої А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик.

Усі види мистецтв на комплексному музичному занятті рівноцінні. Однак, як зазначає Н. Ветлугіна, значення кожного з них для заняття відрізняється: художня література особливо яскраво та чітко виражає основний задум заняття; театралізація допомагає вибудувати його структуру, об'єднує всі епізоди (складники) заняття; образотворче мистецтво образно та наочно розкриває зміст, допомагає оформити, прикрасити те, що відбувається; музика - мова відчуттів, яка створює особливий емоційний настрій, сприяє розумінню дітьми подій через характер, настрої музики тощо.

Різні види діяльності, висока емоційність та зміна способів навчання дають змогу зберігати високу працездатність дітей і подовжити час комплексного заняття. У молодшій групі воно може тривати - 30-35 хв, у середній - 35-40 хв, у старшій - 40-45 хв.

Не менш важливим в організації комплексних музичних занять є врахування послідовності вирішення завдань художньо-естетичного розвитку дітей:

- ✓ ознайомити з різноманітністю виразних засобів музики, літератури, театру, живопису, зображення;
- ✓ узагальнити здобутий досвід дітей, розвивати здібності до синтетичного сприймання мистецтва.

Відповідно до рекомендацій Н.Ветлугіної, комплексне музичне заняття проводиться один раз на квартал, що пов'язано з тим, що цей вид занять потребує серйозної підготовки всіх педагогів, які працюють з певною групою дітей. Саме від їхнього професіоналізму та уподобань залежатиме задум, змістовність та результативність занять, кількість проведення таких занять упродовж року.

Структура занять має бути гнучкою та видозмінюватися відповідно до віку дітей, змісту, особливостей матеріалу. Можна розпочати заняття не з ритмічних вправ, а зі співів чи слухання музики, а також

з виконання нової пісні чи п'єси для рухів. Починаючи з середньої групи, застосовують завдання на розвиток дитячої творчості у рухах та пластиці. У старшій групі - пісенна творчість. Важливим компонентом заняття є музично-дидактичні ігри. Як відзначає А.Шевчук, традиційне заняття потрібно розуміти не як застарілу, а як випробовану форму, що відповідає особливостям розвитку дітей.

У відборі і послідовності різних видів музичної діяльності на заняттях необхідно враховувати здатність дитячого організму й особливостей нервової системи дошкільників (усіх вікових груп) впоратися з тим чи іншим навчальним навантаженням.

Рівень працездатності дитини визначається тривалістю уваги, сприйняття, збереженням інтересу, емоційністю, тобто активністю реакцій у процесі виконання дітьми навчальних і музичних завдань.

З метою оптимальної ефективності всього процесу навчання на занятті має здійснюватися кропіткий контроль за динамікою стану всього організму і психіки дитини. Це дає педагогу змогу спрямовувати діяльність дітей за умови необхідності змінювати план і зміст музичного заняття.

Структура музичних занять, яка має в практиці деяку стабільність, повинна варіюватися залежно від навчальних, освітньо-виховних завдань, ступеня засвоєння дітьми музичного матеріалу, а також загального психофізіологічного стану дітей. Однак у будь-якому варіанті структури музичного заняття слід додержуватися гігієни нервової системи, враховуючи її вікові особливості і швидку стомлюваність.

Найбільш типове фронтальне музичне заняття передбачає послідовне чергування основних видів музичної діяльності дітей: слухання музики, співу, музично-ритмічних рухів. Бажана зміна різних музичних завдань сприяє підтримці інтересів і емоцій, необхідних для активного виконання дітьми цих завдань.

Для дітей дошкільного віку характерна нетривала зосередженість уваги. Тому важливою є регуляція діяльності, своєчасне переключення уваги на новий музичний об'єкт, яке стимулює виникнення зацікавленості дитини до нового виду музичної діяльності.

У свою чергу виникнення цікавості пов'язане із зміною музичних творів, змісту і характеру завдань, що сприяє відновленню новизни сприйняття, створенню інтересу, виникненню емоцій, необхідних для навчання, забезпечує активну увагу дитини протягом всього заняття. Так, на початку заняття під час ходьби відповідно до музики і виконання різних ритмічних рухів у дітей активізується діяльність слухового і рухового аналізаторів.

У процесі співів діти мають виконувати різні завдання: правильно інтонувати мелодію, своєчасно починати спів, узгоджувати спів з інструментальним супроводом, колективом однолітків, підсилювати, послаблювати звучання пісні, затримуючи або прискорюючи темп співу, що вимагає активності слухової уваги, вольової зібраності, певних навичок виконавства.

Прослуховування музичного твору передбачає активізацію слухової уваги і сприйняття, роботи думки й уяви, викликає в дітей співпереживання художнього образу, відбиття отриманих вражень у словах.

У процесі музичної гри, танцю дитина зосереджено слухає музику, узгоджуючи з нею всі свої рухи, втілюючи рухи в образ, виразно інтерпретуючи його.

Таким чином, не зважаючи на чергування різних видів діяльності на музичному занятті, увага і сприйняття дітей весь час мобілізовані і знаходяться на рівні певної напруги, зосередженості.

Розглянемо орієнтовний зміст і структуру фронтального музичного заняття й можливі його варіанти.

Найбільш усталеною структурою музичного заняття в практиці дитячого садка є така послідовність дитячої музичної діяльності: на початку заняття музично-ритмічні вправи, слухання музики, спів (або спочатку спів, а за ним слухання залежно від поставлених завдань), музична гра або танець.

Марші, які використовуються на початку музичного заняття, слід частіше урізноманітнювати. У репертуарі музичного керівника має бути не менше 15-20 підготовлених маршів. Кожний новий марш сприяє емоційному підйому, активізує увагу і сприйняття

дітей, виключає звичну автоматизацію рухів на давно знайому для них музику. Вправи подаються з метою удосконалення основних рухів (ходьби, бігу, підскоків), розучування і вдосконалення вправ гімнастичного типу (з предметами і без них), танцювальних рухів і образних вправ.

На початку музичного заняття важливо викликати в дітей інтерес і емоційну налаштованість, зосередити їхню увагу і сприйняття, повторити музично-ритмічні рухи, створити в них готовність до виконання наступних музичних завдань.

Після цього дітям пропонують прослухати новий для них музичний твір і вже знайомий – повторно. Потім педагог переходить до навчання дітей співу, включаючи вправи різного типу: розспівки, вправи на розвиток сенсорних музичних здібностей, засвоєння вокальних і хорових навичок, працює над формуванням вміння співати в різних тональностях, а також пропонує вправи творчого характеру. Якщо на даному занятті заплановано розучування з дітьми нової для них пісні, тоді її початкове виконання виноситься у розділ слухання музики, а слідом за новою піснею будуть звучати вже відомі дітям музичні твори повторно. Після відносного спокою під час слухання і співу дітям пропонується музична гра або танець. Завершується заняття ходьбою під музику маршу. Цей вид ритмічної діяльності спрямований на зниження рівня збудження, приведення дитини до стану звичної норми.

Варіативність структури музичних занять. Музичне заняття починається із слухання музики. У такому випадку вхід дітей на заняття не вимагає музичного супроводу - вони входять (без шиккування) і сідають на свої місця. У цій ситуації важливо налаштувати дітей на сприйняття музики і зосередити їхню слухову увагу.

Після закінчення слухання музики потрібно перейти до співів і повторно до розучуваного репертуару пісень (при цьому корисно змінювати позу дітей, чергувати спів стоячи і сидячи). Тут же включаються вправи на розвиток співочих навичок, музично-сенсорних і творчих здібностей. У кінці заняття проводяться короткочасні музично-ритмічні вправи з метою уточнення рухів танцю або гри.

Повторення елементів танцю або гри перед їхнім виконанням налаштовує дитину через рухи, сприяє емоційно-творчій виразності виконання.

1. Музичне заняття може розпочатися входом дітей під музику маршу, потім ідуть музично-ритмічні рухи (з предметами або без них, танцювальні, образні).

Після цього проводяться співи з усім комплексом вказаних вище музичних сенсорних і творчих завдань, повторюванням і розучуванням 1-2 пісень.

Після закінчення співу дітям пропонують прослухати знайомий для них музичний твір і музику до нової музичної гри, програму якої педагог попередньо розкриває в сюжетно-образній розповіді. Якщо гра несюжетна, то слухання музичного твору сполучається з аналізом його характеру і структури, засобів музичної виразності і за активної участі дітей, потім надається пояснення ігрових дій, йде музична гра.

У наведених прикладах варіант структури музичного заняття мотивується навчальними освітньо-виховними завданнями.

2. Структура музичного заняття може бути пов'язана з постановкою творчих завдань. Такі варіанти музичних занять передбачають виконання дітьми творчих завдань під час співів і музично-ритмічних рухів. Якщо творчі завдання пропонуються у співах, рекомендується планувати і проводити їх на початку заняття, коли діти не стомлені і найбільш активні. У цих випадках дитяча творча музична діяльність має дещо більшу тривалість порівняно з наступними видами діяльності (слуханням музики, ритмічними вправами у грі або танці).

Творчі завдання в музично-ритмічній діяльності наявні майже на кожному музичному занятті: при створенні дітьми ігрових музичних образів в їхній творчій інтерпретації (веселий зайчик, злий вовк, хитра лисиця), а також імпровізації рухів у танцях, хороводах.

Найбільш ефективним варіантом музичних занять можна вважати заняття, які сполучають процес навчання з творчими завданнями одного або двох розділів дитячої музичної діяльності, які чергуються з розучуванням пісень і включаються до музично-ритмічних рухів в іграх і танцях.

3. Етапи навчання дітей співам, музично-ритмічним рухам, гри на дитячих музичних інструментах

Формування навичок слухання музики, співочих і музично-ритмічних навичок та умінь відбувається поетапно, на кожному з яких постають свої практичні завдання навчання і добираються відповідні методи, за допомогою яких ці завдання вирішуються.

На першому етапі початкового слухання музики, розучування (пісні, танцю, музичної гри) постають завдання ознайомити і зацікавити дітей новим для них музичним твором. Для вирішення цих завдань необхідно створити умови для цілісного сприйняття твору, викликати емоційний відгук, активізувати думку для усвідомлення його ідеї й змісту, залежно від складності почати його розучувати взагалі (пісню, музичну гру, танець, вправу) або обмежитися тільки повторним слуханням музики. Інакше кажучи, слід забезпечити дитині всебічне сприйняття музичного твору, активізувати свідомість, роботу думки, доторкнутися уяви, створити уявлення про виконання пісні, п'єси або музично-ритмічного руху в цілому.

Методика початкового слухання музики і розучування творів або рухів.

Виходячи з поставлених завдань, педагог використовує комплекс різних, найбільш доцільних і ефективних прийомів у такій послідовності:

1). підведення дітей до слухання музики шляхом короткої емоційної розповіді з метою зосередження їхньої уваги на змісті, художньому образі, пробудження уяви і потрібних уявлень;

2). кваліфіковане виконання музичного твору педагогом (пісні, танцю, п'єси), його виразна інтерпретація, яка викликає почуття й емоційний відгук дітей;

3). пояснення, яке розкриває зміст і емоційний характер твору;

4). бесіда, що складається із запитань і відповідей (педагога і дітей), пов'язаних із змістом, художнім образом; викладення деяких знань про музику у зв'язку з бесідою;

5). повторне слухання музичного твору.

Усі ці прийоми спрямовані на забезпечення повноцінного, всебічного сприйняття твору. При нескладній мелодії пісні можна організувати підспівування дітей, хоча з цим не слід поспішати, тому що нову мелодію пісні діти можуть ще недостатньо чисто інтонувати, а тому не обійти виправлень, переучувань, які викличуть у дітей нервові напруження.

Музично-ритмічні рухи – вправи, танець, музична гра – розучуються на першому етапі в загальних рисах. Попереднє слухання музики перед початком рухів допомагає дітям сприймати музичний твір у цілому, відчутти його характер, усвідомити форму і налаштуватися.

На другому етапі – поглибленого розучування пісні (музичної гри, танцю, хороводу, вправи) завдання заключається в тому, щоб уточнити правильність відтворення дітьми мелодії пісні або деталей музично-ритмічних рухів і узгодженість їх з музикою. Це завдання вирішується через поступові виправлення неточностей і помилок. На даному етапі впродовж декількох занять йде усвідомлене розучування і повторення мелодії або рухів, що поступово уточнюються, впорядковуються, стають все більш правильними. На заняттях закріплюється тільки те місце в мелодії або русі, яке відповідає вимогам педагога і підкріплюється його словом.

Методика поглибленого розучування.

Беручи до уваги особливості процесу поступового засвоєння дитиною пісні або музично-ритмічного руху, педагог використовує такі прийоми:

- ✓ повторне виконання музичного твору, пісні або руху разом із музикою з метою відновлення в пам'яті слухового сприйняття і м'язового відчуття чистоти мелодії або послідовності елементів, які складають рух;

- ✓ наочний показ окремих прийомів виконання мелодії, тексту, рухів;

- ✓ пояснення, коментарі, вказівки в процесі розучування й виконання дітьми пісень, рухів;

- ✓ виділення фрагментів пісні, рухів для вправляння дітей;

✓ співставлення виконання мелодії пісні голосом, на фортепіано, на металофоні з виконанням пісні в цілому з акомпанементом (найбільш ефективний прийом). Виділення і співставлення мелодії сприяє кращому її розрізненню і запам'ятовуванню. Дитина поступово починає її ясно уявляти, чути у взаємозв'язку із супроводжуючою її гармонізацією;

✓ під час поглибленого розучування пісні в цілому спів може здійснюватися всією групою або невеликими групами (за куплетами і фразами), із заспівувачами (один, двоє, декілька дітей), без супроводу, тобто використовуються різні варіанти розучування.

Різноманітна організація розучування музично-ритмічних рухів (танцю, вправи, музичної гри) може включати почерговий рух невеликими групами і індивідуально (що створює можливості для спостереження, аналізу, уточнення), рухів всієї групи в цілому, зміну ведучих у танцях, вправах, зміну індивідуальних ролей у музичних іграх, одночасне індивідуальне виконання ігрових образів у процесі колективного руху (всі діти – зайчики, ведмеді). У процесі поглибленого розучування педагог може також вказати на помилки, сприяючи усвідомленому виконанню завдання («не нахиляйте голову, не дивіться під ноги, коли танцюєте»). У ході навчання можливо використовувати музичну термінологію, пов'язану з діяльністю дітей і поясненнями педагога («послухайте, де треба уповільнити темп пісні під час її закінчення»).

Отже, відбір педагогом прийомів поглибленого розучування залежить від поставлених завдань, складності репертуару, ступеня засвоєння матеріалу дітьми. Правильне і творче їх використання забезпечує вирішення поставлених завдань, буде сприяти активізації розумової діяльності дітей.

На третьому етапі ставиться завдання довести набуті дітьми уміння і навички в співі і музично-ритмічних рухах до ступеня самостійного творчого виконання і використання пісень, танців, ігор у повсякденному житті.

Методика закріплення й удосконалення навички.

На цьому етапі діти усвідомлено сприймають завдання й емоційно-виразно виконують пісню, вправу, танець, музичну гру. Відчуваючи задоволення від загальної узгодженості і позитивної оцінки педагога, вони з настроєм співають, танцюють, грають, не зосереджуючи своєї уваги на способах дій. Співочі і музично-ритмічні навички дітей вже достатньо автоматизовані, що дає змогу вільно емоційно-виразно, творчо використовувати, співпереживаючи художній образ пісні, музичної гри.

У старших групах, коли формування навичок досягає найбільш високого рівня і діти набули самостійності у своїх діях, доцільно запропонувати їм згадати і пояснити, як вони будуть діяти. Такий прийом сприяє усвідомленню виконання, дозволяє зосередити увагу на основному завданні, відновити в пам'яті мелодію або послідовність рухів, відчутти колективну відповідальність і готовність виконати завдання. Наприклад, перед виконанням пісні дитина нагадує своїм одноліткам: «Цю пісню ми будемо співати одразу після вступу. Почнемо співати з того звуку, яким закінчиться вступ».

Згадуючи гру «Тин», дитина пояснює: «Ми вишикуємось у чотири шеренги одна навпроти іншої. Після вступу на першу музичну фразу підуть назустріч діти першої і третьої шеренги. Із закінченням музики вони мають уклонитися одна одній».

Такий прийом сприяє виникненню слухового уявлення мелодії пісні, а в русі – послідовності виконання музично-ритмічних рухів відповідно до музики. При цьому діти правильно виконують мелодію, музично-ритмічні рухи, їхня увага зосереджена, вони зацікавлені, активні, емоційні. Фізіолог Е.Льїн пояснює, що таке промовляння і дії (вправи) в уяві активізують центри, які регулюють його виконання (стосується ідеомоторних актів).

Отже, формування правильних співочих і музично-ритмічних навичок у процесі навчання відбувається поетапно за умови використання різних взаємопов'язаних методів і прийомів навчання і творчого до них підходу з боку педагога.

Навчання, в основі якого лежить загальна музична діяльність дітей, які поєднані виконанням загальних для всіх завдань, ви-

магає від них одночасної реакції, дружніх зусиль для досягнення успіху в співі, музично-ритмічних рухах, грі на дитячих музичних інструментах індивідуально і в оркестрі. Загальна діяльність під керівництвом педагога сприяє вихованню відповідальності за свої дії, внутрішню дисципліну, дружнє ставлення до успіхів товаришів, бажання допомогти в певних ускладненнях, тобто вихованню почуття колективізму. Отже, навчання робить свій внесок у вирішення важливого завдання виховання моральних якостей, без яких неможливо уявити існування людини в суспільстві.

Розучений у процесі навчання репертуар кожної вікової групи повторюється на наступних музичних заняттях з метою постійного вдосконалення його виконання.

Разом з тим педагог шляхом індивідуального опитування перевіряє наявні в дітей знання про музику (у зв'язку з виконанням музичних творів), навички і уміння в різних видах музичної діяльності.

У кінці кожного кварталу або півріччя проводиться колективна та індивідуальна перевірка засвоєного дітьми даної вікової групи програмового музичного репертуару за минулий період.

Педагог у процесі перевірки виявляє рівень музичних здібностей дітей, якість набутих ними навичок слухання музики і виконавських у співі, музично-ритмічних рухах, а також навичок гри на дитячих музичних інструментах. У процесі такої періодичної перевірки проводиться порівняльний аналіз показників рівня розвитку в дітей основних музичних здібностей, що дозволяє виявити причини затримки в розвитку і своєчасно відреагувати на виявлену затримку, знайти методи індивідуальної роботи.

У молодших групах дітям пропонується колективно та індивідуально упізнати знайому мелодію пісні (п'єси, музику до танцю, гри) за вступом, проспіваною без слів мелодією або виконаною на фортепіано. Це робиться в ході своєрідної гри. Педагог загадує дітям «загадки», вони впізнають і виконують (за допомогою вихователя або самостійно) розучений ними репертуар.

У середній, старшій, підготовчій групах у процесі перевірки від дітей вимагають вже емоційно-слухової осмисленості, музикальності і виразності у виконанні пісень, танців, музично-ігрових образів. Перевіряються також отримані знання з музики, навички слухання, співів і музично-ритмічних рухів, які відповідають програмі за даний період (квартал, півріччя).

Педагог протягом декількох музичних занять пропонує дітям різні завдання з програми слухання музики, співів, ритміки, гри на дитячих інструментах.

Наприклад, дітям пропонується згадати знайому музику за минулий період. Це означає, що діти індивідуально за викликом педагога і колективно мають:

- ✓ згадати назви пісень та інструментальних п'єс, які вони неодноразово слухали, а також прізвища деяких композиторів;
- ✓ дітям пропонується упізнати знайомі для них твори за вступом, окремими фрагментами (частини, періоди, фрази);
- ✓ прослухати невідомі твори й визначити жанр та емоційний характер (без вживання термінології);
- ✓ прослухати і визначити 2-, 3-частинну форму музичного твору;
- ✓ виокремити засоби музичної виразності, користуючись вже засвоєною ними музичною термінологією: тихо, не дуже голосно, голосно, підсилення і послаблення звуку; темп швидкий, повільний, помірний, уповільнення, прискорення темпу.

Таким чином, перевірка сприяє виявленню рівня розвитку музикальності дітей, смаку, який формується, засвоєнню елементарних музичних понять, набутих навичок.

У ході перевірки навичок співу дітям пропонується виконати розучені ними пісні в супроводі фортепіано і без нього, виконати їх колективно, індивідуально, в ансамблі. Правильне, чисте інтонування мелодії виявить:

- ✓ рівень розвитку музичних слухових уявлень;

✓ правильне виконання пісні в іншій тональності, закінчення пісні в тоніці, не доспіваний педагогом до кінця, продемонструє рівень розвитку ладовисотного слуху;

✓ точне відтворення голосом проспіваної або зіграної на фортепіано музичної фрази (ніби «луна») – рівень вокально-слухової координації;

✓ осмислене і правильне промовляння тексту пісні покаже усвідомленість його і виразність.

У ритміці діти самостійно виконують відповідно до характеру музики вправи, ігрові образи, танцювальні рухи.

Дітям пропонують творчі завдання. У співі – музикальні запитання і відповіді; спів свого імені; імпровізації на короткі тексти; імпровізації мелодій відомих для них жанрів – маршу, танцю, коліскової (на склади ля-ля, та-та). У ритміці – імпровізація рухів танцю на народну мелодію (першої або другої частини, рухи однієї залишаються без змін), також всього танцю в цілому, інсценування пісні за її текстом, виразне виконання ігрових образів, узгоджених з музикою.

Запитання до самоперевірки

1. Назвіть і охарактеризуйте види, структуру, варіанти музичних занять.

2. Роль фронтальних музичних занять, їх взаємозв'язок з іншими видами музичної діяльності дітей і музикою у повсякденному житті.

3. Музичні заняття як комплексний процес виховання, навчання і всебічного розвитку особистості дитини.

4. Дайте характеристику тематичних та комплексних занять та їх впливу на музичний і всебічний художній розвиток дитини.

Самостійна музична діяльність дітей

- 1. Характер і зміст самостійної музичної діяльності.*
- 2. Організаційні форми самостійної музичної діяльності.*
- 3. Керівництво самостійною музичною діяльністю дітей.*
- 4. Створення предметно-просторового середовища.*
- 5. Передумови розвитку самостійної музичної діяльності.*

1. Характер і зміст самостійної музичної діяльності

Самостійна художня діяльність – реально існуючий бік життя дитини.

У теорії педагогіки відзначається, що діяльність розглядається як самостійна, якщо індивід виконує нові завдання, що ускладнюються, або діє в незнайомих ситуаціях, орієнтуючись у них без сторонньої допомоги. Самостійна діяльність є залежною від такого керівництва дітьми, яке спонукає їх діяти спочатку за завданням і за допомогою дорослого, а потім обмежується власними силами. Таким чином, підкреслюється діалектична єдність відомого і невідомого, звичних і незнайомих дій.

О.Усова у книзі «Навчання в дитячому садку» дає характеристику видів діяльності – ігрової, трудової, навчальної, піднімає питання про ступінь, за якого можна розглядати гру як вільну діяльність, незалежну від зовнішніх умов і таку, що є тільки результатом внутрішніх причин: «Гра розуміється як вільна діяльність дитини, вільна від зовнішньої регламентації, від пропонованого задуму, певних ігрових дій і положень, форм гри, але вона обумовлена суспільною практикою, що в ній відбита». Це положення може бути застосоване і до самостійної художньої діяльності, яка підпорядковується тим же законам, оскільки вона часто відбувається у формі гри. Щодо питання керівництва діяльністю, важливо виявити ті умови, які стимулюють її виникнення.

У теорії дошкільної педагогіки представлені численні дослідження самостійності як риси особистості, яка формується в різних видах діяльності.

Самостійна діяльність визначається як комплекс елементів, пов'язаних із спрямуванням і вибірковістю дій, з якістю знань і досвіду, які є в дітей, з вольовою спрямованістю.

Самостійність може проявитися у зв'язку з різними видами діяльності: навчальною (О.Усова, Г.Леушина, Н.Сакуліна, В.Аванесова), ігровою (О.Усова, Л.Жуковська), художньою (Є.Фльоріна, Н.Сакуліна), морально-вольовою, трудовою (Т.Маркова, В.Нечаєва, Л.Порембська).

Відзначається й генетичний аспект, який показує виникнення і формування самостійності дітей на різних вікових етапах (Г.Годіна).

Отже, в психолого-педагогічній літературі достатньо широко представлена характеристика діяльності взагалі і діяльності, яку називають самостійною.

Наше завдання - показати таку самостійну діяльність, яка безпосередньо пов'язана з різними видами мистецтва, її початковими проявами в своєрідній, доступній для дитини формі.

До них належать театралізовані ігри, художньо-мовна творчість, музикування, зображувальна і декоративно-прикладна практика. Всі ці види виступають і як самостійні, і у взаємозв'язку, уявляючи собою синтетичну художню діяльність.

Діяльність – це ряд закінчених дій, підпорядкованих загальній меті. Тому самостійну діяльність слід розглядати з цієї точки зору як комплекс дій: виникнення задуму, реалізація задуму, розгортання діяльності та її закінчення. Попередньо намічається така структура самостійної художньої діяльності:

1. Виникнення художніх задумів (мети) як прояв інтересів дитини, що продиктовані внутрішніми мотивами й обумовлені наявним художнім досвідом. Зовнішньо це виглядає як самостійний вибір дитиною певного виду художньої діяльності, знаходження форми її організації, залучення однолітків до участі, у встановленні взаємин і розподілу ролей, у підготовці матеріальних умов для її здійснення.

2. Реалізація задуму, яка визначається рівнем володіння, способами переносу наявного досвіду, в нові умови, проявляється у

використанні адекватних прийомів дій, - відтворюючих і творчих, раніше засвоєних, але видозмінених дітьми.

3. Самостійні дії, намагання наблизитися до поставленої мети, вдосконалення дитиною своїх дій, висловлені пропозиції щодо подальшого їхнього розгортання і закінчення.

Самостійна діяльність дитини обумовлена навколишнім життям: мотиви його вчинків, інтереси пов'язані з досвідом, накопиченим у процесі навчання, ігор, розваг, свят. Проте всі отримані дітьми життєві враження перетворюються: вони самі створюють відповідні умови, уявні відносини із однолітками, використовують дії за власним задумом, що отримує найрізноманітніші вирішення. Дитина стає автором ігор, сценаристом, режисером, актором-виконачем. Дії її природні і раптові настільки, що на перший погляд здаються протирічними, такими, що виникають лише під впливом внутрішніх переживань, наявність яких очевидна, хоча внутрішні мотиви проявляються в результаті опосередкованого впливу дорослих.

Самостійність дітей яскраво проявляється в музичній діяльності, в музикуванні. Музикуванням називають виконання музики в камерній або домашній обстановці. Терміном «музикування» ми користуємося для характеристики дитячої самостійної музичної діяльності.

Дитяче музикування включає й спів, і ритмічні рухи, і гру на музичних інструментах. Самостійна діяльність відповідає потребам дітей, виявляючи їхні музичні схильності. Якщо, музикуючи, дитина активно, творчо використовує свої знання й уміння, можна говорити про її музичний розвиток, який відбувся.

Звичайно, якість самостійного музикування нижча, ніж на заняттях. Діти не завжди правильно співають, не дуже точно рухаються (без фортепіанного супроводу і показу педагога), але їхня захопленість є дуже великою, тому що відбувається за власним бажанням і з власної ініціативи.

Особливо яскраво проявляють себе музикально обдаровані діти. Однак нерідко подобається музикувати і менш музикальним, але

схильним до музики або які є добрими «організаторами». Володіючи певним музичним досвідом, вміючи виконати задумане, діти почувають себе невимушено, їхні самостійні дії стають активними й винахідливими, вони відчують, що здатні зацікавити, принести радість присутнім. Якщо дитина самовпевнена, дорослий може запропонувати їй виконати щось складніше, що вимагає від неї додаткових зусиль, щоб вона не відчувала своєї переваги перед іншими дітьми.

2. Організаційні форми самостійної музичної діяльності

У дитячій практиці складаються певні форми організації музичування. Самостійно, за своїм вибором дитина використовує різні види музичної діяльності, з якими ознайомилася на заняттях або вдома, але причини, які спонукали її до цього, надають діям своєрідність, відрізняючи від раніше засвоєного.

Повсякденна практика підтверджує, що музичування спостерігається майже у всіх дитячих садках і сім'ях. Звичайно, беруть участь в ній далеко не всі.

«Музичне заняття», «концерт» свідчать про розмаїття видів самостійного музичування. Все, з чим діти ознайомились на заняттях, святах, у сімейному колі, накладається на ігри, але в перетвореному вигляді, у відповідності до потреб. Наприклад, дитина «грає» на піаніно-іграшці і дуже вдало наслідує техніку гри, одночасно наспівує і виконує роль керівника хору дітей. Діти можуть займатися і творчою, і виконавською діяльністю, при цьому перша носить явно імпровізаційний характер.

Цікавим є характер сприйняття дітьми музики. Іноді вони дійсно всотують в себе звуки, як це було при слуханні, наприклад, гри хлопчика (гра на акордеоні). В іншому випадку вони не тільки уважно слухали (виконання на уявному інструменті), але при цьому перевтілювались у слухачів: сидячи з ляльками на колінах, дівчата уявляли себе мамами, які привели на концерт малят.

Організація дитячого музичування виступає в різних формах. Діяльність може виражатися: у формі «художньої самодіяльності» (з

демонстрацією пісень і танців), у формі взаємонавчальних вправ, схожих за характером на індивідуальні заняття (але виникаючі виключно з ініціативи самих дітей), або у формі сюжетної гри, в якій ролі розподілені на «музикантів» і «слухачів». В окремих випадках діти просто наспівували, виходячи на прогулянку, розглядаючи книжку.

Таким чином, найбільш розповсюдженими формами дитячого музикування є дії невеликої підгрупи учасників або індивідуальні. Якщо ця діяльність яскрава, цікава, з елементами нового, несподіваного, вона здатна на деякий час привернути увагу інших дітей.

Узагальнюючи форми організації самостійної музичної діяльності, можна відзначити дві, які найчастіше зустрічаються:

✓ сюжетно-рольова гра, коли діти обирають тему під впливом різних музичних завдань («шукаємо таланти», «концерт», «гра в оркестр», «музичне заняття»), розподіляють ролі, і сюжет набуває свого розвитку;

✓ ігри-вправи переважно самостійного навчального характеру, під час яких дитина тренується, граючи на певному інструменті або розучуючи танцювальний рух. Але така самоорганізація, звичайно, не виключає інших індивідуальних проявів дитячої творчості.

Отже, музична самостійна діяльність дуже різноманітна, бо її витoki – саме життя дітей. Вона існує в різних формах, виникає за чиеюсь творчою ініціативою без посередньої участі дорослих.

3. Керівництво самостійною музичною діяльністю дітей

Аналіз практики показує, що існують певні фактори, які впливають на розвиток такої діяльності:

1).навчання на заняттях, яке розвиває в дитини різні способи самостійних дій;

2). яскраві враження від художніх видовищ у дитячому закладі, сім'ї;

3). спеціальне обладнання, матеріали, в яких передбачається користування необхідними інструментами, посібниками, дидактичними іграми;

4). опосередковані методи керівництва і гнучкий творчий підхід педагога.

Зв'язок між навчанням на заняттях і самостійною діяльністю дітей дуже тісний.

Існують численні методи і прийоми, але жодний з них не може бути універсальним. Головне призначення виховуючого навчання – зацікавити, захопити музикою, збудити добрі почуття, викликати в дітей намагання бути активним. Дитина має приходити на музичні заняття з радістю, чекати їх, ділитися вдома своїми враженнями, грати, зображуючи те, що на них відбувається. Такою є стимулююча роль музичних занять.

Навчання має розвивати в кожної дитини музичні здібності. Тоді не тільки на заняттях, але і поза ними дитина буде схилитися до музики, активно нею займатися.

Вказівки і демонстрація зразка використовуються лише тоді, коли треба навчити точного відтворення заданого, наприклад, певного елемента танцю, інтонації, правильної дикції. Метод формування способів самостійних дій використовується там, де дитині треба самій знайти необхідний прийом виконання, внести новий елемент.

Необхідно відзначити умовність розподілу цих прийомів. Діючи самостійно, дитина завжди спирається на минулий досвід, використовує його, а повторюючи зразок (показ), наприклад, точне виконання уривка мелодії, вона користується слуховим самоконтролем, тобто діє без сторонньої допомоги. Так встановлюється взаємозв'язок між різними методами навчання. Важливо окреслити ті методи і прийоми на заняттях, які стимулюють дитячу самостійність: самостійні відповіді дітей на частину запитань на основі сприйняття характеру пісні («Що можна розповісти про музику?»), сприйняття пісень, порівняння їх, визначення настрою, пошуки доведення правильності своїх відповідей («Який настрій у обох пісень? Як це передає музика?»), самостійні відповіді, елементарні судження дітей про музику опери і балету («Як називається початок, кінець твору? Як називається музика, яку виконують на інструменті і яку співають?»), самостійне відтворення по пам'яті назв інструментів («Які ви знаєте

музичні інструменти?»), розрізнення на слух руху мелодії (співставлення напряму мелодії у вивчених поспівках), слуховий самоконтроль («Заспівай як я, дослухайся і виправ помилку, слухай уважно і відразу вступиай, співай сам, без мене, на скількох звуках побудована пісню?»).

Діти мають самостійно:

- ✓ відтворити мелодію і перевірити на слух, чи є відхилення від заданої тональності;
- ✓ почути кінець вступу і почати співати мелодію;
- ✓ дослухати попередню фразу і своєчасно заспівати наступну, зберігаючи темп і тональність;
- ✓ оцінити якість свого виконання і самостійно уточнити інтонацію мелодії;
- ✓ прислухатися до заданого звуку і чисто проспівати знайому мелодію;
- ✓ змінити характер звучання заспіву і приспіву (давайте заспіваємо заспів легко, як вітерець дмухає, а приспів – дзвінко).

Як бачимо, у більшості випадків самостійність дій дитини не виходить за межі, задані дорослим. Але вони виникають лише на пропозицію педагога, в подальшому діти виконують їх самостійно. На заняттях прояв самостійної діяльності є незначним. Найчастіше це прохання виконати певний твір, погратися в улюблену гру, заспівати пісню, яка сподобалась.

Самостійну діяльність дітей можна розподілити на внутрішні дії (процеси сприйняття, порівняння, розрізнення, оцінки) і на зовнішні (виконавство, висловлювання з приводу змісту музики). Відповідно до цього будується і методика.

Успішне здійснення самостійності в кожному виді музичної діяльності вимагає відповідних прийомів. Наведені приклади дозволяють виявити найбільш характерні з них. Всі прийоми можна згрупувати відповідно до педагогічного процесу. Так, при слуханні музики виділяють початкове ознайомлення з твором і наступне його засвоєння; у співі і музично-ритмічних вправах – сприйняття нових музичних творів, орієнтація в них, відпрацювання виконавських навичок, виразне виконання, творче варіювання знайомих

елементів рухів і співочих інтонацій, використання їх за власною ініціативою в інших умовах.

Але діти тоді самостійно діють, коли в них є достатньо розвинені набуті навички. Тому так важливо подолати недоліки, що є в практиці, наприклад, відсутність системи у формуванні самостійних дій, захоплення прийомами показу. Подальший розвиток методики музичного виховання має передбачати розробку методів і прийомів самостійних дій дошкільників у всіх видах музичної діяльності.

Музична діяльність базується на слуховому досвіді, тому значення показу в його широкому і вузькому сенсі є очевидним. У діяльності педагога показ виступає в двох планах: як демонстрація музичного твору і як еталон виконавських прийомів. У діяльності дитини дії за показом відбуваються переважно при виконанні пісень, танцю, при грі на музичному інструменті. Дитина наслідує правильні прийоми виконання у співі і русі. Отже, не можна будувати методику музичного виховання без цього методу.

Не слід забувати, наскільки є важливий шлях не тільки прямого засвоєння навичок і умінь, але і шлях активний, пошуковий, який не може проходити без засвоєння засобів самостійних дій. Головне призначення музичного виховання – розвиток всебічних творчих і музичних здібностей, естетичного ставлення до музики. Тому необхідним є поєднання багатьох методів, оскільки жоден з них не може бути універсальним або єдиним. Хоча самостійні дії дуже важливі, вони сприяють становленню і розвитку самостійної музичної діяльності, яка виникає вже з ініціативи дітей.

Говорячи про опосередкований вплив на дитяче музикування, мається на увазі особливе, тонке керівництво педагога: попереднє планування і створення умов, що стимулюють самостійну діяльність.

Це керівництво проявляється в лаконічних пропозиціях, які йдуть ніби від співучасника: «Пограємо у свято», «Цікаво тепер послухати, як Таня зіграє цю поспівку на металофоні», «Хочете, я вам розповім музичну казку». Фактично ці пропозиції не містять вказівок, інструкцій, як потрібно діяти.

Вихователь або музичний керівник йде назустріч бажанням дітей, обережно спрямовуючи їх самостійну музичну діяльність у години ігор в приміщенні і під час прогулянок на свіжому повітрі (якщо дозволяють погодні умови). Взагалі всі діти співають або грають, проявляючи самостійність. Педагог спостерігає, чому деякі з них не беруть участь в музикуванні (не цікавляться, соромляться або не знаходять контакту з іншими дітьми). У таких випадках робиться спроба зацікавити, допомогти кожному проявити себе. Створюється атмосфера невимушеності й особливого настрою на музичну діяльність. У цих умовах вихователь має бути активним учасником музикування. Участь його полягає не стільки у виконанні окремих творів, скільки в створенні атмосфери нещодавнього святкового настрою, надання допомоги в організації розваги або гри.

Основний шлях стимулювання такої діяльності – використання опосередкованих впливів:

- ✓ встановлення загальних рис, зв'язків між заняттями і самостійним музикуванням;
- ✓ відтворення святкових вражень;
- ✓ створення матеріального середовища та обладнання;
- ✓ опосередкований характер керівництва з боку вихователя.

Повсякденне вдосконалення власних художніх здібностей, уміння захопити дітей улюбленою справою, встановлення контактів з кожним з них, вплив за допомогою власного прикладу, оволодіння по мірі можливостей способами художньої практики – такими є вимоги, які постають перед педагогом – організатором самостійної діяльності дошкільників.

Наявність музичної діяльності свідчить про достатній рівень розвитку дитини, її здатність проявити власне ставлення до навколишнього – побаченого і почутого. Уміння переносити отриманий на музичних заняттях досвід в інші умови допомагає ствердитися почуттю впевненості в собі, активності і ініціативі. У спільній діяльності складаються дружні взаємини між дітьми, реалізуються їхні творчі задуми. Самостійна діяльність виховує наполегливість, захопленість, надає радість відкриття.

4. Створення предметно-просторового середовища

Розвиток дитини є складною єдністю внутрішніх змін її психічної діяльності (сприймання, пам'яті, мислення, волі тощо) і форм її самореалізації (умінь, навичок тощо). Відбувається розвиток у різноспрямованій взаємодії різних чинників, одним з яких є створення предметно-просторового розвивального середовища, в якому здійснюється освітній процес і яке є його важливим складником.

Предметно-просторове середовище - організація простору й використання обладнання та іншого оснащення відповідно до вимог безпеки, психологічного благополуччя дитини, її розвитку.

Розглядаючи музичне виховання як процес організованого залучення дітей до музичної культури, можна говорити про предметно-просторове розвивальне музичне середовище як про засіб залучення кожної дитини до музичної культури.

Предметно-просторове розвивальне музичне середовище в умовах дошкільного навчального закладу можна представити у трьох компонентах: музичному, предметному та соціальному.

Музичний компонент представлений аудіоmuzичною інформацією, тобто безпосередньо музикою, незалежно від її джерела. Основним акцентом у цьому компоненті є добір музичного репертуару та якість його виконання.

Предметний компонент - це обладнання, атрибути, дидактичні матеріали тощо для організації різних видів музичної діяльності, у тому числі музичні інструменти та технічні засоби навчання.

Соціальний компонент - це компонент, який відображає соціальні взаємини дитини з однолітками та дорослими, які є організаторами освітнього процесу в контексті музичного виховання. Розглядаючи соціальний складник предметно-просторового розвивального музичного середовища, необхідно концентрувати увагу на вмінні педагога створювати та підтримувати емоційне тло середовища, що сприятиме формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення дитини до музичної культури.

Предметно-просторове розвивальне музичне середовище розкриває свої можливості у процесі спілкування та взаємодії дітей

з дорослим у цьому середовищі. Від професійної компетентності дорослого в системі музичного виховання дітей дошкільного віку, його доброзичливості і зацікавленого ставлення до кожної дитини залежить, чи стане це середовище розвивальним, чи захоче і чи зможе дитина освоїти його у своїй діяльності. Дитина і дорослий діють спільно - їм обом має бути комфортно у музичному середовищі.

Для створення в дошкільному навчальному закладі предметно-просторового розвивального музичного середовища та його оцінювання доцільно враховувати параметри якості, що запропоновані Е. Костіною: якість змісту, якість структури, функціональний та емоційний комфорт дітей.

Предметно-просторове розвивальне музичне середовище передбачає наявність посібників, які мають відповідати логіці розвитку дитячої музичної діяльності, — сприймання, відтворення, творчості.

Сприймання музики. Добираються посібники, які допомагають педагогові спонукати та стимулювати дітей до сприймання творів для слухання, для використання у виконавській, співочій, танцювальній та музично-ігровій діяльності, а також творів, спеціально створених для розвитку музично-сенсорного сприймання дітей.

Відтворення музики. Добираються посібники, які допомагають педагогові спонукати та стимулювати дітей до співочої діяльності (сприймання пісень, їх творчого, виразного виконання); музично-ритмічної діяльності (сприймання, виконання музики для гри або танцю, до творчої виразності танцю тощо; гри на дитячих музичних інструментах (сприймання музики, що виконується на них, опанування гри на цих інструментах, а також до творчої імпровізації).

Музично-творча діяльність. Добираються посібники, які допомагають педагогові спонукати та стимулювати дітей до пісенної, музично-ігрової, танцювальної творчості та імпровізації на дитячих музичних інструментах. Вирішення цих завдань забезпечується різноманітністю дитячих музичних інструментів, розвивальних музичних ігор та іграшок, наочних дидактичних посібників, різно-

манітних аудіовізуальних засобів (магнітофон) і набору касет до них та інших технічних засобів (телевізор, відеомагнітофон, комп'ютер).

Предметно-просторове розвивальне музичне середовище має відповідати:

- ✓ віку дітей і змісту їхньої музичної діяльності. Зміст середовища має забезпечувати можливості для музично-творчого розвитку дітей і отримання завдяки цьому середовищу необхідної їм інформації для музично-творчої діяльності;

- ✓ структурі когнітивної сфери дитини, тобто мати як консервативні (вже відомі дитині) компоненти, так і проблемні, ті, що мають досліджуватися. Дитина, діючи зі знайомими або малознайомими предметами в музичному середовищі, знаходить та вирішує низку завдань, що виникають у ході музичної діяльності.

Розробляючи зміст предметно-просторового розвивального музичного середовища, доцільно враховувати розвиток провідної дитячої діяльності певної вікової групи, вимоги до обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок.

Важливим є динамічність змісту предметно-просторового розвивального музичного середовища, що забезпечує інтерес дитини до музичної діяльності, мотивацію, а потім і потребу в ній.

Музичне середовище дошкільного навчального закладу допускає гнучке зонування, яке передбачає повну і часткову трансформацію його складників, що забезпечує різноманітне функціональне навантаження дітей та підтримує в них живий інтерес до того, що їх цікавить.

Структура предметно-просторового розвивального музичного середовища може бути представлена у вигляді музичної зали, театральної студії, музичних, театральних куточків у групах, інформаційних стендів тощо. Їх деталі мають змінюватись, переобладнуватись або трансформуватись, організовуватись так, щоб були візуально представлені всі види дитячої музичної діяльності й діти могли активно користуватися будь-якими посібниками, музичними інструментами, атрибутами, що мають бути безпечними у користуванні. Це середовище має бути зручним для розгортання музичної діяльності однією дитиною, двома

дітьми або підгрупою, сприятливим для активного залучення педагогів та батьків вихованців до участі в освітньому процесі.

Помірно насичене та раціонально облаштоване музичне середовище слугує не лише осередком розгортання спеціально організованого навчально-пізнавального процесу, а й стимулом, спонуканням до певного роду самостійних занять, для розгортання вільної музичної діяльності дітей.

Цілісність змісту предметно-просторового розвивального музичного середовища, що об'єднує власне музичний куточок і всі ті місця, де може бути організований освітній процес з музичного виховання, будується на таких засадах:

- психологічних (враховуються вікові можливості дітей і провідні види діяльності). Для забезпечення музичного розвитку дітей необхідна цілісність об'єднання предметного музичного середовища, музичного репертуару і змістовної взаємодії з дорослими;

- естетичних (враховуються дизайнерські вимоги до проектування середовища; всі модулі повинні бути відповідні зросту, оку і руці дитини, естетично привабливі). Естетика інтер'єру має враховувати традиції дитячої культури;

- педагогічних (середовище створюється для надання дітям можливостей активної й різноманітної музично-творчої діяльності, тому воно має функціонально моделювати зміст освітнього процесу з музичного виховання в змісті посібників, ігор, предметів, інструментів). Середовище має бути системним, тобто відповідати віку і змісту музичної діяльності дітей, цілям виховання і розвитку дитини, рівню їх підготовки.

Побудова предметно-просторового розвивального музичного середовища на запропонованих засадах є основою оптимізації емоційного розвитку дітей. Адже в цих засадах враховано принципи, що забезпечують емоційну підтримку і стабілізацію емоційно комфортної атмосфери в групі, що в свою чергу сприяють створенню відповідного емоційного настрою, активізації розвитку емоційної сфери дітей, а саме:

- ✓ врахування психологічних особливостей та сензитивних періодів у розвитку особистості дитини;
- ✓ особистісно-діяльнісний підхід в організації освітнього процесу;
- ✓ ампліфікація (розширення) дитячого розвитку з опорою на власний досвід особистості як умову самоактуалізації, реалізації власного "Я" в тій або іншій формі діяльності та спілкування;
- ✓ усвідомлення педагогом єдності емоційного, когнітивного і соціального розвитку;
- ✓ антропологічний підхід як системне використання даних всіх наук про людину і їх врахування у побудові розвивального середовища.

Обладнання, атрибути середовища мають бути співмасштабними оку, діям руки, зросту дитини.

Посібники мають бути добротними, естетично привабливими, простими у використанні, тільки тоді вони викликають бажання працювати з ними.

Враховуючи параметри якості створення предметно-просторового розвивального музичного середовища та поради Н.Ветлугіної, слід виокремити орієнтовні узагальнені рекомендації щодо облаштування музичного куточка в групах та музичній залі дошкільного навчального закладу.

Музичний куточок є невід'ємним складником предметно-просторового розвивального середовища групових кімнат у дошкільному навчальному закладі. Він створюється для проведення підгрупових та індивідуальних занять, організації самостійної діяльності дітей, поглиблення набутих знань, формування музичних умінь та навичок, організації творчого музикування дошкільників, які передбачені чинними програмами.

Музичні куточки мають відповідати сучасним вимогам, а саме соціокультурним особливостям суспільства, в якому живуть діти. Йдеться про забезпечення куточка сучасною технікою (її іграшковими аналогами), сучасними художніми засобами; про врахування

належності дітей до певного етносу, культури і мистецтва рідного народу.

Особливе місце відводиться дидактичним, розвивальним матеріалам, які використовуються цілеспрямовано та спонукають до роздумів, активізації інтересу до музики. Матеріали музичного куточка мають відповідати віку дітей, вимогам безпеки, естетики та розміщені у зручному й доступному для користування дітьми місці.

Музичний куточок у групі можна облаштовувати по-різному: поставити невелику шафу з різними за розмірами полицками або розмістити декілька невеликих модулів-трансформерів, на яких будуть розташовані дитячі музичні інструменти, музично-дидактичні ігри та посібники. Для куточка також потрібні 1-2 столи або відкидні столи в шафах, призначених для нього, або модулі, які трансформуються у столи, для самостійного музикування та ігрової діяльності. Музичний куточок оформляється в одному стилі, з використанням матеріалів однієї фактури і колірної гами.

Основний зміст куточка становлять різноманітні музичні посібники. Передусім це музичні іграшки та дитячі музичні інструменти, які добираються з урахуванням віку дітей, послідовності ознайомлення з тим чи іншим інструментом під час музичного заняття. По-друге, це музично-дидактичні ігри та посібники, атрибути для творчих музичних ігор.

Рациональним буде розміщення музичного куточка біля куточка театралізованої діяльності або бути складником художньо-мовленевого центру (все залежить від вимог до умовного зонування групи в конкретному дошкільному навчальному закладі). Тоді діти легко можуть використовувати окремі атрибути, елементи костюмів, необхідні в музично-театральній діяльності.

Музичні куточки для молодших і старших дітей мають відрізнятися змістом обладнання. Так, для дітей молодшої та середньої груп у ньому має бути більше музичних іграшок (озвучених та неозвучених), ніж інструментів; ілюстрації за сюжетами знайомих пісень; іграшковий програвач та пластинки з картону. Над куточком можна повісити малюнок на музичну тематику. У

музичному куточку для старшої групи може бути більше музичних інструментів, диригентська паличка, музичне лото, альбом «Наші пісні» з ілюстраціями за сюжетами знайомих пісень, що постійно оновлюється, музична драбинка тощо. Можна розмістити портрет композитора, з творами якого діти знайомилися на заняттях, світлина самих дітей, що грають на інструментах (танцюють, співають тощо). Доцільними будуть декоративні роботи дітей, виконані ними під час проведення комплексних музичних занять, занять з ручної праці. Якщо дозволяє інтер'єр приміщення та за бажанням, музичний куточок можна відгородити декоративною ширмою, яка легко прибирається.

Музичні інструменти розміщують так: у молодшій групі - бубон, барабан, брязкальця, дзвоники, дудочки; у середній групі можна додати дерев'яні палички, ложки, металофон; у старшій групі — трикутник, металофон, ксилофон, маракас, тріскачку, кастаньети тощо.

Обладнання музичного куточка поділяють на два рівні: для вихователя і для дітей. На верхню полицю поміщають інструменти, які діти використовують дозовано (наприклад, металофон), і ті, з якими діти можуть займатися тільки під наглядом вихователя відповідно до санітарно-епідеміологічних норм дошкільного навчального закладу (дудочки, губні гармошки тощо). На нижній полиці — барабани, ложки, трикутники, маракас. Необхідно приділяти особливу увагу якості звучання музичних інструментів. Вони повинні бути добре налаштовані і видавати знайомі дітям звуки.

Бажано в кожній групі мати магнітофон з набором касет, дисків із записами дитячих пісень, народних мелодій, музичних казок, інсценівок, які мають бути введені вихователями групи до каталогу. Це дає змогу задовольнити бажання дітей послухати музику, потанцювати, провести «концерт».

Отже, вивчаючи роботу музичного куточка, необхідно враховувати такі параметри, як зміст та якість оформлення, професійність користування.

Зміст та якість оформлення передбачає:

✓ доцільність розміщення, доступність обладнання для дітей, зручність зберігання;

✓ змістовність, різноманітність, варіативність (наявність змінних матеріалів; для підтримки інтересу дітей до куточка, в його змісті мають відбуватися зміни 1-2 рази на місяць);

✓ відповідність віковій групі дітей;

✓ оригінальність ідеї оформлення, наявність символіки, що відображає музичну тематику;

✓ естетичність оформлення музичного куточка та посібників у ньому;

✓ можливість перенесення обладнання в інші місця.

Професійність користування передбачає систематичність та послідовність педагогічних дій вихователя щодо залучення дітей до музичної діяльності:

✓ чи займаються діти в музичному куточку у вільний час (самостійно, під керівництвом вихователя);

✓ чи використовують діти в самостійних іграх наявні атрибути;

✓ чи вигадують власні ігри з наявними атрибутами та знаряддями.

Для систематизації оснащення музичного куточка доцільно мати його паспорт, в якому може бути передбачена така класифікація обладнання:

✓ озвучені дитячі музичні іграшки та інструменти для творчого музикування;

✓ неозвучені іграшки (імітаційні);

✓ музично-дидактичні ігри та посібники;

✓ матеріал для творчих сюжетно-рольових ігор;

✓ атрибути для музичних рухливих ігор;

✓ аудіовізуальні посібники.

Озвучені дитячі музичні іграшки та інструменти для творчого музикування, які поділяються на 4 типи залежно від їх звучання:

1. Іграшки-інструменти зі звуком невизначеної висоти (бубни, брязкальця, барабани, маракас, дзвіночки маленькі і великі, бубонці тощо).

Для розвитку звуковисотного слуху можна використовувати дзвіночки, які мають різну висоту звучання, і діти дізнаються, який дзвіночок «співає» вище, а який - нижче.

Для розвитку ритмічного слуху краще користуватися всіма інструментами ударної групи або ж будь-яким інструментом, що має звук тільки однієї певної висоти. Наприклад, діти грають у «музичне відлуння»: одна дитина придумує свій ритм, а інший точно його повторює.

Для розвитку тембрового слуху дуже корисно порівнювати звучання не тільки «представників» різних груп - струнний, духовий або ударний, а й пропонувати дітям відзначати подібні за тембром і характером звучання однорідні інструменти, наприклад, дзвіночки і бубни, металофони і трикутники, тощо.

2. Іграшки-інструменти, що видають тільки один звук (свистульки, дудочки, ріжки, сопілка, пищалки, свистки, саксофон тощо).

3. Іграшки-інструменти з фіксованою мелодією (органчики, шарманки, музичні шкатулки тощо).

4. Іграшки-інструменти з діатонічним і хроматичним звукорядом для творчого музикування (металофон, ксилофон, гармошка, дитяче піаніно, органала тощо).

Неозвучені іграшки (імітаційні): бутафорські музичні іграшки та інструменти або макети інструментів - балалайки, гітари, гармошки тощо. Вони призначені для створення ігрових ситуацій, під час яких діти, фантазуючи, уявляють себе музикантами, що грають на музичних інструментах.

Музично-дидактичні ігри та посібники, які використовуються для розвитку сенсорних музичних здібностей, ознайомлення з елементами нотної грамоти; музичні драбинки з великими та маленькими іграшками (пташка, тваринка); графічний посібник «Емоції» (картки, на яких зображені особи з різними емоційними настроями) для визначення характеру мелодії під час слухання творів; різноманітні тематичні альбоми:

- ✓ «Портрети композиторів»,
- ✓ «Музичні інструменти»,

- ✓ «Пори року»,
- ✓ «Улюблені пісні» (альбом пісень з ілюстраціями з репертуару групи, причому кожна картинка має відображати зміст певної пісні),
- ✓ «Веселі танці»,
- ✓ «Симфонічний оркестр»,
- ✓ «Народні інструменти»,
- ✓ «Танці народів світу» тощо.

Матеріал для творчих музичних ігор: саморобні шумові та ударні інструменти (наприклад, за концепцією Карла Орфа); м'які музичні іграшки; ляльки-неваляйки, образні музичні іграшки - собачка, котик, півник, зайчик тощо, які співають або танцюють.

Атрибути для музичних рухливих ігор. Якщо ці атрибути є в фізкультурно-оздоровчому центрі групи, їх дублювати не потрібно. Головне, щоб діти орієнтувались в їхньому розташуванні і могли їх вільно використовувати в самостійній музичній діяльності. Це стосується й атрибутів для дитячої танцювальної творчості — елементи костюмів, маски, шлярки тощо, які зазвичай знаходяться в театральному куточку.

Аудіовізуальні посібники: діапозитиви, компакт-диски, фонограми, аудіо-і відеокасети, відеодиски.

Вихователь має привчати дітей до правильного та бережливого користування іграшками й інструментами, після гри прибирати їх на місце.

Не варто прагнути до педантичного добору всіх запропонованих предметів для оснащення музичного куточка. Все залежить від умов групи, особливостей організації освітнього процесу. Не кількість предметів, а їх доцільність та можливість використання дітьми — це головний критерій щодо оснащення музичного куточка.

Розуміючи, що без допомоги музичного керівника складно здійснювати грамотний добір предметів музичного куточка, важливо, щоб музична зала дошкільного навчального закладу була забезпечена більшістю визначених предметів, якими могли б за потреби користуватися вихователі.

Музичні заняття в умовах дошкільного навчального закладу проводять у залі чи груповій кімнаті. Зала має бути просторою, світлою, витриманою та естетично оформленою. Не варто прагнути до надмірного її прикрашення, особливо під час проведення свят. Стіни фарбують або оклеюють шпалерами пастельних тонів, з якими мають гармонувати завіси на вікнах, світильники, декоративні вази для квітів. Для оформлення зали можна використовувати декоративні панно, естампи, портрети композиторів, малюнки дітей, світлини, де відображена музична і театральна діяльність дітей та їхніх батьків, тощо. Велику увагу має бути приділено оформленню центральної стіни. Облаштування зали має бути змінним. Підлогу краще застелити килимом чи паласом, щоб дітям під час рухів не було слизько.

Для піаніно потрібно вибирати таке місце, щоб музичний керівник, сидячи за інструментом, міг бачити всіх дітей як під час занять, так і під час заходів художньо-естетичного циклу.

Оскільки в багатьох дошкільних навчальних закладах зала є місцем проведення як музичних, так і фізкультурних занять, тому в ній має знаходитися спортивний інвентар (м'ячі, гімнастичні палиці, обручі тощо), для зберігання яких бажано в залі мати секційні шафи, які мають відповідати сучасним естетичним вимогам, а розміщення інших спортивних атрибутів має відповідати вимогам безпеки життєдіяльності дітей.

Матеріали для організації музичних занять: дитячі музичні інструменти, іграшки, музично-дидактичні посібники, ігри, атрибути для хороводів, ігор, технічні засоби навчання, методична література має зберігатися у секційних шафах у залі або в методичному кабінеті.

Все обладнання має відповідати сучасним естетичним та педагогічним вимогам.

5. Передумови розвитку самостійної музичної діяльності

Самостійна діяльність дітей розвивається за умови виконання деяких педагогічних вимог. Перш за все дитина має знати не тільки поставлені перед нею завдання, але і можливості їхнього вирішення. Наприклад, він говорить, що пісня звучить святково, урочисто, як

марш, треба співати її весело, радісно, бадьоро, щоб всі відчули, що це свято. Звичайно, дитина може все це назвати, але виконати не так, як треба, хоча усвідомлення вимог допомагає їй діяти впевненіше, точніше.

Окрім того, необхідно пояснити, що виконання будь-якого задуму вимагає певної послідовності дій. Так, при інсценуванні пісень спочатку розподіляють ролі, потім готують місце, атрибути, окреслюють свої дії.

Дуже важливо систематично показувати дітям різні варіанти втілення задуму. Цьому сприяють творчі завдання на музичних заняттях. Наприклад, дітям старшої групи пропонують загадку про кішку. Діти відгадують. Виконується відповідна пісня. Увага дітей спрямовується на спокійний, обережний характер музики у плинному, нешвидкому викладенні. Але при зміні мелодії, темпу, ритму педагог пропонує дітям показати, що відбулося з кішкою. Діти зображують, як кішка тихенько повзе, а потім раптом підстрибує і ловить мишку або просто завмирає в певній позі.

Так у дітей відпрацьовується навичка не наслідувати один одного, а шукати і показувати свої знахідки. Звикши до індивідуальних творчих проявів на заняттях, дитина користується ними в самостійній діяльності.

Слід пам'ятати, що музичні заняття організуються і проводяться музичним керівником, більшість завдань пропонується для всього колективу, а при самостійній діяльності діти знаходяться в групі тільки з вихователем, який надає можливість кожному проявити свою ініціативу. Музичний матеріал діти обирають вже самі, збираються найчастіше невеличкими підгрупами, парами, іноді діють по одному.

Щоб дитина могла по-своєму використати матеріал занять, необхідно створити умови, подібні з повсякденною діяльністю, що найчастіше пов'язана з грою.

Наприклад, у процесі розучування пісні можна запропонувати виконати її з фортепіанним супроводом (всю пісню або виділяючи партії-ролі), на декількох інструментах, підкреслюючи сильні долі тактів музичного вступу, ритмічний малюнок певної партії,

інсценувати пісню, надаючи можливість показувати невеликими групами різні дії, інші види художньої діяльності (запропонувати намалювати персонажів, показати малюнки на музичному занятті, разом з дітьми виготовити шапочки, придумати власні загадки). Діти починають усвідомлювати, що музичний твір, пісню можна виконати у вигляді інсценування, діючих осіб, намалювати. Таке сполучення пісень, танців, загадок, казок, ілюстрацій значно збагачує дитячу творчість, сприяє розвитку самостійної музичної діяльності.

Спостерігаючи за дітьми, можна помітити, як часто вони шукають мелодії для супроводу своїх забавлянок: марширувань, танців, лічилоч, народних і дидактичних ігор, імпровізацій своїх мелодій. Можна допомогти їм у цьому, показавши найбільш цікаві пісні з фортепіанним супроводом.

Ігри, посівки, лічилки під музику стимулюють самостійне створення своїх пісень і музичних ігор. Використання єдиного матеріалу на заняттях і поза ними сприяє розвитку самостійності в музичній діяльності.

Умови, які сприяють розвитку самостійної діяльності:

1). правильне співвідношення показу дій і дій за власною ініціативою;

2). спонукання до самонавчання (вивчи сам цю мелодію на метрофоні, потім для нас заграєш) і до взаємної допомоги (коли будете грати, покажи Олі рух польки);

3). навчання самостійному умінню виражати в конкретному образі своє бачення змісту пісні, танцю, гри;

4). добір доступного і захоплюючого музичного репертуару.

Ці умови, звичайно, можуть бути частково змінені, конкретизовані, однак суть – узагальненість деяких сторін навчання і самостійної діяльності – дуже важлива. Недарма так часто діти грають у «музичне заняття».

Що ж сприяє тому, щоб яскраві художні враження, які діти отримали в дитячому закладі і сім'ї, стимулююче впливали на творчу активність дитини?

На святі яскраві позитивні емоції виникають у дитини під впливом радісного звучання музики, виразного слова, кольорів, костюмів. Художнє оформлення підсилює основну ідею свята. Все це спонукає до вираження своєї радості в пісні, танці, інсценуванні. Кожний учасник свята залучається до урочистих подій, які надовго зберігаються в пам'яті дітей.

Що може дати дитині в цьому напрямі сім'я? Якщо дитина ходить до дитячого садка, корисно закріплювати отримані враження, розпитувати про перебування в дитячому садку, пропонуючи заспівати пісню, затанцювати те, що вона розучила на занятті і виконала на святі, намалювати те, що особливо запам'яталось.

Якщо діти виховуються вдома, обов'язки батьків ускладнюються. Проте в цьому випадку слід пам'ятати, що там, де старші люблять музику, співають, грають на музичних інструментах, створюється особливо сприятливе середовище для розквіту дарувань дитини. У сучасних умовах особливо роль в загальному та естетичному розвитку дітей відіграють технічні засоби. Можна знати заздалегідь, які передачі призначені для дітей, у багатьох з них музика звучить постійно, супроводжуючи казки, інсценування, мультфільми, передачі.

У сім'ї необхідно є атмосфера уваги до музичної діяльності дитини, яка має відчувати, що її виступи схвалюють і підтримують. Батьки мають постійно піклуватися про музичний розвиток своїх дітей, готувати їх до школи.

У дитячому закладі діти отримують багато яскравих вражень. Свята, різні розваги, концерти у виконанні дорослих, грамзапис, спектаклі лялькового і тіньового театру, які супроводжуються музикою, - все це діти всотують. У повсякденному житті в них виникає бажання передати своє ставлення до подій. Вони можуть повторити окремі номери, виконуючи їх вже по-своєму. Тому до занять корисно вносити елементи художнього оформлення, використовувати костюми, деякі атрибути, створюючи тим самим обстановку, схожу на свято, яке відбулось.

Особливо важливо, щоб при складенні сценаріїв свят, розваг, видовищ були передбачені епізоди, в яких діти без сторонньої до-

помоги могли б проявити свою ініціативу, тобто використовували свій досвід, який отримали на заняттях, в самостійній діяльності.

Наприклад, проводиться музична вікторина, яка передбачає такі завдання: «Хто згадає більше назв знайомих пісень, п'єс? Хто краще виконає на якому-небудь музичному інструменті ритмічну луну?». Потім все це можна використати дітям у своїх іграх.

Педагог пропонує «повторити свято». Разом з дітьми визначається, що треба взяти з прикрас, атрибутів (деталі костюмів, елементи оформлення, прапорці, обручі).

Як відомо, свята або розваги – це своєрідна композиція різних художніх виступів, що поєднані однією темою і театралізованою дією. Певні їхні частини можуть змінюватися. Загальна композиція розпадається на групові, сольні виступи (деякі з них можуть особливо запам'ятатися дітям).

Звичайно, діти старші не можуть відтворити весь хід свята і послідовність номерів, але здатні проникнутися радісним настроєм і самостійно поєднатися, приготувати і виконати окремі номери.

Встановлення точної межі можливостей дітей у самостійній діяльності досить важке, але можна виявити деякі притаманні дітям різного віку риси, що спостерігалися у спеціальному дослідженні.

Малюки 4 років можуть відтворити лише окремі епізоди свят, розваг. Так, після новорічного свята, побачивши різні шапочки персонажів, вушка зайчиків, фартушки, хусточки мотрійок, вони дружно розділили їх між собою і вдягнули. На запитання вихователя, що вони виконуватимуть, діти назвали ті ігри, пісні, танці, які відповідали обраним ними деталям костюмів. Але невдовзі вони почали пропонувати ігри, які зовсім не мали відношення до свята: «Давайте повзати» (музично-ритмічна вправа «Жуки»). Тема завдання «пограти у свято» була забута, асоціації, які виникли у зв'язку з святковою предметною обстановкою, діяли недовго.

Рівень самостійності певною мірою визначається характером відтворюваного репертуару. Рухи танцю, пісні, вірші діти виконали з деяким зниженням якості, а самостійність проявилась лише в тому, що вони обрали «номер», зручно розташувались у залі.

Таким чином, для дітей цього віку важливі початкові пропозиції педагога, наявність предметного середовища. Успіх самостійних проявів визначає ігрова ситуація.

У дітей 5 років до завдання «пограємо у свято» ставлення більш усвідомлене. Згадуючи зміст свята, вони називають майже всі його епізоди: у дітей складається загальне уявлення про хід свята, вони намагаються оцінити обстановку, в якій передбачається діяти. Розглядаючи атрибути, відмічали, що костюми персонажів представлені не повністю; ялинка не така, яка була на святі (синтетична, зроблена із сріблястих «голочок»), але дуже красива і велика; перевішували на ялинці іграшки, щоб було красивіше. Їхні самостійні дії теж яскравіше проявлялися в ігровій ситуації (порівняно з виконанням літературного і музичного репертуару). Вони здатні самостійно, достатньо точно і виразно виконувати вірші, танці. У цілому їхні дії були спрямовані на перебудову обстановки, розвиток гри і доступне виконавство.

Найбільш характерні ознаки самостійності у дітей 6 років. Вони охоче приймають запропоновані обставини і намагаються в них діяти. У цьому віці самостійні дії більш різноманітні. Змінюється ставлення до сольного або групового виконання (діти починають відчувати його естетичне призначення), виникають більш складні взаємини (викликані тим чи іншим розподілом ролей), висловлюються пропозиції відносно загальних задумів, які або енергійно відкидаються, або активно підтримуються.

Таким чином, діти цього віку проявляють схильність до самоорганізації, обговорюють обстановку в залі, приязно розподіляють ролі. На загальному фоні яскраво виявляються їхні індивідуальні якості.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «самостійна діяльність» дітей.
2. Чим характеризується музична самостійна діяльність дітей 4-6 років, яка її структура?
3. У чому полягають особливості музикування дітей як своєрідної форми прояву їх самостійної музичної діяльності?

4. Охарактеризуйте опосередкований характер педагогічного керівництва самостійною діяльністю.

5. Співставте методичні прийоми навчання з використанням показу з прийомами опосередкованого керівництва самостійною діяльністю.

6. Яка роль сім'ї у стимулюванні музикування дітей?

7. Які матеріальні умови необхідні в групі для спонування дітей до самостійного музикування?

Свята та розваги. Музика в повсякденному житті дошкільних навчальних закладів

1. *Значення музики у повсякденному житті дітей.*
2. *Різні види розваг і роль музики в них.*
3. *Музика на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці.*
4. *Музика на святі. Добір музичних творів для дитячого свята.*
5. *Підготовка святкового музичного матеріалу в процесі занять.*
6. *Роль музичного керівника, ведучого і вихователів груп під час проведення свята.*

1. Значення музики у повсякденному житті дітей

«Музика, як кожне мистецтво, допомагає дітям пізнавати світ і виховує дітей, при цьому виховує не тільки їхній художній смак і творчу уяву, але і любов до життя, до людини, до природи, любов до своєї Батьківщини, інтерес і почуття дружби до народів інших країн» (Д.Кабалевський).

Тому музика має бути постійним супутником повсякденного життя дітей, відбивати навколишній світ в яскравих образах, викликати співпереживання цим образами, збуджувати почуття і думки, намагання до діяльності, формувати внутрішній духовний світ дитини, спонукати до творчості.

Якщо діти люблять музику, зріднилися із нею, відчують у ній потребу, тоді музика починає звучати в групі з ініціативи самих дітей в різні моменти їхньої діяльності, викликає радісне відчуття життя. Для цього необхідно, щоб діти мали певний запас пісень, ігор, хороводів, виконували мелодії на дитячих музичних інструментах. Вся ця доступна для дитини музична діяльність і має бути предметом уваги вихователя групи. При цьому дуже важливо, щоб він сам мав музичний слух, володів усім дитячим репертуаром, грав на різних дитячих музичних інструментах, міг продемонструвати зразок виконання. Багато в чому від вихователя залежить, чи музика увійде в життя дітей, стане їхньою нагальною потребою.

Вихователь, який любить музику, використовує грамзапис, співає дітям, прищеплює їм навички слухання музичних творів, залучає до співу.

Практика показує, що в такі моменти створюється особливий настрій, який емоційно зближує дітей і педагога, виникають невимушені висловлювання дітьми своїх думок, бажань; виникає спільність переживань дитячого колективу, зміцнюються дружні почуття.

Розуміючи виховну силу музики, педагог піклується про створення умов для її постійного використання в житті групи. Він організовує для дітей концерти, різні традиційні дружні зустрічі – дні народження, випуск до школи, планує слухання радіо, телепередач, організовує і підтримує пісні, ігри, хороводи, які виникають за ініціативою дітей, вводить спів на ранковій гімнастиці і фізкультурних заняттях, попередньо узгодивши це з музичним керівником.

Для того щоб кваліфіковано спрямовувати в групі музичну діяльність дітей, вихователь систематично працює з музичним керівником: розучує музичні твори, удосконалює власне виконання дитячого репертуару, консультується з музичним керівником з питань методики проведення концертів, готує грамзапис або залучає для цього дорослих (співробітників дитячого закладу, батьків), добирає разом з музичним керівником матеріал для всіх видів розваг.

Володіючи музичним репертуаром і методикою, вихователь постійно допомагає музиканту-спеціалісту організовувати роботу поза музичними заняттями відповідно до завдань і особливостей її проведення в умовах даної групи.

Молоді вихователі із середньою педагогічною освітою володіють дитячим програмовим репертуаром: вони співають, добре рухаються, тобто достатньо підготовлені для участі в музичному вихованні дітей. Тому обов'язком музичного керівника є організація подальшого підвищення їхньої музичної кваліфікації і якості виконання дитячого репертуару (в умовах конкретної роботи з дітьми даної вікової групи), використання музики в повсякденному житті дітей.

Для цього музичний керівник регулярно працює з вихователями, допомагає їм у керівництві музичним життям дітей, з метою

підтримки роботи на певному естетичному рівні, але в той же час тактовно контролює їх.

Таким чином, під керівництвом музичного керівника і вихователя діти привчаються до спілкування з музикою.

2. Різні види розваг і роль музики в них

Основна мета музичних розваг — збагатити дитину новими музичними враженнями, переживаннями, розважити її, поглибити інтерес до музики, навчити відчувати й розуміти прекрасне, закріпити вивчений матеріал й на основі отриманих навичок й умінь розвинути музично-творчі здібності.

Музичні розваги або розваги з використанням музики є важливим засобом поглиблення музичних уявлень дітей, удосконалення їхнього музичного сприймання. Вдумливе використання музичних розваг розширює сферу педагогічного впливу на всебічний розвиток дітей дошкільного віку, сприяє виявленню позитивних якостей дитячої особистості. Насиченість розваг емоційними та пізнавальними моментами підвищує зацікавленість і, відповідно, активність дітей до всього, що пропонується їм у ході розваг. Колективні співпереживання дітей формують у них основи соціальних відчуттів та відносин.

Музика в розвагах використовується по-різному: в одному випадку вона складає основний зміст (музичні ігри, концерти, дитячі музичні казки та дитячі опери, хореографічні мініатюри, хороводи), в іншому — застосовується частково (вистави, ігри-драматизації, музично-літературні композиції) як засіб підсилення емоційно-образного змісту. Тобто музика є або ведучим елементом, що визначає основу розваги, або засобом, що збагачує й доповнює зміст розваги.

Доцільне використання музики в розвагах допоможе не тільки точно дібрати музичні твори й тим самим створити необхідний настрій, атмосферу, а й більш цілеспрямовано здійснювати виховний педагогічний вплив на дітей. Впізнавання дітьми знайомих мелодій у несподіваних для них ситуаціях чи незвичній обстановці викликає емоційний підйом, сприяє розширенню музичних уявлень. Вклю-

чення знайомих пісень, танців, ігор, вивчених раніше на заняттях несе їм задоволення й радість.

Як правило, в розвагах музика звучить або у виконанні дорослих (пісні, інструментальні п'єси), або у виконанні дітей (пісні, музичні ігри, елементарне музикування на дитячих музичних інструментах тощо). При цьому важливо враховувати принцип доступності: у першому випадку – для сприймання її дітьми, у другому – для виконання її дітьми.

Музику на будь-яких технічних засобах доцільно включати з метою оформлення театральних дій, для створення загального музичного чи ритмічного фону, притаманного деяким видам розваг. Сольне, хорове й оркестрове звучання музики у виконанні професійних музикантів, відомих хорових колективів сприяє розвитку естетичного сприймання музики.

Види музичних розваг для дітей дошкільного віку залежать від характеру участі в них дітей:

– пасивного, де діти виступають у ролі слухачів чи глядачів (звичайно готуються й проводяться дорослими), а мета має пізнавальний характер (знайомство з творчістю композитора, з жанровими особливостями музичного мистецтва, з різноманітними сферами оточуючого світу та життя);

– активного, де діти самі є учасниками та виконавцями (під керівництвом дорослих). Основна мета таких розваг – активізувати, об'єднати творчі прояви дітей, виявити їх ініціативу, викликати емоційний підйом та просто принести радість (репертуар повинен бути доступним віковим можливостям дітей, враховувати рівень їхніх знань, умінь та навичок);

– змішаного, де активними учасниками є і діти, й дорослі. Зміст цих розваг має бути розроблений так, щоб їхні дії дітей та дорослих логічно поєднувалися.

Форми розваг можуть бути надзвичайно різноманітними та варіативними, оскільки залежать не тільки від поставлених цілей і завдань, але й від жанрових особливостей використовуваного репертуару, його тематичної спрямованості й змістовної насиче-

ності: композиції, концерти, вистави, ігри, змагання, вікторини, карнавальні й театралізовані дійства тощо. Разом з тим існують деякі загальні моменти, притаманні цим розвагам. Розглянемо окремі з них.

Слухання музики в групі, організоване для дітей у формі невеликих концертів, дозволяє здійснити музичні освітньо-виховані завдання, сприяє розвитку в дітей художнього смаку, любові до музики.

Використовуючи для концертів грамзапис, вихователь має можливість ознайомити дітей з прекрасними зразками народної, класичної і сучасної музики, що представлена кращими артистами. Слухаючи музичні твори, які виконані на різних інструментах, діти знайомляться з їх тембровою забарвленістю. Вони слухають і порівнюють характер звучання симфонічного оркестру та оркестру народних інструментів.

Окрім концертів, які систематично плануються протягом року, діти слухають музику за власною ініціативою – просять послухати улюблені твори (зазвичай це бажання виникає до кінця дня), а іноді ініціатором прослуховування виступає вихователь. Такі невимушені хвилини слухання музики приносять дітям радість, і це потрібно заохочувати і підтримувати.

Програми складених на основі грамзапису концертів, мають бути різноманітними. Так, цікавими для дітей є перевірені практикою тематичні концерти про творчість композиторів: «Дітям про музику» (М.Глінки, П.Чайковського, М.Римського-Корсакова, С.Прокоф'єва, Д.Шостаковича, Д.Кабалевського, М.Лисенка, К.Стеценка, А.Філіпенка, Е.Гріга, В.Моцарта).

Діти із задоволенням слухають фрагменти опер «Казка про царя Салтана» Римського-Корсакова, «Пан Коцький», «Зима і Весна» М.Лисенка, «Чарівна флейта» В.Моцарта, симфонічну казку «Петя і вовк» С.Прокоф'єва, балету «Лускунчик» П.Чайковського, симфонічної сюїти «Пер Гюнт» Е.Гріга, сюїти «Карнавал тварин» К.Сен-Санса, знайомляться з українською абеткою в дитячих піс-

нях Жанни Колодуб; слухають пісні сучасної композиторки Ірини Кириліної.

Розвиткові музичної творчості дошкільнят сприятиме підготовка з ними невеличких концертів: «Дитячі пісні про головне»; «Я і ми в оркестрі разом»; «Танцювальний зоопарк» або інших; проведення фестивалів дитячих талантів: «Ми — вигадливі танцівники»; «Мої пісні — моїй країні»; «Ми — веселі музики»; «Хочеш стати зіркою - стань нею!»; фестивалів родинної творчості: «Тато, мама і я — музична сім'я» тощо. Значущою тут є ініціатива кожної дитини виконати вже відоме з улюбленого репертуару, вигадати щось нове за власним задумом чи за допомогою вихователя, імпровізувати в ході самої розваги під впливом гарної музики та уявних обставин, запропонованих музичним керівником. Схвалюються щонайменші успіхи дитини, її прагнення творити красу (граційність, вишуканість, гармонійність, виразність), вигадка (оригінальне втілення образу), творче натхнення й емоційна захопленість процесом творення, старанність (досконалість виконавства відповідно до віку).

Концерт може бути присвячений народній музиці (пісні і народні мелодії у виконанні співаків, окремих народних інструментів або всього складу оркестру народних інструментів).

Перед кожним концертом вихователь проводить коротку бесіду (про народну творчість або творчість окремого композитора), консультуючись з усіх питань з музичним керівником і знайомлячись із спеціальною літературою.

Цікавим є проведення музично-літературних концертів, якщо в них беруть участь і діти, і дорослі. Ці концерти можуть бути тематичними, пов'язаними з порами року (за мотивами сюїти П. Чайковського «Пори року»); програми концертів складаються на теми про Батьківщину, природу, тварин («Про улюблених тварин і звірів», «В зоопарку»).

Не меншу цікавість викликають у дітей концерти, програми яких складені з окремих творів, що не поєднуються загальною тематикою. На таких концертах діти виконують знайомі для них пісні і вірші,

змагаючись у виступах із дорослими (музичний керівник, вихователі, батьки).

До програми концертів, які організуються з ініціативи самих дітей, добираються найулюбленіші з розучених ними пісень, а також танці, сценки лялькового театру або театру іграшок. Проходить все це під спів дітей, а іноді на їхнє прохання під акомпанемент певного музичного інструменту у виконанні музичного керівника. На свої концерти старші діти запрошують гостей – малюків або однолітків з іншої групи.

Окрім вказаних орієнтовних тем і програм концертів виникає необхідність проведення концертів, пов'язаних з пам'ятними датами (ювілеї поетів, музикантів, письменників, виконавців). Ініціатором такої роботи є музичний керівник, який готує відповідну бесіду, складає програму концертів, залучає до активної участі вихователів. Тематика і зміст концертів, високий естетичний рівень музичних творів, професійне виконання – все це сприяє вихованню в дітей музичного смаку, любові до музики.

Концерти зазвичай включають різноманітні види (номери) музичної та творчої діяльності: сольне, ансамблеве, хорове виконання пісень, танців, художнє читання, гру на музичних інструментах, виконання невеличких сценок. Можна організувати концерт, використовуючи один з видів діяльності, наприклад, виступ хору, оркестру дитячих інструментів тощо. Концерти можуть бути тематичними й театралізованими (тобто яскраво оформленими, костюмованими, з використанням показу слайд-шоу, фрагментів кіно- та мультфільмів, музики в записі). Участь у концертах доступна старшим дошкільникам. Вони виступають, показуючи свої вміння товаришам по групі, дітям інших груп. При цьому виявляються виконавські навички, ініціатива, творча фантазія.

Драматизація – найулюбленіша для дітей форма ігрової діяльності, яка надає великі можливості для розвитку їхньої творчої уваги.

У повсякденному житті дітей виникають ігри в «театр», «клуб» «спектакль», «стадіон» і містять у собі різні компоненти драматизації. Наприклад, починаючи гру в театр, діти самостійно організують

обстановку театру (ряди стільців, сцену, білети) і розігрують для глядачів якусь казку і з співом, наприклад «Пан Коцький»; драматизують пісні «Ой, жур-журавель», «Грає півник на гармоні». У гри-драматизації вони зазвичай використовують матеріал, розучений на музичних заняттях. У цих іграх важливою складовою є текст пісні та її мелодія. Однак персонажі, своєрідна їхня емоційна характеристика — творчість самих дітей.

Такі ігри-драматизації мають велике значення для розвитку творчої виконавської діяльності, музичного слуху і ритму. Окрім того, це діяльність «для інших» (для глядачів), і тому ігри набувають суспільного сенсу; це надихає дітей, підвищує якість виконання взятих на себе ролей, виховує почуття відповідальності, приносить творчу радість. Усвідомлення, що дитина несе радість іншим, викликає в неї емоційний підйом, допомагає виразно інтерпретувати ігровий образ — виховує артистичність. Ігри-декламації із співами, які виникають за ініціативою дітей, заслуговують на увагу, заохочення, підтримку і допомогу з боку вихователя в наданні необхідного для них оформлення спектаклю.

Заохочуючи ігри-драматизації, вихователю слід звертати увагу на активність всіх дітей групи і обов'язкову зміну їхніх ролей — організаторів гри і артистів. Організаторами драматизації можуть бути вихователь і музичний керівник. Так, при складанні плану роботи вони як розваги можуть запланувати деякі сюжетні музичні ігри, розучені на музичних заняттях у супроводі фортепіано. У такому випадку в розвагах беруть участь безпосередньо музичний керівник, а в якості глядачів запрошуються діти інших вікових груп. Треба, щоб вивчена музична гра-драматизація (наприклад, «Магазин іграшок», «Моряки», «Космонавти») повторювались неодноразово протягом деякого часу. Це дозволить всім дітям виступити в якості артистів і виконавців різних ролей. Наприклад, у грі «Магазин іграшок» бере участь вся група, кожний виконує ту чи іншу роль: продавець, заводні іграшки (конячки, ляльки, літаки, пташки, солдатика). Окрім того, 2-3 дітей можуть бути організаторами — зустрічають гостей, перевіряють білети, дають дзвоники, оголошують учасників гри.

При повторі гри-спектаклю ролі організаторів виконують інші діти, а організатори стають артистами.

Є казки-ігри з невеликою кількістю персонажів, наприклад, «Ріпка» (6 дітей). У такому випадку, щоб надати можливість участі в спектаклі кожній дитині групи, гра повторюється декілька разів для різних вікових груп.

Як показали дослідження і практика, організація повторних ігор-спектаклів має велике виховне значення. Вона створює атмосферу дружби, виключає засмучення, образу, заздрість, виховує в кожній дитині творчі здібності, віру в свої сили, почуття рівноцінності в колективі.

На думку В.Сухомлинського, нездатність дитини до чогось є наслідком педагогічного безсилля вихователя, невміння її навчити, надихнути, заохотити перші спроби, в даному випадку самостійної творчої виконавської діяльності. На жаль, у практиці є випадки, коли педагог не проявляє уваги до більш слабких, відсторонює їх від участі в індивідуальних і групових виступах, бо боїться знизити рівень певного «номера» при виступі дітей. Такі випадки неприпустимі. Навпаки, педагог має звернути пильну увагу на дітей, які потребують допомоги і підтримки, створити в групі атмосферу добрих стосунків, взаємодопомоги і дружності. Приязність і увага педагога, дружня підтримка дітей групи допоможуть розкритися кожній дитині, будуть сприяти розвитку її музичних і творчих здібностей. Це відповідає одному з основних сучасних педагогічних завдань — формуванню всебічно розвинутої творчої особистості.

Велику радість дає дітям ляльковий і тіньовий театр, а малюкам — настільний театр знайомих і улюблених іграшок.

Усі види театралізованих видовищ цікаві для дітей, викликають у них природну активну реакцію, виховують добрі почуття, дають можливість самостійно виразити своє ставлення до видовища в цілому і до окремих персонажів — ляльок, викликає бажання наслідувати виставі — самостійно відтворити її за допомогою іграшки, стимулюють творчу ініціативу дітей. Усі вказані види театралізованих вистав доступні за своєю організацією і виконанням для вихователів дитячого закладу.

Зміст спектаклів містять народні казки, п'єси і сценки, спеціально оброблені і написані для дітей. Сценарії спектаклів є в різних збірках і періодично друкуються в журналах.

Кожний з театрів вимагає від вихователя знання техніки водіння ляльок, іграшок, плоских фігур. Відпрацьована техніка надає персонажам спектаклю свободу дій на ширмі (столі), допомагає педагогу зосередити увагу на виразності рухів персонажів, на узгодженості тексту і рухів.

Для досягнення майстерності «лялькаря» необхідна клопітка підготовка.

Важливу роль у театралізованих виставах відіграє музика, яка сприяє більш емоційному сприйняттю змісту, співпереживанню дитиною художніх образів, викликає зміну різних почуттів і відповідних реакцій дітей.

Музичний вступ (якщо він є) до сюжету казки, п'єси, сценки (аналогічно інтродукції) створює настрій у дітей-глядачів, емоційно підводить до сприйняття очікуваної вистави. У процесі розгортання дії музика емоційно характеризує ігрові образи, поглиблює по ходу змісту спектаклю різні настрої, які виникають у дітей, наприклад, тривоги (коли лисиця підкрадається до зайчика), суму (переживання ображеного зайчика), веселощів (у сценках ігор і танців персонажів, особливо в загальних танцях), урочистості, святковості (у марші, загальній ході ляльок-іграшок – відповідно до змісту даного спектаклю).

Таким чином, музика, пісня надають особливу виразність діям персонажів, іноді попереджають появу когось з них характерним для кожного звучанням (вступу) мелодії (подібно до лейтмотиву). Музика впливає і на педагогів-акторів, допомагаючи їм більш емоційно передати почуття героїв спектаклю. Тому від музичного супроводу вимагається висока естетична виразність. Отже, узгодженість виразної гри ляльок-акторів з виконанням музики, а також художнє оформлення спектаклю (ширма, реквізит) дозволяють назвати театралізовані вистави одним із особливих видів мистецтва для дітей.

У більшості випадків у ході спектаклю чергуються мова, вірші, музика, пісня. Послідовність цих моментів має бути безперервною, плинною, без раптових пауз, які порушують загальне враження. Узгодженість, загальний ритм спектаклю забезпечуються клопіткою підготовкою вихователя і музичного керівника, їхньою високою професійністю. У ряді випадків, коли спектакль не має спеціально створеного для нього музичного супроводу, музичний керівник сам добирає для вистави пісні і фрагменти музичних творів відповідно до свого смаку, почуття стилю, композиції, тобто проводить велику підготовку.

Розучений спектакль поповнює репертуар лялькового театру для дітей і має увійти в їхнє життя. Періодично повторюючись, він є для них радісною подією, стимулом їхньої творчої діяльності.

З питань організації лялькового, тіньового театру і настільного театру іграшки можна звернутися до збірок, в яких розкриваються конкретний зміст роботи і відпрацьована методика підготовки, розучування і показу лялькових вистав для дітей.

Спостереження свідчать, що ляльковий, тіньовий театр, спектакль іграшки впливають на творчу ігрову діяльність дітей, спонукають до відтворення побаченого ними у повсякденних іграх. Поступово за допомогою вихователя діти засвоюють доступні для них прийоми водіння ляльок та іграшок. Потрібно, щоб ширми для лялькового театру були зручної конструкції, спеціально пристосовані для дітей. Ляльки бібабо мають відповідати розмірам дитячої руки. Необхідні персонажі для театру іграшок діти добирають разом з вихователем. Окрім відтворення побаченого спектаклю, діти починають драматизувати з ляльками улюблені казки або самостійно придумують сценки, вносячи в них казкові елементи та яскраві життєві враження. Захоплюючись своєю діяльністю, діти старших груп виявляють бажання показати свої вистави іншим дітям, влаштовують «театр», запрошують малюків і грають для них. Вистава як діяльність «для інших» підсилює емоційно-творчий підйом дітей, сприяє виникненню почуття артистичності, захопленості. Діти відчують задоволення, вони з гордістю розповідають вихователю, що принесли радість малюкам.

Для найменших використовують прості ігри і забави, які викликають у них радісні емоції, а також ляльковий і настільний театр іграшок.

Театралізовані вистави впливають позитивно на загальний розвиток дитини, її уяву, творчу ініціативу, розвиток музикальності, збагачення словника. Окрім того, вони сприяють формуванню навичок користування предметами, що особливо важливо у вихованні дружності, товариськості, які проявляються у взаємодопомозі дітей, виконанні загального задуму, взаєморозумінні, вмінні узгоджено діяти.

У музично-естетичному вихованні дітей певну позитивну роль відіграє радіо і телебачення. Для дітей теле- і радіопередачі не є чимось новим – вони їх слухають і дивляться вдома.

У дитячому закладі після попереднього знайомства з тижневою програмою радіо і телебачення передачі можна планувати і включати до розкладу для різних вікових груп. У той день, коли намічається слухання радіопередачі, вихователь попередньо повідомляє дітям, яку передачу вони сьогодні будуть слухати, може звернути увагу на цікаві моменти музичної казки, пісні, гри, підкреслити їх емоційний характер, художньо-музикальні особливості.

Після закінчення передачі можна зробити коротке заключне слово про почуте, задати дітям питання про те, що їм особливо сподобалось.

Під час слухання радіопередачі важлива тиша, спокій дітей, зручна посадка. При повторенні знайомих передач діти впізнають голоси артистів, особливо голос улюблених, вони радіють «зустрічі» із своїми добрими друзями і чекають їхніх виступів. Такі радіопередачі розвивають у малят навички слухання музики, знайомлять їх з новими піснями, іграми. Цікаву радіопередачу вихователь може записати на магнітофон, потім запропонувати дітям її послухати в зручний час.

Цікавими є й телепередачі, особливо мультиплікаційні дитячі фільми у супроводі музики, які викликають захват маленьких глядачів. Із задоволенням сприймаються лялькові вистави, кінофільми, різні дитячі передачі.

Все це має бути відображено в загальному і календарному планах розваг, попередньо критично проаналізовано. У виховній роботі телепередачі і слухання музики сприяють, з одного боку, організованості, розвитку культури слухання і поведінки, а з іншої – можливості для дітей вільно виразити своє емоційне ставлення до змісту побаченого і почутого, тобто розвивають мислення і мову.

Музично-літературні композиції створюються на основі монтажного поєднання різноманітних за жанром, стилем, ритмом та змістом художніх літературних творів, призначених для колективного виконання їх дітьми або дорослими (можливою є й сумісна їхня участь). Музика в композиції, з одного боку, допомагає об'єднувати різноманітні художні тексти в один цілісний самостійний твір, з іншого боку, вона може виступати в ній як рівний компонент із задалегідь запланованим емоційним впливом. Композиція гарна своєю масовістю, яка дозволяє залучити практично всіх бажаних. Та не слід робити її занадто затягнутою й громіздкою, лаконічність завжди полегшує сприйняття й участь у ній дітей.

Ігри-забави й музичні ігри є цікавою формою розваги й можуть проводитися з дітьми усіх вікових категорій. Сюжетність та образність цих розваг органічно поєднуються з музикою.

Ігри-забави з відтінками гумору, цікавинки найчастіше проводяться з найменшими дітьми. Поєднуючи музику з ігровими, жартівливими діями, вихователь створює природне, емоційно радісне середовище для дітей. Ігри-забави допомагають зібрати, переключити увагу дітей, внести певну розрядку, зняти втому й створити піднесений настрій. З цією ж метою вони проводяться з середніми та старшими дошкільнятами.

Музичні ігри мають більш розгорнутий зміст, ніж ігри-забави. У розвагах вони переважно театралізовані, доповнені новими ігровими чи сюрпризними моментами порівняно із заняттями, в процесі яких вони розучуються з дітьми. Саме елементи новизни підвищують у дітей цікавість до них, активізують дитяче виконання й створюють святковий, радісний настрій. Перед початком вихователь та музичний керівник мають створити радісну, емоційно позитивну

атмосферу, налаштувати на можливі сюрпризи, елементи новизни, несподіванки.

Інсценування, ігри-драматизації, лялькові вистави – найбільш розповсюджені форми розваг у дитячих дошкільних закладах. Дітям подобається самим обігрувати пісні, розігрувати сюжети казок, знайомі літературні сюжети. Ляльковий театр перетворюється для них у справжнє свято. Вистави ляльок найчастіше готуються дорослими або дітьми-випускниками дошкільного закладу. Невеликі сценки з ляльками можуть показати для малюків діти старшої групи. Учасниками ігор-драматизацій можуть бути діти молодших та середніх груп. Віковий склад виконавців визначає ступінь складності репертуару.

Музика в іграх-драматизаціях, виставах вводиться з метою створення певного настрою або як музичне оформлення, а також звучить по ходу сюжету, коли персонажі співають чи танцюють. Музика, дібрана відповідно до змісту розваги, характерів персонажів, збагачує уявлення дитини, допомагає розвивати його естетичні почуття.

Танцювальні та оперні мініатюри також можуть бути використані як розваги. Це невеличкі сольні-хорові або вокально-хореографічні сценки, музичні казки тощо.

Різноманітні види музичних розваг потребують попереднього планування для кращої організації роботи з вихованцями при їх підготовці та проведенні (1-2 рази на два тижні в другій половині дня). Для показу лялькового театру, масової композиції, концертів самодіяльності об'єднуються 2-3 групи. Встановлюється певний день для кожної вікової категорії дітей, заздалегідь визначається місце проведення розваги та основний принцип її оформлення (якщо цього вимагає задум).

У повсякденному житті дітей велике значення набувають самостійні невимушені співи, ігри, хороводи, які організуються за ініціативою самих дітей, особливо влітку на природі. У таких випадках важливу роль відіграє ставлення вихователя до самостійної діяльності дітей, його позитивна оцінка і підтримка. Хвилини спільного співу, ігор, танців, які виникають за бажанням дітей, викликають особливий настрій, зближують і поєднують дитячий колектив.

Позитивні естетичні та моральні переживання дають дітям ушанування Віри, Надії, Любові та Софії, вечори народного гумору, жартівливих пісень, хороводів і танців, тематичні виступи педагогів і дошкільнят, систематичне слухання аудіозаписів музично ілюстрованих казок, фрагментів дитячих опер та балетів тощо.

У мистецькій атмосфері розваг дорослі спрямовують дітей на емоційне й усвідомлене переживання мистецтва та життя, на активні прояви у виконавстві, на спільне розгортання змісту дійства.

Бажано варіювати проведення музичних розваг у кожній віковій групі. Добре, якщо перспективними планами передбачаються різні види розваг, а ще й, за можливості, додаткові. Разом вони поглиблюватимуть мистецькі уявлення дітей, урізноманітнюватимуть їхні враження, взаємодоповнюватимуть одне одне. Уточнення тематики розваги спрямовуватиме дорослих і дітей до найголовнішого, найістотнішого в ній — до обрання доцільних художніх засобів відображення її змісту.

3. Музика на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці

Музика, яка використовується на фізкультурних заняттях, супроводжує рухи і благотворно впливає на їх якість, виразність, ритмічність, чіткість, плавність, злагодженість.

Рухи з музичним супроводом позитивно впливають на розвиток слуху, виховують здібність рухатись в межах певного часу, узгоджуючи свої рухи відповідно до різної метроритмічної будови музичного твору. Метроритмічна пульсація, з якою пов'язані рухи дітей, викликають узгоджену реакцію всього організму дитини (дихальної, серцевої, м'язової діяльності), а також емоційно-позитивний стан психіки. Все це сприяє загальному оздоровленню організму.

Музичний супровід дається на фізкультурних заняттях під час виконання дітьми основних рухів (ходьба, біг, стрибки, підскоки), а також загальнорозвиваючих, гімнастичних вправ, особливо цікавих для дітей, коли вони виконують їх з предметами (стрічки, м'ячі, прапорці, обручі, шарфи). Такі вправи близькі в основному для простіших рухів художньої гімнастики, вони захоплюють дітей,

розвивають координацію і пластичність, сприяють розвитку навичок поводження з предметами.

Музичний супровід стройових вправ сприяє їх узгодженості і цілеспрямованості, відповідності змінам характеру і форми музичного твору. При ходьбі під музику маршу (бадьорого або урочистого) у дитини виникає емоційний підйом, вона випрямляється, її тіло приймає найбільш правильне положення, сприяючи відпрацюванню гарної постави.

Перед виконанням рухів з музичним супроводом дітям необхідно послухати музичний твір в цілому, зрозуміти його зміст і форму. Слід звернути увагу на засоби музичної виразності твору, що має відбитися на формі й динаміці рухів.

У рухливих іграх на фізкультурному занятті музика виконується вибірково, на розсуд педагога. Так, у грі «Квач зі стрічками» спочатку діти під музику легко бігають врозтіч по залу. Закінчення її звучання точно співпадає із сигналом «лови», при цьому ведучий квач намагається взяти в дітей стрічки (вихопити їх ззаду з-за ременя). Ця частина гри проходить без музичного супроводу, тому що в даний момент діти не можуть слухати музику: рухи їхні індивідуальні і залежать від поведінки квача; вони то призупиняються, то тікають і вивертаються від нього; дітям важко стримувати свої емоції, і вони виражають їх скрикуваннями. Завершуючи гру, діти проходять під марш спочатку в швидкому, а потім в поступово уповільненому темпі музики, а з її закінченням зупиняються. Збудження, яке виникло у грі, знижується, організм дитини входить у норму.

При підготовці вправ для фізкультурних занять, а також ранкової гімнастики, необхідна цілковита узгодженість між вихователем і музичним керівником.

Перш за все це стосується відбору для ранкової гімнастики вправ, які супроводжуються музикою, а також вимог до кожної з них щодо якості виконання, темпу і тривалості. Музичні твори добирає музичний керівник. З цією метою використовують збірки «Музика для ранкової гімнастики в дитячому садку» або «Ранкова гімнастика під музику».

У першій збірці містяться комплекси вправ для дітей усіх вікових груп, починаючи з 3-4 і 5-6 років, з музичним супроводом, малюнками і докладними вказівками М.Метлова. Музика до вправ у цій збірці написана композиторами спеціально.

В іншій збірці подаються комплекси вправ для другої молодшої, середньої, старшої і підготовчої груп, малюнки, короткі методичні вказівки. У кінці збірки пропонується нотна література – твори різних композиторів. Музика для супроводу вправ систематизована, взята з різних збірок і подана з урахуванням доступності сприйняття і відтворення її дітьми в рухах.

При використанні цих методичних посібників зникає випадковість у доборі музичних творів недосвідченими музичними керівниками і забезпечується можливість регулярної зміни маршів і музики для вправ, що сприяє активізації музичного сприйняття дітей і виразності виконання ними рухів.

Вправи для ранкової гімнастики спочатку розучуються на фізкультурних заняттях без музики. При цьому основна увага вихователя приділяється якості виконання вправ (чіткість висхідних положень, пряма постава, правильність виконання кожної вправи, своєчасність вдиху і видиху з фіксацією його звуком або словом). Важливо пояснити і показати дітям, що і як вони мають робити, навчити їх самостійно орієнтуватися у просторі (під час ходьби, бігу або при виконанні вправ стоячи на місці). Тому, починаючи з другої молодшої групи, вихователь при ходьбі не повинен бути попереду дітей (як прийнято на практиці – «за вихователем»), тому що він буде закривати перед ведучим і всіма дітьми перспективу простору, тим самим уповільнювати розвиток у них просторового орієнтування. Краще, як показує досвід, розставити для орієнтування предмети – кубики, прапорці. У такому випадку рухи дітей регулюються вказівками вихователя («Дійдіть до прапорця»), і діти привчаються до сприйняття простору і поступового орієнтування в ньому. Якщо ж діти ще не можуть цього виконати, вихователь має провести бесіду сам, але в такому випадку він має йти поряд з ведучим, зліва від нього.

У супроводі музики всі розучені фізичні вправи набувають більшої чіткості, точності, плавності.

Музичний керівник звертає увагу на узгодженість рухів дітей з характером музики, її початком і закінченням. У молодшій групі педагог привчає до цього шляхом одночасного сполучення слова, музики і дій самих дітей, тобто впливає на їхню свідомість, слухове і зорове сприйняття. Так, початок ходьби відповідно до початку звучання музики, зазвичай складний для дитини, підкріплюється командою педагога: «Йдіть». Закінчення ходьби підтверджується словом «стійте», яке співпадає з одночасним закінченням музики. Все це створює умови для найбільш швидкого і сталого засвоєння дітьми цієї навички.

Під керівництвом музичного керівника діти, виконуючи фізичні вправи у супроводі музики, рухаються і змінюють рухи узгоджено з музичним твором і засобами музичної виразності, починають і закінчують рух відповідно до початку і закінчення звучання музики. Таким чином, музично-ритмічні навички, які формуються в процесі музичного виховання, вдосконалюються на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці.

Отже, музика у повсякденному житті дітей підіймає їхній життєвий тонус, емоційно вимальовує різноманітну діяльність, виховує морально-естетичне ставлення до навколишнього, розвиває думку, творчу ініціативу, вносить значний вклад у формування особистості дитини.

4. Музика на святі. Добір музичних творів для дитячого свята

Музика на святі в дитячому садку в синтезі мистецтв – художнього слова, танцю, драматизації, предметів зображувального мистецтва (оформлення), представлених на святі, емоційно впливає на дітей.

Вся програма свята, дії дітей – святкова хода, спів, ігри, танці, різні сценки, раптові для дітей сюрпризи – супроводжуються музикою, яка викликає емоційно-творчий підйом в їхній виконавській діяльності.

Музика допомагає розкрити ідею і зміст свята, забарвлює різні частини програми і, надаючи їм то урочистий, то веселий, то жартівливий настрій, викликає відповідну реакцію всіх присутніх у залі дітей і дорослих, поєднуючи всіх загальним естетичним переживанням.

Гарна, яскрава музика проникає в душу дитини, торкається чутливих струн її серця, залишаючи глибокий слід, неповторні радісні враження дитинства. Вона пов'язує дитину з мистецтвом рідної країни, створюючи емоційну основу для виховання почуття любові і відданості своїй Батьківщині.

Таким є виховне й естетичне значення музики взагалі і на дитячому святі, зокрема.

При складанні святкової програми дуже важливо дібрати музичні твори, які мають відповідати тематиці свята за своїм змістом і формою.

У програму свята включається народна, класична і сучасна музика.

Залежно від теми, естетичних і педагогічних завдань святкової програми змінюється і варіюється його структура, по-різному планується вхід дітей до зали, змінюється характер і зміст творчо-виконавської діяльності дітей, видовищних сюрпризних компонентів свята.

Марш, який відкриває урочистість, вимагає клопіткої підготовки педагога-музиканта до його виконання. На святі урочистий марш добре виконати в чотири руки, що надасть маршу характер «оркестрового» звучання, підсилить значимість очікуваної події. Для виконання пісень-маршів рекомендується підготувати невелику хорову групу із складу вихователів і співробітників дитячого садка. Емоційна та естетична сила впливу на дітей урочистого маршу в такому виконанні підтверджується кращим музичним досвідом дитячих закладів.

Отже, виразне виконання музики на початку свята має велике значення для створення загального святкового тону, поглиблення значимості моменту, емоційного настрою дітей та дорослих.

На святі обов'язково звучать пісні у виконанні дітей. Їхній зміст має відбивати ідею свята.

Важливим критерієм відбору музичних творів для дітей служить виховна і художньо-музикальна цінність. Підготувавши музичний твір до виконання, педагог знайомить з ним дітей, попередньо розповівши їм про його зміст у яскравій емоційній формі.

У репертуарі виконуваних на святі пісень завжди бажані народні пісні, особливо подобаються пісні із звичного репертуару. Знайомі дітям пісні виконуються легко, впевнено, і в день свята вони звучать особливо виразно і натхненно.

Діти можуть співати їх хором, із заспівувачами-солістами або невеликою групою заспівувачів. Спів дітей може супроводжувати виступ невеликої танцювальної, хороводної групи або гри.

Фортепіанний супровід всіх виконуваних пісень вимагає стриманості звучання й інтерпретації відповідно до художніх образів і емоційного характеру пісні – урочистої чи веселої, ігрової, ліричної або маршової.

Емоційне налаштування дітей розпочинається вступом до пісні, дає їм можливість відчутти її характер і стимулювати виразний спів.

Якщо пісня виконується одночасно 2-3 групами, то бажано, щоб хором керував диригент, яким може бути співак, вихователь, що володіє музикальністю.

Не тільки спів, але й багато інших номерів святкової програми виконуються під музику.

Усі дібрані для свята музичні твори, які будуть супроводжувати танці, хороводи, ігри дітей, вимагають від музичного керівника виразного й високопрофесійного виконання, що підкреслює емоційний, своєрідний характер музики – плавний, задирикуватий, хороводно-образний.

Кожна музична мініатюра, яка супроводжує рухи дітей, має викликати в них відповідні емоції, налаштовувати на певний ритм, активізувати творчо-виконавські можливості кожної дитини. Усе це можливо за умови клопіткої підготовки музиканта-педагога до виконання всіх музичних творів, які звучатимуть на святі, не допускаючи помилок, неточностей музичного тексту, виконуватися вільно, виразно.

Отже, протягом усього свята музика «веде» програму: надихає, заспокоює дітей, заставляє їх радіти і переживати – знаходить відгук у душі дитини.

У цьому емоційному, безпосередньому впливі музики її велике значення, значна виховна сила, яка звернута до душі і серця дитини.

5. Підготовка святкового музичного матеріалу в процесі занять

Систематична підготовка з дітьми святкового музичного матеріалу визначається чітко складеним перспективним планом роботи з музичного виховання.

На кожний квартал визначаються пісні, ігри, танці і вправи, відповідні за своїм змістом до свята, що наближається. Перспективний план, складений на основі вимог програми, дозволяє своєчасно розподілити для розучування з дітьми святковий музичний репертуар. Тим самим створюються умови для поступової підготовки цього репертуару без зайвого поспіху і позачергових занять.

Окрім передбачених програмою музичних творів для свят, можна розучити і додатковий матеріал, який має відповідати темі свята, мати художні переваги, бути доступним для виконання дітьми даної вікової групи. Це можуть бути короткі характерні танці – зайчика, лисички, ляльки, які виконуються індивідуально, групою, невеликі сценки та інсценівки.

Весь матеріал, намічений у перспективному плані, розміщується в календарному і входить до змісту регулярних музичних занять (фронтальних, невеликими групами, індивідуальних).

На фронтальних музичних заняттях розучуються пісні, танці, ігри, вправи, в яких беруть участь усі діти даної вікової групи. До змісту занять, які проводяться з невеликими групами (6-8 дітей), входить відповідний музичний матеріал. Невеликими групами розучуються інсценівки, різні сценки та інший матеріал, який включено до програми свята.

Заняття з підгрупами проводяться в другу половину дня не довше 7-10 хвилин. Стільки ж часу тривають індивідуальні заняття, на

яких розучуються пісні певного персонажу з музичної казки, індивідуальний танець, музична ігрова роль, виконання мелодії пісні на дитячому музичному інструменті.

Усі види цих музичних занять забезпечують планомірну педагогічну музичну підготовку дітей до майбутнього свята в межах встановленого режиму дня.

Мета цих занять – показати дітям під музику маршу вхід до залу на початку свята і шикування. Дітям вказують напрямок руху під час святкової ходи і намічають ведучих кожної групи. Це допоможе зняти нервову напругу від незвичності обстановки і присутності гостей на святі.

Окрім того, на об'єднаних заняттях виконуються загальні для всіх дітей пісні з метою досягнення ансамблю, взаємної злагодженості співу, одночасного її початку, виразності виконання.

Однак не слід імітувати майбутнє свято: проголошувати слова, повторювати всі номери програми, тому що більшість матеріалу на святі має бути для дітей несподіваним і викликати у них природну емоційну реакцію.

Свято в дитячому садку – дуже важлива, хоча і невелика частка загального свята, тому кожна дитина має відчутти себе учасником загальних для всіх урочистостей відповідно до своїх можливостей, рівня музичного розвитку, почувати себе рівною до всіх, відчувати тепло дружнього дитячого колективу.

У святковій ході, піснях, загальних танцях та іграх беруть участь всі діти. Однак до програми свята обов'язково включають індивідуальні виступи і виступи дітей невеликими групами, які показують зростання музичного і творчого розвитку, результати естетичного виховання в дитячому садку, артистичність. Розподіл номерів святкової програми серед дітей є найбільш тонким і складним завданням для педагога: треба запропонувати кожній дитині посильний виступ. У такому випадку здібні діти знаходяться в кращих умовах: їм доручають найбільш відповідальні номери і вони успішно з ними справляються. Важче забезпечити участь у концерті тих дітей, які ще не досягли необхідного рівня музичного розвитку, не впевнені

в собі, сором'язливі, не проявили будь-яких здібностей. Однак і вони мають виступати, нехай з більш легким, але цікавим для них завданням — однією з ролей у нескладній музичній грі, груповому танці, серед заспівувачів у пісні, читанні віршів, у виступах оркестру.

При цьому педагог намагається, щоб доручений виступ надихнув дитину, приніс їй радість. Головне, щоб вона не відчула образливої зверхності, недовіри до її можливостей.

Батьки, довіряючи дитячому закладу виховання своєї дитини, сподіваються, що кожна з них отримає всебічне виховання й розвиток. Тому зрозуміла їхня образа, коли вони не бачать серед учасників виступів свою дитину. Однак головне, щоб у дитини не виникли емоції, які придушують психіку, так званий «комплекс неповноцінності». Для цього важлива участь у святі кожної дитини, вона має відчувати себе рівною серед рівних у колективі веселих і дружніх однолітків, радіти разом з усіма.

6. Роль музичного керівника, ведучого і вихователів груп під час проведення свята

Відповідальними за зміст, підготовку й проведення свята, як і за всю роботу з музичного виховання з дітьми, є музичний керівник.

Систематично працюючи з усім колективом вихователів протягом року, він у передсвятковий період поєднує для підготовки вихователів тих вікових груп, які беруть участь у даному святі.

Підготовку до свята музичний керівник починає з розробки програми, яка вимагає натхненної творчої думки, перегляду й аналізу музичного і літературного матеріалу, клопіткого відбору дійсно художніх творів і на завершення загальної композиції всього відібраного в художній сценарій.

У процесі складання програми музичний керівник узгоджує з кожним вихователем питання про розподіл музичних завдань у його групі: для кожної дитини, невеликих груп, а також для всієї групи в цілому.

Узгодивши всі питання з вихователями, музичний керівник на-самкінець оформляє програму і представляє її на зборах педагогіч-

ного колективу, де програма обговорюється, дещо коректується і затверджується.

На педагогічних зборах з вихователів виділяється ведучий свята, його помічники, розподіляються доручення між співробітниками дитячого садка і встановлюються строки виконання цих доручень (оформлення зали, підготовка костюмів для дітей, різних атрибутів для урочистого входу на свято, подарунків, оформлення постановок, сценок, сюрпризних моментів).

Роль ведучого доручається вихователю, який є музикальним, артистичним, який уміє поводитися на сцені, емоційний, знахідливий, який знає всіх дітей на ім'я.

Музичний керівник складає календарний план на весь підготовчий період, що включає всі види музичних занять з дітьми (фронтальні, групові, індивідуальні, об'єднані). Ці заняття забезпечать спокійні умови та емоційно-позитивний стан дітей в очікуванні свята.

Робота музичного керівника з ведучим і вихователями з підготовки свята полягає в підтримці постійного контакту, обговоренні деталей програми, уточненні послідовного ходу свята і спільних дій усіх його учасників.

Музичний керівник дає необхідні вказівки ведучому, практично показуючи весь музичний репертуар, разом з ним аналізує ситуації, які можуть виникнути, дає загальний напрям усьому ходу свята. Якщо до програми внесені виступи учнів і дорослих, які виконують пісні, танці, сценки, окремі ролі, то готуються вони під керівництвом музичного керівника і узгоджуються з ведучим (момент виходу, звернення до дітей, діалог з ведучим, танець). Такі моменти не слід імпровізувати, щоб не порушити художній задум сценарію і не змінити образ. Тому доручені ролі старанно відпрацьовуються з музичним керівником, уточнюються всі нюанси поведінки на святі.

Основне на святі – виступи дітей. Тому музичний керівник і ведучий, здійснюючи підготовку дітей, переглядають музичний і літературний матеріал, щоб за необхідності своєчасно допомогти дітям (підказати вірші, підтримати у співі). Незадовго до свята ведучий з музичним керівником і вихователями-помічниками оста-

точно узгоджує хід свята, послідовність номерів програми, роздачу подарунків – усі необхідні організаційні моменти.

Напередодні свята в присутності музичного керівника ведучий перевіряє готовність учасників-вихователів, уточнює все пов'язане з їхньою спільною діяльністю.

Таким чином, ведучий свята виконує покладене на нього відповідальне завдання, будучи не тільки виконуючим вказівки музичного керівника, але й активним учасником (практично співавтором), який відповідає за художній і педагогічний зміст всієї святкової програми.

Злагоджена робота колективу вихователів, очолювана музичним керівником, забезпечує проведення свята на високому художньому та організаційному рівні. Тільки за таких умов свято – яскрава подія, що має велике виховне значення і запам'ятається в житті садка.

Особливість свята – комплексний вплив усіх художніх засобів на сприйняття, почуття і свідомість дитини. Дітям дошкільного віку ще не зовсім зрозумілий зміст і сенс свят. Діти по-своєму розуміють ідею свята, якій співзвучне навколишнє: прикрашені зал і кімнати дитячого садка, музика, пісні, веселі обличчя людей. У дітей виникає почуття задоволення від безпосередньої участі в загальних урочистостях.

Традиційне свято новорічної ялинки прекрасне своєю казковістю. Нарядна, блискуча ялинка, величний і добрий Дід Мороз, весела Снігуронька, лісові звірята, яскравість зимового лісу – все це чарівні образи, враження дитинства, які потрібно берегти, охороняти для дітей, турбуватися про те, щоб свято було очікуваним задоволенням, подорожжю в цікавий світ казки. Діти не мають бути свідками розмов дорослих про новорічні подарунки від Діда Мороза, про запрошення будь-кого на роль Діда Мороза.

Неприпустимо, щоб ялинка після свята довгий час знаходилась на господарчому дворі, інакше руйнується поетичний образ, щезає естетичне ставлення до нього.

Останнє свято в дитячому садку – випуск дітей до школи. Вся діяльність дітей на цьому святі – демонстрація результатів досягнень кожної дитини. Діти демонструють свій рівень розвитку музичних,

виконавських і творчих здібностей, яких вони досягли за період перебування в дитячому закладі. Вони співають, танцюють, грають. «Життєвий шлях від дитинства до отроцтва має бути шляхом радості, бадьорості – це одне з найважливіших правил всієї системи нашої виховної роботи» (В.Сухомлинський).

Запитання для самопідготовки

1. Яке значення музики у повсякденному житті дітей?
2. Які види розваг ви знаєте і яка роль музики у них?
3. Яка роль музичного супроводу фізичних вправ на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці, його естетичне, виховне значення?
4. Охарактеризуйте театралізовану музичну виставу як один з особливих видів мистецтва для дітей.
5. У чому полягає вплив концертів на виховання у дітей музичної культури?
6. У чому полягає естетичне і виховне значення музики на святі?
7. Які особливості підготовки до свята на музичних заняттях?
8. У чому полягає підготовка до свята педагогів і працівників дитячого закладу?
9. Розкрийте сутність свята як джерела розвитку творчої діяльності дітей.
10. Комплексний вплив усіх художніх засобів свята як особливість його виховного значення.

ПЛАНУВАННЯ І ОБЛІК, КЕРІВНИЦТВО РОБОТОЮ З МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Планування і облік роботи з музичного виховання

План

- 1. Характеристика особливостей планування.*
- 2. Облік результатів музичного виховання і розвитку дітей.*
- 3. Забезпечення послідовності роботи з музичного виховання впродовж навчального року.*

1. Характеристика особливостей планування

Вирішенню завдань методики музичного виховання сприяє клопітка робота з планування й обліку всієї роботи. Планування дозволяє встановити зв'язки між усіма видами музичної діяльності дітей і всіма формами її організації. Планування й облік віддзеркалюють темпи музичного розвитку кожної дитини і рух усього колективу дітей у кожній віковій групі. Тому планування можна розглядати як один із способів керування складною виховною роботою. Не можна здійснити принцип систематичності у використанні всіх педагогічних впливів, не намічаючи що, коли і як треба використати у вихованні й навчанні дітей.

Планування відповідає меті розподілу всього матеріалу програми в часі. Музичне виховання здійснюється на заняттях, в самостійній діяльності і побуті.

Музичні заняття проводяться два рази на тиждень, тому під час планування можна накреслити систему музичного розвитку дітей. Розваги, свята, використання музики в побуті поводяться епізодично, але й це фіксується в плані.

У плані можна намітити і далеку перспективу, і конкретні завдання найближчих днів. У деяких педагогів виникають сумніви, чи потрібен перспективний план на довгий період, напри-

клад, на 2-3 місяці. Ці сумніви викликані тим, що в програмі репертуар розподілений за кварталами. Хоча існує чимало доказів щодо необхідності перспективного плану, особливо в музичному вихованні, адже програма є лише орієнтиром, хоча й визначає хід роботи. Конкретні умови кожного дитячого закладу – природне оточення, склад дітей (наприклад, міський чи сільський), приміщення, в якому проводиться заняття, – все це необхідно враховувати.

Важливо враховувати деякі особливості програми музичного виховання. Так, планування дозволяє уявити собі послідовність розучування кожної пісні, танцю, хороводу, тобто окреслити завдання роботи над ними протягом декількох занять і строки їх повторного виконання.

Музичне виховання здійснюється передусім музичним керівником, проте вихователь бере участь у всіх освітньо-виховних заходах (в тому числі і музичних), а в керівництві самостійною діяльністю дітей він є головним. Ось чому перспективний план складається разом з вихователем, а календарний – переважно музичним керівником, але в загальному зошиті вихователя.

Нарешті, є ще одне. Музичний керівник працює з багатьма групами дітей різних вікових груп. Щоб забезпечити поступовий музичний розвиток всіх дітей, треба добре знати кожну дитину. Окреслити ж перспективу музичного розвитку дитини, а також визначити формування «виконавського» колективу дітей можна тільки в перспективному плані.

Отже, необхідне складання двох видів плану: перспективного, розрахованого на 2-3 місяці; календарного - щоденного, розрахованого на 1-2 тижні.

У першому з цих планів намічається далека перспектива, у другому – плануються найближчі завдання.

Планування виховного процесу вимагає обліку його результатів, який виконує не тільки констатуючу функцію (що зроблено, як, скількима дітьми засвоєний матеріал, позначений в плані). На основі обліку вносяться корективи в наступне планування, оскільки

якщо завдання виконане лише декількома дітьми, то очевидно, що інші потребують додаткових вправ.

За пунктами перспективного і календарного планів і ведеться облік. Результати роботи за перспективним планом враховуються один раз у кінці року. Календарний облік робить висновки окремих музичних занять.

Перспективний план відображає загальний перебіг навчання, виховання та музичного розвитку дітей. Він може бути розрахований на 2-3 місяці, на півріччя, навчальний рік для кожного вікового періоду. У практиці роботи педагога частіше розробляють перспективний план на 1-2 або 3 місяці, форма якого є довільною.

Зазвичай у перспективному плані музичний керівник зазначає масові, групові заходи художньо-естетичного циклу. Також варто пам'ятати, що в кожному дошкільному навчальному закладі є «Куточок для батьків», де поруч з іншими мають міститися матеріали з музичного виховання, які заздалегідь готує музичний керівник. Зміст матеріалу стенду замінюється через 1,5-2 місяці. Тому в перспективному плані необхідно зазначити терміни змін у «Куточку для батьків» та прописати зміст матеріалу.

До перспективного плану входять планування занять і всіх інших форм музичної діяльності. Розглянемо, як в цьому плані відображено зміст навчання на заняттях:

- 1). види музичної діяльності;
- 2). завдання навчання і виховання (знання, уміння і навички, розвиток здібностей);
- 3). репертуар (за всіма видами музичної діяльності).

При плануванні видів музичної діяльності уточнюються і їхні складові. Наприклад, у старшій групі, плануючи *слухання музики*, можна відобразити:

- а) вправи на розвиток здібності музичного сприйняття;
 - б) бесіда – початкові знання про музику;
- зі співів:*
- а) вправи на розвиток співочого слуху, голосу;
 - б) відпрацювання співочих навичок у процесі розучування пісень;

в) підготовка до навчання нотній грамоті;

г) пісенна творчість;

з розділу музично-ритмічні рухи планується:

а) вправлення в елементах танцю і виразного руху;

б) вправи на формування музично-ритмічних навичок у процесі розучування танців, хороводів;

в) вправи на створення музично-ігрових образів у процесі розучування музичних ігор;

г) музично-ігрова і танцювальна творчість;

у грі на музичних інструментах:

а) слухання оркестру у виконанні дорослих;

б) вправлення в техніці гри (під час ознайомлення з окремими інструментами) і відпрацювання прийомів колективної узгодженої гри в ході розучування пісень, п'єс.

У визначенні завдань навчання і виховання (знання, уміння, розвиток здібностей) не слід механічно переносити об'єм знань і умінь, вказаних у програмі. Багато конкретних вправ і робота над навичками залежать від розучуваного репертуару, ускладнюються за ступенем складності, тому важливо вказувати тільки ті з них, які необхідні. Так, при розучуванні української народної пісні «Веснянка» необхідно звернути увагу на радісний характер веснянки, вправлятися в наспівності (але в жвавому темпі), працювати над чистотою виконання мелодії (побудованій на широких інтервалах), відпрацювати виразність виконання динамічних і темпових відтінків мелодії. Як бачимо, всі ці вправи і навички відповідають програмі, але в них виражаються конкретні вимоги, необхідні для виконання саме цієї пісні.

У процесі планування репертуару вказуються строки, в які розучується та чи інша пісня, гра, вправи. Таким чином намічається загальна кількість творів, які діти мають розучити у вказаний термін.

У молодших групах опускаються деякі види діяльності і їхні складові (пісенна, ігрова творчість, гра на музичних інструментах).

На основі перспективного плану складається і календарний (повсякденний) план роботи.

Календарний (щоденний) план роботи музичний керівник складає для кожної вікової групи окремо. Календарне планування може охоплювати проміжок від 1-2 днів до 1-2 тижнів з урахуванням усіх організаційних форм музичної діяльності: музичних занять (частіше фронтальних), свят, розваг (підготовка чи проведення), індивідуальних занять (їх характер та зміст) тощо. Тобто враховується вся робота, яку музичний керівник проводитиме з конкретною групою дітей у першу та другу половини дня, робота з батьками та педагогами.

Завідувач та вихователь-методист щомісячно аналізують планування освітньої роботи з музичного виховання в кожній групі дітей, формулюючи рекомендації щодо виправлення недоліків у змісті планування.

У календарному плані, що може складатися за різними формами, потрібно відображати важливі компоненти, а саме: завдання заняття; музичний репертуар, етап роботи з ним; структуру заняття; індивідуальну роботу з дітьми; роботу з батьками, вихователями (за потреби).

Завдання музичного заняття спрямовані на реалізацію програмових вимог. Добираючи їх, музичний керівник має враховувати завдання попередньої діяльності з дітьми, їхній рівень музичного розвитку, етапи роботи з репертуаром.

Музичний репертуар, етап роботи з музичним твором. Рекомендується на початку зошита, в якому ведеться календарне планування, розписати, які етапи роботи здійснюються під час різної музичної діяльності.

Важливо, щоб у музичного керівника був перелік музичного репертуару (назва твору, авторство), відповідно до чинної програми, якою він керується. Репертуар зручно занотовувати в таблиці за видами музичної діяльності, зміст якої може доповнюватися репертуаром, запропонованим в інших чинних програмах, що планує використовувати педагог в освітньому процесі. У таблиці можна робити певні позначки щодо своєї прихильності до добору того чи іншого музичного репертуару тощо.

Структура заняття (послідовність використання різних видів музичної діяльності), методичні прийоми, які потребують особливої

уваги та ретельної підготовки. Плануючи зміст заняття, необхідно враховувати, що на кожному з них 75-80 % часу займає повторення та закріплення матеріалу і лише 20-25% - вивчення нового матеріалу; воно має бути щільним, логічним за структурою та гнучким у використанні методів і прийомів роботи з дітьми.

Малодосвідченому музичному керівникові варто докладніше розписувати хід кожного виду музичної роботи в структурі заняття, методи, прийоми та форми роботи з дітьми, особливу увагу приділяти формулюванню запитань до дітей за змістом навчально-пізнавальної діяльності.

Індивідуальна робота з дітьми. Індивідуально-диференційований підхід в освітньому процесі передбачає постійне здійснення аналізу виконання дітьми програмових завдань, спостереження за розвитком та проявами кожної дитини. Аналіз не має бути формальним, він повинен відобразитися в календарному плані у блоці «Індивідуальна робота». Враховуючи результати заняття (що діти засвоїли добре, які труднощі відчувають), у плані розписують роботу (додаткові вправи з певного виду музичної діяльності) для тих дітей, які зазнали труднощів. Також варто визначати індивідуальну роботу з дітьми, які наділені музичними здібностями, задля подальшого їхнього розвитку.

До кінця вересня музичний керівник уже повинен мати дані про музичний розвиток дітей, умовно віднести вихованця до тієї чи іншої групи, що вирізняються однаковими знаннями й навичками, проявами музичних здібностей. Зазвичай дітей об'єднують у три групи за рівнем музичного розвитку: слабкопідготовлені, добре засвоюють музичний матеріал, якісно виконують завдання й виявляють певні музичні здібності. Коли планують заняття, то відмічають, яке завдання будуть виконувати всі діти фронтально, яке - невеликими підгрупами — диференційовано, яке - індивідуально.

Подальше керівництво музичною діяльністю будується на основі результатів діагностики музичного розвитку дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, а також особливостей кожної групи.

Робота з батьками, з вихователями. Якщо в перспективному плані на кожний місяць музичний керівник відмічає загальносадкову

роботу з батьками та вихователями, то в календарному плані деталізується робота з батьками та вихователями конкретної групи, прописується тематика і форма проведення групових та індивідуальних заходів з ними. Музичний керівник здійснює безпосередню роботу з вихователями у сфері музичного розвитку дітей через індивідуальні консультації (які плануються зазвичай один раз на 2 тижні) та групові заняття-консультації. Однак кількість консультацій та занять залежить від музичної підготовленості вихователів, від їхніх потреб.

План роботи з батьками має містити форму проведення, тематику, термін, відповідального. Зміст роботи з батьками визначають відповідно до аналізу роботи дошкільного навчального закладу за минулий рік. Тематика, форма та зміст проведення заходів з батьками та відповідальними за їх організацію обговорюється із завідувачем та вихователем-методистом, узгоджується термін проведення. Потім форму проведення, тематику, термін вписують у річний план дошкільного навчального закладу. У плані мають передбачатися лекції, відкриті покази, батьківські збори, виставки, під час яких музичний керівник дає поради батькам з питань музичного виховання дітей, оформлення батьківського стенда, тощо. Зазвичай цей блок роботи в плані стосується батьків вихованців усього дошкільного навчального закладу, тобто загальносадкові заходи, але, за потреби, у плані можна зазначати вікову групу.

Плануючи роботу, музичний керівник має особливу увагу приділяти таким питанням, як от:

- ✓ забезпечення послідовності роботи, що залежить від періоду навчального року;
- ✓ урахування провідної дитячої діяльності у певні вікові періоди раннього та дошкільного дитинства;
- ✓ добір та використання музичного репертуару;
- ✓ взаємозв'язок музичної та мовленнєвої діяльності дітей.

Музичний керівник складає план на два тижні або на місяць. Працюючи над ним, слід ураховувати не лише основні методичні прийоми, а й використання вже вивченого матеріалу для проведення свят та розваг у дитсадку. Якщо робота спланована правильно, тоді не

будуть потрібними так звані репетиції чи «прогони» ранків, оскільки саме під час групових та індивідуальних занять систематично вивчаються пісні й таночки, розучуються сценки тощо.

На педагогічній раді дитсадка узгоджується, за якою саме програмою працює дошкільний заклад (або музичний керівник). Оскільки музичний матеріал слід поновлювати, до плану можуть входити твори, які вміщуються в дошкільних методичних періодичних виданнях. Це пісні, таночки, п'єси для дитячих музичних оркестрів, конспекти музичних занять тощо.

Щоб полегшити розроблення календарного плану, пропонується виділяти в ньому етапи роботи з кожного виду музичної діяльності дошкільнят, а вже при написанні плану зазначати біля назви музичного твору номер заняття. Якщо музичний матеріал потребує додаткової роботи, не передбаченої на занятті, цю інформацію чи прийом роботи над твором доцільно записувати у примітках або тут же — у плані на день.

Співставлення перспективного і календарного планів переконує в їхньому прямому зв'язку. Вимоги програми в загальній формі відбиті в перспективному плані, потім конкретизуються в календарному. В основі музичного виховання лежить ознайомлення з музичними творами, в процесі якого в дітей формується музичне сприйняття і практичні навички виконавства. Розучування пісні, танцю відбувається не на одному, а на декількох заняттях, причому на кожному з них ставиться нове завдання із засвоєння мелодії або рухів. Якщо в перспективному плані біля кожного твору позначаються необхідні для його засвоєння прийоми, то в календарному плані намічається найближче конкретне завдання.

Навіть нескладні пісні і п'єси для дітей молодших груп вимагають поетапної роботи над ними. Тому педагог завжди знайомить дітей з новими творами, має ясно уявити їх особливості і запланувати послідовне ускладнення завдань, на вирішення яких спрямоване календарне планування. Отже, аналіз перспективного і календарного планів дозволяє побачити чітку систему всієї виховної і освітньої роботи дитячого садка.

Під час складання плану проведення масових заходів, дійств музично-естетичного циклу потрібно враховувати всі форми роботи з музичного виховання, а саме: проведення свят, розваг, роботу з батьками та вихователями.

Музичні свята проводять, починаючи з молодшого дошкільного віку. Оптимальна тривалість заходу для дітей цього віку — 30-40 хв, для старшого віку — 40-50 хв. Свята організують у першій чи другій половині дня. Зазвичай їх проводять у музичній залі чи на майданчику. Якщо свято проводять у приміщенні, потрібно подбати про організацію повноцінної прогулянки в цей день.

У проведенні масових заходів необхідно визначати тематику свята, термін, відповідальних, примітку.

Розваги проводяться один-два рази на місяць у кожній віковій групі, починаючи з раннього віку (3-й рік життя), переважно у другій половині дня. Тривалість музичних розваг для дітей раннього віку — 15-20 хв, молодшого — 20-35 хв, старшого віку — 35-40 хв. Місцем їх проведення може бути музична зала, групова кімната, фізкультурний чи ігровий майданчик, лісова або паркова галявина, берег водоймища тощо.

Під час планування музичних розваг враховують: тематику, форму проведення, вказівку на терміни, відповідальних, примітку. Розваги можуть проводитися у вигляді концертів, театральних дійств, інсценівок, лялькових вистав, слухання музичних казок, спільних вечорів для дітей і батьків тощо. Для показу лялькового театру, діафільмів, концертів самодіяльності тощо можна об'єднувати 2-3 групи. Цей момент має бути врахований у плані, де також необхідно зазначати, хто відповідальний за оформлення приміщення, виготовлення костюмів, атрибутів, за загальну організацію і проведення розваг. Різні види розваг, тематика яких пропонується, варіюється вихователями і музичним керівником з урахуванням інтересів дітей та результатів освітнього процесу.

Практика засвідчує, що достатньо планувати свята за циклами пів року, у змісті яких можна передбачати поєднання номерів, присвячених українським народним святам та традиційним суспільним святам.

Наприклад,

- ✓ свято Осені, в якому можна, особливо у старшій групі, обіграти традиції обжинок;

- ✓ Новорічне свято, на якому діти радіють зимі, зимовим розвагам тощо;

- ✓ свято Весни, в сценарії якого зазвичай передбачається музична діяльність зі співами, танцями, присвяченими жіночому святу, приходу весни, прильоту пташок тощо;

- ✓ свято випуску дітей до школи.

Щодо народних свят, то з ними доцільно ознайомлювати дітей через цикли занять з народознавства, образотворчого мистецтва, музики, а відмічати доцільніше через організацію музичних розваг, а також комплексних чи тематичних музичних занять, оскільки лише невимушене, не заорганізоване дійство, яке не потребує репетицій, може дати кращі результати щодо виховання любові до традицій та свят українського народу.

Необхідно розуміти, що у виборі кількості та тематики музичних свят, а тим паче розваг, потрібно керуватися вимогами чинних програм, методичними рекомендаціями провідних спеціалістів у цій галузі, а головне — здоровим професійним глуздом.

Під час розробки сценаріїв свят, розваг, театральних вистав, які обов'язково зберігаються в методичному кабінеті, музичному керівникові потрібно дотримувати таких вимог, як-от:

- ✓ визначення реквізитів сценарію: мета заходу, обладнання, дійові особи, вікова група;

- ✓ відповідність змісту, обсягу матеріалу віковим особливостям дітей та програмовим вимогам;

- ✓ відповідність репертуару віковим можливостям дітей, літературним нормам та ідеї заходу;

- ✓ розкриття в сценарії святкової теми, достовірність фактів;

- ✓ змістовність та різноманітність видів художньо-естетичної роботи з дітьми, доцільність їх чергування;

- ✓ наявність назви літературних та музичних творів, прізвищ авторів творів (слова, музика);

- ✓ наявність та доцільність сюрпризних моментів;
- ✓ залучення всіх дітей групи до участі в заході;
- ✓ залучення дорослих до участі в заході;
- ✓ наявність та доцільність атрибутики;
- ✓ оригінальність вираження задуму заходу;
- ✓ логічність завершення заходу.

Відповідальним за зміст та підготовку до свята, його проведення є музичний керівник.

Підготовка до свята починається з розробки програми, яка потребує творчого професійного натхнення, перегляду, аналізу та добору музичного й літературного матеріалу, ретельної розробки загальної композиції всього дібраного, вибудовування логічного художнього сценарію.

Під час складання програми свята музичний керівник узгоджує з вихователем-методистом та з кожним вихователем структуру сценарію свята, розподіл музичних завдань у групах: для кожної дитини, невеликих груп, а також для всієї групи в цілому. Узгоджується питання про ведучих, їхніх помічників (дорослі ролі) тощо. Роль ведучого доручається педагогові, який має високий рівень музичності, артистизму, того, який вміє вільно триматися на сцені, емоційному, винахідливому тощо. Узгодивши ці питання, музичний керівник представляє програму свята завідувачеві дошкільного навчального закладу. Програма ще раз обговорюється, за потреби корегується та остаточно затверджується.

Підготовка до свята має бути поступовою, логічною, вона не може руйнувати планомірність освітнього процесу з музичного виховання, перевантажувати дітей, порушувати загальний розпорядок роботи групи. Тому музичному керівникові варто скласти календарний план на весь підготовчий до свята період.

Як музичному керівникові, так і вихователям груп, ведучим потрібно добре знати всю програму свята, організаційні моменти, послідовність номерів, літературні та музичні твори, щоб у разі потреби надати дітям своєчасну допомогу, адже виступи дітей - це найважливіше на святі. Незадовго до свята

музичний керівник і педагоги остаточно узгоджують хід свята.

Розписуючи в сценарії навантаження на вихователів, необхідно розуміти, що на них покладається не менша відповідальність за проведення свята як власне учасників дійства, так і фахівців, які опікуються своїми вихованцями у підготовці до свята, відпрацьовуючи з ними ролі, вірші тощо.

Важливо, щоб у дошкільному навчальному закладі була вибудована система співпраці, де б вихователі активно включалися в обговорення сценарію, за потреби допомагали музичному керівникові з ідеями до нього, а музичний керівник усвідомлював, що йому потрібно дбати про те, щоб святкові ранки були справжніми святами для дітей, а не концертами для дорослих чи звітом для перевіряючих.

Основою дитячого свята має бути веселе, захопливе дійство, а не жорстко регламентована, організована й унормована дорослим діяльність. Не варто переобтяжувати святкову програму віршами й колективними танцями, необхідно передбачити можливість вільної музичної діяльності. Неприпустимими є багаторазові масові репетиції повного ходу свята.

2. Облік результатів музичного виховання і розвитку дітей

У календарному плані відмічають результати кожного заняття. Важливо вказати, що саме добре засвоїли діти, у чому затрудняються і, природно, для чого саме на наступних заняттях потрібні додаткові вправи. В обліку мають фігурувати імена дітей, щоб можна було судити про їхні успіхи. Якщо діти опитуються індивідуально й перевіряється, наприклад, засвоєння певного елементу танцю або уміння співати поспівку без супроводу, то можна поряд з прізвисьмом дитини ставити певні умовні позначення – оцінку якості їхніх відповідей («відмінно» - в, «добре» - д, «задовільно» - з). Можна привести і кількісні дані – вказати, що крок польки добре засвоїли 12 дітей, інші помиляються і троє зовсім не володіють цим рухом.

При цьому важливо відмітити якість виконання розученого матеріалу, об'єм навичок, і рівень музичного розвитку (музичний слух, співочий голос, виразність рухів, творчі прояви).

Звичайно, немає необхідності і можливості враховувати результати за всіма видами діяльності, за всіма показниками. Обирають ті показники, які піддаються перевірці і є найбільш значеннєвими. Наприклад: в співі це будуть показники засвоєння репертуару (чи співають діти прості пісні без супроводу фортепіано, чи співають виразно із супроводом, скільки дітей знають ту чи іншу пісню), показники засвоєння співочих навичок (чи співають часто, яка якість звуку, чи є і скільки нечисто інтонуючих), показники музичного слуху (чи розрізняють діти звуки за висотою, за тривалістю, чи вміють прислухатися і підлаштовуватися до співу дорослого).

У ритмічних рухах можна оцінити якість виконання знайомих танців, ігор, хороводів, проявів у грі і танці.

Можуть бути перевірені й оцінені навички музичного сприйняття, які розвиваються в процесі слухання музики. Виясняється, наприклад, чи розрізняють молодші діти спокійну і веселу музику, чи відрізняють музичний вступ діти старшої групи, чи можуть охарактеризувати найбільш яскраві засоби музичної виразності в новій п'єсі.

Якщо педагог буде отримувати навіть частину цих даних, але отримувати їх систематично, то він зможе будувати роботу більш спрямовано, з урахуванням індивідуальних особливостей музичного розвитку своєї групи.

Музичний керівник веде заняття з декількома віковими групами дітей. У цих умовах для врахування результатів музичного розвитку кожної дитини йому бажано мати робочий зошит, в якому епізодично, за окремими показниками будуть враховуватися й оцінюватися досягнення кожної дитини. Час від часу на заняттях, а іноді залишаючи ту чи іншу дитину після заняття, педагог виявляє музичні інтереси дитини: яку пісню вона вподобала, чи добре співає, чи здатна розрізнити деякі засоби музичної виразності, чи засвоїла

той чи інший елемент танцю. Виявляючи ці і багато інших питань, музичний керівник веде запис та умовно оцінює якість їхніх відповідей (позначками, про які вже йшлося).

Якщо ці записи регулярно ведуться, то педагог може добре орієнтуватися в музичному розвитку дітей.

Облік результатів роботи за показниками перспективного плану за рік поводить у травні. В обліку важливо підвести висновки роботи із всією групою і відзначити індивідуальний розвиток кожної дитини.

Результати перевіряються в трьох напрямках. Виявляється: естетичне ставлення дітей до музичної діяльності, тобто музикальні інтереси, пам'ять, перші прояви музичного смаку, рівень розвитку музичного слуху, творчі здібності; засвоєння музичного репертуару, упізнавання знайомих творів, виконання знайомих пісень, танців, ігор; оволодіння деякими знаннями і практичними навичками у сприйнятті музики в співі, танцях, хороводах і грі на дитячих інструментах.

Завдання перевірки, які включають у звичайні заняття, можна умовно назвати навчально-контрольними. Діти сприймають їх як повсякденну діяльність, що проходить на заняттях. Старшим дітям можна сказати: «Давайте подивимось, чого ми навчились». Особливо важлива ця установка для дітей старшої групи. Роз'яснюємо дитині, що набуті знання і музичний досвід будуть у нагоді в подальшому, допоможуть їй бути більш активною, сміливою.

3. Забезпечення послідовності роботи з музичного виховання впродовж навчального року

Організація музичного виховання дітей вимагає забезпечення послідовності роботи музичного керівника, яка залежить від періоду навчального року.

Період «вересень-листопад». Комплектуються вікові групи, в дошкільний навчальний заклад приходять нові діти, багато переходять з однієї групи в іншу, рівень підготовленості дітей різний. Тому, насамперед, необхідно організувати дитячий колектив, звертаючи

особливу увагу на формування інтересу дітей до музичної діяльності, на культуру поведінки, зібраність, зосередженість дітей на музичних заняттях через доцільний добір організаційних методів та прийомів мотивації.

У цей час педагог вивчає рівень музичного розвитку та прояви музичних здібностей кожної дитини на заняттях і у вільний від занять час. Відповідно до результатів вивчення визначаються (за потреби корегуються) завдання, що сприятимуть розвитку дітей в усіх видах музичної діяльності у кожній віковій групі.

У процесі першого ознайомлення з музичними творами дітей навчають вслухатися в музику, відзначаючи її характерні особливості. У навчанні співу особлива увага звертається на звукоутворення, чистоту інтонування тощо. У ритміці ставляться завдання щодо засвоєння нескладних танцювальних елементів, різних шиків і перешиковувань, особливо у старших групах.

Відповідно до висунутих завдань добираються музичні твори з програми з урахуванням особливостей розвитку дітей певної вікової групи. Добираючи репертуар, необхідно враховувати, що, як правило, наприкінці жовтня - на початку листопада проводяться осінні свята.

Період «грудень-лютий» характеризується тим, що робота в групах уже налагоджена, педагог знає дитячий колектив, можливості кожної дитини. У процесі музичних занять удосконалюються вміння дітей, розвиваються їхні музичні здібності.

Пісенний, музично-руховий репертуар має бути багатим тематикою зимових розваг, веселих інсценівок тощо. Враховуючи інтереси та особливості музичного розвитку кожної дитини, педагог здійснює ґрунтовну індивідуально-диференційовану роботу щодо подолання дітьми труднощів у музичній діяльності, готує окремі (індивідуальні, невеликими групами) виступи до новорічних і різдвяних свят та інших музичних заходів.

Традиційно у лютому проводяться літературно-музичні композиції до Дня рідної мови та розваги, присвячені народним традиціям «Зиму проводжаємо — весну зустрічаємо».

Період «березень-травень». Діти набули музичного досвіду в межах вікових та індивідуальних можливостей, вони готові до активної творчої діяльності, застосування своїх знань у самостійній діяльності. Наприкінці року можна планувати такі заняття, на яких діти повторюють у різних видах музичної діяльності вивчені впродовж року музичні твори. Це дає змогу педагогу відстежувати і закріплювати результати навчання, оскільки програмові вимоги засвоєні, репертуар вивчений.

Добираючи музичний репертуар, треба враховувати те, що в цей період організовуються музичні заходи до весняних свят, випуску дітей до школи.

Період «червень-серпень» - оздоровлювальний період. Переважно повторюють і поглиблюють вивчений матеріал. Кількість музичних занять скорочується, змінюється їх характер: більше хороводів, вправ з предметами (обручі, гімнастичні палиці, прапорці), завдань для творчого розвитку тощо. Заняття в основному проводяться на свіжому повітрі в супроводі баяна (акордеона). Частіше використовують аудіозаписи. Значне місце відводиться виконанню пісень без супроводу. Діти охоче займаються музично-театральною діяльністю.

Запитання для самоперевірки

1. Якими є функції перспективного і календарного планів?
2. Проаналізуйте орієнтовний перспективний календарний план, поясніть значення окремих його складових.
3. За якими показниками можна судити про рівень музичного розвитку дитини?
4. Дайте оцінку плануванню та обліку (на вибір), аргументуйте свою думку.
5. Проаналізуйте методику перевірки рівня музичного розвитку дитини в одній з вікових груп (на вибір).
6. У чому полягають особливості перспективного і календарного планування музичного виховання, їхній взаємозв'язок?
7. Яке значення і функції щоденного і річного обліку музичного розвитку дітей?

Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних закладах та в дошкільних методичних кабінетах

- 1. Загальна спрямованість керівництва роботою з музично-естетичного виховання в дитячому садку.*
- 2. Обов'язки керівника дитячого закладу в організації музично-педагогічної роботи.*
- 3. Обов'язки музичного керівника у здійсненні музичного виховання дітей.*
- 4. Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних методичних кабінетах.*
- 5. Інспектування дитячих закладів за темою «Музично-естетичне виховання».*
- 6. Взаємодія дитячого садка і сім'ї як умова розвитку музичних здібностей дитини.*

1. Загальна спрямованість керівництва роботою з музично-естетичного виховання в дитячому садку

Музично-естетичне виховання в дошкільних закладах здійснюється музичним керівником, який має спеціальну музичну освіту. Однак загальна спрямованість керівництва музичною роботою з дітьми входить до обов'язків завідуючого дитячим закладом, відповідального за всю постановку педагогічно-виховного процесу. Перш за все завідуючий слідкує за виконанням вимог «Програми виховання в дитячому садку» відповідно до всієї роботи з музично-естетичного виховання рекомендаціям методичного кабінету районного і міського відділів народної освіти.

Для успішної музичної роботи з дітьми і досягнення найкращих результатів необхідно створити оптимальні умови, які полягають у всебічному забезпеченні музично-педагогічного процесу. Це означає в першу чергу:

- ✓ завжди налагоджений музичний інструмент, що повинен мати чистий звук при виконанні музичних творів;
- ✓ для організації музичних занять необхідна наявність музичних посібників;
- ✓ дитячих музичних інструментів;
- ✓ музичних іграшок для «музикування» дітей поза музичними заняттями;
- ✓ костюмів і легкого взуття для дітей усіх вікових груп;
- ✓ нотної і методичної літератури;
- ✓ в залі спеціальної шафи або окремої кімнати для збереження посібників (м'ячів, прапорців, стрічок, хусточок) та музичних інструментів для занять з оркестром.

Все це має бути гарно оздобленим, дитячі інструменти чисто настроєними, зберігатися в зразковому порядку, зручно розташованими для самостійної діяльності і використання на музичних заняттях.

Дошкільний заклад необхідно забезпечити ТЗН і комплектами платівок, касет, дисків з програмовим репертуарним матеріалом. Бажано дібрати для слухання твори народної, класичної, сучасної музики у вокальному, інструментальному, хоровому та оркестровому виконанні, що може використовуватись вихователями поза музичними заняттями для розширення у дітей музичного світогляду, виховання естетичного смаку, поваги до музики, загальної музичної культури.

Таким чином, створення найкращих умов для проведення музичної роботи з дітьми – одне з найважливіших завдань керівника дитячого закладу.

2. Обов'язки керівника дитячого закладу в організації музично-педагогічної роботи

Керівник дитячого садка перш за все має здійснювати контроль за виконанням регулярної музичної роботи з дітьми. Не будучи спеціально освіченим в галузі музичного виховання, він, однак, повинен мати вищу педагогічну освіту і художній смак і тому може

прослідкувати за правильною організацією занять, виконанням програми музичного виховання в усіх вікових групах, методикою роботи з дітьми, дозуванням занять, якістю підготовки до занять педагога-музиканта і, зокрема, якістю виконання ним музичного репертуару.

Завідуючий дитячим закладом може тактовно висловити свою думку з приводу виконання музичних творів, обговорити її з музичним керівником, вислухавши його пояснення і надавши можливість аргументувати власну думку як спеціаліста.

Керівник садка не тільки контролює, але й надає допомогу в організації роботи, пов'язаної з планом музичного виховання. Він вносить до річного і календарного плану роботи певні музично-педагогічні питання для обговорення їх на зборах педагогічного колективу, на яких можуть обговорюватися:

- ✓ доповіді і повідомлення музичного керівника про план музичної роботи на рік, квартал, місяць,
- ✓ зміст і методи роботи з дітьми з певних питань музичного виховання,
- ✓ про внесення музики в повсякденне життя,
- ✓ про керівництво вихователя самостійною музичною діяльністю дітей поза заняттями в групі,
- ✓ про програму розваг і свят,
- ✓ про програму і методику проведення концертів.

Завідуючий садом бере участь і допомагає в складанні розкладу та організації занять педагога-музиканта з вихователями груп, які можуть проходити у формі:

- ✓ індивідуальних і групових консультацій,
- ✓ гуртка з розучування музичного репертуару і підготовки вихователів до виконання пісень для слухання,
- ✓ занять з розучування пісень, ігор із співами, хороводів, музично-дидактичних ігор для проведення їх з дітьми поза музичними заняттями.

Бажано також організувати практикум для підготовки музичного спектаклю іграшки для маленьких дітей, тіньового і лялькового театрів з музичним супроводом для всіх вікових груп.

Окрім того, важливо забезпечити настільні ширми для лялькового і тіньового театрів, підготувати набір іграшок для самостійної діяльності дітей старших груп.

Може бути організований гурток сольного і хорового співу, танцювального ансамблю для об'єднаного виступу членів педагогічного колективу і батьків перед дітьми або для участі в художній самодіяльності району. Така робота, очолювана музичним керівником за допомогою завідуючого садом, сприяє емоційному підйому і поєднанню педагогічного колективу.

Таким чином, роль завідуючого в організації розвитку і підтримки музичної культури в садку багатостороння і плідна.

Музичне виховання дітей безпосередньо здійснюється музичним керівником за допомогою вихователів. Успіх роботи дошкільного навчального закладу з музичного виховання великою мірою залежить від діяльності завідувача та вихователя-методиста, котрі здійснюють керівництво музичним вихованням дітей.

Насамперед керівник повинен мати високий рівень загальної та музичної культури. Характер діяльності керівника багато в чому визначається його власним ставленням до музичного мистецтва, розумінням ролі музики у вихованні дітей.

У науковій та методичній літературі з питань управління навчальними закладами визначені основні функції, які необхідно здійснювати керівникові. Це педагогічний аналіз, планування, організація, контроль, регулювання. Розглянемо їх докладніше в напрямі музичного виховання.

Функція педагогічного аналізу. Завдання музичного виховання та заходи щодо реалізації складаються на підставі аналізу роботи в попередньому році та визначення слабких сторін у музичному вихованні дітей. Завдання річного плану визначаються на педагогічній раді, при чому враховуються нові форми, методи роботи з дітьми, рекомендації та програми з музичного виховання.

Під час аналізу роботи дошкільного навчального закладу з музичного виховання завідувач, вихователь-методист допомагають

музичному керівникові та вихователям застосовувати наочно-доказові засоби щодо результатів музичного розвитку дітей. Так, на основі спостережень, діагностики розвитку музичних здібностей дітей можуть бути складені діаграми, карти виконання програмових вимог. Під контролем керівника здійснюється аналіз та самооцінка діяльності музичного керівника і вихователів.

Керівник має знати:

- ✓ завдання музичного виховання;
- ✓ основні етапи музичного розвитку дошкільників;
- ✓ методики виявлення музичних здібностей дітей.

Керівник має уміти:

- ✓ орієнтуватися в різноманітних формах організації музичної діяльності дітей, видах музичних занять;
- ✓ орієнтуватися в методах музичного виховання;
- ✓ оцінювати художню значущість музичного репертуару, який використовують у роботі з дітьми;
- ✓ виділяти питання, що вимагають найбільшої уваги педагогів, і планувати їх у перспективному плані (складається завідувачем разом із музичним керівником і вихователями);
- ✓ контролювати їх поступову реалізацію в календарних планах (складаються музичним керівником разом із вихователями).

У річному плані роботи дошкільного навчального закладу питання музичного виховання може виступати як одне з пріоритетних завдань на рік, що розглядатиметься під час різних форм методичної роботи з педагогами та буде заслуховуватися на тематичній педагогічній раді.

Якщо ж питання музичного виховання не є одним із основних завдань у річному плані, все одно слід його конкретизувати через певну індивідуальну роботу або форму методичної роботи з педагогічними кадрами. На підсумкових або підсумково-установчих педагогічних радах керівник та педагоги звітують про виконання роботи з музичного виховання.

Керівник дошкільного закладу (завідувач або вихователь-методист відповідно до посадових обов'язків) допомагає музичному

керівникові планувати роботу з вихователями - визначити зміст індивідуальних і групових консультацій, семінарів, практикумів, гурткової роботи.

У річному плані передбачається робота музичного керівника і вихователів з батьками (індивідуальні і групові консультації, тематичні батьківські збори, Дні відчинених дверей, бесіди). У ньому відбивається також оснащення педагогічного процесу необхідним обладнанням, технічними засобами навчання, поповнення і систематизація літератури в методичному кабінеті; розробка вихователем-методистом рекомендацій з питань музичного виховання тощо.

Щоб правильно організувати навчально-виховний процес, керівник має знати сучасний рівень розвитку теорії і методики музичного виховання дітей, уміти спрямовувати роботу всього педагогічного колективу на виконання поставлених завдань, здійснювати пошук творчих форм і методів виховання, впроваджувати передові досягнення науки і практики, створювати необхідні умови для роботи з музичного виховання дітей, забезпечувати навчально-виховний процес сучасним оснащенням.

Керівник забезпечує в залі й групах достатню кількість піаніно (обов'язково добре налагоджених), різних дитячих музичних інструментів, музичних іграшок, костюмів; вирішує питання щодо виготовлення ігор, музично-дидактичних посібників, атрибутів, а також обладнання для лялькового театру.

У залі або іншому приміщенні для проведення музичних занять виділяють місце для збереження технічних засобів навчання (ТЗН), музичних інструментів, музично-дидактичних ігор і посібників, атрибутів, костюмів, декорацій, зразків святкового оформлення зали, аудіозаписів, озвучених діапозитивів і фільмів тощо.

Забезпечують у музичному кабінеті (або залі) місце для підготовки музичного керівника до занять, шафи для збереження нотної і методичної літератури.

У групах облаштовують музичні центри, виділяють місце для вільного музикування дітей. У музичних центрах періодично оновлю-

ють музичні інструменти (доступні дітям конкретної вікової групи), настільні музично-дидактичні ігри, музичні іграшки (у тому числі з «німою» клавіатурою), костюми для інсценівок. У групах розміщують та використовують ТЗН (магнітофон чи аудіоплеєр, магнітофонні касети чи компактдиски із записами музичних казок, радіопередач, фрагментів народної і класичної музики тощо).

Керівник дошкільного закладу організовує підвищення кваліфікації музичного керівника: направляє на курси в інститут післядипломної педагогічної освіти, проводить обмін досвідом між педагогами - відкриті заняття, виступи на педагогічних радах, методичних об'єднаннях, а також сприяє придбання спеціальної літератури.

Для успішного контролю за музичним вихованням дітей і надання методичної допомоги музичному керівникові, завідувачеві дошкільного навчального закладу необхідно знати теорію і методику музичного виховання на сучасному рівні їхнього розвитку, вміти виявляти сильні і слабкі сторони роботи педагогічного колективу. Завідувач постійно контролює виконання завдань музичного виховання дітей, що зазначені у річному плані.

Контроль, відповідно до мети та завдань, може бути фронтальним, тематичним, підсумковим та оперативним.

Здійснюючи фронтальний контроль, керівник стежить за діяльністю з музичного виховання дітей в одній віковій групі, аналізує цю роботу загалом, у різних організаційних формах (на заняттях, у самостійній діяльності, на святах і розвагах). У процесі фронтальної перевірки керівник вивчає перспективні та календарні плани музичного керівника, вихователів, які працюють з даною групою дітей; аналізує роботу з батьками та вихователями з музичного виховання, роботу з підвищення педагогічної майстерності. Результати фронтальних перевірок виносять на обговорення педагогічної ради, виробничої наради, за необхідності видають наказ.

Тематичний контроль дозволяє перевірити виконання найбільш важливих завдань музичного виховання в усіх вікових групах, під час реалізації яких за підсумками навчального року в педагогів та

дітей виникали труднощі, результати цих завдань були нижчими, ніж з інших завдань музичного виховання. Під час тематичного контролю особливу увагу приділяють визначенню рівня впровадження нових форм, методів та прийомів музичного виховання тощо.

Підсумковий контроль, що є різновидом тематичного, дає можливість визначити результативність роботи впродовж різних періодів, підбити підсумки роботи дошкільного закладу з музичного виховання загалом, у кожній віковій групі, у різних організаційних формах (на заняттях, у самостійній діяльності, на святах і розвагах).

Об'єктами підсумкового контролю, як і під час тематичного, крім музичного керівника, дітей, можуть бути вихователі, батьки, вихователь-методист.

Як правило, у процесі підсумкового контролю проводять: аналіз засвоєння дітьми знань, сформованості вмінь та навичок з музичного виховання, що закладені в програмі навчання та виховання (під час цього виду контролю оцінюють виконання програми загалом, а також кожною дитиною); узагальнення роботи музичного керівника; впровадження нової технології, методики; аналіз методичної роботи; аналіз співпраці дошкільного закладу (вікових груп) з батьками тощо.

Підсумковим контролем можна вважати й атестацію. Її проводять один раз на п'ять років. Метою такого контролю є: зіставлення результатів роботи музичного керівника з попередніми його досягненнями в педагогічній діяльності, тобто з'ясовують чи простежують зростання рівня його професійних умінь та навичок, у чому вони проявляються; оцінка вміння музичного керівника приймати та використовувати в роботі з дітьми методичні рекомендації; виявлення рівня самоосвіти педагога тощо.

Оперативний контроль є важливим підґрунтям для проведення підсумкового, тематичного, фронтального контролю. Тому він повинен бути плановим, раціонально розподіленим за часом та фіксуватися в циклограмі контролю та в «Діловому щоденнику контролю».

Добирають найважливіші на даному етапі питання контролю, які б допомагали у вирішенні зазначених річних завдань.

До змісту педагогічного аналізу під час оперативного контролю за організацією музичної діяльності в дошкільному закладі можуть включатися такі питання: оцінка роботи музичного керівника за день, тиждень, місяць (не більше); виявлення тих чи інших причин, відхилень у якісному змісті музичного виховання та навчання від вимог державної програми; встановлення причин відхилення фактичного рівня знань, умінь та навичок дітей від вимог програми; аналіз педагогічних умов для роботи з дітьми даного віку (наявність та стан дидактичних матеріалів, посібників, іграшок тощо); аналіз трудової дисципліни музичного керівника та вихователя, рівень їхніх взаємин; створення в групах умов для самостійної музичної діяльності дітей; особливості форм роботи з дітьми напередодні свят; аналіз виконання програми з одного із розділів (співи, музично-ритмічні рухи, слухання, гра на дитячих музичних інструментах).

О.Радинова зазначає, що керівник повинен уміти розробляти схеми (карти) спостережень за музичною діяльністю, що дозволяє об'єктивно оцінювати її результати. Необхідно зазначити, що до кожного показника карти спостережень керівникові необхідно мати об'єктивні критерії оцінки.

Під час контролю керівник відвідує кілька занять в одній віковій групі, щоб оцінити варіативність видів занять, їхньої структури, різноманітність застосованих методів і прийомів, репертуару, простежити ступінь ускладнення завдань, динаміку роботи, повноту використання різних видів музичної діяльності.

У схемі (карті) спостережень фіксують й оцінюють діяльність дітей, музичного керівника, вихователя на музичному занятті та під час різних видів діяльності.

О. Радинова пропонує такі показники аналізу:

В оцінюванні діяльності дітей враховують:

- ✓ прояв інтересу, емоційні реакції, переваги;
- ✓ самопочуття, відповідність навантаження;
- ✓ ступінь активності;
- ✓ бажання й уміння діяти самостійно, творчо;
- ✓ рівень розвитку здібностей;

✓ якість знань, умінь і навичок.

В оцінюванні діяльності музичного керівника враховують:

✓ якість та відповідність репертуару до віку дітей;

✓ рівень його виконання (гра на фортепіано, спів тощо);

✓ якість пояснень музики (їх образність, знання методики ведення бесіди);

✓ ефективність використання різноманітних методів і прийомів;

✓ уміння повернути дітей до музичної діяльності, зацікавити їх;

✓ уміння знаходити індивідуальний підхід до дітей;

✓ уміння використовувати творчі завдання;

✓ тон мови, доброзичливість спілкування;

✓ артистизм, винахідливість, спритність;

✓ уміння використовувати варіативність структури заняття, різні

✓ види занять;

✓ контакт із вихователем;

✓ доцільне використання обладнання.

В оцінюванні діяльності вихователя враховують:

✓ зацікавленість, активність;

✓ уміння знаходити індивідуальний підхід до дітей (допомогати опанувати музично-ритмічні рухи, дії у грі тощо);

✓ рівень виконавських умінь;

✓ контакт із музичним керівником.

У процесі перевірки якості проведення музичної діяльності поза заняттями оцінюють діяльність дітей, вихователя, а також узгодженість роботи музичного керівника й вихователя, їхня взаємодопомога.

В оцінюванні діяльності дітей поза заняттями можна враховувати ті самі критерії, що й на музичних заняттях, проте слід звернути увагу, що якість самостійної музичної діяльності дітей без прямого впливу музичного керівника природно знижується.

В оцінюванні діяльності вихователя враховують:

- ✓ уміння використовувати в роботі різноманітний репертуар;
- ✓ добір за допомогою музичного керівника фрагментів творів класичної і народної музики, використання грампластини музичних казок, повторне слухання знайомого репертуару, що полюбився дітям;

- ✓ уміння вести бесіду про музику;
- ✓ ефективність використання різноманітних методів і прийомів;

- ✓ уміння привернути увагу дітей до музичної діяльності, зацікавити їх;

- ✓ уміння знаходити індивідуальний підхід до дітей, враховуючи їхні вподобання, інтереси, керувати різними видами музичної діяльності;

- ✓ уміння використовувати творчі завдання в самостійній діяльності дітей;

- ✓ тон мови, доброзичливість спілкування;

- ✓ артистизм, винахідливість, спритність;

- ✓ використання різних видів музичної діяльності дітей (слухання музики, гри, інсценівки тощо);

- ✓ обладнання музичного центру;

- ✓ контакт із музичним керівником.

Під час перевірки якості проведення свят, розваг також оцінюють діяльність дітей, музичного керівника, вихователя, узгодженість роботи педагогічного колективу.

Найважливішими критеріями оцінки діяльності дітей є:

- ✓ інтерес, захопленість, безпосередність виконання;

- ✓ самопочуття, настрої, відсутність перевантажень;

- ✓ участь усіх дітей з урахуванням їхніх індивідуальних уподобань, інтересів та можливостей.

В оцінюванні діяльності музичного керівника і вихователя враховують:

- ✓ уміння захопити дітей, зацікавити їх;

- ✓ якість використаного репертуару;

- ✓ рівень виконання творів;

- ✓ уміння вести бесіду про музику (під час проведення тематичних бесід-концертів тощо);
- ✓ тон мови, доброзичливість спілкування;
- ✓ артистизм, винахідливість, спритність;
- ✓ оформлення зали;
- ✓ організаційні моменти;
- ✓ взаємодія музичного керівника і вихователя.

Слід зазначити, якщо упродовж року не виникло особливих проблем в організації музичного виховання дітей, і питання музичного виховання не стало пріоритетним (основним) завданням річного плану, то це не означає, що питання розвитку музичних здібностей дошкільнят не буде стояти на контролі керівника. Деякі з названих питань підсумкового та оперативного контролю мають бути розглянуті протягом року.

Проаналізувавши результати контролю, керівник надає музичному керівникові та вихователю методичну й організаційну допомогу.

Координація роботи педагогічного колективу з музичного виховання потребує знання керівником дошкільного закладу передового досвіду науки й практики, обов'язків музичного керівника, вихователя, вміння направити й узгодити їхню роботу, регулювати виконання намічених завдань. Керівник повинен уміти координувати взаємодію педагогічного колективу з батьками, допомагати вдосконалювати роботу з музичного виховання дітей - проводити консультації, організувати вивчення і впровадження передового досвіду дошкільних закладів з музичного виховання, вивчення та узагальнення досвіду роботи музичного керівника дошкільного закладу.

3. Обов'язки музичного керівника у здійсненні музичного виховання дітей

Музичний керівник має ввести дитину у світ музичних образів, розвинути музикальність і художній смак, захопити цікавою і доступною для неї музичною діяльністю, викликати і виховати любов

до музики, пробудити творчі спроби. Зробити все це може тільки кваліфікований педагог-музикант, який розуміє важливість музично-естетичного виховання для формування особистості дитини.

Важливість завдання музично-естетичного виховання дітей вимагає від музичного керівника систематичної праці, підвищення рівня його знань і виконавських можливостей.

Музичний керівник чітко планує свою роботу з дітьми, додержуючись загальноприйнятих у педагогіці дидактичних принципів.

До системи планування та обліку музичної роботи з дітьми, забезпечення її результативності, входять перспективний і календарний плани за всіма віковими групами, систематична звітність, плинний і завершальний облік роботи. До складання планів роботи музичний керівник має перевірити і визначити рівень музичного розвитку дітей, які тільки прийшли. Така перевірка проводиться з ними впродовж місяця індивідуально. Вона має показати рівень розвитку в дитини основних музичних здібностей: ступінь розвитку ладового почуття, музичних слухових уявлень і музично-ритмічного почуття.

Ця перевірка, а також виявлені в ході її типологічні особливості дитини дозволяють включити її до однієї з підгруп (I, II, III), окреслити зміст наступних індивідуальних занять.

Беручи до уваги дані індивідуальної перевірки, складається план музичної роботи для кожної вікової групи і підгрупи.

Перспективний план дає змогу системно відтворити всі види музичної діяльності та свята. Так, у перспективному плані на один-два місяці потрібно передбачити свято, яке наближається, і в зв'язку з цим включити черговий програмовий і святковий музичний матеріал у регулярні музичні заняття, що забезпечить спокійне розучування його з дітьми і звільнить їх від поспіху та додаткового навантаження у передсвяткові дні.

У календарному плані (в груповому журналі вихователя) музичні заняття записуються відповідно до послідовності всіх його складових компонентів. У цьому ж журналі обов'язково коротко описуються результати проведеного заняття, ступінь виконан-

ня поставлених завдань, реакція дітей, ускладнення або успішне оволодіння всіма або окремими дітьми запропонованими для них музичними завданнями, вияв творчої ініціативи. У перспективному і календарному планах визначаються розваги з указаною програмою, ігри із співами, хороводи, музично-дидактичні ігри, які використовуються в процесі повсякденного життя кожної вікової групи. Передбачається (у другій половині дня) і самостійна музична діяльність дітей, «музикування» під керівництвом вихователя. Календарний план охоплює весь комплекс музичної діяльності дітей в розвитку, тобто відображає спрямованість усього процесу музичного виховання дітей, систему музичного виховання й освіти.

Після завершення річної роботи за програмою музично-естетичного виховання складається звіт, що дає повну картину змістовності процесу музичного виховання і його результатів. Все це відбивається в річному звіті музичного керівника з викладенням даних порівняльного аналізу рівня індивідуального музичного розвитку дітей порівняно з початком року, творчих проявів дитини. Особливу увагу звертають на дані про музично-естетичний розвиток дітей випускної групи, висновкам про музично-естетичне виховання і розвиток дитини за час дошкільного періоду.

До обов'язків музичного керівника входять також регулярні заняття з вихователями всіх вікових груп.

Успіх спільної роботи педагога-музиканта і вихователів залежить від сукупної зацікавленості в загальній для них справі і результатах музичного виховання дітей.

Музичний керівник розробляє методику занять з вихователями. Відповідно до ступеня оволодіння репертуаром (пісні, ігри, хороводи, музично-дидактичні ігри) вихователь використовує їх у роботі з дітьми своєї групи. Вихователь, який володіє гарним слухом, голосом, рухами, має брати участь у святкових програмах і виступах на музичному занятті: виконувати пісні для слухання, показувати зразки рухів.

Поступово вихователь оцінює доречність і необхідність своєї музичної діяльності в групі і, зокрема, музичних занять. Оволодівши певними виконавськими можливостями, він намагається їх покращити, починає проявляти власну ініціативу в розширенні репертуару.

Музикант-спеціаліст цікавиться результатами роботи вихователя і не тільки допомагає йому, але поступово підвищує вимоги до виконання музичних творів і методики роботи з дітьми. Так, у процесі спільної роботи музиканта-педагога і вихователів груп вирішуються завдання музичного виховання дітей.

Музичний керівник з метою підвищення рівня своєї музичальної і методичної кваліфікації бере участь у всіх заходах районного методичного кабінету. Він є дійсним членом методичних музичних об'єднань, відкритих музичних занять, семінарів, практикумів, бере участь у гуртках, виступає на конференціях і педагогічних читаннях, виконує доручення методиста кабінету. Таким чином, він є постійним учасником музичного життя свого району, знаходиться в курсі всього нового, прогресивного, що сприяє постійному підвищенню його музичного і педагогічного рівня і якості роботи з дітьми.

4. Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних методичних кабінетах

До завдань методиста, який займається музичним вихованням, належить здійснення загального керівництва цим важливим педагогічним процесом, організація і проведення різних заходів з підвищення кваліфікації музичних керівників і забезпечення для цього оптимальних умов.

Багатогранність цієї роботи вимагає від методиста вищої дошкільної і спеціальної музичної освіти, його високої загальної і музичної культури.

Методист-музикант має володіти сучасними музично-естетичними знаннями, бути в курсі суспільного музичного життя нашої країни, постійно підвищувати свій теоретичний рівень в галузі естетики й музичного мистецтва, бути вимогливим до себе відповідно до

завдань сучасної музичної педагогіки. Методист спрямовано втілює в життя все те нове, прогресивне, що висуває естетика, музичне мистецтво і педагогіка.

Глибокі знання, професійна виконавська майстерність, яка складає основу його діяльності, вимогливість до якості роботи на місцях, уміння захопити і надихнути до праці колектив педагогів-музикантів – все це є уособленням сучасного методиста, діяльність якого перебуває у сфері музичного мистецтва, звернутого до дітей.

Пряме керівництво методиста-музиканта кадрами допомагає музичним працівникам в організації підвищення їхньої кваліфікації, проведенні індивідуальних і групових консультацій для музичних керівників, в організації і проведенні методичних об'єднань, семінарів, практикумів, курсів, гуртків, відкритих музичних занять у дитячих закладах з метою обміну передовим досвідом музичної роботи, в організації доповідей і лекцій, що стосуються окремих питань музично-естетичного виховання, у запрошенні (залежно від музично-педагогічних завдань) науковців-спеціалістів з окремих питань музичного мистецтва, естетичного виховання, в організації науково-практичних конференцій і педагогічних читань з проблем музично-естетичного виховання дітей в районі, місті, області.

Гарною традицією, яка отримала визнання практиків, є організація і проведення творчих звітів про зміст і методи роботи з окремих аспектів музичного виховання і освіти дітей найбільш кваліфікованими музичними керівниками.

Присутність на таких творчих звітах особливо корисна для молоді, яка не має достатнього педагогічного досвіду. Це сприяє підвищенню якості їхньої музичної роботи з дітьми, активізації творчої думки.

Широке коло обов'язків методиста, який працює в галузі музично-естетичного виховання дітей, визначається відповідним планом роботи і систематичним його виконанням.

З метою оптимального охоплення всіх дитячих закладів і сприяння методичним керівникам при методичних кабінетах склада-

ється актив із найбільш кваліфікованих і досвідчених музикантів-методистів. Працюючи у безпосередньому контакті з методистом кабінету і під його керівництвом, члени активу (громадські методисти) керують музичними об'єднаннями в різних районах міста, відвідують дитячі заклади, слідкують за виконання програми з музичного виховання, спостерігають і аналізують музичні заняття, консультують музичних керівників з питань методики музичного виховання і навчання дітей. Особлива увага звертається на якість виконання педагогом музичних творів для дітей. Якщо при цьому спостерігаються недоліки, методист демонструє зразки виконання творів і визначає строк наступної перевірки.

Своєю діяльністю громадські методисти сприяють підвищенню музичної кваліфікації кадрів на місцях, здійсненню контролю за виконанням програми.

Окрім того, члени активу працюють на курсах, які організуються для молодих недосвідчених музичних керівників з різних розділів програми (слухання музики, спів, музично-ритмічні рухи).

У процесі роботи колектив громадських методистів-музикантів регулярно зустрічається з методистом міста (області). На цих радах відбувається обмін думками з питань поточної роботи в районах, питання, які пропонує методист, а також здійснюється його необхідний інструктаж.

Методичний кабінет забезпечується всіма необхідними матеріалами для підвищення кваліфікації музичних керівників, їхньої самостійної роботи над книжкою і нотною літературою.

Для цього в кабінеті необхідно мати: чисто налаштований інструмент (рояль, піаніно) для різних музичних занять, консультацій, курсів, бібліотеку теоретичної, методичної і музичної літератури із систематичними поповненнями новими виданнями, добірку статей з журналів і газет з питань естетики і музики, збірки пісень, музичних і музично-дидактичних ігор, збірки музичних казок, постановок, списки рекомендованої музичної літератури з окремих питань музичного виховання, тематичні картотеки книг, довідники, музичні словники, добір книг і музичних збірок для

використання їх на місцях у вигляді пересувної бібліотеки (для районів і сільської місцевості).

Окрім цього, в кабінеті має бути добре оформлений матеріал, який відбиває передовий музичний досвід роботи, перспективні і календарні плани музичної роботи, зразки поточного плану й обліку музичних занять за віковими групами, конспекти музичних занять (фронтальних, невеликими групами, індивідуальних), доповіді з різних питань музичного виховання, орієнтовні сценарії дитячих свят, розваг, програми різних концертів для дітей, світлини, які ілюструють різні музичні заняття з дітьми, самостійне музикування дітей, свята, комплекти грамплатівок музичних творів відповідно до програми дитячого садка.

У кабінеті слід мати ТЗН: електропрогравач, магнітофон, кінопроектор, навчальні фільми, діафільми, фланелеграф. Бажана періодична виставка музичних інструментів та іграшок для розвитку в дітей сприйняття звуковисотних співвідношень (акордеон, баян, цитра, флейта, металофон), ритмічних (бубон, барабан, трикутник), тембрових (металофон, піаніно, цитра, кларнет, баян), динамічних (використовуються всі інструменти для звуковилучення різних динамічних відтінків).

Окрім цього, на періодичній виставці мають бути представлені зразки святкових костюмів, атрибутів, елементів оформлення ранків у дитячому садку.

Зміст роботи музичних керівників у дитячих закладах, систематичне підвищення ними своєї музично-педагогічної кваліфікації визначається вимогами методиста, загальною спрямованістю всієї музичної роботи. Важливе значення при цьому має ділове регулярне спілкування колективу музичних працівників і методиста (міста, району, області). Для здійснення найбільш ефективного керівництва дошкільними закладами і надання допомоги музичним керівникам методист організовує відповідно до наміченого плану роботи цілу систему заходів з підвищення їхньої кваліфікації: музичні методичні об'єднання, відкриті музичні заняття, індивідуальні і групові консультації, семінари, практикуми, курси, гуртки, лекції.

Слід звернути увагу на окремі форми організації підвищення кваліфікації музичних працівників.

Музичні методичні об'єднання розглядають питання всієї багатосторонньої музичної роботи з дітьми: виконання програми; планування музичних занять (слухання музики, співів, музично-ритмічних рухів); свят; включення музики в повсякденне життя дитячого садка. Вони проводяться регулярно за затвердженим планом. Методист міста працює з колективом, який поєднує всіх методистів окремих районів. У кожному районі методичні об'єднання регулярно проходять під керівництвом громадського методиста-музиканта за планом роботи.

Відкриті музичні заняття проводяться з метою обміну досвідом музичної роботи. На них здійснюються показ зразків музично-педагогічної майстерності, уточнюються окремі питання методики музичного виховання і навчання, структури і змісту різних форм занять, концертів для дітей, розваг.

Тема відкритого музичного заняття, його план заздалегідь доводяться до відома запрошених.

Перед початком музичного заняття методист або музичний керівник ще раз нагадує присутнім план і зміст заняття, виділяє моменти, намічені для спостереження й аналізу.

Після закінчення музичного заняття з дітьми методист і всі присутні проводять аналіз відповідно до намічених для обговорення питань. Обговорення має бути критичним, об'єктивним і доброзичливим. На ньому всебічно і принципово відзначаються всі позитивні або невдалі моменти заняття. Тільки такий аналіз відкритого музичного заняття буде важливим у підвищенні кваліфікації педагогів. Підсумовує обговорення методист, який у завершальному слові зосереджує увагу на вирішенні спірних питань і надає переконливі теоретичні обґрунтування. Важливий момент — оцінка якості виконання педагогом музичних творів як основи музично-естетичного виховання дітей.

Якщо відкрите музичне заняття проводиться обласним кабінетом у районі (сільській місцевості) і рівень кваліфікації педагога-музиканта недостатньо високий, або необхідно обговорити певні важливі

питання, то музичне заняття доручається кваліфікованому музичному керівникові іншого дитячого садка або його проводить громадський методист. Після цього він дає докладний аналіз використаних прийомів музичного виховання і навчання дітей, відповідає на запитання присутніх, проголошує завершальне слово і дає рекомендації для подальшої роботи. Проведене методистом музичне заняття з дітьми має стати зразком і сприяти підвищенню кваліфікації педагогів, інтересу до роботи, бажання вдосконалювати свою виконавську майстерність і методику.

Індивідуальні консультації проводяться методистом у визначені години прийому. Він консулює музичних керівників з всіх питань, які їх цікавлять.

Залежно від досвіду, кваліфікації музичного керівника і змісту питання консультація може мати теоретичний, методичний або музично-практичний характер (виконання музичних творів). Усі консультації реєструються методистом у спеціальному зошиті.

Групові консультації з музичного виховання передбачаються у більшості випадків у зв'язку з плановим відвідуванням дитячих садків або виїздами до району (області).

У випадку виявлення однотипних помилок у декількох музичних керівників методист в узагальненому аналізі роботи висвітлює недоліки і пропонує конкретні заходи щодо їхнього подолання (групові консультації, практикуми, короткострокові курси).

Групові консультації проводяться методистом за розробленим ним планом з урахуванням питань, які вимагають уточнення. Наприклад, у низці дошкільних закладів треба уточнити питання змісту і структури музичних занять у старших групах.

У зв'язку з цим намічається групова консультація орієнтовно за таким планом:

1. Тема консультації.
2. Основні питання (зміст, структура музичних занять).
3. Ілюстрація теоретичних положень наочними прикладами (за змістом і структурою занять), виконання окремих музичних творів.

4. Обговорення питань, які виникли у слухачів у процесі консультації.

5. Заключне слово методиста за всією темою консультації.

6. Рекомендації до використання музичної і методичної літератури.

Семінар-практикум – це форма роботи, проведення якої найбільш доцільне для початківців, які не мають достатнього досвіду.

Завдання і зміст семінару-практикуму визначаються як наслідок перегляду методистом занять музичних керівників на місцях. Практикум проводиться з метою виправлення виявлених недоліків. Він може бути різної тривалості залежно від завдань, теми, об'єму матеріалу, умов роботи дошкільних закладів. Наприклад, перевірка музичної роботи в дитячому садку показала, що музичні керівники недостатньо володіють методикою навчання дітей музичним іграм. Враховуючи це, методист складає план і визначає завдання практикуму, що передбачає розкриття змісту і методики проведення різних музичних ігор як основного виду музично-ритмічної діяльності дітей.

Під час аналізу матеріалу практичних занять увага звертається на своєрідність методики і несюжетних музичних ігор, на якість виконання педагогом музичних творів, визначальне естетичне значення музичних ігор і стимулююче створення дітьми музично-ігрових образів.

Після кожного заняття доцільно запропонувати слухачам практикуму завдання підготувати музичну гру для дітей певного віку. Виконання такого завдання полягає у виконанні музичного твору, який ілюструє музичну гру, у розробці і практичному показі методики навчання дітей на групі слухачів. Після цього проводиться відповідний аналіз.

У процесі проведення практикуму слухачі спостерігають музичні заняття і дитячому садку по усіх вікових групах. При цьому основна увага звертається на методику музичних ігор, виконання педагогом музичних творів і творчо-виконавську діяльність дітей. На ці заняття відводиться 4 години.

На завершення музичні керівники звітують з теорії питання, виконання музичних творів і методики проведення музичних ігор.

Для підготовки слухачі розподіляються на підгрупи і складають його протягом 2-3 занять. На кожне відводиться по 3-4 години (тобто всього 9-12 годин). Таким чином, тривалість практикуму може бути від 30 до 40 годин.

Проблемний семінар – одна з форм підвищення музично-педагогічної кваліфікації педагогів, яка полягає в самостійній роботі його учасників з однієї з актуальних проблем музично-естетичного виховання дітей.

Семінар проводиться методистом-музикантом або запрошеним спеціалістом (науковим працівником, викладачем вузу).

Завдання семінару – підвищення рівня теоретичних знань, оволодіння навичками поглибленої самостійної роботи, аналізом наукової, методичної літератури і проведених спостережень, уміннями пов'язувати теорію з практикою роботи, робити обґрунтовані висновки.

Семінар з такими вимогами звернутий до музичних керівників найбільш високої кваліфікації (з вищою або середньою педагогічною і музичною освітою, із стажем музичної роботи). Кількість учасників семінару не має перевищувати 25-30 чоловік.

На початку роботи семінару керівник знайомить усіх учасників з основною проблемою семінару. Він розкриває перспективи і можливості дослідницької роботи, дає теоретичне обґрунтування проблеми, підкреслює її значення в галузі музично-естетичного виховання дітей, рекомендує основну літературу. Він називає тематику доповідей, пов'язану з даною проблемою, пропонує на вибір учасникам семінару окремі теми і характеризує їх з точки зору актуальності. Обрані теми затверджуються і відповідно до цього складається план роботи семінару.

Спочатку учасники семінару вивчають загальну для всіх літературу, пов'язану з проблемою семінару, і обговорюють окремі питання. Вони читають свої реферати, складені на основі аналізу теоретичної літератури, готують і виконують музичні твори, пов'язані з обраною темою, обговорюють питання, що виникають.

Таким чином, теоретичні положення перевіряються практикою роботи з дітьми, підтверджуючи правильність або спростовуючи висунуті пропозиції. Керівник семінару консультує педагогів, допомагає їм у постановці роботи з дітьми.

На семінарських заняттях (відповідно до плану роботи) обговорюється теоретичне обґрунтування теми кожної доповіді, узагальнюється кращий досвід музичної роботи, окремі частини доповідей, завдання і постановка дослідницької роботи з дітьми, зміст, методика і результати роботи, і, насамкінець, доповіді в цілому.

У процесі роботи семінару доцільне взаємовідвідування музичних занять з метою спостереження і доброзичливого обговорення окремих питань. Так, у процесі роботи над доповідями кожний учасник семінару має можливість виявити теоретичний і практичний зміст своєї теми, збагативши знання з проблеми в цілому, набути досвіду дослідницької роботи.

На завершення семінару найбільш цікаві, вдалі роботи можуть бути рекомендованими методистом для науково-практичних конференцій і педагогічних читань та ілюструватися на відкритому музичному занятті в дитячому садку.

Орієнтовна тема семінару: «Музика в повсякденному житті дитячого садка». Можна запропонувати таку тематику доповідей:

- ✓ Музичні ігри як джерело позитивних емоцій і виховання музикальності;
- ✓ Народні хороводи та їхнє значення в житті дітей;
- ✓ Пісня як засіб розуміння дитиною навколишнього;
- ✓ Формування естетичного ставлення до навколишнього через образи художніх музичних творів;
- ✓ Освітньо-виховна роль концертів у старшій групі.

Підвищення музично-педагогічної кваліфікації музичних керівників може бути організоване у формі курсів, гуртків та інших видів занять відповідно до завдань, які виникають.

Курси можуть бути організованими в районі, місті, області, краще без відриву від роботи. Навчальний план, програма, склад викладачів і тривалість курсів затверджується відділом освіти.

До навчального плану курсів можна включити лекції, практичні і семінарські заняття, демонстрацію музичних кінофільмів та їх аналіз, а також організовані у зв'язку з вивченням окремих тем показові музичні заняття у дитячому садку.

Курси завершуються заліком в усній або письмовій формі. Бажано на усному заліку включити виконання музичних творів відповідно до музичної програми дитячого садка.

Навчальні плани і програми курсів розробляються центральним методичним кабінетом України, однак вони можуть змінюватися у зв'язку з конкретними умовами проведення занять.

Гуртки організуються з метою поглибленого оволодіння окремими видами музичної діяльності, вони сприяють розширенню музичного світогляду, збагаченню досвіду, розвитку творчої думки і виконавської майстерності. Наприклад, можна організувати гурток з розробки музично-дидактичних ігор для дітей різних вікових груп, з розучування пісень, ігор і хороводів, відбору нотного матеріалу для слухання музики відповідно до вимог «Програми».

Окрім того, для музичних керівників можуть бути організовані гуртки з ритміки, хореографії, сольного і хорового співу, виконання музичних творів. Такі гуртки впливають на підвищення якості музичної роботи з дітьми.

Доцільно організувати в місті, районі, області університет педагогічних знань для батьків, в якому можна розглянути проблеми музично-естетичного виховання малюків.

Систематичні заняття в університеті підвищують музичну культуру батьків, розвивають їхній власний художній смак, сприяють організації музичного виховання дітей у сім'ї. Наприклад, в університеті доцільно розкрити і проілюструвати такі питання:

- ✓ Значення музичного виховання у сім'ї;
- ✓ Музика як засіб естетичного і морального виховання дитини;
- ✓ Слухання грамзаписів за програмою для дітей;
- ✓ Дозування використання ТЗН протягом дня.

Своєю роботою методист (з активом кабінету) допомагає відділу освіти і роботі міської (або обласної) педагогічної спілки. Ця допомога полягає в зборі інформації про батьків, записі їх слухачами університету.

Методист, будучи сам членом педагогічної спілки, може також бути серед доповідачів: провести бесіди з батьками, організувати показові музичні заняття з дітьми.

5. Інспектування дитячих закладів за темою «Музично-естетичне виховання»

З метою глибокого вивчення постановки і стану роботи з музично-естетичного виховання в дошкільних закладах проводиться тематична перевірка, яку доцільно доручити громадському інспектору, що є кваліфікованим спеціалістом-музикантом. Усебічний аналіз результатів цієї перевірки має стати основою для сприяння і виправлення виявлених недоліків музичного виховання у намічені для цього строки.

До початку перевірки громадський інспектор має бути ознайомлений з результатами попереднього обстеження, щоб правильно оцінити, як реалізовані в садку зауваження попередньої перевірки.

Тематична перевірка виявляє умови організації музично-естетичного виховання відповідно до вимог «Програми виховання в дитячому садку».

Через особисті спостереження і бесіди з керівником дитячого садка контролюючий з'ясовує питання про гігієнічний стан зали, її обладнання й оформлення, звертає увагу на чистоту і свіжість повітря, на стан музичного інструменту (своєчасну настройку), аналізує якість і кількість посібників для музичних занять, музичних інструментів і іграшок, перевіряє умови, створені для підвищення музичної кваліфікації педагога і вихователів груп, наявність музичної і методичної літератури (збірок музичних творів для слухання, співу і музично-ритмічних рухів, «Музичного букваря» Н.Ветлугіної, книг, журналів з питань музичного виховання дітей, комплект грамзаписів за програмою дитячого садка).

У бесіді виявляється, які заходи з підвищення музичної кваліфікації в районі відвідує музичний керівник, які форми роботи використовуються ним у діяльності з дітьми і вихователями груп, чи є розклад цих занять (заняття з дітьми, консультації і практичні заняття з вихователями груп, гуртки).

Після цього перевіряється документація:

- ✓ план роботи з музичного виховання;
- ✓ записи поточних занять та їхній облік у груповому зошиті вихователя;
- ✓ таблиці індивідуального обстеження дітей;
- ✓ щоденники;
- ✓ сценарії свят, розваг.

Після закінчення перегляду документації громадський інспектор спостерігає музичні заняття в усіх вікових групах, фіксує в зошиті свої спостереження; аналізує зміст, структуру занять, методику навчання дітей, взаємозв'язок у роботі музичного керівника і вихователя, активність і самостійність дітей, якість виконання ними пісень, вправ і музичних ігор.

Особливу увагу звертає на якість виконання музичних творів музичним керівником.

Окрім того, громадський інспектор спостерігає за самостійною музичною діяльністю дітей у групі і наявністю умов для цього (визначене місце для самостійних занять, забезпеченість музичними інструментами і іграшками), вияснює, яка роль вихователя в організації самостійної діяльності дітей.

Після закінчення перевірки проводиться бесіда з музичним керівником і вихователями груп у доброзичливій, тактовній, спокійній формі, з проявом довіри і поваги до всіх педагогів. Громадський інспектор розкриває виявлені недоліки в роботі, переконливо обґрунтовуючи кожне положення. Завершується така бесіда конкретними пропозиціями щодо виправлення недоліків. Поряд з цим обов'язково слід звернути увагу на позитивні моменти в музичній роботі з дітьми.

На основі аналізу роботи, перегляду документів, присутності на заняттях з дітьми, індивідуального спілкування з членами колективу, клопіткого вивчення всього матеріалу з музичного виховання дітей громадський інспектор робить об'єктивне заключне слово і доходить певних висновків і оцінок. На педагогічній раді він доповідає про результати перевірки в кожній групі, аргументуючи аналіз фактичними даними, а також визначає строки для подолання виявлених недоліків.

Після обговорення доповіді членами педагогічного колективу дитячого садка рішення з обстеження стану музично-естетичного виховання записується в акті перевірки, що складається в двох примірників: один залишається в керівника дошкільного закладу, інший передається у відділ освіти.

Перевірка має бути сприйнята музичним керівником і всім колективом як діловий справедливий і доброзичливий процес, спрямований на підвищення якості музично-естетичної роботи з дітьми. Об'єктивна перевірка має викликати повагу до громадського інспектора, бажання подолати і виправити виявлені недоліки, намагання до подальшого вдосконалення музичної роботи.

Перевіряючи і спрямовуючи роботу в дошкільному закладі, інспектор-методист сам має володіти високою педагогічною кваліфікацією, загальною і музичною культурою та високими моральними якостями. Тільки за цих умов він може розраховувати на повагу, авторитет і прояв зусиль педагогічного колективу на підвищення якості музичної роботи.

6. Взаємодія дитячого закладу і сім'ї як умова розвитку музичних здібностей дитини

Для повноцінного музичного виховання дошкільників необхідна допомога батьків.

Сім'я - перша соціальна спільність, яка закладає основи особистісних якостей дитини; тут вона навчається жити справжнім соціальним життям, спільним з іншими людьми: ділити горе і радість, відчувати єдність з рідними людьми. У той же час емоційна холодність у сім'ї

несприятливо впливає на психологічний розвиток дитини і перш за все на його творчі здібності, ефективність навчання, спілкування.

Усі сім'ї мають різний рівень соціальної культури. В одних з повагою ставляться до музики, намагаються дати дітям музичну освіту, розвинути їхні здібності, в інших - музичне виховання відбувається епізодично.

Якщо дитина ходить у дитячий сад, батькам корисно закріплювати отримані враження, розпитуючи про перебування в дитячому садку, пропонувати заспівати пісню, затанцювати або намалювати те, що особливо запам'яталося.

Там, де близькі дитині люди люблять музику, співають, грають на музичних інструментах, створюється особливо сприятливе середовище для розквіту обдарування дитини. У сучасних умовах особливу роль відіграють технічні засоби: радіо, телебачення, аудіозаписи, караоке.

У сім'ї батьки підтримують інтерес дітей до прослуховування музичних творів, використовують як власні записи, так і ті, які може надавати в їхнє розпорядження музичний керівник.

Педагог у своїй роботі має враховувати специфіку кожної сім'ї, орієнтуватися на різні умови, в яких виховуються діти, на їхнє домашнє музичне оточення.

Завдання для взаємодії дитячого садка з сім'єю:

1. Забезпечити тісний взаємозв'язок дитячого садка і сім'ї в реалізації завдань музично-естетичного розвитку дітей.

2. Пропагувати серед батьків необхідність музичного виховання дітей, залучення їх до основ музичної культури.

3. Переконавати в необхідності створення в сім'ї сприятливих умов для музичного виховання дітей.

4. Доводити важливість спільних дій дитячого садка і батьків, спрямованих на досягнення позитивного результату в музично-естетичному розвитку дитини.

5. Залучати батьків до посильної участі в житті дитячого садка, в організації процесу музично-естетичного розвитку дітей, використовуючи для цього різноманітні форми роботи:

- ✓ проведення зборів, консультацій, семінарів для батьків з метою інформування про цілі і завдання музично-естетичного розвитку;
- ✓ проведення відкритих музичних занять для батьків;
- ✓ залучення батьків до підготовки та проведення музичних розваг, свят, театралізованих вистав, конкурсів тощо та активної участі в них;
- ✓ створення фонотеки для батьків з аудіозаписами музичних творів для дітей.

Форми роботи з батьками можуть бути найрізноманітнішими. Однією з таких форм є відкриті музичні заняття, на яких можуть бути присутніми батьки. Залежно від їхньої кількості можна запропонувати їм не просто бути присутнім на занятті, але й брати в ньому активну участь, наприклад: стати учасниками оркестру музичних інструментів, дитячих ігор, інсценівок, танців, виконати разом з дітьми знайому пісню або заспівати самостійно свою пісню.

Консультації з питань музичного виховання дітей можуть проводитися як індивідуально, коли є необхідність у спілкуванні з окремою сім'єю, оскільки багато батьків відчують затруднення в тому, як організувати музичне виховання дитини вдома, на що воно має бути спрямоване, які методи і прийоми можна використовувати. У цьому випадку важливо знайти цікаву форму спілкування. Це може бути, наприклад, «Засідання чай-клубу», де за чашкою чаю обговорюються з батьками різні проблеми виховання в довірливих умовах. У процесі його батьки матимуть відчуття бажання педагогів допомогти їм у вихованні дитини та набути потрібних знань про те, як у сім'ї слід створювати необхідні умови для музичного розвитку.

Батьківські збори як традиційна форма роботи вимагає продуманості і ретельної підготовки. Збори можуть бути присвячені тим темам, які найбільш актуальні в даний момент для навчально-виховного процесу. На них можуть обговорюватися питання, пов'язані, наприклад, з підготовкою до спільного з дітьми свята, організацією відвідування музичного спектаклю, лялькового театру, циркової вистави тощо.

Семінар-практикум для батьків може бути присвячений різним темам, наприклад, домашньому оркестру або сімейному ляльковому театру.

Спільні свята і розваги також є дуже ефективною формою роботи з батьками. Музичний керівник може обговорити з ними план проведення свята чи розваги, запросити їх на репетиції, доручити виконати певні ролі або підготувати для дітей нескладний ляльковий спектакль.

Батькам, які соромляться виступати на публіці, але теж хочуть взяти посильну участь у заходах, можна запропонувати виконувати завдання іншого плану, наприклад, зшити костюми, зробити декорації до лялькової вистави чи казки, зробити для дитячого оркестру нескладні музичні інструменти, підготувати необхідне обладнання на ділянці дитячого садка для проведення спортивного свята тощо.

У роботі дошкільного закладу з батьками істотне значення має спрямування педагогічної самоосвіти батьків, стимулювання прагнення і вміння поповнювати свої педагогічні знання і після вступу дитини до школи.

Характеристика умов для музичного розвитку дитини в сім'ї. Музичне виховання і розвиток дитини в сім'ї залежить від тих передумов і умов, які визначаються вродженими музичними задатками і способом життя сім'ї, її традиціями, ставленням до музики і музичної діяльності, загальною культурою.

Як відомо, всі сім'ї мають різний рівень музичної культури. В одних з повагою ставляться до народної та класичної музики, професії музиканта, часто відвідують концерти, музичні спектаклі, в будинку звучить музика, яку слухають дорослі разом з дитиною. Батьки, розуміючи, яку радість і духовне задоволення приносить дітям музика, намагаються дати їм музичну освіту, розвинути їхні здібності.

В окремих сім'ях мало стурбовані музичним вихованням дітей, навіть з дуже хорошими здібностями, оскільки батьки не бачать в цьому практичної користі. До музики в них ставлення лише як засобу розваги. У таких сім'ях дитина чує в основному сучасну «легку» музику, тому що до «серйозної» музики її батьки байдужі.

У сім'ї, яка серйозно займається музичним вихованням, дитина постійно перебуває в музичному середовищі, з перших днів життя отримує різноманітні і цінні враження, на основі яких розвиваються музичні здібності, формується музична культура.

Разом з тим в сім'ї є всі можливості для застосування різних видів музичної діяльності (сприйняття, виконавство, творчість, музично-освітня діяльність), а тому вдома дитина може слухати музику за власним бажанням у професійному виконанні і якісному звучанні (аудіо запис). Серед видів виконавства найбільш доступні спів і гра на музичних інструментах. Дитина без спеціальних занять здатна засвоїти пісні, які вона чує. У багатьох сім'ях є музичні інструменти-іграшки (металлофон, ксилофон, арфа, сопілка). Батьки можуть навчати дітей грі на цих інструментах, якщо самі вміють добирати мелодію на слух.

Найрідше в сім'ях займаються з дітьми музичною творчістю. Однак здібні діти можуть творити спонтанно, «складати» музику під час ігор - наспівувати марш, ритмічно стукаючи солдатиками і зображуючи, що вони марширують; співати колискову, заколисуючи ляльку; імпровізувати мелодії на дитячих музичних інструментах.

Музично-освітньою діяльністю в сім'ї займаються в основному діти, які навчаються грі на музичному інструменті. Більшість же дошкільнят отримують музичні знання стихійно, без будь-якої системи.

Таким чином, в сім'ї діти отримують різне музичне виховання. Якщо дитина відвідує дитячий сад, то «подвійна» музична освіта дозволяє успішніше розвивати її музичні здібності, формувати основи музичної культури.

Педагог у своїй роботі повинен враховувати специфіку кожної сім'ї, орієнтуватися на різні умови, в яких виховуються діти, на їхнє домашнє музичне оточення.

Завдання музичного виховання в сім'ї. Навчаючи дитину музиці, батьки ставлять різні цілі і завдання, що залежить від їхнього ставлення до музики і музичних професій. Однак основними завданнями музичного виховання дітей в сім'ї можна назвати ті ж, що і в дошкільному закладі, а саме:

- ✓ збагатити духовний світ дитини музичними враженнями, викликати інтерес до музики, передати традиції свого народу, сформулювати основи музичної культури;

- ✓ розвинути музичні і творчі здібності в процесі різних видів музичної діяльності (сприйняття, виконавство, творчість, музично-освітня діяльність);

- ✓ сприяти загальному розвитку дітей засобами музики.

Якщо дитина музично обдарована, то вже в дошкільному віці необхідно закласти основи для майбутнього професійного навчання.

Ці завдання вирішуються в процесі конкретної діяльності. Якщо батьки розуміють важливість музичного виховання, вони прагнуть навчати дітей у сім'ї, музичних гуртках, студіях, музичних школах, відвідують з ними концерти, музичні спектаклі, намагаються збагатити різноманітними музичними враженнями, розширюють їхній музичний досвід.

Вибір музичних творів, які дитина слухає вдома, залежить від музичного смаку і музичного досвіду сім'ї, її загальнокультурного рівня. Для розвитку музичних здібностей дітей, формування основ музичної культури необхідно використовувати народну та класичну музику. Діти мають знати народну музику, яка тісно пов'язана з мовою, естетичними і народними традиціями, звичаями, духовною культурою народу. Якщо дитина чує народні мелодії з раннього дитинства, вона, природно, «переймається» народно-пісенними інтонаціями, що стають для неї звичними, рідними. Дитині важливо відчувати і красу класичної музики, накопичити досвід її сприйняття, розрізнати зміну настроїв, прислухатися до звучання різних музичних інструментів, навчитися сприймати і старовинну, і сучасну музику, як «дорослу», так і написану спеціально для дітей.

Для слухання слід добирати твори, в яких виражені почуття, доступні для дитячого сприйняття. Це мають бути невеликі твори чи фрагменти з яскравою мелодією, ритмом, барвистою гармонією, оркестровкою (п'єси Л.Бетховена, Ф.Шуберта, Ф.Шопена, П.Чайковського, А.Вівальді, Й.Баха, В.Моцарта, М.Лисенка, М.Леонтовича, В.Косенка та ін.).

З метою музичного просвітництва батьків можна організувати проведення батьківських зборів (круглі столи), днів відкритих дверей, індивідуальних консультацій, а також організацію зворотного зв'язку, анкетування, інформування батьків через «Куточок для батьків», створення фотоальбомів «Моя сім'я», проведення виставок книг з музично-естетичного виховання (збірки педагогічної і психологічної літератури).

Щоб залучити батьків до спільної музичної діяльності, рекомендується з вихователями проводити відкриті музичні заняття для батьків, свята і розваги батьків з дітьми, виставку робіт дитини та її батьків на тему «Малюємо музику».

Запитання до самоперевірки

1. У чому полягають обов'язки методиста з музичного виховання?
2. Якими є особливості оформлення і обладнання методичного кабінету з розділу «Музичне виховання»?
3. Визначте зміст перевірки стану музичного виховання в дошкільних закладах.
4. Охарактеризуйте супровід батьків у контексті вирішення завдань музичного виховання та розвитку дітей.
5. Які форми співпраці та співтворчості суб'єктів педагогічного процесу ЗДО у вирішенні задач музичного виховання та розвитку дошкільнят?
6. У чому полягають основні суперечності традиційного підходу до професійного співробітництва та співтворчості музичного керівника і вихователя ЗДО?
7. Які підстави професійного співробітництва та співтворчості музичного керівника і вихователя в сучасному дитячому садку?
8. Чи може музичний керівник сприяти підвищенню рівня музичної культури вихователя дитячого садка? Яким чином і для чого?
9. Що має знати вихователь дитячого садка для ефективної взаємодії із суб'єктами педагогічного процесу у вирішенні завдань музичного виховання та розвитку дошкільнят?

10. Запропонуйте кілька способів, що сприяють взаємодії дитячого садка і сім'ї у вирішенні питань музичного виховання та розвитку дошкільнят.

11. У чому полягає музичне виховання і розвиток дитини в сім'ї?

12. Наведіть приклади власного музичного виховання та розвитку в сім'ї або приклади з професійно-педагогічного досвіду.

13. Чому дитині класична музика частіше здається менш привабливою, ніж сучасна популярна музика?

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ І КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ

Модуль 1

Тема 1. Система музичного виховання

Питання для обговорення

1. Комплексний підхід до системи музичного виховання.
2. Зарубіжні та вітчизняні педагогічні системи музичного виховання.
3. Характеристика системи музичного виховання в дошкільному закладі.
4. Характеристика музичних творів для дітей

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.
2. Підготувати письмове повідомлення з теми у вигляді реферату.
3. Ознайомитися з методичними посібниками, збірками музичного репертуару, виданими в різні роки (на вибір), порівняти їх і оцінити тематику, зміст методичних вказівок.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Продумати структурні елементи, зміст власної програми музичного виховання в дошкільному закладі.
2. Визначити принципово важливі положення будь-якої програми музичного виховання.
3. Запропонувати зміни в існуючих програмах (розділах програм з музичного виховання). Мотивувати їх необхідність.
4. Скласти список своїх улюблених музичних творів. Які з них Ви могли б запропонувати дітям і з якою метою? Обґрунтувати свою відповідь.

Література

Основна

1. Ветлугина Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. - 276 с.
2. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Н.О. Ветлугіна. - К.: Муз.Україна, 1978. - 145 с.
3. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І. Газіна - К.- Подільський: Аксіома, 2012. - 256 с.
4. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. Романюк. - Тернопіль: Мандрівець, 2007. - 104 с.
5. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. - Тернопіль: Мандрівець, 2014. - 280 с.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у загальноосвітній школі : навч.-метод. пос. / О. Я. Ростовський. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2000. - 216 с.

Додаткова

1. Верховинець В. М. Весняночка / В. М. Верховинець. - [5-е вид.]. - К.: Музична Україна, 1989. - 342 с.
2. Из истории музыкального воспитания: Хрестоматия / Сост. Апраксина О.А. - М.: Просвещение, 1990.
3. Кабалевский Д.Б. Как рассказать детям о музыке? / Д. Б. Кабалевский. - 2-е изд. - М. : Советский композитор, 1982. - 214 с.
4. Кабалевский Д.Б. Про трех китов и про многое другое : книжка о музыке / Д. Б. Кабалевский; художник Р. Вольский. - Москва : Детская литература, 1976. - 224 с.
5. Леонтьева О.Т. Карл Орф / О.Т. Леонтьева. - М. : Музыка, 1984. - 334с.
6. Зінич Р., Кукловська В., Рудченко І., Шоломович С. Методика музичного виховання в дитячому садку / Р. Зінич, В. Кукловська,

І. Рудченко, С. Шоломович; За ред. С. Шоломович. – Київ: Видавництво «Музична Україна», 1974. – 192 с.

7. Новгородська Ю.Г. Методика музичного виховання. Тексти лекцій: Навчальний посібник для спеціальності «Дошкільне виховання, практична психологія» / Ю.Г. Новгородська. – Ніжин, Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 143 с.

8. Танько Т.П. Музично-педагогічна освіта в Україні / Т.П. Танько. – Х.: Основа, 1998. – 192 с.

Тема 2. Музичні здібності. Вікові рівні музичного розвитку дітей дошкільного віку

Питання для обговорення

1. Поняття музикальності, її ознаки. Музичні здібності.
2. Питання про музикальність у дошкільному вихованні.
3. Структура музичних здібностей. Обумовленість здібностей різними видами музичної діяльності.
4. Вікові рівні музичного розвитку дитини. Вік та індивідуальний характер музичних переживань.
5. Діагностика музичних здібностей. Значення діагностики в проектуванні процесу музичного виховання і розвитку дітей дошкільного віку.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.
2. Створити тези в письмовій формі до конференції з проблеми музичних здібностей. Самостійно дібрати матеріал з проблеми розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку.
3. Запропонувати варіант співпраці фахівців (психолога, музичного керівника, керівника ізостудії, фахівця з ритміки і танцю, педагога з англійської мови та ін.), вихователя і батьків з організації діагностики музичних здібностей дітей дошкільного віку.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Проаналізувати конспект заняття, розваги (на вибір) з метою дослідження можливості розвитку індивідуальних нахилів, інтересів та музичних здібностей дошкільників.

2. Скласти план вимог до рівня музичного розвитку дітей 1,5-6 років.

3. Розробити анкету обстеження тих чи інших музичних здібностей дітей дошкільного віку.

4. Користуючись структурою музикальності, розробити анкету обстеження тих або інших музичних здібностей дітей.

5. Розробити експрес-діагностику інтересу дитини до музики, спрямованості на певний вид дитячої музичної діяльності.

6. Розробити експрес-діагностику емоційної чутливості дитини певного дошкільного віку (вік за вибором) на музику.

7. Розробити експрес-діагностику музичного кругозору дитини певного дошкільного віку (вік за вибором) і елементарної музичної ерудиції.

8. Змоделювати ділову гру «Конференція з проблеми музичних здібностей дошкільнят» для педагогів, психологів, музикантів і батьків. Кожна підгрупа готує доповідь-повідомлення. Зміст доповіді - погляд групи фахівців (педагогів, психологів, музикантів), та батьків на розглянуту проблему. Студенти аналізують зміст доповідей і формулюють запитання доповідачам. Група батьків готує до конференції свої актуальні питання розвитку музичних здібностей дітей у дошкільному дитинстві.

9. Розробити комплексну діагностику, що дозволяє виявити дітей-слухачів у групі дитячого саду (вік - за вибором студента). Діагностика має включати:

- вивчення музичних здібностей дитини-слухача;
- вивчення певних психологічних особливостей дитини-виконавця;
- діагностику дитячої музичної субкультури (музичних інтересів і переваг дитини, спрямованості на певний вид дитячої музичної діяльності).

Література

Основна

1. Ветлугина Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. — 276 с.
2. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Н.О. Ветлугіна. — К.: Муз.Україна, 1978. — 145 с.
3. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна — К.- Подільський: Аксіома, 2012. — 256 с.
4. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець, 2007. — 104 с.
5. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 280с.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у загально-освітній школі : навч.-метод. пос. / О. Я. Ростовський. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2000. — 216 с.
7. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Т. Степанова, Т. Лісовська. — К.: Слово, 2012. — 256 с.

Додаткова

1. Борисова О.О. Розвиток основних музичних здібностей у дітей дошкільного віку через навчання гри на дитячих музичних інструментах //Психолого-педагогічні проблеми дитинства: Наук.-теор. зб. ІІ-ХДІІУ ім. Г.С.Сковороди: Спец. вип. №3: Психологія. Педагогіка. - Перяслав-Хмельницький, Нірмала, 2003. - С. 243-247.
2. Ветлугина Н.А. Возраст и музыкальная восприимчивость // Восприятие музыки / Ред.-сост. В.Н.Максимов. — М., 1980. — С. 229-244.
3. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей: (Педагогическая наука — реформе школы) / Науч.-исслед. ин-т дошкольного

воспитания Акад. пед. наук СССР / К. В. Тарасова. – М. : Педагогика, 1988. – 176 с.

4. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей [Текст] / Б.М. Теплов; Акад. пед. наук РСФСР; Ин-т психологии. – М-Л.: Акад. пед. наук РСФСР, 1947. – 335 с.

5. Новгородська Ю.Г. Методика музичного виховання. Тексти лекцій: Навчальний посібник для спеціальності «Дошкільне виховання, практична психологія» / Ю.Г. Новгородська. – Ніжин, Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 143 с.

6. Выготский Л.С. Педагогическая психология /под ред. В.В.Давыдова. М., – АСТ Астрель Хранитель, 2008. – 671 с.

Тема 3. Методи і прийоми музично-естетичного виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку

Питання для обговорення

1. Спрямованість методів музичного виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку.

2. Класифікація методів і прийомів музично-естетичного виховання, навчання розвитку дітей.

3. Своєрідність методів виховання засобами музики.

4. Комплексний підхід до використання методів і прийомів виховання і навчання.

5. Залежність сполучення методів, що впливають на зміст і характер діяльності дітей, від завдань естетичного виховання і різних сторін педагогічного процесу.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Проаналізувати конспект музичного заняття з огляду на доцільність, відповідність використаних методів форми діяльності.
2. Підготувати методичну розробку фрагменту заняття з попереднім визначенням методів і прийомів.
3. Скласти заготовки для моделювання педагогічної ситуації роботи над музичним твором.
4. Розробити методику ознайомлення з музичним інструментом.
5. Провести бесіду з музичним керівником щодо особливостей, складностей, специфіки розучування музично-ритмічних рухів.
6. Скласти конспект бесіди про конкретний музичний твір.

Література

Основна

1. Ветлугина Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. – 276 с.
2. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку / І. Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.
3. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 280с.
4. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Т.Степанова, Т.Лісовська. – К.: Слово, 2012. – 256 с.

Додаткова

1. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 104 с.
2. Інспекторова Т. Особливості естетичного виховання дошкільників засобами музики / Т. Інспекторова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. - 2009. - Ч. 2. -

С. 133-138. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpudru_2009_2_19.pdf

3. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. - Вінниця: Нова книга, 2007.- 216 с.

4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : [монографія] / Г. М. Падалка. — Київ : Освіта України, 2010. — 274 с.

5. Погрібняк Н.В. Розвиток основ художньо-естетичної культури в дітей дошкільного віку як складова життєтворчості / Погрібняк Н.В. Запоріжжя: Ліпс, 2007. - 213 с.

6. Фоломеева Н.А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва в навчальних закладах нового типу Сумщини // Педагогічні науки. — Суми: СДПУ, 2000. — С. 447—453.

7. Шевчук А.С. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей //Дошкільне виховання. - 2000. - № 2. - С. 6-7.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ

1. Що розглядається як система наукових знань і понять про закономірності керування музичним розвитком дитини, виховання морально-естетичних почуттів у процесі залучення її до музики:

- а. теорія музичного виховання;
- б. методика музичного виховання;
- в. теорія розвитку;
- г. теорія виховання.

2. Здатність людини насолоджуватися прекрасним — це:

- а. естетичне сприйняття;
- б. естетичне почуття;
- в. естетичне судження;
- г. естетичний смак.

3. Що розкриває специфічні особливості музичного мистецтва, яке відбиває життєві явища в музичних образах:

- а. музикознавство;
- б. музична естетика;
- в. музична етика;
- г. музична культура.

4. Якому поняттю відповідає визначення «Навичка чистого інтуїтивного в одноголосному, багатоголосному хорі з інструментальним супроводом і без нього»:

- а. дикція;
- б. звукоутворення;
- в. стрій;
- г. фонематичний слух.

5. Доберіть пропущене слово у визначенні: «Музичний образ твору — це комплекс виразних ..., які впливають на слухача своїм конкретним звучанням»:

- а. засобів;
- б. способів;
- в. методів;
- г. прийомів.

6. Якому поняттю відповідає це визначення: «Метод дослідження проблем музичного виховання, що виявляє рівень музично-естетичного розвитку (або різних його показників), проводиться у звичайних та штучних умовах (навчальній або ігровій діяльності)»:

- а. метод соціально-педагогічного обстеження;
- б. метод спостереження;
- в. метод констатації;
- г. метод формуючого досліджу.

7. Методика музичного виховання належить до окремих методик, бо:

- а. освітньо-виховний процес у ній реалізується засобами одного виду мистецтва – музики;
- б. вивчає загальні закономірності педагогічного процесу на матеріалі тільки музичного мистецтва;
- в. розглядає розвиток естетичного ставлення дитини до музики;
- г. засвоює досвід музичної діяльності.

8. Розвиток естетичного ставлення дитини до музики відбувається поетапно. Визначте етап, на якому дитина здатна активно засвоювати досвід музичної діяльності, самостійно діяти в пошукових ситуаціях, намагатися досягти слухового самоконтролю:

- а. 1 етапі;
- б. 2 етапі;
- в. 3 етапі;
- г. 4 етапі.

9. Музичне виховання – один із шляхів:

- а. морально-естетичного, розумового, фізичного розвитку дитини;
- б. естетичного розвитку дитини;
- в. гуманістичного розвитку;
- г. вольового розвитку.

10. Якому поняттю відповідає це визначення: «Педагогічний процес передачі музичного досвіду, набуття дитиною знань, практичних умінь і способів дій»:

- а. виховання;
- б. освіта;
- в. розвиток;
- г. навчання.

11. Однією з ознак комплексного підходу до системи музично-естетичного виховання є гармонійне сполучення всіх форм організації музичної діяльності дітей:

- а. занять, ігор, самостійної діяльності;
- б. занять, розваг, самостійної діяльності;
- в. занять, ігор, свят, розваг, самостійної діяльності;
- г. занять, хороводів, пісень.

12. В основі якої системи музичного виховання лежить визнання універсальної ролі хорового співу:

- а. система К. Орфа;
- б. система З. Кодая;
- в. система Е. Жака-Далькроза;
- г. система Д. Кабалевського.

13. У якій з тем розкривається своєрідність музичної мови:

- а. «Які почуття передає музика?»;
- б. «Про що розповідає музика?»;
- в. «Як розповідає музика?»;
- г. «Про кого розповідає музика?».

14. Музичні твори для дітей мають:

- а. спиратися тільки на народну і класичну музику;
- б. відбивати сучасні пошуки в удосконаленні модернізації музичної мови;
- в. спиратися тільки на народну музику;
- г. спиратися тільки на класичну музику.

15. Існує така класифікація видів музичної діяльності:

- а. слухання, співи, гра на музичних інструментах, музично-ритмічні рухи;
- б. слухання, виконавство, творчість, музично-освітня;
- в. слухання, виконавство, музично-дидактичні ігри;
- г. слухання, співи, гра на музичних інструментах.

16. Яке із визначень музикальності належить Б.Теплову:

- а. музикальність – комплекс різноманітних здібностей, необхідних для будь-якої дитячої музичної діяльності;
- б. музикальність – структура, в якій встановлюються тісний взаємозв'язок окремих здібностей;
- в. музикальність – комплекс здібностей, які сприяють успішному прояву активної музичної діяльності в доступних формах;
- г. музикальність – вроджена властивість особистості.

17. Ранні терміни прояву музикальності, за даними Г. Люблінської:

- а. 3 місяці;
- б. внутрішньоутробний період;
- в. 10-12 день життя;
- г. 6 місяців.

18. Прагнення до музичної діяльності, інтерес до руху під музику, до співу як передумови музичної діяльності проявляється в:

- а. дитинстві;
- б. ранньому дитинстві;
- в. дошкільному дитинстві;
- г. молодшому дошкільному віці.

19. До якого виду слуху належить здатність сприймати, запам'ятовувати і відтворювати мелодію:

- а. звуковисотний;
- б. гармонійний;
- в. мелодійний;
- г. фонематичний.

20. Класифікацію музичних здібностей за основними видами музичної діяльності запропонували:

- а. А. Кьоніг;
- б. Б. Ламп і Н. Кейс;
- в. Е. Віллемс;
- г. К. Орф.

21. Художня музична діяльність дітей, яка дозволяє самостійно перевіряти музичні образи, впевнитися в їхній правдивості і красі, висловлювати своє ставлення до них у процесі художньо-творчої музичної практики, є:

- а. почуттєвим;
- б. практичним;
- в. логічним;
- г. специфічним джерелом музичного пізнання.

22. Відтворення звуку і повторення способів роботи відповідно до показу є основою:

- а. репродуктивного методу;
- б. евристичного методу;
- в. фонетичного методу;
- г. експериментального методу.

23. Який із прийомів навчання належить до художньо-практичних:

- а. вправлення;
- б. використання репродукції;
- в. художньо-виразний показ прийомів виконання;
- г. імітація.

24. Який із прийомів навчання належить до наочно-слухових:

- а. художнє виконання;
- б. сольмізація;
- в. моделювання;
- г. імітація.

25. Художнє слово (бесіда, пояснення, вірш) допомагає педагогу:
- а. розкрити зміст музики;
 - б. вказати на її структурні особливості;
 - в. створити певний настрій у дітей, викликати бажання активно діяти, співпереживати з музикою;
 - г. викликати позитивні емоції в дітей.
26. Структурними компонентами бесіди перед слуханням є:
- а. назва твору, показ портрета композитора, іграшки, яка уособлює персонаж твору, питання («Що ви уявили собі, слухаючи твір?», «Як би ви назвали твір?»);
 - б. назва твору, показ портрета композитора, іграшки, яка уособлює персонаж твору;
 - в. назва твору, зацікавлення;
 - г. назва твору, прослуховування.
27. Важливим у бесіді перед слуханням музики є:
- а. констатація виразних засобів;
 - б. виявлення ролі засобів у ствердженні образу;
 - в. формування уявлень про музику;
 - г. зацікавлення дітей.
28. Наочно-виразний показ прийомів виконання важливий під час навчання дітей грі на дитячих музичних інструментах, бо:
- а. ознайомлює з різним характером звуковилучення;
 - б. викликає бажання оволодіти вмінням співати;
 - в. пропонує наочні зразки відтворення музично-ритмічних рухів;
 - г. зацікавлює дітей.
29. Вступну бесіду перед слуханням музики слід починати з:
- а. визначення емоційно-образного змісту музики;
 - б. формування уявлення про музику як про звукову ілюстрацію певних явищ;
 - в. організації дітей до заняття;
 - г. зацікавлення дітей.

30. Застосовуючи порівняння як методичний прийом, не бажано використовувати:

- а. контрастні твори одного жанру;
- б. п'єси з однаковою назвою;
- в. додатковий репертуар;
- г. варіанти виконання одного і того ж твору.

31. Яке із запропонованих завдань належить до етапу закріплення вокального твору:

- а. спів пісні без супроводу;
- б. проспівування складних мелодійних ходів;
- в. виразне виконання пісні, образне пояснення вихователя;
- г. промовляння пошепки тексту.

32. Якому з етапів роботи над музичним твором відповідає така послідовність використання прийомів: коротка емоційна розповідь, кваліфіковане виконання, пояснення змісту й емоційного характеру твору, бесіда про музику, повторне слухання:

- а. початкового слухання;
- б. поглибленого розучування;
- в. закріплення та удосконалення навичок;
- г. детального розучування.

33. Яке з нижче перерахованих завдань музичного виховання в ЗДО є пріоритетним:

- а. виховувати любов до музики;
- б. розвивати в дітей музичні здібності;
- в. прищеплювати навички з різних видів музичної діяльності;
- г. формувати навички культури слухання та виконання музики.

34. Який вид мистецтва має часовий характер:

- а. живопис;
- б. скульптура;
- в. музика;
- г. архітектура.

35. Система музичного виховання Д. Кабалевського основний акцент робить на:

- а. слухання музики;
- б. хоровий спів;
- в. гру на дитячих музичних інструментах;
- г. розвиток вокальних даних.

36. У чій програмі найбільш об'ємно розроблений інструментарій для дітей:

- а. К.Орфа;
- б. Д. Кабалевського;
- в. В.Огороднова;
- г. З. Кодая, Б. Бартока.

37. Методи музичного виховання – це:

- а. процес оволодіння знаннями про музику;
- б. шляхи впливу музичного керівника на особистості дітей;
- в. взаємодія дорослого і дитини.
- г. взаємодія педагога і дитини, що спрямована на загальний музично-естетичний розвиток дитини.

38. Від чого залежить вибір методів і прийомів:

- а. джерела інформації;
- б. типів та видів занять;
- в. видів музичної діяльності;
- г. типів та видів занять, віку дітей, джерела інформації, виду музичної діяльності, досвіду музичного керівника.

39. Одним із засновників системи естетичного виховання в дитячому садку, автором «Музичного букваря» є:

- а. Н. Ветлугіна;
- б. С. Русова;
- в. Д. Менджерицька;
- г. В.Верховинець.

40. Що в структурі музикальності дітей дошкільного віку є вродженим:

- а. музичні здібності;
- б. сприймання музики;
- в. сенсорні здібності;
- г. почуття ритму;
- д. задатки.

Модуль 2

Тема 4. Види музичної діяльності

Питання для обговорення

1. Роль слухання як виду музичної діяльності в розвитку музикальності дітей дошкільного віку. Пізнавальне значення музики та активізація розумових здібностей дітей дошкільного віку в процесі сприймання. Програма зі слухання музики в різних вікових групах.

2. Види музичної діяльності (виконавство).

- співи як вид музичного виконавства;
- музично-ритмічні рухи як вид музичної виконавської діяльності;
- гра на дитячих музичних інструментах у дошкільному закладі. Завдання, методика залучення.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.

2. Зробити аналіз 2-3 музичних творів для слухання, різних за тематикою і жанром.

3. Зробити порівняльний аналіз вокальних творів для дітей різного віку в різних програмах щодо виховного значення, особливостей літературного, музично-ритмічного тексту.

4. Дібрати музично-дидактичні ігри для дітей дошкільного віку, спрямовані на формування уявлень про характер музики, музичні жанри, зміст, образи музичних творів, засоби музичної виразності.

5. Написати рецензію на дитячу оперу або балет. У рецензії відобразити можливість прослуховування даного твору дитиною дошкільного віку, розкрийте потенціал опери чи балету для розвитку музичної творчості дітей.

6. Скласти модель-схему взаємозв'язку музичних здібностей і музичного сприйняття дітей дошкільного віку. Довести доцільність цієї схеми в професійно-педагогічній діяльності вихователя ЗДО.

7. Провести бесіду з музичним керівником щодо особливостей, складностей, специфіки розучування музично-ритмічних рухів.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Розробити методiku ознайомлення з музичним інструментом.
2. Скласти конспект бесіди про конкретний музичний твір.
3. Використовуючи алгоритм організації сприйняття музики дітьми, запропонувати конспект заняття по слухання музики дошкільниками (вік дітей і музичний твір визначити самостійно). Обов'язково позначити мету і завдання слухання, прийоми активізації музичного сприйняття.

4. Розробити форму портрета дитини-слухача, в якому знайде відображення сукупна інформація батьків малюка, педагогів і музичного керівника дитячого садка.

5. Дібрати музичний репертуар для слухання дітьми певного дошкільного віку. Визначити завдання розвитку дитини, відобразити всі аспекти розвитку особистості дитини під впливом музичного сприйняття.

6. Підготувати для аудиторного прослуховування один зі своїх улюблених музичних творів. Подання супроводити анотацією, яка або обгрунтовує даний вибір, або інформує про музичний твір (автор, історія створення, виконавець тощо).

7. Використовуючи малі фольклорні форми, створити декілька вправ для розспівування у старшому дошкільному віці.

8. Виконати створену мелодію поспівки з різноманітними інтонаціями (радісно, боязко, таємничо, сумно тощо).

9. Запропонувати способи взаємодії вихователя і музичного керівника з організації дитячої виконавської діяльності.

10. Дібрати музичний репертуар для кожного з видів виконавської музичної діяльності дітей певного віку (за вибором студентів). Відобразити аспекти розвитку загальних і спеціальних виконавських умінь.

11. Дібрати музично-дидактичні ігри для дітей дошкільного віку, спрямовані на формування уявлень про засоби музичної виразності, характер музики, музичні жанри, зміст, образи музичних творів.

12. Дібрати музично-дидактичні ігри із співами.

13. Створити власний варіант музично-дидактичної гри для розвитку музичних здібностей.

Література

Основна

1. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Н.О. Ветлугіна. – К.: Муз.Україна, 1978. – 145 с.

2. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 320 с.

3. Шоломович С. М. Методика музичного виховання в дитячому садку [Текст] : навчально-методичний комплекс / С. М. Шоломович, І. М. Рудченко, Р. Т. Зінич ; ред. С. М. Шоломович. - 2-е вид., перероб. і доп. - Київ : Музична Україна, 1979. - 163 с.

4. Методика музыкального воспитания в детском саду / Н. А. Ветлугина, И. Л. Дзержинская, Л. Н. Комиссарова [и др.] ; под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1989. – 270 с.

5. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І. Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.

6. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 280 с.

Додаткова

1. Ветлугіна Н. О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності / Наталя Олексіївна Ветлугіна // Музика у дитячому садку : збірка статей. – К. : Радянська школа, 1986. – С. 3.

2. Кононова Н. Г. Обучение дошкольников игре на детских музыкальных инструментах / Н. Г. Кононова. – М., 1990. – 92 с.

3. Радынова О. П. Слушаем музыку: кн. для воспитателя и муз. руководителя дет. сада [Текст] / О. П. Радынова. – М. : Просвещение, 1990. – 160 с.

4. Шевчук А.С. Розвиток дітей дошкільного віку в музично-руховій діяльності [Текст] : забави, ігри, хороводи, танці: Метод. посібник / А.С.Шевчук. - Київ : Навчальні посібники, 1997. - 115 с.

5. Андрейко Н., Скоропад І., Щербак А. Музична діяльність майбутнього першокласника. – Х.: Ранок, 2012. – 144 с.

6. Борисова О.О. Розвиток основних музичних здібностей у дітей дошкільного віку через навчання гри на дитячих музичних інструментах //Психолого-педагогічні проблеми дитинства: Наук.-теор. зб. П-ХДНУ ім. Г.С.Сковороди: Спец. вип. №3.

7. Вільчковський Е., Денисенко Н., Шевченко Ю. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с.

8. Гавриш В. Слухання музики з дітьми в інклюзивних групах / В. Гавриш // Муз. керівник. – 2012. – № 11. – С. 25–32.
9. Дікуша О. С. Як вчити дітей розуміти класичну музику засобами творчих вправ / О. С. Дікуша // Обдарована дитина. – 2009. – № 9. – С.50-53.
10. Еманова З. Г. Формування досвіду музично-виконавської діяльності у старших дошкільників: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Еманова З. Г. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.
11. Науменко Т. Музичне виховання дошкільників засобами українського фольклору: АПН України, інститут педагогіки. – К., 2008. – 115 с.
12. Онищук І. А. Розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Онищук І. А. ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. – К., 2012. – 20 с.
13. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: [монографія] / Г. М. Падалка. – Київ: Освіта України, 2010. – 274 с.
14. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання / Олександр Якович Ростовський – К: Освіта, 1997 – 148с.
15. Сприймання дітьми класичної української музики як чинник розвитку музичного слуху // Дошкільна освіта. - 2003. - № 2.
16. Шевченко Ю.М. Сприймання дітьми класичної української музики як чинник розвитку музичного слуху // Дошкільна освіта. - 2003. - № 2. - С. 75 – 78.
17. Шевчук А.С. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей // Дошкільне виховання. - 2000. - № 2. - С. 6-7.
18. Шуть М. Музичне оформлення дитячого свята / М. Шуть // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 4-9.

Тема 5. Види музичної діяльності (продовження)

Питання для обговорення

1. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей дитини. Класифікація музично-дидактичних ігор. Використання музично-дидактичних ігор на заняттях, під час свят і розваг, у самостійній діяльності дошкільників.

2. Творчість як вид музичної діяльності. Передумови виникнення творчості.

- Творчі прояви в слуханні.
- Пісенна імпровізація.
- Імпровізація на дитячих музичних інструментах.
- Ритмічна імпровізація.

3. Музично-освітня діяльність.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.

2. Дібрати музично-дидактичні ігри для дітей дошкільного віку, спрямовані на формування уявлень про характер музики, музичні жанри, зміст, образи музичних творів, засоби музичної виразності.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Дібрати музично-дидактичні ігри із співами.

2. Створити власний варіант музично-дидактичної гри для розвитку музичних здібностей.

3. Підготувати наочний матеріал та розробити методику ознайомлення з дидактичною грою.

4. Провести фрагмент заняття з використанням музично-дидактичної гри.

Література

Основна

1. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Н.О. Ветлугіна. – К.: Муз.Україна, 1978. – 145 с.

2. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. М.: Издательский центр „Академия”, 2005. – 320 с.

3. Шоломович С. М. Методика музичного виховання в дитячому садку [Текст] : навчально-методичний комплекс / С. М. Шоломович, І. М.Рудченко, Р. Т. Зінич ; ред. С. М. Шоломович. - 2-е вид., перероб. і доп. - Київ : Музична Україна, 1979. - 163 с.

4. Ветлугина Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н. А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. – 276 с.

5. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.

6. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 280с.

Додаткова

1. Ветлугіна Н. О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності / Наталя Олексіївна Ветлугіна // Музика у дитячому садку: збірка статей. – К. : Радянська школа, 1986. – С. 3.

2. Андрейко Н., Скоропад І., Щербак А. Музична діяльність майбутнього першокласника. – Х.: Ранок, 2012. – 144 с.

3. Дверій Р. Музично-дидактичні ігри // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 1, 2.

4. Катрук А. Формування творчих здібностей дітей за допомогою музично-ритмічних рухів / А. Катрук // Музичний крівник. – 2015. – №4. – С. 4.

5. Костина Э. П. Музыкально-дидактические игры: для формирования и развития музыкального слуха детей: звуковысотного, ритмического, тембрового, динамического: метод. пособие / Костина Э. П. – Ростов на/Д : Феникс, 2010. - 210 с.

6. Костина Э.П. Музыкальная среда как средство развития креативности ребенка /Э.П. Костина //Дошкольное воспитание. - 2006. - №11. - с. 37.

7. Онищук І. А. Розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Онищук І. А. ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. – К., 2012. – 20 с.

8. Романюк І. Музичний куточок в дошкільному навчальному закладі / І. Романюк // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 27-32.

9. Самбор Л. Музично-дидактичні ігри на музичних заняттях / Л.Самбор // Музичний керівник. – 2014. – №11. – С. 4-10.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ

1. Для розвитку вміння слухати і сприймати музику важливу роль відіграє музично-сенсорне виховання дитини, що передбачає розвиток у дітей сприйняття звуків:

- а. однакового забарвлення;
- б. різного забарвлення і висоти;
- в. різної висоти;
- г. різного забарвлення.

2. Який компонент є зайвим у слуханні музики як виду музичної діяльності:

- а. слухання творів для даного виду діяльності;
- б. слухання музики як фон для будь-якої діяльності;
- в. слухання в процесі розучування творів;
- г. слухання з метою визначення властивостей звуку в дидактичних іграх.

3. Розрізнення засобів музичної виразності відбувається під час:

- а. цілісного сприйняття;
- б. диференційованого сприйняття;
- в. окремого сприйняття;
- г. індивідуального сприйняття.

4. Музично-педагогічні погляди на інтонацію як виявлення сенсу в музиці, на триєдність створення, виконання і сприйняття музичного мистецтва, масову музичну освіту, досліджувались:

- а. Б. Асаф'євим;
- б. Д. Кабалевським;
- в. К. Португаловим.
- г. К. Орфом.

5. Вправи для накопичення слухового досвіду у вигляді завдань для самостійного пошуку тоніки, відтворення заданих інтонацій, звуків за висотою, тривалістю, розрізнення мажору і мінору запропоновано:

- а. О. Тілічеєвою;
- б. Н. Ветлугіною;
- в. М. Метловим;
- г. Д. Кабалевським.

6. Гру на дитячих музичних інструментах можна починати впроваджувати в:

- а. у другій молодшій групі;
- б. у середній групі;
- в. у старшій групі;
- г. в середині другої молодшої групи.

7. Проблемою слухання-сприйняття музики займалися:

- а. Б. Яворський, Б. Асаф'єв, В. Шацька;
- б. М. Вікат, К. Форраї, А. Катінене;
- в. Б. Яворський, А. Катінене;
- г. Б. Асаф'єв, К. Форраї.

8. Якому поняттю відповідає це визначення: «Цілісний стан психіки, який виражається в попередній емоційно-образній розповіді програми музичного твору; повідомленні заголовку музичного твору; виразному читанні педагогічного художнього слова»:

- а. установка;
- б. актуалізація;
- в. позиція;
- г. спрямованість.

9. В. Бехтерев указує на необхідність використання творів, які викликають у дітей:

- а. позитивні емоції;
- б. різноманітні емоції;
- в. бурхливі емоції;
- г. яскраві емоції.

10. Методика музичного виховання рекомендує слухати з дітьми дошкільного віку:

- а. фрагменти класичних творів різних часів, старовинну музику;
- б. «дитячу музику»;
- в. «дитячу музику», фрагменти класичних творів різних часів, старовинну музику;
- г. класичну музику.

11. Який із перерахованих творів для дітей належить К.Сен-Сансу:

- а. сюїта «Пер Гюнт»;
- б. сюїта «Дитячий альбом»;
- в. сюїта «Карнавал тварин»;
- г. сюїта «Дитячий куточок».

12. Діти в цьому віці мають деяку емоційну стійкість сприйняття. У них спостерігаються окремі прояви музичної пам'яті, бажання розказати про свої враження, зацікавленість змістом твору:

- а. 5-6 річні дошкільники;
- б. 4-5 річні дошкільники;
- в. 3-4 річні дошкільники;
- г. 6-7 річні дошкільники.

13. Сприйняття музики дітьми старшого віку відрізняється:

- а. мимовільним характером, емоційністю;
- б. осмисленим сприйняттям музики;
- в. сприйняттям різноманітних вражень у музиці;
- г. довільним характером.

14. Спів як вид музичної діяльності дітей дошкільного віку, має своєрідні особливості, що:

- а. обмежують залучення будь-якого репертуару, доступного дітям, за емоційно-образним змістом художності;
- б. дозволяють використання будь-якого репертуару;
- в. сприяють естетичному розвитку;
- г. впливають на музикальність.

15. Який із названих діапазонів формується у віці 4-5 років:

- а. ре-сі;
- б. до-ля;
- в. ре-ля;
- г. ре-соль.

16. Методику навчання вокальної імпровізації в методиці музичного виховання розробила:

- а. О. Тілічєєва;
- б. Н. Ветлугіна;
- в. К. Тарасова;
- г. І. Панасюк.

17. У дошкільній педагогіці цілеспрямовано не досліджуються:

- а. виконання, розспівування, спів як засіб ознайомлення з елементарною нотною грамотою;
- б. прийоми подолання неточного інтонування на основі розвитку слуху, залучення до створення поспівок на різний текст;
- в. можливості самостійного співу;
- г. система індивідуально-диференційованого підходу до дитячого співу на заняттях.

18. Які з названих термінів визначають характер відтворення мелодії:

- а. голосніше, тихіше;
- б. повільно, рухливо;
- в. наспівно, уривчасто;
- г. монотонно, емоційно.

19. У процесі вивчення вокальних творів рекомендується:

- а. зачувати окремо тексти вокальних творів;
- б. працювати над твором, одночасно працюючи над мелодію і словами;
- в. працювати над мелодією;
- г. працювати над твором, окремо працюючи над мелодію і словами.

20. До навичок володіння звуком дітьми дошкільного віку не належить:

- а. звукоутворення;
- б. чисте інтонування;
- в. володіння динамікою;
- г. згладжування реєстрів.

21. Причиною неточного інтонування є:

- а. недостатньо розвинений музичний слух;
- б. відсутність координації між голосом і слухом;
- в. недостатньо розвинений голос;
- г. недостатньо розвинений фонематичний слух.

22. Правильне користування диханням, протягування звуку, виразний спів відноситься до сфери:

- а. навчальних завдань;
- б. виховних завдань;
- в. розвивальних завдань;
- г. мотиваційних завдань.

23. Якому поняттю відповідає визначення: «Здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, здатність слухати, визначати характер музики, відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і її виконанням, здатність сприймати музику емоційно й осмислено, критично оцінюючи її, виявляючи гарний смак»:

- а. музична грамотність;
- б. музична грамота;
- в. музичний слух;
- г. музична освіченість.

24. Музичний буквар (Н.Ветлугіної) не містить вправ:

- а. для розрізнення звуків за висотою;
- б. для розрізнення звуків за тривалістю;
- в. для розвитку голосу;
- г. для розрізнення напряму мелодії.

25. Оркестровка музичних творів використовується для:

- а. навчання дітей навичкам гри на дитячих музичних інструментах;
- б. для творчого використання музичних інструментів;
- в. ознайомлення з музичними інструментами;
- г. навчання гри на музичних інструментах.

26. До кінця перебування в дошкільному закладі діти мають знати:

- а. характер звучання інструментів;
- б. назви нот та місце на пластинках та клавішах інструментів;
- в. прийоми гри;
- г. розміщення високих та низьких звуків на різних інструментах.

27. Система музично-ритмічного виховання розроблена вченими і педагогами:

- а. М. Метловим, Н. Ветлугіною, О. Кенеман;
- б. Н. Олександровою, М. Румер, О. Коноровою, В. Грінер;
- в. М. Метловим, В. Грінер;
- г. Н. Ветлугіною, О. Кенеман.

28. Що складається із знайомих елементів рухів, побудоване на зафіксованих рухах у певній послідовності і будові:

- а. вправи;
- б. хороводи;
- в. ігри;
- г. танці.

29. Який з ігрових прийомів навчання використовується під час роботи над музично-ритмічними рухами:

- а. графічний;
- б. «дзеркало»;
- в. «музична луна»;
- г. репродуктивний.

30. До характерних танців можна віднести:

- а. «Гопак»;
- б. «Полонез»;
- в. «Журавликів»;
- г. «Вальс».

31. Музично-дидактичні ігри розглядаються в педагогіці передовсім як засіб:

- а. розвитку музичного слуху;
- б. активізації розумових процесів;
- в. виховання моральних якостей особистості;
- г. розвитку пізнавальних процесів.

32. Який із видів музично-дидактичних ігор є найбільш розповсюджений:

- а. музикування;
- б. рухливі ігри;
- в. музичні хороводні ігри;
- г. ігри-забави.

33. Хто із дослідників музично-дидактичних ігор виділяє напрями ефективного використання музично-дидактичних ігор, серед яких упровадження музично-дидактичних ігор на музичних заняттях:

- а. Е. Костіна;
- б. Н. Ветлугіна і О. Кенеман;
- в. Н. Кононова;
- г. Л. Комісарова.

34. Специфікою музично-дидактичних ігор є те, що дидактичний матеріал цих ігор спрямований на розвиток:

- а. музичного виконавства;
- б. музичного сприйняття;
- в. музичної творчості;
- г. музичної активності.

35. У музично-дидактичних іграх засвоюються в першу чергу:

- а. наочні уявлення і вміння;
- б. вміння вслуховуватися в музичне звучання;
- в. вміння виділяти ту чи іншу властивість музичних звуків із загального їх комплексу, чути динамічні, ритмічні та інші зміни;
- г. вміння розрізняти темп музичних творів.

36. Дидактичні ігри «Сонечко і хмаринка», «Море хвилюється» формують уявлення:

- а. про музичні жанри;
- б. про характер музики;
- в. про засоби музичної виразності;
- г. про зміст музичних творів.

37. Розвитку творчості сприяють такі дидактичні ігри:

- а. «Прогулянка», «Вчися танцювати»;
- б. «Музичний магазин», «Весела платівка»;
- в. «Троє поросят», «Чарівний мішечок»;
- г. «Чарівна дудочка», «Веселий барабан».

38. Існує припущення, що витoki творчих музичних проявів закладаються у:

- а. старшому дошкільному віці;
- б. ранньому віці;
- в. молодшому дошкільному віці;
- г. немовлячому віці.

39. Дитяча музична творчість спрямована на такий кінцевий результат:

- а. спонукає до пошуку втілення свого задуму в різних формах;
- б. активізує фантазію дитини;
- в. сприяє кращому засвоєнню пісень, танців, ігор, хоро-водів;
- г. сприяє розвитку пізнавальних здібностей.

40. Прояв творчих здібностей у дошкільному віці дозволяє запропонувати дитині відтворення нескладного мотиву без слів у:

- а. грі на музичних інструментах;
- б. музично-ритмічних рухах;
- в. співі;
- г. ритмічному промовлянні текстівок.

41. Яку з форм роботи із слухання музики можна вважати провідною:

- а. тематичні концерти;
- б. слухання казок, ілюстрованих музикою;
- в. відвідування дитячих опер;
- г. слухання музики на музичному занятті.

42. Які завдання, що реалізуються під час навчання співу, слід вважати основою:

- а. вчити дітей співати на заняттях і поза ними;
- б. розвивати дитячі голоси, розширюючи діапазон;
- в. навчити дітей співати чисто і виразно нескладні мелодії природним голосом;
- г. вчити дітей розрізняти правильний і неправильний спів.

43. Який дитячий музичний інструмент найдоцільніше використовувати для розвитку звуковисотного слуху:

- а. бубен;
- б. трикутник;
- в. металофон;
- г. маракас.

44. Провідною формою музичної діяльності дошкільнят є:

- а. музично-дидактичні ігри;
- б. музичне заняття;
- в. індивідуальне виконання завдань в умовах групових занять;
- г. самостійна музична діяльність.

45. Провідною музичною діяльністю на заняттях є:

- а. спів;
- б. слухання;
- в. танці;
- г. музично-ритмічні рухи;
- д. музично-дидактичні ігри.

46. Дитина має реагувати на двочастинну форму музики (марш – біг, танець – колискова тощо) на:

- а. першому році життя;
- б. другому році життя;
- в. третьому році життя;
- г. четвертому році життя.

47. Спів дітей шести років має складатися в діапазоні:

- а. ре 1 – ре 2;
- б. мі1 – ля1;
- в. ре1 – ля1;
- г. ре1 – сі1.

48. Найважливіший елемент пісенності:

- а. мелодія;
- б. акомпанемент;
- в. динаміка;
- г. тембр.

Модуль 3

Тема 5. Музичне заняття

Питання для обговорення

1. Музичне заняття як комплексний процес виховання, навчання та всебічного розвитку особистості дитини.
2. Види, структура, варіативність музичних занять.
3. Методика проведення музичних занять у різних вікових групах.
4. Співвідношення різних видів діяльності, інтеграція предметів художнього циклу на музичних заняттях.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.
2. Скласти календарний план тематичних занять на 3 місяці для однієї з вікових груп.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Розробити план-конспект домінантного, тематичного музичного заняття.
2. Розробити план і конспект одного з видів музичних занять на конкретному музичному матеріалі для будь-якої вікової групи.
3. Розробити методику музичного заняття з розучування конкретної пісні, музичної гри, танцю.
4. Підготуватись до моделювання ситуацій на музичному занятті після попередньої бесіди з вихователем, музичним керівником.
5. Розробити конспект будь-якого заняття з дітьми старшого дошкільного віку із включенням до ходу заняття слухання музики. Визначити музичний твір, доцільність його включення до заняття, спрямованість процесу музичного сприйняття в контексті дидактичних завдань, організаційні аспекти сприйняття музики в умовах заняття.

6. Скласти конспект інтегрованого заняття з розвитку дитячої художньої творчості.

7. Розробити конспект будь-якого заняття з дітьми старшого дошкільного віку із включенням до ходу заняття виконавської діяльності. Визначити вид виконавської діяльності, доцільність використання тих чи інших пісень у ході занять, відповідність виконавської діяльності до дидактичних завдань заняття, організаційні аспекти виконавства в умовах заняття.

8. Проаналізувати конспект музичного заняття з огляду на доцільність, відповідність використаних методів формі діяльності.

9. Підготувати методичну розробку фрагменту заняття з попереднім визначенням методів і прийомів.

10. Скласти заготовки для моделювання ситуації.

Література

Основна

1. Ветлугина, Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. интов / Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. — 276 с.

2. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. — 256 с.

3. Гелунова А., Чиркіна В. У світі музики. Розробки занять для дітей 4-6 років/ А. Гелунова, В.Чиркіна . – Х.: Основа, 2009. — 332 с.

4. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець, 2007. — 104 с.

5. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 280с.

6. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Т. Степанова, Т.Лісовська. – К.: Слово, 2012. – 256 с.

Додаткова

1. Ветлугина Н.А. Музыкальные занятия в детском саду / Н. А. Ветлугина, И.Л. Дзержинская, Л.Н. Комисарова. — М.: Просвещение, 1984. - 234 с.

2. Дубровская Е.А. Руководство процессом музыкального воспитания в дошкольных учреждениях: Учебно-методическое пособие для студентов-заочников. — М.: Просвещение, 1988. — 46 с.

3. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. - Вінниця: Нова книга, 2007.- 216 с.

4. Лісовська Т. А. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Лісовська Т. А. ; Держ. закл. «Південно-український національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського». — Одеса, 2011. — 20 с.

5. Онищук І. А. Розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Онищук І. А. ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. - К., 2012. - 20 с.

6. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. П. Паландишвили; под ред. О. П. Радыновой. — М. : Изд. Центр “Академия”, 2000. — 233 с.

7. Романюк І. Музичний куточок в дошкільному навчальному закладі / І. Романюк // Музичний керівник. — 2013. — №7. — С. 27-32.

8. Фоломеева Н.А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва в навчальних закладах нового типу Сумщини // Педагогічні науки. — Суми: СДПУ, 2000. — С. 447–453.

Тема 6. Самостійна музична діяльність

Питання для обговорення

1. Характер і зміст самостійної музичної діяльності.
2. Організаційні форми самостійної музичної діяльності
3. Керівництво самостійною музичною діяльністю дітей.
4. Створення предметно-просторового середовища.
5. Передумови розвитку самостійної музичної діяльності.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Скласти перелік обладнання зони самостійної музичної діяльності дошкільників (вік на вибір).
2. Скласти проект музично-збагаченого середовища одній із вікових груп дитячого саду.
3. Розробити план спостереження за самостійною діяльністю дошкільників з метою визначення її форми, характеру, змісту, індивідуальних нахилів, інтересів та музичних здібностей дошкільників.

Література

Основна

1. Ветлугина, Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. – 276 с. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.
2. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.

3. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 104 с.

4. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 280 с.

5. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку/ Т. Степанова, Т. Лісовська. – К.: Слово, 2012. – 256 с.

Додаткова

1. Андрейко Н., Скоропад І., Щербак А. Музична діяльність майбутнього першокласника. – Х.: Ранок, 2012. – 144 с.

2. Ветлугина Н.А. Музыкальные занятия в детском саду / Н.А. Ветлугина, И.Л. Держинская, Л.Н. Комисарова. – М.: Просвещение, 1984. - 234 с.

3. Дубровская Е.А. Руководство процессом музыкального воспитания в дошкольных учреждениях: Учебно-методическое пособие для студентов-заочников. – М.: Просвещение, 1988. – 46 с.

4. Костина, Э.П. Музыкальная среда как средство развития креативности ребенка /Э.П. Костина //Дошкольное воспитание. - 2006. - №11. - с. 37.

5. Лісовська Т. А. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Лісовська Т. А. ; Держ. закл. «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011. – 20 с.

6. Онищук І. А. Розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Онищук І. А. ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. – К., 2012. – 20 с.

7. Романюк І. Музичний куточок в дошкільному навчальному закладі / І.Романюк // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 27-32.

Тема 7. Музика в побуті дошкільного навчального закладу

Питання для обговорення

1. Значення музики в повсякденному житті дітей.
2. Музика на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці.
3. Різні види розваг, роль музики в них.
4. Музика на святі. Підготовка святкового музичного матеріалу в процесі занять.
5. Роль музичного керівника, ведучого і вихователів груп у проведенні свята.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.
2. Запропонувати річний репертуарний план музичних театралізованих ігор для дітей старшого дошкільного віку.
3. Скласти перспективний план розваг на 6 місяців для однієї з вікових груп.

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Проаналізувати конспект розваги (на вибір) з метою дослідження можливості розвитку індивідуальних нахилів, інтересів та музичних здібностей дошкільників.
2. Розробити святковий сценарій для окремої вікової групи із включенням до нього прослуханого музичного матеріалу.
3. Проаналізуйте конспект розваги (на вибір) з метою дослідження можливості розвитку індивідуальних нахилів, інтересів та музичних здібностей дошкільників.

Література

Основна

1. Ветлугина, Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /

Н.А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. – 276 с.
Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/
І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.

2. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/
І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.

3. Зими́на А. Основы музыкального воспитания и развития детей
дошкольного возраста / А. Зими́на. – М., 2000. – 216 с.

4. Зими́на А. Н. Теория и методика музыкального воспитания
детей дошкольного возраста : учебное пособие / А. Н. Зими́на. —
Москва : Творческий Центр Сфера, 2010. — 317 с.

5. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкіль-
ному навчальному закладі/ І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець,
2014. — 280 с.

6. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований
підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку/
Т.Степанова, Т.Лісовська. — К.: Слово, 2012. — 256 с.

Додаткова

1. Ветлугина Н.А. Музыкальные занятия в детском саду /
Н.А. Ветлугина, И.Л. Дзержинская, Л.Н. Комисарова. - М.: Просве-
щение, 1984. - 234 с.

2. Власова О.Б. Музичні розваги в ЗДО як передумова органі-
зації музично-дозвіллевої діяльності з учнями початкової школи /
О.Б. Власова // Вісник Чернігівського національного педагогічного
університету. Педагогічні науки. — 2013. — Випуск 110. — С. 119-121.
— Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/j-pdt/VchdpuP-201311037pdf>

3. Вота́манюк Т. Роль родини в музичному вихованні дітей/ Т.Во-
таманюк // Палітра педагога. — 2009. — №3. — С. 26-31.

4. Дубровская Е.А. Руководство процессом музыкального воспи-
тания в дошкольных учреждениях: Учебно-методическое пособие
для студентов-заочников. — М.: Просвещение, 1988. — 46 с.

5. Каспрук І. Свята і розваги в дошкільному навчальному закладі:
методичний посібник/ І. Каспрук. - Львів: «Растр-7», 2015.- 100 с.

6. Науменко Т. Музичне виховання дошкільників засобами українського фольклору; АПН України, Інститут педагогіки. – К., 2008. – 115 с.

7. Романюк І. Музичний куточок в дошкільному навчальному закладі / І.Романюк // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 27-32.

8. Шуть М. Музичне оформлення дитячого свята / М. Шуть // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 4-9.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ

1. Структура музичних занять має варіюватися в залежності від:

- а. навчальних, освітньо-виховних завдань, ступеня засвоєння дітьми музичного матеріалу, а також загального психофізіологічного стану дітей;
- б. складу дітей на занятті;
- в. змісту занять;
- г. форм організації дітей на занятті.

2. Як називається заняття, в змісті якого використовується інтегрована музична діяльність, під час якої діти навчаються розуміти музичні твори у провідних темах: «Музика – мова почуттів», «Про що розповідає музика», «Як розповідає музика»:

- а. комплексне;
- б. домінантне;
- в. тематичне;
- г. традиційне.

3. Рівень працездатності дитини на занятті визначається:

- а. нестійкістю уваги;
- б. збереженням інтересу;
- в. пасивністю реакцій під час виконання дітьми навчальних і музичних завдань;
- г. складністю матеріалу.

4. Структура типового музичного заняття включає такі види діяльності:

- а. вправи, слухання, співи, музично-ритмічні рухи;
- б. слухання, співи, гра на музичних інструментах, музично-ритмічні рухи;
- в. вправи, слухання, співи, гра на музичних інструментах, дидактична гра, творчість, музично-ритмічні рухи;
- г. слухання, дидактична гра, творчість.

5. Які заняття організуються педагогом з метою відпрацювання колективного виконання творів дітьми, уточнення одночасності вступу, темпу; визначення відтінків, загальної емоційної виразності:

- а. індивідуальні;
- б. об'єднані;
- в. фронтальні;
- г. групові.

6. Залежно від складу дітей заняття класифікують на:

- а. фронтальні, групові, індивідуальні, об'єднані;
- б. традиційні, тематичні, комплексні, домінуючі;
- в. підгрупові, колективні;
- г. мішані, індивідуальні.

7. У старшому дошкільному віці бажано проводити домінуючі заняття поряд із традиційними:

- а. один раз на два тижні;
- б. щотижня;
- в. три рази на місяць;
- г. один раз на місяць.

8. Індивідуальні музичні заняття, які викликають у дитини радісний стан, слухову зосередженість і спонукають до рухів, проводять:

- а. на першому році життя;
- б. на другому році життя;
- в. у ранньому дитинстві;
- г. у старшому дошкільному віці.

9. Самостійна музична діяльність визначається як:

- а. синтетична діяльність, яка має імпровізаційний характер, дає можливість своєчасно виявляти індивідуальні прояви дітей;
- б. комплекс елементів, пов'язаних із вольовою спрямованістю та вибірковістю дій, з якістю наявних у дітей знань, умінь та досвіду;
- в. поєднання знань, умінь і навичок;
- г. комплексна діяльність, яка поєднує слухання музики, спів, гру на музичних інструментах.

10. Самостійність у художній дитячій діяльності досліджували:

- а. В. Аванесова;
- б. Р. Жуковська;
- в. Н. Сакуліна;
- г. Н. Ветлугіна.

11. Музичною формою самостійної діяльності є:

- а. театралізовані ігри;
- б. художньо-мовна діяльність;
- в. музикування;
- г. зображувальна діяльність.

12. Яка з названих умов сприяє розвитку самостійної діяльності:
- а. переважання показу дій вихователя над діями за ініціативою дітей, спонукання до самонавчання;
 - б. навчання умінню виражати в конкретному образі своє бачення змісту твору;
 - в. емоційна діяльність вихователя;
 - г. ініціативність дітей.
13. Зона для самостійної музичної діяльності дошкільників створюється в:
- а. кожній віковій групі;
 - б. музичній залі;
 - в. старшій групі;
 - г. ранньому віці;
14. Музичний супровід для фізичних вправ на фізкультурних заняттях і ранковій гімнастиці має базуватись на:
- а. народній музиці;
 - б. естрадній музиці;
 - в. народній, класичній, сучасній музиці;
 - г. сучасній музиці.
15. Регулярне проведення розваг передбачено в:
- а. календарному плані;
 - б. перспективному і календарному планах;
 - в. перспективному плані;
 - г. річному плані.
16. Програму розваг готує:
- а. музичний керівник;
 - б. вихователь;
 - в. вихователь, консультуючись з музичним керівником;
 - г. музичний керівник і вихователь.

17. Репертуар, який використовується на святі, має бути:
- а. знайомим;
 - б. незнайомим;
 - в. більшою частиною знайомим;
 - г. цікавим.
18. Роль ведучого на святі полягає у:
- а. відповідальності за художній та педагогічний зміст святової програми;
 - б. виконанні вказівок музичного керівника;
 - в. емоційному декламуванні тексту;
 - г. естетичному вбранні.
19. Яку з форм роботи із слухання музики можна вважати провідною:
- а. тематичні концерти;
 - б. слухання казок, ілюстрованих музикою;
 - в. відвідування дитячих опер;
 - г. слухання музики на музичному занятті.
20. Які завдання, що реалізуються під час навчання співу, є основою:
- а. учити дітей співати на заняттях і поза ними;
 - б. розвивати дитячі голоси, розширюючи діапазон;
 - в. навчити дітей співати чисто і виразно нескладні мелодії природнім голосом;
 - г. учити дітей розрізняти правильний і неправильний спів.

21. Визначте питання з музичного виховання, яке можна поставити на батьківських зборах:

- а. розвиток музикальності дітей;
- б. підготовка музичного керівника до музичного заняття;
- в. вплив музичного виховання на розвиток особистості дитини;
- г. творчість музичного керівника і вихователя в складанні сценарію святкового ранку.

22. Які музичні заняття в дошкільних закладах сприяють зануренню із дітьми в конкретну діяльність:

- а. традиційні;
- б. домінантні;
- в. тематичні;
- г. комплексні.

23. Який тип занять не відноситься до рівня музично-естетичного розвитку дітей:

- а. традиційний;
- б. домінантний;
- в. субдомінантний;
- г. тематичний;
- д. комплексний.

24. Яка тематика музичних занять переважає в молодшому і середньому дошкільному віці:

- а. іграшкового світу;
- б. соціального світу;
- в. музичного світу;
- г. предметного світу.

25. Сприятлива умова успішного естетичного виховання дітей у розвагах та святах полягає у діалозі з:

- а. вихователем;
- б. музичним керівником;
- в. батьками;
- г. вихователем і музичним керівником;
- д. вихователем, музичним керівником і батьками.

26. Діагностичне обстеження музичного розвитку дітей дошкільного віку проводять:

- а. на одному занятті;
- б. поза заняттями;
- в. упродовж декількох занять;
- г. упродовж року.

27. Емоційною вершиною музичного заняття в дошкільному закладі освіти є:

- а. слухання музики;
- б. музична гра;
- в. співи.
- г. творчість.

Змістовий модуль 4

Тема 8. Планування та облік роботи з музичного виховання

Питання для обговорення

1. Характеристика особливостей планування.
2. Облік результатів музичного виховання і розвитку дітей.
3. Загальна спрямованість керівництва роботою з музично-естетичного виховання в дитячому садку. Обов'язки керівника дитячого закладу в організації музично-педагогічної роботи.
4. Інспектування дитячих закладів за темою «Музично-естетичне виховання».
5. Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних методичних кабінетах.

Завдання до самостійної роботи:

1. Вивчити питання для обговорення, опрацювати конспект лекції та додаткову літературу.
2. Скласти схему оформлення методичного кабінету з розділу програми «Музичне виховання».
3. Скласти календарний план тематичних занять на 3 місяці для однієї з вікових груп.
4. Скласти перспективний план розваг на 6 місяців для однієї з вікових груп.
5. Підготувати проект стенду з обміну музичними враженнями суб'єктів педагогічного процесу (дітей, батьків, вихователів, музичного керівника, старшого вихователя).
6. Запропонувати річний репертуарний план музичних театралізованих ігор для дітей старшого дошкільного віку.
7. Вибрати будь-яку групу професійно-педагогічних завдань співробітництва та співтворчості музичного керівника і вихователя ЗДО. Розробити інноваційні форми їхнього спільного рішення (наприклад, план-схему дій музичного керівника і вихователя: як

вони будуть вирішувати завдання, що будуть робити і яким чином співпрацювати).

Завдання до індивідуальної роботи:

1. Запропонувати тематику: індивідуальних консультацій; проблемного семінару для музичних керівників.

2. Запропонувати варіант організації сприйняття музики дитиною (вік і музичний твір визначте самостійно) з метою позначення емоційних станів і настроїв дітей протягом дня.

3. Визначити завдання роботи музичного керівника і вихователя групи з розвитку слухацької діяльності дітей на місяць.

4. Скласти рекомендації з оформлення методичного кабінету дошкільного закладу з розділу «Музичне виховання».

5. Розробити план і зміст групової консультації (семінару-практикуму, проблемного семінару) на конкретну тему.

6. Розробити сценарій семінару для вихователів та музичного керівника на тему «Допомагаємо один одному у вирішенні завдань музичного виховання та розвитку наших дітей». Визначити мету, завдання, короткий зміст семінару, завдання для самостійної роботи педагогів, прогнозований результат.

7. Підготувати сценарій вечора музики в дитячому садку, в якому б взяли участь діти та батьки, вихователі та музичний керівник, старший вихователь і завідуючий ЗДО. Виділити смислові завдання, які вирішують суб'єкти педагогічного процесу в ході цього заходу (наприклад, навіщо старший вихователь бере участь у музичному вечорі? тощо).

8. Розробити варіант одного з продуктів супроводу сім'ї (батьківсько-виховний щоденник музичного розвитку малюка; альбом музичних відкриттів і досягнень сім'ї персонально дитини; форму описових характеристик-портретів, що показують динаміку музичного виховання та розвитку дитини типу «Наш малюк у світі музики»). Презентувати його групі, довівши доцільність, сучасність і своєчасність свого продукту.

Література

Основна

1. Ветлугина, Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н. А. Ветлугина, А.В. Кенеман. - М.: Просвещение, 1983. – 276 с.
2. Газіна І. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку/ І.Газіна – К.- Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.
3. Зими́на А. Основы музыкального воспитания и развития детей дошкольного возраста / А. Зими́на. – М., 2000. – 216 с.
4. Зими́на А. Н. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учебное пособие / А. Н. Зими́на. — Москва: Творческий Центр Сфера, 2010. — 317 с.
5. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі/ І. Романюк. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 280 с.
6. Степанова Т., Лісовська Т. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку/ Т. Степанова, Т.Лісовська. — К.: Слово, 2012. — 256 с.

Додаткова

1. Ветлугина Н.А. Музыкальные занятия в детском саду / Н.А. Ветлугина, И.Л. Дзержинская, Л.Н. Комисарова. — М.: Просвещение, 1984. - 234 с.
2. Дубровская Е.А. Руководство процессом музыкального воспитания в дошкольных учреждениях: Учебно-методическое пособие для студентов-заочников. — М.: Просвещение, 1988. — 46 с.
3. Фоломеева Н.А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва в навчальних закладах нового типу Сумщини // Педагогічні науки. — Суми: СДПУ, 2000. — С. 447–453.
4. Эстетическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста / Под ред. Е.А.Дубровской, С.А.Козловой. - М., 2002.- С.239.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ

1. Послідовність розучуваного матеріалу, програмові вимоги, методичні прийоми плануються в:

- а. календарному плані;
- б. перспективному плані;
- в. річному плані;
- г. індивідуальному плані.

2. Перспективний план складається на:

- а. рік;
- б. 6 місяців;
- в. 2-3 місяці;
- г. квартал.

3. Драматизувати літературні твори із музичним супроводом можна починати в:

- а. другій молодшій групі;
- б. середній групі;
- в. старшій групі;
- г. ранньому віці.

4. Облік результатів роботи за показниками перспективного плану за рік проводять у:

- а. вересні;
- б. січні;
- в. травні;
- г. квітні.

5. Загальна спрямованість керівництва музичною роботою з дітьми входить до обов'язків:

- а. музичного керівника;
- б. завідуючого дошкільним закладом;
- в. методиста дошкільного закладу;
- г. вихователя групи.

6. Яка з форм роботи музичного керівника з вихователем є найбільш актуальною:

- а. заняття з розучування музичного репертуару;
- б. практикум для підготовки розваг;
- в. консультації;
- г. семінари-практикуми.

7. Які з названих обов'язків не належать до сфери обов'язків музичного керівника:

- а. планує музичну роботу з дітьми;
- б. здійснює контроль за виконанням регулярної музичної роботи з дітьми;
- в. підвищує рівень знань та виконавських можливостей дітей;
- г. бере участь у відкритих музичних заняттях.

8. Наявність у педагога необхідних умінь та здібностей до творчої діяльності є:

- а. педагогічною компетентністю;
- б. фаховою компетентністю;
- в. дослідно-творчою компетентністю;
- г. комунікативною компетентністю.

9. Якому поняттю відповідає це визначення: «Форма підвищення музично-педагогічної кваліфікації педагогів, яка полягає в самостійній роботі його учасників за однією з актуальних проблем музично-естетичного виховання дітей»:

- а. індивідуальні консультації;
- б. проблемний семінар;
- в. курси, гуртки;
- г. круглі столи.

10. Тематична перевірка постановки і стану роботи з музично-естетичного виховання в дошкільному закладі передбачає:

- а. бесіду з керівником дошкільного закладу, перевірку документації, відвідування занять, бесіду з музичним керівником і вихователями груп, висловлення пропозицій;
- б. спостереження за дітьми, бесіда з керівником дошкільного закладу, музичним керівником і вихователями груп, присутність на заняттях, перевірка документації, висловлення пропозицій;
- в. аналіз річного й календарного плану музичного керівника;
- г. проведення діагностики щодо рівня музичних здібностей дітей.

11. Що в першу чергу має враховувати музичний керівник., відзначаючи зміст музичного виховання в дитячому садку:

- а. дитячий репертуар;
- б. завдання музичного виховання;
- в. вікові особливості музичного розвитку дітей;
- г. музичні здібності дітей.

12. Визначте питання з музичного виховання, яке можна поставити на батьківських зборах:

- а. розвиток музичальності дітей;
- б. підготовка музичного керівника до музичного заняття;
- в. вплив музичного виховання на розвиток особистості дитини;
- г. творчість музичного керівника і вихователя в складанні сценарію святкового ранку.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ЗАПИТАННЯ З ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1. Аналіз зарубіжних музичних методичних систем.
2. Пізнавальне значення музики та активізація розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття.
3. Загальна характеристика методів і прийомів музично-естетичного виховання, навчання та розвитку дитини дошкільного віку.
4. Співи як вид виконавської діяльності. Методика роботи над вокальним твором.
5. Характеристика особливостей самостійної музичної діяльності вихованців ЗДО, форми її організації.
6. Музичні заняття – форма організації комплексного процесу виховання, навчання та всебічного розвитку особистості дитини-дошкільника.
7. Елементарна теорія музики як складова частина музиковедення та її роль у методиці музичного виховання.
8. Формування творчої уяви та артистичності в дітей дошкільного віку.
9. Аналіз вітчизняних музичних методичних систем.
10. Розвиток музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку.
11. Музикальність та її основні ознаки. Характеристика музично-сенсорних здібностей дітей дошкільного віку.
12. Музичні заняття – форма організації комплексного процесу виховання, навчання та всебічного розвитку особистості дитини-дошкільника.
13. Особливості сприйняття музики дітьми дошкільного віку в процесі її слухання.
14. Пояснення в ході бесіди як емоційно-образний прийом ознайомлення з музикою.
15. Керівництво роботою з музичного виховання в дошкільних методичних кабінетах.

16. Розвиток музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку в процесі співів.

17. Загальна спрямованість керівництва музичним вихованням у дошкільному навчальному закладі.

18. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку.

19. Виховання естетичного ставлення дитини дошкільного віку до музики.

20. Види розваг у дошкільному віці та роль музики в них.

21. Розвиток творчих здібностей дошкільників у процесі музичної діяльності.

22. Роль музики на фізкультурних заняттях в дошкільному закладі.

23. Особливості діагностики музичних здібностей дітей в дошкільному віці.

24. Характеристика музичного репертуару в дошкільному закладі, його класифікація.

25. Роль системи предметів музикознавства в методиці музичного виховання.

26. Формування моральних якостей дитини-дошкільника, інтересу до оточуючого в процесі ознайомлення з фольклорними творами.

27. Характеристика основ теорії музичного виховання в дошкільному закладі.

28. Використання принципу тематизму на музичних заняттях в дошкільному закладі.

29. Форми планування та обліку музичної роботи в дошкільних навчальних закладах.

30. Навчальні завдання на музичних заняттях, що сприяють самостійній діяльності старших дошкільників.

31. Аналіз освітніх програм з розділу «Музичне виховання».

32. Методика проведення музичних занять у старшому дошкільному віці.

33. Мета й завдання музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку.

34. Особливості дитячої музичної творчості, шляхи її формування.

35. Структура музичних здібностей дітей дошкільного віку та її зумовленість різними видами музичної діяльності.

36. Музично-ритмічні навички і види ритмічних рухів дітей дошкільного віку.

37. Характеристика музично-педагогічної системи В.Верховинця.

38. Методика проведення музичних занять з молодшими дошкільниками.

39. Обов'язки музичного керівника щодо здійснення музичного виховання дітей у дошкільних закладах.

40. Характеристика етапів роботи над музичними творами.

41. Вікові особливості музичного розвитку дитини дошкільного віку.

42. Методика розвитку чистоти інтонування в дошкільному віці.

43. Аналіз сучасних програм навчання й виховання з розділу музичне виховання в дошкільному закладі як складова частина системного підходу до музичного виховання дошкільників.

44. Особливості використання музики під час ранкової гімнастики.

45. Розвиток естетичного ставлення до музики дітей дошкільного віку.

46. Роль сім'ї в стимулюванні музичного розвитку дітей дошкільного віку.

47. Характеристика комплексного підходу в педагогіці до системи музичного виховання.

48. Методика роботи над вокальними творами з дітьми дошкільного віку.

49. Своєрідність методів виховання дітей дошкільного віку засобами музики.

50. Співвідношення різних видів дитячої музичної діяльності на музичних заняттях в дошкільному закладі.

51. Комплексний підхід у педагогіці до системи музичного виховання.

52. Методика роботи над вокальними творами з дітьми старшого дошкільного віку.

53. Значення музики в повсякденному житті дітей дошкільного віку.

54. Комплексне музичне заняття як один із показників художнього розвитку дітей старшого дошкільного віку.

55. Характеристика системи музичного виховання в дошкільному віці.

56. Українська народна пісня, як засіб навчання виразного співу дітей дошкільного віку.

57. Продемонструйте основні прийоми звуковилучення під час гри на дитячих музичних інструментах.

58. Змоделюйте ігрову ситуацію знайомства з музичним інструментом дітей молодшого дошкільного віку.

59. Змоделюйте музично-дидактичну гру для розвитку ритмічного слуху в старшому дошкільному віці.

60. Розробіть план-схему роботи над дидактичною грою зі співом.

61. Зробіть аналіз музичних творів, різних за тематикою і жанром.

62. Зробіть аналіз образів у вокальних творах (народний, класичний, сучасний напрями), користуючись програмою або нотним матеріалом.

63. Проаналізуйте програмні вимоги до гри, хороводу, танцю для дітей дошкільного віку.

64. Запропонуйте музично-дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку, які формують уявлення про характер музики та музичні жанри.

65. Розробіть план розучування хороводу з дітьми старшого дошкільного віку.

66. Покажіть динаміку ускладнення завдань щодо формування танцювальної творчості в старшому дошкільному віці.

67. Укажіть послідовність ускладнення завдань на заняттях з гри на дитячих музичних інструментах.

68. Складіть систему рухів до характерного танцю для дітей молодшого дошкільного віку.

69. Складіть план послідовності внесення обладнання для оформлення зони музичної самостійної діяльності дітей в ЗДО.

70. Складіть план-схему спостереження за музичною діяльністю дітей, яка виникла за їхньою ініціативою.

71. Запропонуйте музично-дидактичні ігри для розвитку динамічного слуху дітей старшого дошкільного віку.

72. Складіть план проблемного семінару музичних керівників на конкретну тематику.

73. Складіть план бесіди про музичний твір класичного напрямку на етапі знайомства для дітей старшого дошкільного віку.

74. Змоделюйте проведення бесіди емоційно-образного характеру з молодшими дошкільниками про п'єсу для слухання (на вибір).

75. Зробіть аналіз святкового сценарію для певної вікової групи ЗДО.

76. Змоделюйте ситуацію знайомства дітей дошкільного віку з музично-дидактичною грою для розвитку пам'яті.

77. Складіть орієнтовний план розваг на квартал (за вибором) для дітей старшого дошкільного віку.

78. Продемонструйте можливості гри на дитячих музичних інструментах як компонента солоспіву або ритмічних рухів.

79. Охарактеризуйте музично-дидактичні ігри для дітей дошкільного віку, що формують уявлення про засоби музичної виразності.

80. Змоделюйте розучування музично-дидактичної гри з метою розвитку дитячої творчості в старшому дошкільному віці.

81. Складіть конспект бесіди емоційно-образного характеру про конкретний музичний твір (за вибором).

82. Змоделюйте розучування музично-дидактичної гри з метою розвитку дитячої творчості.

83. Продемонструйте танцювальні вміння в танці із зафіксованими рухами.

84. Складіть орієнтовний план розваг на 3 місяці (за вибором) для дітей молодшого дошкільного віку.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1. Формування творчої уяви в дошкільників у процесі сюжетних музичних ігор.

2. Розвиток розумових здібностей у процесі сприйняття музики дітьми старшого дошкільного віку.

3. Гра на дитячих музичних інструментах як засіб формування тембрового слуху в дітей дошкільного віку.

4. Розвиток творчих здібностей дошкільників у процесі музично-ритмічних рухів.

5. Формування вокально-хорових навичок у дітей дошкільного віку в процесі залучення до співу.

6. Використання театралізованих розваг як засобу розвитку почуття артистичності в дітей дошкільного віку.

7. Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами музично-дидактичної гри.

8. Розвиток творчих здібностей дошкільників у процесі музично-виконавської діяльності.

9. Формування початкових знань про музику в дітей старшого дошкільного віку.

10. Розвиток чистоти інтонування дітей дошкільного віку в процесі залучення до хороводу.

11. Психолого-педагогічні умови виховання інтересу до українських народних ігор з музичним супроводом у дітей дошкільного віку.

12. Педагогічні умови використання краєзнавчого матеріалу в процесі слухання музики з дітьми дошкільного віку.

13. Формування початкових знань про музику в дітей старшого дошкільного віку засобами музично-освітньої діяльності.

14. Розвиток звуковисотного слуху дітей дошкільного віку з використанням «Музичного букваря» Н.О.Ветлугіної.

15. Дитячий оркестр як засіб розвитку позитивних взаємин дітей старшого дошкільного віку.

16. Діагностика музичного досвіду дітей дошкільного віку.

17. Музика як засіб активізації сприйняття дошкільнятами пейзажного живопису.

18. Музика як засіб активізації творчої уяви дітей дошкільного віку.

19. Музика як засіб розвитку інтересу дітей дошкільного віку до об'єктів живої і неживої природи.

20. Музична гра як засіб навчання дошкільнят іноземної мови.

21. Музична ерудиція як умова розвитку музичного сприйняття дітей дошкільного віку.

22. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку пісенної творчості дітей дошкільного віку.

23. Музично збагачене середовище як засіб розвитку самостійності дітей дошкільного віку.

24. Музичний репертуар як умова повноцінного сприйняття музики дітьми дошкільного віку.

25. Організація процесу сприйняття музики як умова розвитку емоційної чутливості дітей дошкільного віку.

26. Особливості сприйняття музики хлопчиками і дівчатками дошкільного віку.

27. Педагогічний супровід батьків і дітей у збагаченні музичної культури.

Ключ до вирішення тестових завдань 1 модуля

1	А	11	В	21	Б	31	А
2	Б	12	Б	22	А	32	А
3	Б	13	В	23	А	33	А
4	В	14	Б	24	А	34	В
5	А	15	Б	25	Б	35	А
6	В	16	А	26	А	36	А
7	А	17	Б	27	Б	37	Г
8	Б	18	Б	28	А	38	Г
9	А	19	В	29	А	39	А
10	Г	20	А	30	В	40	Д

Ключ до вирішення тестових завдань 2 модуля

1	Б	13	В	25	Б	37	Б
2	А	14	А	26	Б	38	Б
3	Б	15	А	27	Б	39	А
4	А	16	Б	28	Г	40	В
5	Б	17	А	29	Б	41	Г
6	Б	18	В	30	В	42	В
7	А	19	Б	31	А	43	В
8	А	20	Г	32	А	44	Б
9	А	21	Б	33	Б	45	Б
10	В	22	А	34	Б	46	В
11	В	23	А	35	В	47	А
12	Б	24	В	36	Б	48	А

Ключ до вирішення тестових завдань модуля 3

1	А	10	В	19	Г
2	В	11	В	20	В
3	Б	12	Б	21	В
4	А	13	А	22	Б
5	Б	14	В	23	В
6	А	15	Б	24	А
7	В	16	Г	25	Д
8	А	17	В	26	В
9	Б	18	А	27	Б

Ключ до вирішення тестових завдань модуля 4

1	А	5	Б	9	Б
2	Б	6	А	10	А
3	Б	7	Б	11	В
4	В	8	В	12	В

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютний слух (музичний) — здатність розрізняти і відтворювати на слух абсолютну висоту музичних звуків.

Адекватність музичного сприймання — осягнення змісту музичного твору, з огляду на музично-мовні, жанрові, стилістичні і духовно-ціннісні принципи культури. Чим повніше особистість засвоює досвід музичної і загальної культури, тим адекватнішим виявляється властиве для неї сприймання.

Активність художнього сприймання — відтворення закодованих у художньому тексті образів і встановлення духовного спілкування з цими образами.

Аналіз музичний - наукове дослідження музичних творів: їх стилю, форми, музичної мови, а також ролі кожного з її компонентів у втіленні змісту.

Аналіз художній — логічний спосіб вивчення художнього твору, його розкладання на складові, кожна з яких окремо розглядається для того, щоб виділені складові поєднати за допомогою синтезу в ціле, збагачене новими знаннями.

Аналіз художньо-педагогічний — метод формування музичного сприймання, що передбачає, з одного боку, створення уявлень про виразове значення і змістовність елементів музичної мови в їх цілісності, а з іншого — розвиток особливої сприйнятливості до багатозначності й асоціативності музичних інтонацій. Такий аналіз є художнім, тому що аналізується твір мистецтва, і педагогічним — оскільки при цьому враховуються вікові особливості дітей, рівень їхнього музичного розвитку, завдання музичної освіти тощо.

Бесіда — метод навчання у вигляді запитань і відповідей, за якого вихователь, спираючись на наявні в учнів знання й досвід, підводить їх до розуміння й засвоєння нових знань, до повторення й перевірки рівня знань навчального матеріалу.

Вербальні методи — методи, в яких основним засобом навчання і виховання є слово: розповідь, бесіда, пояснення, лекція тощо.

Взаємодія — форма взаємозв'язку між явищами, суть якої полягає в зворотному діянні одного предмета чи явища на інше.

Види мистецтва — реальні форми художньо-творчої діяльності, що відрізняються способом матеріального втілення художнього змісту (словесним для літератури, звуковим для музики, об'ємно-пластичним для скульптури тощо).

Виконавське мистецтво — особлива форма художньо-творчої діяльності, в якій матеріалізуються твори «первинної» творчості, записані певною системою знаків і призначені для переведення в той чи інший конкретний матеріал.

Виконання — ігрове відтворення художнього твору, що забезпечує сприймання його іншими людьми.

Виконання музичне — творчий процес відтворення музичного твору засобами виконавської майстерності. Музика як часове мистецтво, що відображає дійсність у звукових художніх образах, потребує свого відтворення, посередництва виконавця. Ця особливість музики закладена в її природі, в діалектичній єдності музичного твору і виконання.

Виховання — організований процес цілеспрямованого впливу на особистість з метою засвоєння знань про соціальні норми і цінності, вироблення емоційно-ціннісного ставлення до них та набуття вмінь, застосування їх у власній поведінці.

Виховання естетичне — формування певного естетичного ставлення людини до дійсності, здатності людини до естетичного сприймання і переживання, творчості за законами краси.

Відношення естетичне — духовний зв'язок суб'єкта з об'єктом, що ґрунтується на незацікавленому інтересі до останнього і супроводжується почуттям глибокої духовної насолоди від спілкування з ним.

Відображення художнє — специфічна форма освоєння дійсності в мистецтві. Зумовлене природою художньої діяльності, особливим духовно-практичним способом освоєння світу.

Відтворення — один із процесів пам'яті, під час якого відбувається оживлення свідомості у вигляді образів об'єктів, що колись сприймалися, уявлень, думок, почуттів, дій. Здійснюється завдяки активізації раніше утворених тимчасових нервових зв'язків у мозку людини.

Відчуття — психічний процес, що полягає у відображенні мозком властивостей предметів і явищ об'єктивного світу, а також станів організму за умови безпосереднього впливу подразників на відповідні органи чуття.

Вокальна робота в хорі включає в себе роботу над диханням, звуком, чистотою інтонації, ансамблем, строем, дикцією, нюансуванням, виправленням дефектів у співаків хору і формуванням навичок правильного голосоутворення і звуковедення.

Внутрішній слух — здатність у подумках уявляти (згадувати) окремі якості музичних звуків (висоту, тембр, ритм тощо), мелодійні, гармонійні послідовності в єдності їхніх компонентів.

Гармонія — 1) виразний засіб музики, побудований на поєднанні тонів у співзвучанні, і послідовність співзвучань; 2) навчальний предмет, який є одним з важливих розділів теорії музики.

Голосовий апарат — система органів, що утворюють звуки голосу і мови. До неї належать: 1) органи *дихання*, що утворюють повітряний тиск під голосовими складками (джерело звукової енергії); 2) *гортань* з включеними в неї голосовими складками (джерело виникнення звукових коливань); 3) *артикуляційний апарат*, що утворює виразні звуки мови; 4) *носова і придаткові порожнини*, які беруть участь в утворенні деяких звуків. Голосовий апарат завжди працює в єдності і взаємозв'язку всіх своїх частин, відповідаючи звуковим уявленням, що виникають у відповідних центрах головного мозку.

Гуманізм у мистецтві — відображення засобами мистецтва прогресивних суспільних ідеалів, захист гідності й прав людини, її свободи і всебічного розвитку.

Дидактика в мистецтві — 1. Повчальність, моралізація як елемент художнього твору. 2. Підміна естетичного, конкретно-чуттєвого зображення дійсності моралістичним способом передачі життєвого змісту.

Діапазон — звуковий об'єм голосу або інструменту. Визначається інтервалом між найнижчим і найвищим звуками за допомогою голосу або інструменту.

Дикція у співі — правильна, виразна вимова слів у співі.

Динаміка в музиці — сукупність явищ, пов'язаних з різними ступенями гучності звучання, а також учення про ці явища. Як важливий засіб музичного вираження, динаміка здатна виявляти сильний емоційний вплив, викликати образні й просторові асоціації. Використання динамічних відтінків визначається внутрішньою сутністю і характером музики, її стилем, особливостями структури музичного твору. Будучи тісно пов'язаною з агогікою, артикуляцією і фразуванням, динаміка багато в чому визначає індивідуальний виконавський стиль, характер інтерпретації, естетичну спрямованість виконавських шкіл.

Діагностика педагогічна — аргументоване визначення певного стану об'єкта (рівня здібностей, мистецької освіченості, художнього розвитку тощо).

Діапазон голосу — сукупність звуків різної висоти від найнижчого до найвищого, що може відтворити голосовий апарат людини.

Діяльність естетична — специфічний вид практично-духовної (створення творів мистецтва, фольклор, дизайн тощо) і духовної (естетичне споглядання, естетичне сприймання, естетичне судження тощо) діяльності, що здійснюється у тій чи іншій формі «творчості за законами краси» і дає людині вищу духовну насолоду.

Діяльність музична — специфічний вид художньої діяльності, яка виявляється в творчості, виконавстві, сприйманні. Цим різновидам діяльності відповідають три етапи існування музичного твору: створення, відтворення, слухання. На всіх етапах музична діяльність має творчий характер, хоча й різною мірою: автор створює музику, виконавець активно відтворює і перевідтворює її, слухач же більш або менш активно сприймає. Три основні види музичної діяльності тісно пов'язані між собою, утворюючи єдину низку. Кожна її наступна ланка дістає матеріал від попередньої і відчуває її вплив.

Музична діяльність школярів виявляється в імпровізації пісенних мелодій, придумуванні нескладних мотивів, інсценуванні сюжетів пісень, пластичному інтонуванні музики, створенні ігр-драматизацій, темброво-ритмічних супроводів тощо.

Діяльність сприймання — виявляється у спостереженні за розвитком музичного образу і характеризується як активним, так і пасивним споглядальним естетичним ставленням до твору.

Драматургія музична — система виразних засобів і прийомів втілення драматичної дії у творах музично-сценічного жанру (опері, балеті, опереті). В основі музичної драматургії лежать загальні закони драми як одного з видів мистецтва: наявність яскраво вираженого конфлікту, певна послідовність етапів розкриття драматичного задуму (експозиція, зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка). Основні форми музичної драматургії: в опері — речитатив, арія, аріозо, різні види ансамблів; у балеті — танці класичні і характерні, дійові епізоди, хореографічні ансамблі. Поняття музичної драматургії застосовується і до творів інструментальної музики, не пов'язаних із сценічною дією або певною літературною програмою.

Духовні цінності — витвори людського розуму, духу і творчої діяльності, зафіксовані в реальних здобутках і продуктах науки, мистецтва, моралі, культури тощо.

Емоції — психічні стани і процеси в людини і тварини, у яких реалізуються їх ситуативні переживання.

Естетика — філософська наука про почуття людини, їх становлення, розвиток і вияв у різних сферах людської життєдіяльності; наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми перетворення життя за законами краси, про природу мистецтва і його роль у розвитку суспільства.

Естетика музична — розділ філософської естетики, який вивчає специфіку музики як виду мистецтва. Предмет музичної естетики — діалектика загальних законів чуттєво-образного відображення дійсності, особливих законів художньої творчості та окремих (конкретних) закономірностей музичного мистецтва.

Естетичне виховання — формування естетичного досвіду особи, необхідного для її самоствердження як у царині сприймання, так і в царині творчої діяльності.

Естетичне та етичне — категоріальне відношення, яке відображає взаємозв'язок імперативно-оцінних і емоційно-образних форм практично-духовного ставлення людини до дійсності, орієнтованих відповідно на ідеали добра і краси.

Естетичний зміст музичного твору — образна думка композитора, зафіксована у певній системі музично-виразних засобів.

Жанр музичний — багатозначне поняття, що характеризує історично складені роди і види музичних творів у зв'язку з їхнім походженням і життєвим призначенням, способом і умовами виконання й сприймання, а також особливостями змісту і форми.

Задатки — природжені анатомо-фізіологічні риси індивіда, природна передумова його розвитку, органічна основа здібностей та інших психічних властивостей — темпераменту, характеру тощо.

Засоби музичної виразності — засоби, що призначені для втілення ідейно-емоційного змісту музичних образів.

Звук музичний — найпростіший виразний елемент музики, через який і виявляється її специфіка; своєрідна «голограма» відображеного в музичному творі світовідчуття.

Звукоутворення співоцьке — правильне звуковилучення співочих звуків - легких, рухливих, кантиленних, наспівних.

Здібність — стійка індивідуальна психічна властивість індивіда, яка є передумовою успішного виконання певного виду діяльності. Виділяють загальні здібності, які певним чином виявляються у всіх видах людської діяльності, і спеціальні, що відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності.

Здібності естетичні — сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість здійснювати естетичну діяльність - естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, оцінювати їх через судження смаку і, порівнюючи з ідеалом, створювати нові естетичні цінності.

Здібності музичні — індивідуально-психологічні особливості особистості, до яких належать природна слухова чутливість, що зумовлює аналіз природних, мовленнєвих чи музичних звуків і емоційну реакцію на них. До музичних здібностей відносять ладове почуття, музично-слухові уявлення, музично-ритмічне почуття, музичну пам'ять, психомоторні здібності. Сенсорною основою музичних здібностей є наочно-дійова орієнтація у звуковисотних, ритмічних, тембрових і динамічних співвідношеннях.

Зміст і форма в мистецтві — органічний зв'язок форми художнього твору з його змістом і зумовленість ним — один із найважливіших законів художньої творчості. Становлення художньої форми, вибір виразально-зображальних засобів і технічних прийомів залежить від особливостей життєвого матеріалу, покладеного в основу твору мистецтва, тобто від його змісту. Єдність змісту і форми зумовлює органічну цілісність, естетичну цінність художнього твору.

Зміст музичного твору — те, що виражає музика; художньо-інтонаційні образи, втілені в осмислених звучаннях (інтонаціях) результати відображення й естетичної оцінки дійсності у свідомості композитора і виконавця; світ уявлень, який формується у свідомості слухача, уявлень про сам твір, навколишню дійсність і людей, автора і виконавців. Центральні поняття музичного змісту — музична ідея (чуттєво втілена музична думка) і музичний образ (музичне втілення почуттів, душевних станів, характерів, певних явищ). До складу музичного змісту можуть входити образи позамузичні, так само як деякі жанри музичних творів включають позамузичні елементи — текстові образи у вокальній музиці, сценічну дію.

Зміст музичної освіти — система знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення різноманітної музичної діяльності (сприймання музичних творів, їх інтерпретації і виконання, творення музики).

Зображальність — відтворення засобами мистецтва зовнішнього, чуттєво-конкретного вигляду явищ дійсності.

Зображально-виражальні засоби — система історично складених, особливих у кожному виді мистецтва, матеріальних засобів і прийомів створення художнього образу (наприклад, у живопису це лінія, колір, пластична форма, просторово-композиційні відношення; у музиці — ладові і метроритмічні відношення звуків, гармонія, фактура, композиція тощо).

Імпровізація — творчий акт створення художнього твору безпосередньо в процесі його виконання, фантазія на задану тему.

Індивідуальність музичного сприймання — своєрідність сприймання музичного твору людиною, пов'язана з особистісним смислом, внутрішньою необхідністю. Під час сприймання музики художній і життєвий досвід слухача «включається» у процес творення суб'єктивного музичного образу, він ніби «приспосовує» художній зміст до свого духовного світу і водночас внутрішньо перебудовується згідно з логікою розвитку музичних образів.

Інтонація музична — втілення художнього образу в музичних звуках. Функціонує за участю досвіду музично змістовних і позамузичних уявлень людини і черпає свою виразність насамперед з мовної інтонації, жестів, рухів і пластики тіла. Систему музичних інтонацій складають емоційно-експресивні інтонації, предметно-зображальні, музично-жанрові, музично-стильові, інтонації типізованих у музиці засобів.

Інценування — п'еса, що створена на основі переробки прозаїчного або поетичного твору.

Керування музичним сприйманням — доцільний вплив на слухачів з метою організації й координації їхньої діяльності, спрямованої на осягнення змісту музичного твору. Має імовірнісний характер, оскільки значна частина причин і чинників, які впливають на процес сприймання, не підлягають ефективному контролю або просто залишаються невідомими.

Класика музична — музичні твори, що відповідають найвищим художнім вимогам і поєднують глибину і змістовність з досконалістю форми.

Культура естетична — спеціалізована частина культури суспільства, що характеризує стан суспільства з точки зору його здатності забезпечувати розвиток мистецтва та естетичних відношень. Її системотворним елементом є естетичні відношення і відповідна їм система естетичних цінностей.

Культура художня — сукупність художніх цінностей, а також історично визначена система їх відтворення і функціонування в суспільстві.

Лад — звуковисотна організація музики; система взаємозв'язків музичних звуків, що ґрунтується на принципах дискретності звукового простору, співрозмірності звукових відношень, диференційованості значення звукоряду (залежності нестійких звуків від стійких).

Ладове чуття — музична здібність, що виявляється в здатності осмислювати, розуміти й емоційно переживати функціональні зв'язки між звуками, які складають музичну єдність (стійкості, нестійкості, тяжіння, ступеня напруженості звуків у мотиві, фразі, інтонаційної визначеності, образно-емоційної характерності цих мотивів і фраз тощо). Безпосередньо виявляється у сприйманні мелодії, її упізнаванні, у чутливості до точності інтонації. Його характерним виявом у дитячому віці є підвищений інтерес до слухання музики. Ладове чуття є емоційним (або перцептивним) компонентом музичного слуху.

Мелодія — осмислено-одухотворена послідовність звуків у музиці, одноголосно виражена музична думка. Звукова основа мелодії скріплена закономірностями ладу, гармонії, ритму, метру, складається зі сполучення інтонацій. Мелодія може виявляти художній вплив як сама собою (в одноголоссі), так і в поєднанні з мелодіями в інших голосах (поліфонія) або з гармонічним супроводом (гомофонія).

Мета музичної освіти — формування музичної культури особистості як невід'ємної частини її духовної культури. Під музичною культурою особистості розуміється її індивідуальний соціально-художній досвід у царині музичного мистецтва, що виявляється в здатності сприймати, аналізувати, виконувати, творити, оцінювати музичні твори; у змісті естетичного, ціннісного, особистісного ставлення до музичного мистецтва.

Метод — спосіб досягнення певної мети, розв'язання конкретного завдання, сукупність засобів чи операцій практичного або теоретичного освоєння (пізнання) дійсності.

Метод навчання — спосіб досягнення навчальної мети, система послідовних, взаємопов'язаних дій учителя й учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти.

Метод художній — цілісна система основних принципів художнього узагальнення і відтворення дійсності в мистецтві.

Методика — галузь педагогічної науки, що вивчає теоретичні аспекти виховання та навчання якомусь предмету.

Методика музичної освіти — складова частина педагогічної науки, що вивчає закономірності, принципи, завдання, зміст, організацію, форми і методи музичного навчання, виховання і розвитку дітей.

Мислення образне — вид мислення, характерний для першої сигнальної системи. Виявляється в художній творчості. У цій якості зумовлюється творчою уявою художника.

Мислення творче — один з видів мислення, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту діяльності і новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності.

Мислення художнє — вид інтелектуальної діяльності, спрямованої на створення і сприймання творів мистецтва, особливий різновид мислення людини, що вирізняється характером перебігу, кінцевими цілями, соціальними функціями і способами включення до суспільної практики, зумовлюється духовно-практичним способом художнього засвоєння світу, характером художнього відображення.

Мистецтво — естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості — особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів; одна з форм суспільної свідомості. Головні функції мистецтва: експресивна, сигнально-комунікативна, пізнавальна, магічна, сугестивна, суспільно-організаційна, ціннісно-орієнтаційна, виховна, гедоністична.

Мистецтвознавство — сукупність наук, що досліджують соціально-естетичну сутність мистецтва, його походження і закономірності розвитку, особливості та зміст видового поділу, природу художньої творчості, місце мистецтва в соціальному та духовному житті суспільства, його функції, характер соціально-психологічного функціонування тощо.

Мистецька освіта — освітня галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури.

Мова мистецтва — сукупність історично складених, особливих у кожному виді мистецтва матеріальних засобів і прийомів створення художнього образу, тобто зображально-виражальних засобів.

Мова художня — сукупність історично усталених, особливих у кожному виді мистецтва відображувально-виразних засобів створення художніх образів.

Моделювання музичного сприймання — спосіб подання суб'єктивного музичного образу в зовнішній матеріалізованій формі. Суть моделювання музичних явищ полягає в певному спрощенні, схематизації й знаходженні аналогій у доступній формі. Засобами моделювання є рухи, графічне зображення, малюнок, слово.

Мотив — спонукальна причина дій і вчинків, основою яких є різноманітні потреби людини. Внаслідок усвідомлення і переживання первинних (природних) і вторинних (матеріальних і духовних) потреб у людини виникають певні спонуки до дій, завдяки яким ці потреби задовольняються.

Музика — вид мистецтва, що відтворює дійсність звуковими художніми образами і характеризується особливо активним і безпосереднім впливом на внутрішній світ людини. Звук як основа музичної образності та виразності позбавлений смислової конкретності слова, не відтворює фіксованих, видимих картин світу, як у живопису. Водночас він специфічним чином організований і має інтонаційну природу. Предмет музики — внутрішнє, суб'єктивне життя людини, її емоційне ставлення до дійсності; основа музики — інтонації людської мови, які досягають вищої пластичності в мелодії. Основні елементи і виразні засоби музики — лад, ритм, темп, динаміка, тембр, мелодія, гармонія, поліфонія. За виконавськими засобами поділяється

на вокальну, інструментальну і вокально-інструментальну музику.

Зміст музики складають художньо-інтонаційні образи, тобто відтворені в осмислених звучаннях (інтонаціях) результати відображення й естетичної оцінки дійсності в свідомості композитора і виконавця. Головну роль у змісті музики відіграють «художні емоції» і «художні думки» — відібрані відповідно до можливостей і цілей музичного мистецтва узагальнені й осмислені емоційні стани і процеси. Матеріальним втіленням змісту музики, способом його існування слугує музична форма — система музичних звучань, в яких реалізуються думки, почуття й образні уявлення композитора. Як і зміст, музична форма розгортається в часі, будучи процесом.

Музикальність — комплекс природних задатків, що забезпечують можливість виховання в людини музичного смаку, здатності повноцінного сприймання музики, підготовки з неї музиканта-професіонала. Музичні задатки властиві кожній людині, хоча інколи вони залишаються невиявленими або нерозвинутими; сукупність здібностей, необхідних для успішної музичної діяльності. Основна ознака музикальності — переживання музики як вираження певного змісту. Музичне переживання за своєю суттю є емоційним переживанням, оскільки позаемоційним шляхом зміст музики досягнути не можна. Музикальність особливо виявляється в активній самостійній діяльності людини. Провідні компоненти музикальності — емоційний відгук на музику та музичний слух; музичні сенсорні здібності — відчуття висоти, відчуття тембру, відчуття динаміки, відчуття тривалості; основні музичні здібності — ладове чуття, музично-слухові уявлення, музично-ритмічне чуття.

Музикознавство — наука, що вивчає музику як особливу форму художнього освоєння світу в її конкретній соціально-історичній зумовленості, співвідношенні до інших видів художньої діяльності і духовної культури суспільства в цілому.

Музична грамота — сукупність знань, яка охоплює різноманітні дані про особливості музичного мистецтва, засоби музичної вираз-

ності, зміст і побудову музичних творів; про творчість композиторів і виконавців, нотний запис і термінологію тощо. Основний шлях набуття музичних знань — від поступового накопичення музично-слухових вражень і досвіду музичної діяльності — до їх узагальнення.

Музична грамотність — здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, емоційно й осмислено, критично оцінюючи її та виявляючи хороший смак.

Музична культура особистості — індивідуальний соціально-художній досвід особистості в царині музичного мистецтва, що зумовлює її здатність сприймати, інтерпретувати, оцінювати, виконувати і творити музику. Структура музичної культури особистості включає такі компоненти: мотиваційний (музичні потреби й інтереси); когнітивний (знання та уявлення про музичне мистецтво, особливості його інтонаційно-образної мови, стилі, жанри, форми тощо); операційний (способи діяльності, виконавські та інтерпретаційно-аналітичні вміння); ціннісно-орієнтаційний (емоційне ставлення, погляди, переконання, смаки, ідеали, оцінні судження); креативний (досвід самостійної музичної діяльності, музично-творчі здібності).

Музична освіта — 1. Процес і результат засвоєння знань і вмінь, необхідних для здійснення різноманітної музичної діяльності, а також сукупність знань і вмінь, набутих у результаті музичного навчання і виховання. 2. Система організації музичного навчання і виховання в навчальних закладах різного типу.

Музичне виховання — цілеспрямований і систематичний процес розвитку музичної культури, музичних здібностей особистості, її здатності до естетичного сприймання, переживання, виконання і творення музики. Мета музичного виховання — формування музичної культури особистості як невід’ємної частини її духовної культури.

Музичний розвиток — процес і результат розвитку музично-творчих здібностей дитини, накопичення нею досвіду музичної діяльності, що виводить її на якісно новий рівень.

Музичний слух — здатність людини сприймати музику. Розрізняють *абсолютний* слух (здатність упізнавати і визначати висоту окремих звуків без попереднього настроювання) і *відносний* (здатність визначати звуковисотні інтервальні співвідношення між звуками). Для музиканта важливо розвивати *внутрішній* слух — здатність уявляти мелодичну послідовність без реального звучання, подумки. Музичний слух розвивається в тісному взаємозв'язку з голосом як природним інструментом вираження музичних вражень.

Музичний твір — актуалізований і перетворений автором минулий досвід людини, суспільства, людства; особливим чином настроєна й організована в єдиному ключі художня структура, яка несе в собі мобілізуючий заряд естетичного впливу на почуття, свідомість і волю слухача.

Музично-ритмічне чуття — музична здібність, що виявляється в здатності активно (у рухових реакціях) переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму, точно відтворювати його і створювати нові ритмопоєднання. Музично-ритмічне чуття складає основу всіх виявів музичності, які пов'язані зі сприйманням і відтворенням часової ходи «музичного руху». Разом з ладовим чуттям воно є основою емоційного відгуку на музику.

Музично-слухові уявлення — музична здібність, яка дозволяє вільно оперувати слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух. Безпосередньо виявляється в запам'ятовуванні і відтворенні на слух мелодії, насамперед у співі, а далі — у внутрішньому слуху («внутрішня музична мова»). Ця здібність є слуховим (або репродуктивним) компонентом музичного слуху.

Навички співацькі — це комплекс автоматизованих дій різних частин голосо-дихального апарату, які відбуваються під час співу і залежать від волі співака, його виконавського бажання. В основі співацьких навичок лежить створення й закріплення умовнорефлекторних зв'язків, утворення гнучких систем цих зв'язків — динамічних

стереотипів. Формування співацької навички дозволяє зменшити контроль за відповідними співацькими діями, зосередити увагу на художньо-виконавських завданнях.

Навчання музичне — цілеспрямований процес взаємодії вчителя й учнів з метою передачі і засвоєння знань і досвіду музичної діяльності.

Наслідування — особлива форма поведінки, яка полягає у відтворенні — більш чи менш трансформованому — дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб.

Обдарованість — сукупність природних задатків як передумова розвитку здібностей до певних видів діяльності; високий рівень розвитку здібностей людини, завдяки яким вона досягає значних успіхів у певних галузях діяльності.

Образ — форма і продукт суб'єктивного, ідеального відображення об'єктивної реальності в свідомості людини; суб'єктивна картина світу чи його фрагментів із включенням самого суб'єкта, інших людей, просторового оточення і тимчасової послідовності подій. Образи поділяють на чуттєві (відчуття, сприймання, уявлення) та уявні, що існують у вигляді понять, позбавлених чуттєвої наочності.

Образ музичний — система життєвих (емоційних, рухових, сенсорних, мовних, ситуативних тощо) ситуацій, яка знаходить своє втілення в музичному матеріалі — моделюється в музичних засобах і породжує в них співвідношення, названі «синтаксисом образу».

Образна пам'ять — виявляється в запам'ятовуванні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їхніх властивостей, наочних зв'язків та співвідношень між ними. Залежно від того, якими аналізаторами сприймаються об'єкти під час їх запам'ятовування, образна пам'ять буває зоровою, слуховою, дотиковою, нюховою тощо.

Онтогенез — індивідуальний розвиток будь-якого організму від зародження до кінця життя.

Освіта — процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок.

Особистісно орієнтоване навчання — організація навчання на засадах глибокої поваги до особистості учня, врахування особливостей його індивідуального розвитку, ставлення до нього як до свідомого відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії.

Оцінка естетична — спосіб установалення естетичної цінності якого-небудь об'єкта, усвідомлений результат естетичного сприймання, що фіксується в судженнях типу «подобається» — «не подобається» тощо.

Педагогічна діагностика — сукупність прийомів контролю та оцінки, спрямованих на вирішення завдань оптимізації навчального процесу, диференціації дітей, а також удосконалення навчальних програм і методів педагогічного впливу; невід'ємний компонент педагогічної діяльності, оскільки реалізація процесів навчання і виховання вимагає оцінки, аналізу й обліку результатів цих процесів.

Педагогічні умови формування музичного сприймання — спеціально створені умови, які необхідні й достатні для досягнення естетичного змісту музичних творів і посилення їх впливу на особистість.

Пізнання музичне — взаємодія суб'єкта та об'єкта (музичного твору), спрямована на усвідомлення змісту й форми музичного твору, досягнення нового знання щодо музичного мистецтва.

Порівняння — мислительна операція, засіб аналізу й синтезу пізнавальних об'єктів, що передбачає диференціювання ознак на основі їхнього порівняння (однакові, схожі, різні).

Потреба музична — ціннісно-цільова установка музичної діяльності людини, що виражається в бажанні та умінні засвоювати певні цінності музичного мистецтва.

Потреба естетична — зацікавленість людини в естетичних цінностях, вихідний момент засвоєння і створення естетичного люди-

ною в різноманітних формах діяльності, насамперед в діяльності художній, у мистецтві, де естетичне начало виражається в найбільш концентрованому вигляді.

Почуття естетичне — безпосереднє емоційне переживання людиною свого естетичного ставлення до дійсності, що закріплюється естетичною діяльністю в усіх її видах, включаючи художню творчість.

Пояснення — метод усного викладу навчального матеріалу, метою якого є аналіз, тлумачення й доказ різних положень навчального матеріалу через розкриття причиново-наслідкових та інших зв'язків і закономірностей.

Прийом навчання — окремі операції, розумові чи практичні дії вихователя або дітей, які розкривають чи доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає даний метод.

Програмна музика — музичні твори, що мають певну словесну, нерідко поетичну програму і розкривають втілений у ній зміст.

Процес музичного сприймання — процес взаємодії музичного твору і слухача, який розвивається від суто конкретних музично-слухових відчуттів, які не перекладаються на будь-яку іншу мову, до осягнення семантики музичної мови і далі — до інтерпретації художнього змісту твору.

Процес навчання — специфічна форма пізнання об'єктивної дійсності, оволодіння суспільно-історичним досвідом людства; двосторонній процес взаємопов'язаної діяльності вихователя (навчання) і дітей (учіння), спрямований на оволодіння учнями системою знань з основ наук, умінь і навичок їх практичного застосування, розвиток творчих здібностей учнів.

Процес педагогічний — цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та розвиток вихованців; цілеспрямована, свідомо організована динамічна взаємодія вихователів і вихованців, метою якої є вирішення суспільно необхідних завдань освіти й гармонійного

виховання. Компоненти педагогічного процесу: мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, результат.

Психологія мистецтва — галузь психологічної науки, що досліджує властивості та стани особистості, які зумовлюють створення і сприймання нею художніх цінностей, вплив цих цінностей на її життєдіяльність.

Психологія творчості — галузь психології, що вивчає діяльність людини, спрямовану на відкриття в науці, здійснення винаходу, створення нового твору в мистецтві.

Регістр — ділянка звукового діапазону музичного інструмента або співацького голосу, що мають один тембр.

Рефлексія мистецька — усвідомлення власних психічних станів і процесів у порівнянні з переживаннями, відтвореними в художньому образі; роздуми людини над власним життям, заглиблення у власні почуття у зв'язку зі змістом мистецького твору; порівняння об'єктивного змісту художніх образів із результатами самоаналізу власного внутрішнього життя.

Ритм — рівномірне чергування мовних, звукових, зображальних елементів у відповідній послідовності; періодичне рівномірне членування звуків, рухів, зображень за такими ознаками, як сила, тривалість тощо.

Ритміка — це основний вид музичної діяльності, який передає зміст музики та її характер за допомогою рухів.

Рід у музиці — жанр, що визначається передусім роллю суб'єкта (автора, слухача) у розгортанні сюжетних подій твору і залежним від цієї ролі характером даного розгортання.

Розвиток особистості — процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання.

Розповідь — словесний (вербальний) метод навчання; образна форма усного монологічного викладу навчального матеріалу.

Розуміння мистецького твору — розумовий процес, спрямований на виявлення істотних рис, властивостей та смислових зв'язків художнього твору; здатність до інтерпретації метафорично-символічного значення образного змісту.

Свідомість естетична — форма суспільної свідомості, що є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, норми, ідеали тощо і концентровано виражається у мистецькій творчості та естетичних поглядах.

Сенсорне виховання — цілеспрямований вплив на людину з метою розвитку функціональних можливостей її органів чуття, підвищення їхньої загальної чутливості.

Система музичного виховання — цілісна сукупність взаємопов'язаних елементів виховного процесу, яка утворює єдність і взаємозалежність між впливом об'єктивних чинників, цілеспрямованим і організованим музично-виховним впливом і художньо-творчою активністю дітей.

Слух — складна анатомо-фізіологічна система живого організму, його здатність сприймати і розрізняти звукові коливання за допомогою органів слуху.

Слух музичний — здатність людини повноцінно сприймати музику, необхідна передумова композиторської та виконавської діяльності. У фізіологічному аспекті слух музичний — це апарат сприймання музичних звуків з його природними даними — особливостями будови і функціонування органу слуху людини як зовнішнього аналізатора музичних звуків. У психологічному аспекті слух музичний — це своєрідний механізм первинної переробки музичної інформації та вираження ставлення до неї — аналізу і синтезу її зовнішніх акустичних виявів, емоційної оцінки. Більш високий ступінь організації музичного слуху — уміння сприймати, визначати, розуміти, уявляти

різні співвідношення, функціональні зв'язки між звуками. Так говорять про почуття ритму, ладове почуття, мелодійний, гармонійний та інші види слуху. Найважливішим компонентом музичного слуху є загальна музикальність, що виражається в емоційному відгуці на музичні явища, яскравості й силі специфічних переживань. Музичний слух у своїх різних виявах розвивається в процесі музичної діяльності.

Слухова пам'ять — один із різновидів образної пам'яті, пов'язаний із закріпленням, збереженням і відтворенням слухових образів, що виникають на основі відчуттів і сприймань різноманітних слухових подразників — мовних, музичних тощо.

Смак естетичний — компонент структури особистості, одна з форм її ставлення до довкілля. Відображає уподобання людини і має яскраве емоційне забарвлення. Виявляється у вибіркового ставленні до об'єктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій; здатності людини за безпосереднім почуттям визначати естетичну цінність предметів і явищ дійсності та мистецтва.

Сольмізація — практика співу мелодій із складовими позначеннями ступенів звукоряду, артикулювання спеціальними складами різних елементів (звуківисотних, ритмічних) музичної мови.

Сольфеджіо — навчальний предмет, що входить до циклу музично-теоретичних дисциплін. Метою сольфеджіо є виховання слуху, усвідомлення елементів музичної мови та їхньої ролі в музичному творі; розвиток мелодійної та гармонійної пам'яті, уявлень про ритмічні співвідношення музичних звуків тощо.

Співацька постава — постава, яку повинен зайняти співак перед початком співу: невимушене, але підтягнуте положення корпусу з розправленими спиною і плечима, пряме вільне положення голови, стійка опора на обидві ноги, вільні руки. Дотримання цих вимог створює приємне естетичне враження і дає свободу для міміки і жесту. Правильна співацька постава активізує дихальні м'язи, знімає напруження, затиснутість звуку і тим самим полегшує співацький процес.

Спілкування художньо-педагогічне — процес взаємодії вчителя й учнів на уроці мистецтва; інтегруючий метод керування музичним сприйманням. Реалізуючись через такі методи, як спостереження, бесіда, розповідь, пояснення, коментування, аналіз, моделювання, метод художньо-педагогічного спілкування, концентрує виховні та емоційно-естетичні форми впливу і є основою формування музичного сприймання.

Сприймання естетичне (художнє) — вид естетичної діяльності, що виражається в цілеспрямованому і цілісному сприйманні твору мистецтва як естетичної цінності, яке супроводжується естетичними переживаннями.

Сприймання музичне — процес осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний феномен; процес поступового заглиблення слухача в естетичний зміст твору як наслідок якісних зрушень, утворення нових зв'язків і взаємозалежностей тезаурусу, естетичного смаку, почуття, ідеалів, потреб, інтересів, характеру художньої діяльності тощо.

Сприймання художнє — вид художньої діяльності, спрямований на цілісне осягнення мистецького твору як естетичної цінності, що супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями.

Стрій — один із найважливіших елементів вокально-хорової техніки, узгодження між співаками стосовно точності звуковисотного інтонування.

Структура музичного твору — спосіб поєднання та взаємозв'язку складових частин, елементів музичної мови.

Судження естетичне — нетеоретичне висловлювання про естетичну значущість предмета, яке містить його оцінку; один із способів позитивного або негативного реагування суб'єкта на естетичні аспекти дійсності та мистецтва.

Твір художній — продукт художньої творчості, у якому в почуттєво-матеріальній формі втілений духовно-змістовний задум митця і який відповідає певним критеріям естетичної цінності; основне джерело інформації у сфері художньої культури.

Творчість музична — створення якісно нового в будь-яких сферах музичного мистецтва, досягнення художнього результату, який відбиває в образно-неповторній формі істотні риси дійсності. Поряд із написанням музики до творчості музичної може бути віднесене її виконання, а також створення наукових праць, присвячених різним явищам музичного мистецтва.

Тембр — забарвлення звуку; одна з ознак музичного звуку (поряд із висотою, гучністю і тривалістю), за якою розрізняють звуки однакової висоти і гучності, але виконані на різних інструментах або різними голосами.

Темп — швидкість розгортання музичної тканини твору в процесі його виконання або уявлення внутрішнім слухом.

Уміння — засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії у звичних і змінених умовах, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Установка естетична — схильність, готовність суб'єкта до естетичної діяльності; чекання, передбачення певного естетичного ефекту, засноване на попередньому досвіді. Забезпечує вибірковість і стійкість естетичного переживання і смаку суб'єкта, звільняє його від необхідності щоразу заново естетично оцінювати більш-менш подібні ситуації, зараховуючи їх до певного класу цінностей.

Уява художня — здатність свідомості синтезувати і творчо перетворювати сприймання й уявлення, створювати образи і моделі буття відповідно до принципів художнього, духовно-практичного засвоєння світу.

Уявлення музично-слухові — музична здібність, що виявляється в здатності прослуховувати «розумом» раніше сприйняту музику як

основу для музичної уяви, формування музичного образу і розвитку музичного мислення.

Форма музична — 1) Тип композиції; композиційний план музичного твору; 2) музичне втілення змісту (цілісна організація мелодійних мотивів, гармонії, метра, багатоголосної тканини та інших елементів музики); 3) індивідуально-неповторний звуковий обрис музичного твору (властива тільки даному твору конкретна звукова реалізація його задуму); 4) естетичний порядок у музичній композиції (гармонія її частин і компонентів), що забезпечує її художню цінність. Будь-яка зміна форми неминує веде за собою зміну в змісті музики. Музична форма має чотири основні рівні будови: звуковий; інтонаційно-мовний; фактурний; композиційний.

Формування музичного сприймання — процес збагачення особистості художнім та емоційним досвідом, знаннями, вміннями і навичками, значущими для естетичного осягнення змісту музичного твору. На розвиток музичного сприймання діють два чинники: багатство музичних вражень та їх повторюваність.

Функції музичного сприймання — здатність музичних творів слугувати засобом задоволення потреби в художньому пізнанні, творчості, переживанні, спілкуванні, самовихованні, естетичній насолоді, розрядці; стимулювання інших видів діяльності, формування певного настрою тощо.

Художнє виховання — складова естетичного виховання; процес формування засобами мистецтва естетичного сприймання, вміння розуміти й оцінювати твори мистецтва, творити в різноманітних галузях мистецтва за законами краси.

Художність — міра естетичної цінності твору мистецтва, ступінь його краси. Художність твору визначається тим, наскільки в ньому втілюються особливості мистецтва як специфічного виду пізнавальної і творчої діяльності.

Художня освіта — це процес і результат духовно-практичного осягнення мистецтва, спрямований на розвиток особистості в усьому багатстві виявів її ціннісних ставлень до явищ художньо-естетичної культури та суспільства в цілому.

Цілісність сприймання — властивість сприймання, яка полягає в тому, що будь-який об'єкт чи просторова предметна ситуація сприймається як стале системне ціле, навіть якщо деякі частини цілого в даний момент не можуть бути сприйняті.

Частина — відносно завершена будова музичної п'єси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности. М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2006. - 352 с.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини / Н. Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1978. – 253 с.
3. Ветлугіна Н. О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності / Наталя Олексіївна Ветлугіна // Музика у дитячому садку: Збірка статей. – К. : Радянська школа, 1986. – С. 3.
4. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский: под ред. М. Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология /под ред. В.В.Давыдова. М., – АСТ Астрель Хранитель, 2008 – 671 с.
6. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /А. Г. Гогоберидзе В.А.Деркунская. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 320 с.
7. Груздова И.В. Процесс формирования основ музыкально-эстетической культуры у дошкольников: сущность, проблемы, решения // Современ. проблемы науки и образования. – 2012. - № 5. – С. 162.
8. Груздова И.В. Музыкально-эстетическая культура детей дошкольного возраста: сущности и пути формирования. // Дошкольное воспитание — 2011. — № 2. - 79-88 с.
9. Еманова З. Г. Формування досвіду музично-виконавської діяльності у старших дошкільників: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Еманова З. Г. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.
10. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учеб. пособие для вузов [Текст] / Л. Б. Ермолаева-Томина. - 2-е изд. - М.: Академический Проект: Культура, 2005. - 304 с.

11. Зими́на А. Н. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учебное пособие / А. Н. Зими́на. — Москва: Творческий Центр Сфера, 2010. — 317 с.
12. Костюк О.Г. Спри́ймання музики і художня культура слухача / О.Г.Костюк. — К.: Музична Україна, 1965. — 102 с.
13. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: [монографія] / Людмила Михайлівна Масол. — К.: Промінь, 2006. — 432 с.
14. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки [Текст] / В.В. Медушевский. — М., 1976. — 255 с.
15. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект): монографія / О. В. Михайличенко. — Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2007. — 356 с.
16. Музичний розвиток дітей від 2 до 7 років // Укл. Т. І. Науменко (укр.). - ІЗМН “Віпол”, - 1997.
17. Назайкинский Е.В. Психология музыкального восприятия [Текст] / Е. В. Назайкинский. - Москва: Музыка, 1972. — 382 с.
18. Науменко С.І. Музично-естетичне виховання дошкільнят/ С.І.Науменко — К.: Магістр, 1996. — 96 с.
19. Онищук І. А. Розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Онищук І. А. ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. — К., 2012. — 20 с.
20. Орф К. Система детского музыкального воспитания / К. Орф. — М.: 1971. — 238 с.
21. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: [монографія] / Г. М. Падалка. — Київ: Освіта України, 2010. — 274 с.

22. Падалка Г. М. Музична педагогіка: курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / за ред. В. Г. Бутенка. – Херсон: ХДПІ, 1995. – 104 с.

23. Погрібняк Н.В. Розвиток основ художньо-естетичної культури в дітей дошкільного віку як складова життєтворчості / Погрібняк Н.В. Запоріжжя: Ліпс, 2007. - 213 с.

24. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки. – К.: Слово, 2006. – 398 с.

25. Психология музыкальной деятельности: теория и практика: Учеб. пособие для студ. муз. высш. пед. учеб. заведений / Д.К.Кирнарская, Н.И.Киященко, К.В.Тарасова и др.; Под ред. Г.М.Цыпина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 368 с.

26. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. П. Паландишвили; под ред. О. П. Радыновой. – М.: Изд. Центр “Академия”, 2000. – 233 с.

27. Радынова О.П. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учебник для студентов высших учебных заведений / О.П. Радынова, Л.Н. Комисарова.- Дубна : Феникс+, 2011.- 352 с.

28. Романюк І. А. Управлінська діяльність керівника дошкільного навчального закладу. - Миколаїв, 2006. - 111 с.

29. Романюк І. А. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посібник / І. А. Романюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 280 с.

30. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у загальноосвітній школі : навч.-метод. пос. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216 с.

31. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.

32. Рубальська Н. Календарне планування музичних занять // Палітра педагога. - 2003. - № 3. - С. 27-31.

33. Сбітнева Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Сбітнева Людмила Миколаївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. - Київ, 2016. - 40 с.

34. Сбітнева Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання в Україні: історико-педагогічний дискурс [Текст]: монографія / Л. М. Сбітнева ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». - Київ : Педагогічна думка, 2015. - 186 с.

35. Сорока Т. В. Музичне виховання дітей переддошкільного віку. - Запоріжжя: ЛІП С ЛТД, 2002. - 84 с.

36. Тарасова К. В. Онтогенез музикальних способностей (Педагогическая наука – реформе школы) / Науч.-исслед. ин-т дошкільного виховання Акад. пед. наук СРСР / К. В. Тарасова. – М. : Педагогика, 1988. – 176 с.

37. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей [Текст] / Б. М. Теплов. - М.-Л. : АПН РСФСР, 1947. - 355 с .

38. Типовий перелік обов'язкового обладнання навчально-наочних посібників та іграшок дошкільних навчальних закладів (друге видання, доповнене) // Дошкільне виховання. - 2002. - № 10.

39. Фоломеева Н. А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва в навчальних закладах нового типу Сумщини // Педагогічні науки. – Суми: СДПУ, 2000. – С. 447–453.

40. Шевчук А. Сучасні підходи до організації свят і розваг: методичні рекомендації // Дошкільне виховання. - 2000. - № 3. - С. 5-7.

41. Шоломович С. М. Методика музичного виховання в дитячому садку [Текст]: навчально-методичний комплекс / С. М. Шоломович, І. М. Рудченко, Р. Т. Зінич ; ред. С. М. Шоломович. - 2-е вид., перероб. і доп. - Київ : Музична Україна, 1979. - 163 с.

Наукове видання

Заїка Олена Яківна

Навчально-методичний посібник
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА
МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

За редакцією автора

Здано до друку 16.10.2018. Підписано до друку 07.11.2018.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура NewtonС. Ум. друк. арк. 26,42. Обл.-вид. арк. 19,62.
Наклад 300 прим. Замовлення № 170. Ціна договірна.

Видавець: Вінниченко М.Д. вул. Бельгійська, 9/10, м. Суми, Україна.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
вигоновників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2314 від 14 жовтня 2005 року, м. Київ.

Віддруковано: ПП «Світ друку»,
Україна, м. Суми, вул. Троїцька, 17.